

1. TERMINY PRZYJĘTE I ODRZUCONE

terminy przyjęte — **druk wytłuszczony**

terminy odrzucone — *kursywa*

U — używaj

NU — nie używaj

TK — termin skojarzony

TS — termin szerszy

TW — termin węższy

aborcja

NU *ciąża - przerwanie*
plód ludzki - śmierć
poronienie
przerwanie ciąży
usunięcie ciąży

TK agresja
dziecko
egoizm
eutanazja
hedonizm
kobieta
kontrola urodzeń
śmierć
życie ludzkie

TW aborcja spontaniczna
aborcja sztuczna

aborcja eugeniczna

TK eugenika
selekcja eugeniczna
TS aborcja sztuczna

aborcja naturalna

U aborcja spontaniczna

aborcja psycho-społeczna

TS aborcja sztuczna

aborcja spontaniczna

NU *aborcja naturalna*
poronienie naturalne
TS aborcja

aborcja sztuczna

NU *aborcja umyślna*

poronienie sztuczne

- TK zło moralne
- TS aborcja
- TW aborcja eugeniczna
aborcja psycho-społeczna
aborcja terapeutyczna

aborcja terapeutyczna

- TS aborcja sztuczna

aborcja umyślna

- U aborcja sztuczna

absolucja

- U rozgrzeszenie

absolucja generalna

- U rozgrzeszenie zupełne

absolucja sakramentalna

- U rozgrzeszenie sakramentalne

absolutyzm aksjologiczny

- U etyka absolutna

absolutyzm etyczny

- U etyka absolutna

adaptacja (biol.)

- NU *adaptacja organizmu*
przystosowanie
- TW adaptacja społeczna

adaptacja organizmu

- U adaptacja (biol.)

adaptacja społeczna

- NU *adaptacja środowiskowa*
- TK konformizm
środowisko społeczne
- TS adaptacja (biol.)

adaptacja środowiskowa

- U adaptacja społeczna

adopcja

- NU *przysposobienie*
- TK rodzicielstwo
- TW adopcja duchowa
adopcja (teol.)

adopcja duchowa

- TK rodzicielstwo duchowe
- TS adopcja

adopcja (teol.)

- NU *nadprzyrodzone usynowienie człowieka*
usynowienie człowieka przez Boga
- TK Bóg
osoba ludzka
- TS adopcja

adoracja (rel.)

- NU *eucharystyczna adoracja*
cześć składana Bogu
- TK Bóg
doświadczenie religijne
Eucharystia
modlitwa

afekt

- TK odpowiedzialność
- TS emocja

Agape

- NU *Boża Agape*
miłość Boża
miłość nadprzyrodzona
niebiańska miłość
- TK dary Ducha Św.
doskonałość chrześcijańska
Eucharystia
miłosierdzie Boże
miłość bliźniego

agresja

- NU *przemoc*
użycie siły
zniewolenie siłą
- TK aborcja
agresywność
alkoholizm
eutanazja
gniew
gwałt
zło fizyczne
zło moralne

agresja seksualna

- U gwałt

agresywność

- TK agresja

AIDS

- TK HIV
- TS choroba

aksjologia

- NU *etyka wartości*
teoria wartości
wartość - teoria

- TK moralność
wartości moralne
- TS etyka ogólna

akt częściowo świadomy

- TK świadomość
- TS akt rozumny wolny

akt konieczny

- U akt rozumny konieczny

akt ludzki

- TK emocja
grzech
nauka o aktach ludzkich
ocena moralna
- TS czyny ludzkie
- TW akt małżeński
akt nieświadomy
akt rozumny

akt ludzki - ocena

- U ocena moralna

akt małżeński

- NU *stosunek małżeński*
współżycie małżeńskie
- TK etyka życia małżeńskiego
etyka życia płciowego
godność osoby ludzkiej
małżeństwo
- TS akt ludzki

akt nakazany

- TS akt rozumny wolny

akt nierozumny

- U akt nieświadomy

akt nieświadomy

- NU *akt nierozumny*
- TK nieświadomość
- TS akt ludzki

akt rozumny

- TK rozum
- wola ludzka
- TS akt ludzki
- TW akt rozumny konieczny
- akt rozumny wolny

akt rozumny konieczny

- NU *akt konieczny*
- TS akt rozumny

akt rozumny wolny

- NU *akt wolny*
- TS akt rozumny
- TW akt częściowo świadomy
- akt nakazany
- akt w pełni świadomy
- akt zamierzony

akt w pełni świadomy

- TK świadomość
- TS akt rozumny wolny

akt wiary

- U wiara

akt wolny

- U akt rozumny wolny

akt zamierzony

- NU *intencja*
- TK etyka sytuacyjna
- kłamstwo

poznanie

prawda

TS akt rozumny wolny

TW akt zamierzony aktualnie

akt zamierzony habitualnie

akt zamierzony wirtualnie

akt zamierzony aktualnie

NU *intencja aktualna*

TS akt zamierzony

akt zamierzony habitualnie

NU *intencja habitualna*

TS akt zamierzony

akt zamierzony wirtualnie

NU *intencja wirtualna*

TS akt zamierzony

alkoholizm

TK agresja

samobójstwo

altruizm

NU *czynność altruistyczna*

działanie altruistyczne

postępowanie altruistyczne

postawa altruistyczna

TK bezinteresowność

miłość bliźniego

motywacja moralna

TS postawy etyczne

amoralizm

NU *amoralność*

TK egoizm

indywidualizm

amoralność

U amoralizm

antropocentryzm

TK człowiek

antropologiaTK bioetyka
człowiekTW antropologia chrześcijańska
antropologia filozoficzna
antropologia kulturowa**antropologia chrześcijańska**TK chrześcijaństwo
TS antropologia
filozofia chrześcijańska**antropologia filozoficzna**NU *filozofia człowieka*
TK humanizm
TS antropologia
filozofia**antropologia kulturowa**NU *antropologia kultury*
TK chrześcijaństwo
kultura
TS antropologia**antropologia kultury**

U antropologia kulturowa

antykoncepcjaNU *ciąża - zapobieganie*
zapłodnienie - zapobieganie
*zapobieganie zapłodnieniu*TK kontrola urodzeń
niepłodność
środki antykoncepcyjne**aprobata**

TK postawy moralne

arete

U cnota

aretologiaNU *aretologia moralna*
TK cnota
TS etyka ogólna
teologia moralna szczegółowa**aretologia moralna**

U aretologia

ateizmTK Bóg
hedonizm
konsumpcjonizm
laicyzacja
nihilizm
obojętność
wiara**ateizm praktyczny**

U laicyzacja

autoagresja

U samobójstwo

autoerotyzm

U masturbacja

autonomia etyki

U etyka autonomiczna

autorytet

- TK deontologizm
- heteronomia
- posłuszeństwo
- wiara
- wychowanie
- TW autorytet moralny
- autorytet władzy

autorytet moralny

- NU *moralny autorytet*
- TK wartości moralne
- wychowanie do wartości moralnych
- TS autorytet

autorytet władzy

- TK władza
- TS autorytet

bezinteresowność

- TK altruizm
- miłość bliźniego
- TS postawy etyczne

bezpłodność

- U niepłodność

bezstronność

- U obiektywność

beżeństwo

- U celibat

Biblia

- NU *kanon ksiąg biblijnych*
- Pismo Święte*
- TK etyka biblijna
- Tradycja (teol.)

- TW Nowy Testament
- Stary Testament

Biblia - etyka

- U etyka biblijna

biblioteka genomowa

- TK klonowanie

bierzmowanie

- NU *sakrament bierzmowania*
- TK Duch Św.
- TS sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

bioetyka

- NU *etyka życia*
- TK antropologia
- etyka lekarska
- eutanazja
- świętość życia
- TS etyka szczegółowa
- teologia moralna szczegółowa
- TW bioetyka ekologiczna
- bioetyka genetyczna

bioetyka ekologiczna

- NU *etyka środowiska naturalnego*
- TK konsumpcjonizm
- TS bioetyka

bioetyka genetyczna

- TK genetyka
- inżynieria genetyczna
- TS bioetyka

biotechnika

TK biotechnologia
eudajmonizm
klonowanie

biotechnologia

TK biotechnika
klonowanie

biznes - etyka

U etyka biznesu

błąd sumienia

U sumienie błędne

błogosławieństwa

NU *osiem błogosławieństw*
postawa błogosławieństw
postawy serca
TK dary Ducha Św.
doskonałość chrześcijańska
etyka NT
Ewangelia
Jezus Chrystus
kazanie na Górze
królestwo Boże
moralność ewangeliczna
przykazania
rady ewangeliczne
szczęście

bohaterstwo

U heroizm

bojaźń Boża

NU *dar bojaźni Bożej*
TK Bóg
TS dary Ducha Św.

Boża Agape

U Agape

Boża mądrość

U mądrość Boga

Boże miłosierdzie

U miłosierdzie Boże

Bóg

NU *Bóg Ojciec*
TK adopcja (teol.)
adoracja (rel.)
ateizm
bojaźń Boża
dobro najwyższe
doskonałość chrześcijańska
doświadczenie religijne
Duch Św.
Jezus Chrystus
królestwo Boże
łaska Boża
mądrość Boga
miłosierdzie Boże
ojcostwo Boga
opatrność Boża
opcja fundamentalna
podmiot moralności
porządek moralny
powołanie chrześcijańskie
prawo Boże
prawo moralne
wola Boża
życie

Bóg Ojciec

U Bóg

ból

- TK choroba
- cierpienie
- etyka lekarska
- eutanazja
- hospicjum
- odpowiedzialność
- opieka paliatywna

brak uprzedzeń

- U obiektywność

caritas

- U miłość bliźniego

celibat

- NU *beźżeństwo*
- TK czystość
- dziewictwo
- kapłaństwo
- profesja zakonna
- życie konsekrowane

charyzmaty

- TS dary Ducha Św.

chciwość

- TS grzechy główne
- postawy nieetyczne

choroba

- TK ból
- cierpienie
- etyka lekarska
- eutanazja
- immunologia
- sakrament namaszczenia chorych

- TW AIDS
- nowotwór

choroba nowotworowa

- U nowotwór

Chrystus

- U Jezus Chrystus

chrzest

- NU *sakrament chrztu*
- TK grzech pierworodny
- TS sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

chrześcijańska etyka

- U etyka chrześcijańska

chrześcijańska nauka społeczna

- U katolicka nauka społeczna

chrześcijańskie miłosierdzie

- U miłosierdzie chrześcijańskie

chrześcijaństwo

- TK antropologia chrześcijańska
- antropologia kulturowa
- Eucharystia
- filozofia chrześcijańska
- humanizm chrześcijański
- Jezus Chrystus
- pokora chrześcijańska
- powołanie chrześcijańskie
- TS religia
- TW katolicyzm

chrześcijaństwo - etyka

- U etyka chrześcijańska

ciąża - przerwanie

- U aborcja

ciąża - zapobieganie

U antykoncepcja

cierpienie

TK ból
choroba
cywilizacja miłości
etyka lekarska
eutanazja
hospicjum
miłosierdzie chrześcijańskie
odpowiedzialność
opieka paliatywna

cnota

NU *arete*
droga doskonałości moralnej
duchowa niezłomność
dyspozycja trwała
dzielność etyczna
habitualna dyspozycja
nawyk dobrego postępowania
sprawność moralna
trwała dyspozycja moralna
virtus

TK aretologia
czystość
dobro moralne
doskonałość moralna
posłuszeństwo
postawy etyczne
prawda
solidarność
TW cnoty chrześcijańskie

cnota czystości

U czystość

cnota męstwa

U męstwo

cnota miłości

U miłość

cnota nadziei

U nadzieja

cnota prawdomówności

U prawdomówność

cnota roztropności

U roztropność

cnota sprawiedliwości

U sprawiedliwość

cnota ubóstwa

U ubóstwo

cnota wiary

U wiara

cnoty chrześcijańskie

TK dary Ducha Św.
doskonałość chrześcijańska
powołanie chrześcijańskie
przyjaźń

TS cnota

TW cnoty kardynalne
cnoty teologalne

cnoty główne

U cnoty kardynalne

cnoty kardynalne

- NU *cnoty główne*
cnoty moralne
cnoty nabyte
sprawności nabyte
- TS cnoty chrześcijańskie
- TW męstwo
roztropność
sprawiedliwość
umiarkowanie

cnoty moralne

- U cnoty kardynalne

cnoty nabyte

- U cnoty kardynalne

cnoty teologalne

- NU *cnoty teologiczne*
cnoty wlane
sprawności wlane
- TK łaska Boża
- TS cnoty chrześcijańskie
- TW miłość
nadzieja
wiara

cnoty teologiczne

- U cnoty teologalne

cnoty wlane

- U cnoty teologalne

cywilizacja

- TW cywilizacja miłości
cywilizacja techniczna
kultura

cywilizacja miłosierdzia

- TK miłosierdzie Boże
- TS cywilizacja miłości

cywilizacja miłości

- TK cierpienie
miłość
- TS cywilizacja
- TW cywilizacja miłosierdzia

cywilizacja naukowo-techniczna

- U cywilizacja techniczna

cywilizacja śmierci

- U kultura śmierci

cywilizacja techniczna

- NU *cywilizacja naukowo-techniczna*
- TK kultura śmierci
nihilizm
postmodernizm (filoz.)
próżnia etyczna
- TS cywilizacja

cześć składana Bogu

- U adoracja (rel.)

człowiek

- TK antropocentryzm
antropologia
genom ludzki
osoba ludzka
środowisko naturalne
życie ludzkie

czynność altruistyczna

- U altruizm

czyny dobrowolne

U dobrowolność

czyny etyczne

NU *czyny moralnie dobre*
działanie moralnie dobre
zachowanie etyczne

TK dobro moralne
odrodzenie moralne
postawy etyczne

TS czyny ludzkie
postawy etyczne

czyny ludzkie

NU *czyny moralne*

TK deontologizm
dobrowolność
etyka
eudajmonizm
formalizm w etyce
moralność
odpowiedzialność
wartości moralne
wola ludzka
wolność
wychowanie do wartości moral-
nych

TS postawy moralne

TW akt ludzki
czyny etyczne
czyny nieetyczne

czyny moralne

U czyny ludzkie

czyny moralnie dobre

U czyny etyczne

czyny moralnie złe

U czyny nieetyczne

czyny nieetyczne

NU *czyny moralnie złe*
czyny niemoralne
działanie moralnie złe

TK kara
prawo karne
zło moralne

TS czyny ludzkie

TW gwałt
zabójstwo

czyny niemoralne

U czyny nieetyczne

czystość

NU *cnota czystości*

TK celibat
cnota
dziewictwo
etyka życia płciowego
łaska Boża
moralność chrześcijańska
moralność ewangeliczna
płciowość ludzka
profesja zakonna
sakrament kapłaństwa
wartości moralne
wola ludzka
życie konsekrowane
TS rady ewangeliczne
TW czystość sumienia

czystość sumienia

NU *sumienie czyste*

TK sumienie

TS czystość

dar bojaźni Bożej

U bojaźń Boża

dar mądrości

U mądrość

dar męstwa

U męstwo

dar pobożności

U pobożność

dar rady

U rada (teol.)

dar rozumu

U rozum

dar umiejętności

U wiedza

dar wiedzy

U wiedza

dary Ducha Św.

TK Agape
błogostawieństwa
cnoty chrześcijańskie
Duch Św.
łaska Boża
miłość
modlitwa
TW bojaźń Boża
charyzmaty
mądrość
męstwo
pobożność
rada (teol.)
rozum
wiedza

decyzja moralna

NU *wybór moralny*
TK moralność
odpowiedzialność
opcja fundamentalna
sumienie
wartości moralne
wola ludzka
wolność

Dekalog

NU *Dziesięć Przykazań*
prawo Mojżeszowe
przykazania Boże
TK wola Boża
TS kodeks religijno-etyczny
prawo Boże ST
przykazania

deontologia

TK etyka zawodowa
normy moralne
postawy etyczne
TS etyka ogólna
TW deontologia lekarska

deontologia lekarska

TK etyka lekarska
medycyna
TS deontologia

deontologizm

NU *deontonomizm*
TK autorytet
czyny ludzkie
TS kierunki etyczne

deontologizm autonomiczny

TK etyka autonomiczna

deontologizm

U deontologizm

determinizm

TK wola ludzka

TS kierunki etyczne

TW determinizm etyczny
determinizm fatalistyczny
determinizm kulturowy
determinizm metafizyczny

determinizm etyczny

TK postawy moralne

TS determinizm

determinizm fatalistyczny

NU *fatalizm*

TS determinizm

determinizm kulturowy

TK osobowość

TS determinizm

determinizm metafizyczny

NU *determinizm ontologiczny*

TS determinizm

TW determinizm przyczynowy
determinizm teleologiczny

determinizm ontologiczny

U determinizm metafizyczny

determinizm przyczynowy

TS determinizm metafizyczny

determinizm teleologiczny

TK teleologizm

TS determinizm metafizyczny

dewiacje seksualne

NU *parafilia*

zachowania dewiacyjne

zбочzenie seksualne

TW masturbacja

dobra materialne

U dobro materialne

Dobra Nowina

U Ewangelia

dobra wiara

U sumienie błędne

dobra wola

TS wartości moralne

dobro

TK akt zamierzony

emotywizm

radość

wartość

wolność

TW dobro materialne

dobro moralne

dobro najwyższe

dobro wspólne

dobro materialne

NU *dobra materialne*

TK dobrobyt

kultura

TS dobro

dobro moralne

- TK cnota
- czyny etyczne
- doskonałość moralna
- etyka
- kultura
- miłość
- moralność
- nadzieja
- normy moralne
- ocena moralna
- postawy etyczne
- przyjaźń
- roztropność
- sprawiedliwość
- sumienie
- szczęście
- uczciwość
- uczucie
- wartości moralne
- wola ludzka
- TS dobro

dobro najwyższe

- NU *najwyższe dobro*
- TK Bóg
- TS dobro

dobro wspólne

- NU *zasada dobra wspólnego*
- TK etyka biznesu
- katolicka nauka społeczna
- kompromis
- miłość społeczna
- państwo
- prawo moralne
- prawo naturalne
- społeczeństwo
- sprawiedliwość

TS dobro

dobrobyt

TK dobro materialne

dobroczynność

U działalność charytatywna

dobrowolność

NU *czyny dobrowolne*
postępowanie dobrowolne

TK czyny ludzkie

dojrzałość emocjonalna

TK emocja

- ocena moralna
- odpowiedzialność
- osobowość
- wola ludzka

doskonałość

TK niedoskonałość

- wartość

TW doskonałość chrześcijańska

- doskonałość moralna

doskonałość chrześcijańska

NU *świętość*

TK Agape

- błogosławieństwa
- Bóg
- cnoty chrześcijańskie
- duchowość chrześcijańska
- kierownictwo duchowe
- łaska Boża
- miłosierdzie chrześcijańskie
- miłość
- powołanie chrześcijańskie

radę ewangeliczną
wartości moralne
wola Boża
wolność od grzechu
życie konsekrowane
TS doskonałość

doskonałość moralna

TK cnota
dobro moralne
miłość
rozwój moralny
wartości moralne
TS doskonałość

doświadczenie powinności

U powinność moralna

doświadczenie religijne

NU *przeżycie religijne*
TK adoracja (rel.)
Bóg
modlitwa
wychowanie religijne

droga doskonałości moralnej

U cnota

Duch Św.

TK bierzmowanie
Bóg
dary Ducha Św.
łaska Boża
pneumatologia

Duch Św. - teologia

U pneumatologia

duchowa niezłomność

U cnota

duchowe kierownictwo

U kierownictwo duchowe

duchowość chrześcijańska

NU *życie duchowe*
TK doskonałość chrześcijańska
kierownictwo duchowe
środowisko kulturowe
uczucie
życie wewnętrzne

dyrektywy moralnego postępowania

NU *wzory moralnego postępowania*
TS normy moralne

dyspozycja trwałą

U cnota

dyspozycja wewnętrzna

U sumienie

działalność charytatywna

NU *dobroczynność*
działalność w służbie człowieka
pomoc ludzka
służba człowiekowi
TK miłosierdzie chrześcijańskie
miłość bliźniego
pomocniczość

działalność w służbie człowieka

U działalność charytatywna

działanie altruistyczne

U altruizm

działanie moralnie dobre

U czyny etyczne

działanie moralnie złe

U czyny nieetyczne

dziecko

NU *potomstwo*

TK aborcja
macierzyństwo
psychologia rozwojowa
rodzina

dzielność etyczna

U cnota

Dziesięć Przykazań

U Dekalog

dziewictwo

NU *znak eschatologiczny*

TK celibat
czystość
płciowość ludzka
życie konsekrowane

egocentryzm

TK egoizm
egotyzm
obojętność
pycha
subiektywizm

egoizm

TK aborcja
amoralizm
egocentryzm
egotyzm
indywidualizm
lenistwo
pycha
TS postawy nieetyczne

egotyzm

TK egocentryzm
egoizm

egzystencjalizm

NU *filozofia egzystencjalna*
TK wolność

ekologia

TK ekologizm
ochrona przyrody
środowisko naturalne

ekologizm

TK ekologia
etyka
odpowiedzialność
postawy etyczne
środowisko naturalne
wartości moralne

ekwiprobabilizm

TK prawo
wolność
TS systemy moralne w teologii katolickiej

embrion człowieka

U ploid ludzki

emocja

TK akt ludzki
dojrzałość emocjonalna
emocjonalizm
emotywizm
erotyzm
etyka sytuacyjna
uczucie

TW afekt
gniew

emocjonalizm

TK emocja
TS kierunki etyczne

emotywizm

TK dobro
emocja
moralność
TS kierunki etyczne

erotyka

U erotyzm

erotyzm

NU *erotyka*
miłość emocjonalna
miłość erotyczna
TK emocja
etyka życia płciowego
hedonizm
miłość
pornografia

estetyka

TK estetyzm
TS filozofia

estetyzm

TK estetyka

estyma

U szacunek

ethos

U etos

etos

NU *ethos*
TK etyka
moralność
tradycja
wartości moralne

etyczne odrodzenie

U odrodzenie moralne

etyczny kanon

U kanon etyczny

etyka

NU *filozofia moralna*
filozofia moralności
moralność - filozofia
normatywna filozofia moralności
teoria powinności moralnej
TK czyny ludzkie
dobro moralne
ekologizm
etos
formalizm w etyce
kognitywizm w etyce
kultura
moralność
normy moralne
powinność moralna
prawo moralne
relatywizm moralny
rygoryzm
teologia moralna
wychowanie moralne
TS filozofia
TW etyka absolutna
etyka autonomiczna
etyka biblijna

etyka absolutna

etyka chrześcijańska
etyka deontologiczna
etyka ogólna
etyka sytuacyjna
etyka szczegółowa

etyka absolutna

NU *absolutyzm aksjologiczny*
absolutyzm etyczny
etyka prawa naturalnego
TS etyka

etyka autonomiczna

NU *autonomia etyki*
TK deontologizm autonomiczny
rozum
TS etyka
kierunki etyczne

etyka biblijna

NU *Biblia - etyka*
TK Biblia
TS etyka
TW etyka NT
etyka ST

etyka biznesu

NU *biznes - etyka*
TK dobro wspólne
TS etyka gospodarcza
TW dobro wspólne

etyka chrześcijańska

NU *chrześcijańska etyka*
chrześcijaństwo - etyka
TK moralność chrześcijańska
personalizm

TS etyka
filozofia chrześcijańska
kierunki etyczne

etyka deontologiczna

TK kantyzm
TS etyka

etyka dyspozycji wewnętrznej

U sumienie

etyka fundamentalna

U etyka ogólna

etyka gospodarcza

NU *gospodarka - etyka*
makroetyka
TK kapitalizm
korupcja
TS etyka społeczna
TW etyka biznesu

etyka lekarska

TK bioetyka
ból
choroba
cierpienie
deontologia lekarska
godność osoby ludzkiej
medycyna
opieka paliatywna
świętość życia
TS filozofia medycyny

etyka małżeńska

U etyka życia małżeńskiego

etyka Nowego Testamentu

U etyka NT

etyka NT

- NU *etyka Nowego Testamentu*
Nowy Testament - etyka
NT - etyka
- TK błogosławieństwa
Jezus Chrystus
Nowy Testament
- TS etyka biblijna

etyka ogólna

- NU *etyka fundamentalna*
- TS etyka
- TW aksjologia
aretologia
deontologia
eudajmonologia
metaetyka
nauka o aktach ludzkich
nauka o odpowiedzialności moralnej
synejdezjologia

etyka płciowa

- U etyka życia płciowego

etyka prawa naturalnego

- U etyka absolutna

etyka reguł religijno-etycznych

- U kodeks religijno-etyczny

etyka rygorystyczna

- U rygoryzm

etyka seksualna

- U etyka życia płciowego

etyka społeczna

- NU *społeczeństwo - etyka*
- TK katolicka nauka społeczna
miłość bliźniego
moralność chrześcijańska
normy społeczne
pomocniczość
społeczeństwo
wina zbiorowa
władza
wolność religijna
- TS etyka szczegółowa
kierunki etyczne
- TW etyka gospodarcza

etyka ST

- NU *etyka Starego Testamentu*
Stary Testament - etyka
ST - etyka
- TK prawo Boże ST
Stary Testament
- TS etyka biblijna

etyka Starego Testamentu

- U etyka ST

etyka subiektywistyczna

- U subiektywizm etyczny

etyka sytuacyjna

- NU *sytuacjonizm etyczny*
- TK akt zamierzony
emocja
sytuacja moralna
- TS etyka

etyka szczegółowa

- TS etyka
- TW bioetyka
- etyka społeczna

etyka środowiska naturalnego

- U bioetyka ekologiczna

etyka teologiczna

- U teologia moralna

etyka użyteczna

- U utilitaryzm

etyka wartości

- U aksjologia

etyka zawodowa

- TK deontologia

etyka życia

- U bioetyka

etyka życia małżeńskiego

- NU *etyka małżeńska*
- TK akt małżeński
- etyka życia płciowego
- łaska Boża
- macierzyństwo
- małżeństwo
- miłość małżeńska
- ojcostwo

etyka życia płciowego

- NU *etyka płciowa*
- etyka seksualna*
- etyka życia seksualnego*
- TK akt małżeński
- czystość

- erotyzm
- etyka życia małżeńskiego
- nieczystość
- płciowość ludzka

etyka życia seksualnego

- U etyka życia płciowego

Eucharystia

- NU *Komunia Św.*
- Najświętszy Sakrament*
- Ofiara eucharystyczna*
- pamiątka Paschy Chrystusa*
- sakrament Eucharystii*
- Sakrament Ołtarza*
- Wieczerza Pańska*
- TK adoracja (rel.)
- Agape
- chrześcijaństwo
- Jezus Chrystus
- liturgia eucharystyczna
- TS sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

Eucharystia - liturgia

- U liturgia eucharystyczna

eucharystyczna adoracja

- U adoracja (rel.)

eudajmonia

- U szczęście

eudajmonizm

- NU *eudajmonizm etyczny*
- TK biotechnika
- czyny ludzkie
- eudajmonologia

szczęście
utilitaryzm

TS kierunki etyczne

eudajmonizm etyczny

U eudajmonizm

eudajmonologia

NU *nauka o celu ostatecznym*

TK eudajmonizm

szczęście

TS etyka ogólna

eugenika

NU *eugenizm*

TK aborcja eugeniczna

eutanazja

klonowanie człowieka

selekcja eugeniczna

eugenizm

U eugenika

eutanazja

TK aborcja

agresja

bioetyka

ból

choroba

cierpienie

eugenika

samobójstwo

śmierć

wolność

zabójstwo

życie ludzkie

Ewangelia

NU *Dobra Nowina*

TK błogosławieństwa

moralność ewangeliczna

radę ewangeliczne

radyzalizm ewangeliczny

TS Nowy Testament

ewolucja

TK genotyp

fatalizm

U determinizm fatalistyczny

filozofia

TK kultura duchowa

TW antropologia filozoficzna

estetyka

etyka

filozofia chrześcijańska

filozofia medycyny

filozofia chrześcijańska

TK chrześcijaństwo

teologia

TS filozofia

TW antropologia chrześcijańska

etyka chrześcijańska

filozofia człowieka

U antropologia filozoficzna

filozofia egzystencjalna

U egzystencjalizm

filozofia medycyny

NU *medycyna - filozofia*

TK medycyna

formalizm (filoz.)

TS filozofia
TW etyka lekarska

filozofia moralna

U etyka

filozofia moralności

U etyka

finalizm

U teleologizm

FIVET

U zapłodnienie "in vitro"

formalizm etyczny

U formalizm w etyce

formalizm (filoz.)

TK legalizm
TW formalizm w etyce

formalizm w etyce

NU *formalizm etyczny*
TK czyny ludzkie
etyka
normy moralne
rygoryzm
TS formalizm (filoz.)

gen

TK genetyka
genom
klonowanie
terapia genowa

genetyczne manipulacje

U inżynieria genetyczna

genetyka

TK bioetyka genetyczna
gen
genom
terapia genowa
TW genetyka ekologiczna
genetyka molekularna
immunogenetyka
inżynieria genetyczna

genetyka ekologiczna

TS genetyka

genetyka molekularna

TS genetyka

genom

TK gen
genetyka
TW genom ludzki

genom ludzki

TK człowiek
genom

genotyp

TK ewolucja

globalizacja

TK godność osoby ludzkiej
kultura

gniew

TK agresja
zło moralne
TS emocja
grzechy główne

gnuśność

U lenistwo

godność człowieka

U godność osoby ludzkiej

godność kobiety

TK kobieta

macierzyństwo

TS godność osoby ludzkiej

godność ludzka

U godność osoby ludzkiej

godność mężczyzny

TK mężczyzna

ojcostwo

TS godność osoby ludzkiej

godność osobowa

U godność osoby ludzkiej

godność osoby ludzkiejNU *godność człowieka**godność ludzka**godność osobowa**nadprzyrodzona godność człowieka**osobowa godność człowieka**osoba ludzka - godność**zasada godności osoby ludzkiej*

TK akt małżeński

etyka lekarska

globalizacja

hospicjum

humanizm

miłosierdzie chrześcijańskie

moralność chrześcijańska

opieka paliatywna

osoba ludzka

podmiot moralności

prawa człowieka

szacunek

świętość życia

tolerancja

wartość osoby ludzkiej

wolność

TW godność kobiety

godność mężczyzny

gospodarka - etyka

U etyka gospodarcza

gospodarka kapitalistyczna

U kapitalizm

grzech

TK akt ludzki

hamartiologia

masturbacja

metanoia

opcja fundamentalna

penitent

postawy nieetyczne

rozgrzeszenie

sakrament pokuty

wina moralna

wola ludzka

wolność od grzechu

zło moralne

żał za grzechy

TW grzech ciężki

grzech pierwotny

grzech powszedni

grzechy główne

grzech ciężki

NU *grzech śmiertelny*
TK miłosierdzie Boże
TS grzech

grzech lekki

U grzech powszedni

grzech nieczystości

U nieczystość

grzech pierworodny

TK chrzest
TS grzech

grzech powszedni

NU *grzech lekki*
TS grzech

grzech śmiertelny

U grzech ciężki

grzech - teologia

U hamartiologia

grzechy główne

TS grzech
TW chciwość
gniew
lenistwo
łakomstwo
nieczystość
pycha
zazdrość

gwałt

NU *agresja seksualna*
TK agresja
zło fizyczne
TS czyny nieetyczne

habitualna dyspozycja

U cnota

hamartiologia

NU *grzech - teologia*
nauka o grzechu
teologia grzechu

TK grzech

TS teologia

hedonizm

TK aborcja
ateizm
erotyzm
pornografia
przyjemność
TS kierunki etyczne

hermeneutyka

NU *teoria rozumienia*
TK koło hermeneutyczne

heroizm

NU *bohaterstwo*
TK *powinność moralna*
TS *postawy etyczne*
TW *męstwo*

heteronomia

TK autorytet
moralność
prawo Boże

historia teologii moralnej

NU *teologia moralna - historia*
TS *teologia moralna*

HIV

NU *Human Immunodeficiency Virus*
TK AIDS

honor

TK odpowiedzialność
wierność

hospicjum

TK ból
cierpienie
godność osoby ludzkiej
nowotwór
opieka paliatywna

Human Immunodeficiency Virus

U HIV

humanizm

TK antropologia filozoficzna
godność osoby ludzkiej
tolerancja
TW humanizm chrześcijański

humanizm chrześcijański

TK chrześcijaństwo
TS humanizm

immunogenetyka

TS genetyka
immunologia

immunologia

TK choroba
TW immunogenetyka

in vitro

U zapłodnienie "in vitro"

indeterminizm

TS kierunki etyczne

indyferentyzm

U obojętność

indywidualizm

TK amoralizm
egoizm
laicyzacja
racjonalizm
wolność
TS subiektywizm

instykt

TK irracjonalizm

intencja

U akt zamierzony

intencja aktualna

U akt zamierzony aktualnie

intencja habitualna

U akt zamierzony habitualnie

intencja wirtualna

U akt zamierzony wirtualnie

intuicja

TK intuicjonizm

intuicjonizm

TK intuicja
TW intuicjonizm etyczny

intuicjonizm etyczny

TS intuicjonizm
kierunki etyczne

inżynieria genetyczna

NU *genetyczne manipulacje*
manipulacje genetyczne
TK bioetyka genetyczna
TS genetyka
TW klonowanie

ipsacja

U masturbacja

irracjonalizm

TK instynkt
poznanie
uczucie
wola ludzka

Jezus Chrystus

NU *Chrystus*
Jezus z Nazaretu
Odkupiciel
Syn Boży
Zbawiciel
TK błogosławieństwa
Bóg
chrześcijaństwo
etyka NT
Eucharystia
kapłaństwo
kazanie na Górze
moralność ewangeliczna
Nowy Testament
powołanie chrześcijańskie
prawo Chrystusa
rady ewangeliczne

Jezus z Nazaretu

U Jezus Chrystus

kanon etyczny

NU *etyczny kanon*
TK normy moralne

kanon ksiąg biblijnych

U Biblia

kantyzm

NU *system etyczny Kanta*
TK etyka deontologiczna
neokantyzm
TS systemy etyczne

kapitalizm

NU *gospodarka kapitalistyczna*
TK etyka gospodarcza

kapłaństwo

TK celibat
Jezus Chrystus
powołanie kapłańskie
TW sakrament kapłaństwa

kara

TK czyny nieetyczne
karność
wina moralna
TW kara śmierci
kara wychowawcza

kara śmierci

TK prawo karne
śmierć
TS kara

kara w wychowaniu

U kara wychowawcza

kara wychowawcza

NU *kara w wychowaniu*
kary wychowawcze

TK wartości moralne
wychowanie

TS kara

karność

TK kara
normy społeczne
posłuszeństwo
rygoryzm

kary wychowawcze

U kara wychowawcza

katolicka nauka społeczna

NU *chrześcijańska nauka społeczna*
nauka społeczna Kościoła katolickiego

TK dobro wspólne
etyka społeczna
pomocniczość
solidarność
teologia moralna

katolicyzm

TS chrześcijaństwo

kazanie na Górze

TK błogosławieństwa
Jezus Chrystus
królestwo Boże
moralność ewangeliczna
rady ewangeliczne

kazuistyka

NU *moralność kazuistyczna*

TK laksyzm
probabilizm
probabilioryzm
rygoryzm

TS teologia moralna szczegółowa

kierownictwo duchowe

NU *duchowe kierownictwo*

TK doskonałość chrześcijańska
duchowość chrześcijańska
ojcostwo duchowe
rozwój moralny
sakrament pokuty

kierunki etyczne

NU *kierunki filozoficzno-etyczne*

TS systemy etyczne
TW deontologizm
determinizm
emocjonalizm
emotywizm
etyka autonomiczna
etyka chrześcijańska
etyka społeczna
eudajmonizm
hedonizm
indeterminizm
intuicjonizm etyczny
naturalizm etyczny
perfekcjonizm
personalizm
rygoryzm
teleologizm
utilitaryzm

kierunki filozoficzno-etyczne

U kierunki etyczne

klauzula sumienia

TK sumienie

klonowanie

NU *klonowanie molekularne*

TK biblioteka genomowa

biotechnika

biotechnologia

gen

inżynieria genetyczna

terapia genowa

życie

TW klonowanie człowieka

klonowanie człowieka

TK eugenika

życie ludzkie

TS klonowanie

klonowanie molekularne

U klonowanie

kłamstwo

NU *nieprawda*

TK akt zamierzony

prawda

sumienie

zło moralne

kobieta

TK aborcja

godność kobiety

macierzyństwo

kodeks etyczny

TK kodeks religijno-etyczny

kodeks religijno-etyczny

NU *etyka reguł religijno-etycznych*
system norm religijno-moralnych

TK kodeks etyczny

wola Boża

wola ludzka

TW Dekalog

kognitywizm etyczny

U kognitywizm w etyce

kognitywizm w etyce

NU *kognitywizm etyczny*

TK etyka

koło hermeneutyczne

TK hermeneutyka

kompensacjonizm

NU *system racji wystarczającej*

TK poznanie moralne

TS systemy moralne w teologii katolickiej

kompromis

TK dobro wspólne

normy moralne

ocena moralna

Komunia Św.

U Eucharystia

konflikt moralny

TK normy moralne

wartości moralne

konflikt sumienia

- TK normy społeczne
powinność moralna
sumienie

konformizm

- TK adaptacja społeczna
nonkonformizm
normy społeczne
społeczeństwo

konsekracja życia

- U życie konsekrowane

konsumpcjonizm

- NU *społeczeństwo konsumpcyjne*
- TK ateizm
bioetyka ekologiczna

kontrakt cywilny

- U małżeństwo niesakramentalne

kontrkultura

- TK kultura
normy społeczne

kontrola urodzeń

- NU *metoda kontroli urodzeń*
narodziny - regulacja
poczęcie - regulacja
regulacja poczęć
- TK aborcja
antykoncepcja

korupcja

- TK etyka gospodarcza
polityka
władza

Kościół katolicki - prawo

- U prawo kanoniczne

królestwo Boże

- NU *królestwo niebieskie*
- TK błogosławieństwa
Bóg
kazanie na Górze
łaska Boża
metanoia
moralność ewangeliczna
nawrócenie
pokora chrześcijańska
rady ewangeliczne

królestwo niebieskie

- U królestwo Boże

kryzys aksjologiczny

- U próżnia etyczna

kryzys wartości

- U próżnia etyczna

kultura

- TK antropologia kulturowa
dobro materialne
dobro moralne
etyka
globalizacja
kontrkultura
moralność
normy społeczne
socjalizacja
środowisko kulturowe
tradycja
wartości moralne
wiera
wychowanie
- TS cywilizacja

TW kultura alternatywna
kultura duchowa
kultura ludowa
kultura masowa
kultura moralna
kultura popularna

kultura alternatywna

TS kultura

kultura duchowa

TK filozofia
TS kultura

kultura ludowa

TS kultura

kultura masowa

TS kultura

kultura moralna

TK normy moralne
świadomość moralna
TS kultura

kultura popularna

NU *pop-kultura*
TS kultura

kultura śmierci

NU *cywilizacja śmierci*
TK cywilizacja techniczna
nihilizm
postmodernizm (filoz.)
próżnia etyczna
śmierć
woła ludzka
znaki czasu
życie ludzkie

laicyzacja

NU *ateizm praktyczny*
sekularyzacja
TK ateizm
indywidualizm

laksyzm

TK kazuistyka
TS systemy moralne w teologii katolickiej

legalizm

TK formalizm (filoz.)

lenistwo

NU *gnuśność*
opieszalność
ospalność
próżniactwo
TK egoizm
TS grzechy główne
postawy nieetyczne

liturgia eucharystyczna

NU *Eucharystia - liturgia*
liturgia Ofiary eucharystycznej
obrzęd Eucharystii
Ofiara eucharystyczna - liturgia
sprawowanie Eucharystii
TK Eucharystia
TS Msza św.

liturgia Mszy św.

U Msza św.

liturgia Ofiary eucharystycznej

U liturgia eucharystyczna

ludzka wolność

U wolność

ład moralny

U porządek moralny

łakomstwoNU *nieumiarkowanie w jedzeniu i
picciu*
obżarstwo

TS grzechy główne

łaska BożaTK Bóg
cnoty teologalne
czystość
dary Ducha Św.
doskonałość chrześcijańska
Duch Św.
etyka życia małżeńskiego
królestwo Boże
mądrość
miłość bliźniego
modlitwa
pokora chrześcijańska
prawo Chrystusa
przykazania
rady ewangeliczne
sakramenty św.
wierność
wolność od grzechu
życie konsekrowane
życie wewnętrzne
TW łaska habitualna
łaska skuteczna
łaska uczynkowa**łaska habitualna**NU *łaska uświęcająca*

TS łaska Boża

łaska skuteczna

TS łaska Boża

łaska uczynkowa

TS łaska Boża

łaska uświęcająca

U łaska habitualna

macierzyństwoNU *więzy krwi*TK dziecko
etyka życia małżeńskiego
godność kobiety
kobieta

TS rodzicielstwo

TW macierzyństwo duchowe

macierzyństwo duchoweTS macierzyństwo
rodzicielstwo duchowe**makroetyka**

U etyka gospodarcza

małżeństwoNU *przymierze małżeńskie*TK akt małżeński
etyka życia małżeńskiego
miłość małżeńska
powołanie do małżeństwa
rodzinaTW małżeństwo niesakramentalne
sakrament małżeństwa

małżeństwo cywilne

U małżeństwo niesakramentalne

małżeństwo niesakramentalne

NU *kontrakt cywilny*
małżeństwo cywilne

TK rozwód

TS małżeństwo

małżeństwo sakramentalne

U sakrament małżeństwa

manipulacje genetyczne

U inżynieria genetyczna

masturbacja

NU *autoerotyzm*
ipsacja

onanizm

samogwałt

TK dewiacje seksualne
grzech

mądrość

NU *dar mądrości*

TK łaska Boża
mądrość Boga
modlitwa
sprawiedliwość
rozum
wola ludzka

TS dary Ducha Św.

mądrość Boga

NU *Boża mądrość*

TK Bóg
mądrość

medycyna

NU *nauki medyczne*

TK deontologia lekarska
etyka lekarska
filozofia medycyny

medycyna - filozofia

U filozofia medycyny

metaetyka

TK naturalizm

TS etyka ogólna

metanoia

NU *przemiana serca*
skrucha
zmiana sposobu myślenia

TK grzech
królestwo Boże
nawrócenie
odrodzenie moralne
sakrament pokuty
wiera
żał za grzechy

metoda kontroli urodzeń

U kontrola urodzeń

męstwo

NU *cnota męstwa*
dar męstwa

TS cnoty kardynalne
dary Ducha Św.
heroizm

mężczyzna

TK godność mężczyzny
ojcostwo

miłosierdzie

- NU *miłość miłosierna*
- TK miłość
ofiarność
- TW miłosierdzie Boże
miłosierdzie chrześcijańskie

miłosierdzie Boże

- NU *Boże miłosierdzie*
miłość miłosierna Boga
- TK Agape
Bóg
cywilizacja miłosierdzia
grzech ciężki
- TS miłosierdzie

miłosierdzie chrześcijańskie

- NU *chrześcijańskie miłosierdzie*
- TK cierpienie
doskonałość chrześcijańska
działalność charytatywna
godność osoby ludzkiej
miłość bliźniego
nawrócenie
sakrament pokuty
sprawiedliwość
uczynki miłosierdzia
- TS miłosierdzie

miłość

- NU *cnota miłości*
przykazanie miłości
uczucie miłości
- TK cywilizacja miłości
dary Ducha Św.
dobro moralne
doskonałość chrześcijańska
doskonałość moralna

- erotyzm
- miłosierdzie
- modlitwa
- moralność chrześcijańska
- odpowiedzialność
- prawo Chrystusa
- wartości moralne
- wierność
- wola ludzka
- TS cnoty teologalne
uczucie
- TW miłość bliźniego
miłość małżeńska
miłość społeczna

miłość bliźniego

- NU *caritas*
- TK Agape
altruizm
bezinteresowność
działalność charytatywna
etyka społeczna
łaska Boża
miłosierdzie chrześcijańskie
prawda
przyjaźń
sprawiedliwość
tolerancja
upomnienie braterskie
- TS miłość

miłość Boża

- U Agape

miłość emocjonalna

- U erotyzm

miłość erotyczna

- U erotyzm

miłość małżeńska

TK etyka życia małżeńskiego
małżeństwo
powołanie do małżeństwa
wolność

TS miłość

miłość miłosierna

U miłosierdzie

miłość miłosierna Boga

U miłosierdzie Boże

miłość nadprzyrodzona

U Agape

miłość ojczyzny

U patriotyzm

miłość społeczna

TK dobro wspólne

TS miłość

modlitwa

TK adoracja (rel.)
dary Ducha Św.
doświadczenie religijne
łaska Boża
mądrość
miłość
pokora chrześcijańska
prawo do prawdy
uczynki miłosierdzia
wiera

moralna odpowiedzialność

U odpowiedzialność

moralna powinność działania

U powinność moralna

moralność

TK aksjologia
czyny ludzkie
decyzja moralna
dobro moralne
emotywizm
etos
etyka
heteronomia
kultura
podmiot moralności
powinność moralna
poznanie moralne
szczęście
świadomość moralna
wartości moralne
TW moralność chrześcijańska

moralność chrześcijańska

TK czystość
etyka chrześcijańska
etyka społeczna
godność osoby ludzkiej
miłość
personalizm
przykazania
teologia moralna
wolność
TS moralność
TW moralność ewangeliczna

moralność ewangeliczna

TK błogosławieństwa
czystość
Ewangelia
Jezus Chrystus
kazanie na Górze
królestwo Boże
profesja zakonna

radę ewangeliczną
 radykalizm ewangeliczny
 TS moralność chrześcijańska

moralność - filozofia

U etyka

moralność kazuistyczna

U kazuistyka

moralność motywacji

U motywacja moralna

moralność - normy

U normy moralne

moralność uczuć

TK osoba ludzka
 rozum
 uczucie
 wola ludzka

moralny autorytet

U autorytet moralny

moralny indyferentyzm

U obojętność

motywacja moralna

NU *moralność motywacji*
 TK altruizm
 normy moralne
 ocena moralna
 wartości moralne

Msza św.

NU *liturgia Mszy św.*
sprawowanie Eucharystii
 TW liturgia eucharystyczna

nadprzyrodzona godność człowieka

U godność osoby ludzkiej

nadprzyrodzone powołanie człowieka

U powołanie chrześcijańskie

nadprzyrodzone usynowienie człowieka

U adopcja (teol.)

nadzieja

NU *cnota nadziei*
postawa nadziei
uczucie nadziei

TK dobro moralne

TS cnoty teologalne
 uczucie

Najświętszy Sakrament

U Eucharystia

najwyższe dobro

U dobro najwyższe

nakaz sumienia

U sumienie

namaszczenie chorych

U sakrament namaszczenia chorych

narodziny - regulacja

U kontrola urodzeń

naturalizm

TK metaetyka

TW naturalizm etyczny

naturalizm etyczny

TS kierunki etyczne
naturalizm

naturalne prawo moralne

U prawo naturalne

nauka o aktach ludzkich

NU *nauka o moralnej specyfikacji
aktów ludzkich*

TK akt ludzki

TS etyka ogólna

nauka o celu ostatecznym

U eudajmonologia

nauka o grzechu

U hamartologia

nauka o moralnej specyfikacji aktów ludzkich

U nauka o aktach ludzkich

nauka o odpowiedzialności moralnej

TK odpowiedzialność

TS etyka ogólna

nauka społeczna Kościoła kato- lickiego

U katolicka nauka społeczna

nauki medyczne

U medycyna

nawrócenie

TK królestwo Boże
metanoia
miłosierdzie chrześcijańskie

wychowanie do wartości moral-
nych

nawyk dobrego postępowania

U cnota

neokantyzm

TK kantyzm

neotomizm

TK tomizm

niebiańska miłość

U Agape

nieczystość

NU *grzech nieczystości
nieczystość seksualna*

TK etyka życia płciowego

TS grzechy główne

nieczystość seksualna

U nieczystość

niedoskonałość

TK doskonałość

niepłodność

NU *bezpłodność*

TK antykoncepcja

płciowość ludzka

płodność

zapłodnienie "in vitro"

nieprawda

U kłamstwo

nieświadomość

TK akt nieświadomy
odpowiedzialność

nietolerancja

TK tolerancja

nieuczciwość

TK uczciwość

TS postawy nieetyczne

**nieumiarkowanie w jedzeniu i
picciu**

U łakomstwo

nieważność małżeństwa

TK sakrament małżeństwa

niewiedza

TK ocena moralna

nihilizm

TK ateizm

cywilizacja techniczna

kultura śmierci

postmodernizm (filoz.)

pozytywizm

próżnia etyczna

TW nihilizm praktyczny

nihilizm teoretyczny

nihilizm praktyczny

TS nihilizm

nihilizm teoretyczny

TS nihilizm

nonkonformizm

TK konformizm

normy społeczne

norma moralności

U normy moralne

norma prawna

U normy prawne

normatywna filozofia moralności

U etyka

normy etyczne

U normy moralne

normy moralne

NU *moralność - normy*

norma moralności

normy etyczne

prawda normatywna

reguły moralne

TK deontologia

dobro moralne

etyka

formalizm w etyce

kanon etyczny

kompromis

konflikt moralny

kultura moralna

motywacja moralna

ocena moralna

odpowiedzialność

powinność moralna

powołanie chrześcijańskie

próżnia etyczna

przyjaźń

relatywizm moralny

sumienie

teologia moralna

uczciwość

wartości moralne

wychowanie moralne

zło moralne

TW dyrektywy moralnego postępo-

wania

normy moralne - kryzys

U próżnia etyczna

normy prawne

NU *norma prawna*

TK prawo

normy społeczne

NU *społeczeństwo - normy*

TK etyka społeczna

karność

konflikt sumienia

konformizm

kontrkultura

kultura

nonkonformizm

Nowe Przymierze

U Nowy Testament

nowotwór

NU *choroba nowotworowa*
rak (choroba)

TK hospicjum

opieka paliatywna

TS choroba

Nowy Testament

NU *Nowe Przymierze*
NT

TK etyka NT

Jezus Chrystus

powołanie chrześcijańskie

TS Biblia

TW Ewangelia

Nowy Testament - etyka

U etyka NT

NT

U Nowy Testament

NT - etyka

U etyka NT

obiektywizm

TK obiektywność

pluralizm

prawda

wartości moralne

obiektywne prawo Boże

U prawo Boże

obiektywne prawo moralne

U prawo moralne

obiektywność

NU *bezstronność*

brak uprzedzeń

obiektywność poznania

uprzedzenia - brak

TK obiektywizm

poznanie

obiektywność poznania

U obiektywność

obiektywny porządek moralny

U porządek moralny

obojętność

NU *indyferentyzm*

moralny indyferentyzm

TK ateizm

egocentryzm

próżnia etyczna

obowiązek

U powinność moralna

obrzęd Eucharystii

U liturgia eucharystyczna

obżarstwo

U łakomstwo

ocena moralna

NU *akt ludzki - ocena*
ocena moralna aktu ludzkiego
ogólny sąd wartościujący
sąd wartościujący ogólny

TK akt ludzki
dobro moralne
dojrzałość emocjonalna
kompromis
motywacja moralna
niewiedza
normy moralne
relatywizm moralny
teleologizm
wartości moralne
wiedza
wychowanie do wartości moral-
nych
zło moralne

ocena moralna aktu ludzkiego

U ocena moralna

ochrona przyrody

TK ekologia
środowisko przyrodnicze

Odkupiciel

U Jezus Chrystus

odpowiedzialne rodzicielstwo

U rodzicielstwo

odpowiedzialność

NU *moralna odpowiedzialność*

TK afekt
ból
cierpienie
czyny ludzkie
decyzja moralna
dojrzałość emocjonalna
ekologizm
honor
miłość
nauka o odpowiedzialności mo-
ralnej
nieświadomość
normy moralne
podmiot moralności
postawy moralne
rozum
rozwój moralny
szczęście
świadomość
upomnienie braterskie
wina moralna
wolność

odpuszczenie grzechów

U rozgrzeszenie

odpuszczenie winy

U rozgrzeszenie

odrodzenie moralne

NU *etyczne odrodzenie*

TK czyny etyczne
metanoia
sakrament pokuty
wartości moralne

odwieczne prawo Boże

U prawo Boże

Ofiara eucharystyczna

U Eucharystia

Ofiara eucharystyczna - liturgia

U liturgia eucharystyczna

ofiarność

TK miłosierdzie

TS postawy etyczne

ogólny sąd wartościujący

U ocena moralna

ojcostwo

NU *więzy krwi*

TK etyka życia małżeńskiego

godność mężczyzny

mężczyzna

TS rodzicielstwo

TW Ojcostwo Boga

ojcostwo duchowe

Ojcostwo Boga

TK Bóg

TS ojcostwo

ojcostwo duchowe

TK kierownictwo duchowe

TS ojcostwo

rodzicielstwo duchowe

ojczyzna

TK patriotyzm

onanizm

U masturbacja

opatrność Boża

TK Bóg

wiara

opcja fundamentalna

NU *wybór zasadniczy*

TK Bóg

decyzja moralna

grzech

powołanie chrześcijańskie

prawda

wolność

opieka paliatywna

NU *terapia paliatywna*

TK ból

cierpienie

etyka lekarska

godność osoby ludzkiej

hospicjum

nowotwór

śmierć

opieszałość

U lenistwo

osąd sumienia

U sumienie

osiem błogosławieństw

U błogosławieństwa

osoba ludzka

TK adopcja (teol.)

człowiek

godność osoby ludzkiej

moralność uczuć

personalizm

podmiot moralności

powinność moralna

powołanie chrześcijańskie
 rozum
 wartości moralne
 wartość osoby ludzkiej
 wola ludzka
 wychowanie do wartości moral-
 nych

osoba ludzka - godność

U godność osoby ludzkiej

osobowa godność człowieka

U godność osoby ludzkiej

osobowa wolność

U wolność

osobowość

TK determinizm kulturowy
 dojrzałość emocjonalna
 postawy moralne
 socjalizacja

ospałość

U lenistwo

ostatnie namaszczenie

U sakrament namaszczenia cho-
 rych

pamiętka Paschy Chrystusa

U Eucharystia

państwo

TK dobro wspólne
 pomocniczość
 polityka
 prawa człowieka
 prawo
 społeczeństwo
 władza państwowa

parafilia

U dewiacje seksualne

patriotyzm

NU *miłość ojczyzny*
 TK ojczyzna
 TS postawy etyczne

penitent

TK grzech
 sakrament pokuty

perfekcjonizm

TK pycha
 rygorizm
 TS kierunki etyczne

permissywizm

TK relatywizm moralny
 tolerancja
 wolność

personalizm

NU *personalizm chrześcijański*
 TK etyka chrześcijańska
 moralność chrześcijańska
 osoba ludzka
 TS kierunki etyczne

personalizm chrześcijański

U personalizm

pewność sumienia

U sumienie pewne

Pismo Święte

U Biblia

pluralizm

- TK obiektywizm
- postmodernizm (filoz.)
- prawda
- tolerancja
- wolność

pluralizm myśli teologicznomoralnej

- U pluralizm w teologii moralnej

pluralizm w teologii moralnej

- NU *pluralizm myśli teologicznomoralnej*
- TK teologia moralna

pluralizm wartości

- TK wartość

płciowość ludzka

- TK czystość
- dziwictwo
- etyka życia płciowego
- niepłodność
- płodność

płodność

- TK niepłodność
- płciowość ludzka
- płód ludzki

płód ludzki

- NU *embrion człowieka*
zarodek ludzki
- TK płodność
- zapłodnienie "in vitro"
- życie ludzkie

płód ludzki - śmierć

- U aborcja

pneumatologia

- NU *Duch Św. - teologia*
- TK Duch Św.

pobożność

- NU *dar pobożności*
- TS dary Ducha Św.

poczucie - regulacja

- U kontrola urodzeń

poczucie winy

- U wina moralna

podmiot moralności

- NU *podmiot odpowiedzialności*
- TK Bóg
- godność osoby ludzkiej
- moralność
- odpowiedzialność
- osoba ludzka
- wartości moralne

podmiot odpowiedzialności

- U podmiot moralności

podstawy teologii moralnej

- U teologia moralna fundamentalna

pojednanie

- TK przebaczenie
- sakrament pokuty
- wina moralna

pokora

- NU *samouniżenie się*
- TW pokora chrześcijańska

pokora chrześcijańska

- TK chrześcijaństwo
królestwo Boże
łaska Boża
modlitwa
- TS pokora

pokuta

- TK postawy moralne
sakrament pokuty

polityka

- TK korupcja
państwo
władza państwowa

pomoc ludzka

- U działalność charytatywna

pomocniczość

- NU *zasada pomocniczości*
- TK działalność charytatywna
etyka społeczna
katolicka nauka społeczna
państwo

ponowoczesność

- U postmodernizm (filoz.)

pop-kultura

- U kultura popularna

pornografia

- TK erotyzm
hedonizm

poronienie

- U aborcja

poronienie naturalne

- U aborcja spontaniczna

poronienie sztuczne

- U aborcja sztuczna

porządek moralny

- NU *ład moralny*
obiektywny porządek moralny
- TK Bóg
prawo moralne

posłuszeństwo

- NU *postawa posłuszeństwa*
- TK autorytet
cnota
karność
- TS rady ewangeliczne

postawa altruistyczna

- U altruizm

postawa błogosławieństw

- U błogosławieństwa

postawa nadziei

- U nadzieja

postawa posłuszeństwa

- U posłuszeństwo

postawa solidarności

- U solidarność

postawy etyczne

- NU *postawy moralnie dobre*
- TK cnota
 - deontologia
 - dobro moralne
 - ekologizm
 - powinność moralna
 - rodzina
 - wartości moralne
- TS postawy moralne
- TW altruizm
 - bezinteresowność
 - czyny etyczne
 - heroizm
 - ofiarność
 - patriotyzm
 - prawdomówność
 - przyjaźń
 - solidarność
 - sprawiedliwość
 - szacunek
 - uczciwość

postawy moralne

- TK aprobata
 - determinizm etyczny
 - odpowiedzialność
 - osobowość
 - pokuta
 - tolerancja
 - wychowanie moralne
- TW czyny ludzkie
 - postawy etyczne
 - postawy nieetyczne

postawy moralnie dobre

- U postawy etyczne

postawy moralnie złe

- U postawy nieetyczne

postawy nieetyczne

- NU *postawy moralnie złe*
- TK grzech
 - nieuczciwość
 - zło moralne
- TS postawy moralne
- TW chciwość
 - egoizm
 - lenistwo
 - nieuczciwość
 - pycha

postawy serca

- U błogosławieństwa

postępowanie altruistyczne

- U altruizm

postępowanie dobrowolne

- U dobrowolność

postmodernizm (filoz.)

- NU *ponowoczesność*
- TK cywilizacja techniczna
 - kultura śmierci
 - nihilizm
 - pluralizm
 - próżnia etyczna

potomstwo

- U dziecko

powinność moralna

- NU *doświadczenie powinności*
 - moralna powinność działania*
 - obowiązek*
- TK etyka
 - heroizm
 - konflikt sumienia

moralność
normy moralne
osoba ludzka
postawy etyczne
prawo moralne
sumienie
wartości moralne

powołanie

TW powołanie chrześcijańskie

powołanie chrześcijańskie

NU *nadprzyrodzone powołanie człowieka*

TK Bóg
chrześcijaństwo
cnoty chrześcijańskie
doskonałość chrześcijańska
Jezus Chrystus
normy moralne
Nowy Testament
opcja fundamentalna
osoba ludzka
rady ewangeliczne
sakramenty powołania chrześcijańskiego
sumienie
teologia moralna
wiara
wola Boża
wola ludzka
wychowanie do wartości moralnych
TS powołanie
TW powołanie kapłańskie
powołanie do małżeństwa

powołanie do kapłaństwa

U powołanie kapłańskie

powołanie do małżeństwa

NU *powołanie małżeńskie*
TK małżeństwo
miłość małżeńska
TS powołanie chrześcijańskie

powołanie kapłańskie

NU *powołanie do kapłaństwa*
TK kapłaństwo
TS powołanie chrześcijańskie

powołanie małżeńskie

U powołanie do małżeństwa

poznanie

TK akt zamierzony
irracjonalizm
obiektywność
racjonalizm
sceptycyzm
TW poznanie moralne

poznanie moralne

TK kompensacjonizm
moralność
TS poznanie

pozytywizm

TK nihilizm
pragmatyzm
użyteczność

pragmatyzm

TK pozytywizm
użyteczność

prawa człowieka

- TK godność osoby ludzkiej
- państwo
- sprawiedliwość
- wolność
- TW prawo do prawdy
- prawa do życia

prawda

- TK akt zamierzony
- cnota
- kłamstwo
- miłość bliźniego
- obiektywizm
- opcja fundamentalna
- pluralizm
- prawdomówność
- prawa do prawdy
- relatywizm
- sumienie
- tolerancja
- upomnienie braterskie
- wiedza
- wierność
- wolność

prawda normatywna

- U normy moralne

prawdomówność

- NU *cnota prawdomówności*
- szczerłość*
- TK prawda
- TS postawy etyczne

prawo

- TK ekwiprobabilizm
- normy prawne

- państwo
- wina prawna
- władza

- TW prawo kanoniczne
- prawa karne
- prawa natury
- prawa rodzinne

prawo Boże

- NU *obiektywne prawo Boże*
- odwieczne prawo Boże*
- TK Bóg
- heteronomia
- prawa naturalne
- sumienie
- wola Boża
- TW prawo Boże ST
- prawa Chrystusa

prawo Boże Nowego Testamentu

- U prawa Chrystusa

prawo Boże NT

- U prawa Chrystusa

prawo Boże ST

- NU *prawa Boże Starego Testamentu*
- TK Stary Testament
- TS etyka ST
- prawa Boże
- TW Dekalog

prawo Boże Starego Testamentu

- U prawa Boże ST

prawo Chrystusa

- NU *prawo Boże NT*
prawo Boże Nowego Testamenu
- TK Jezus Chrystus
łaska Boża
miłość
wolność
- TS prawo Boże

prawo do prawdy

- TK modlitwa
prawda
wola ludzka
- TS prawa człowieka

prawo do życia

- TK życie ludzkie
- TS prawa człowieka

prawo kanoniczne

- NU *Kościół katolicki - prawo*
prawo kościelne
- TS prawo

prawo karne

- TK czyny nieetyczne
kara śmierci
- TS prawo

prawo kościelne

- U prawo kanoniczne

prawo Mojżeszowe

- U Dekalog

prawo moralne

- NU *obiektywne prawo moralne*
- TK Bóg
dobro wspólne
etyka
porządek moralny
powinność moralna
przykazania

prawo naturalne

- NU *naturalne prawo moralne*
- TK dobro wspólne
prawo Boże
rozum
wartości moralne
władza państwowa
wolność
- TS prawo natury

prawo natury

- TS prawo
- TW prawo naturalne

prawo rodzinne

- TK adopcja
rodzina
- TS prawo

prawość

- U uczciwość

principia moralności chrześcijańskiej

- U teologia moralna fundamentalna

probabilioryzm

- TK kazuistyka
probabilizm

TS systemy moralne w teologii katolickiej

probabilizm

TK kazyistyka
probabilioryzm

TS systemy moralne w teologii katolickiej

profesja zakonna

NU *ślub czystości*
ślub posłuszeństwa
ślub ubóstwa
śluby zakonne

TK celibat
czystość
moralność ewangeliczna
rady ewangeliczne
sakrament kapłaństwa
życie konsekrowane

próżnia etyczna

NU *kryzys aksjologiczny*
kryzys wartości
normy moralne - kryzys
pustka moralna
wartości moralne - kryzys

TK cywilizacja techniczna
kultura śmierci
nihilizm
normy moralne
obojętność
postmodernizm (filoz.)
relatywizm moralny
wartości moralne

próżniactwo

U lenistwo

przebaczenie

TK pojednanie
rozgrzeszenie

przemiana serca

U metanoia

przemoc

U agresja

przerwanie ciąży

U aborcja

przeżycie religijne

U doświadczenie religijne

przyjaźń

TK cnoty chrześcijańskie
dobro moralne
miłość bliźniego
normy moralne
solidarność
szacunek

TS postawy etyczne

przyjemność

TK hedonizm
utilitaryzm

przykazania

TK błogosławieństwa
łaska Boża
moralność chrześcijańska
prawo moralne

TW Dekalog
przykazania kościelne

przykazania Boże

U Dekalog

przykazania kościelne

TS przykazania

przykazanie miłości

U miłość

przymierze małżeńskie

U małżeństwo

przymierze małżeńskie

U sakrament małżeństwa

przysposobienie

U adopcja

przystosowanie

U adaptacja (biol.)

psychologia

TK psychologizm

TW psychologia rozwojowa

psychologia rozwojowa

TK dziecko

wychowanie

TS psychologia

psychologizm

TK psychologia

wartości moralne

pustka moralna

U próżnia etyczna

pycha

TK egocentryzm

egoizm

perfekcjonizm

TS grzechy główne

postawy nieetyczne

wada moralna

rachunek sumienia

TK rozgrzeszenie

sakrament pokuty

sumienie

racjonalizm

TK indywidualizm

poznanie

redukcjonizm

rozum

wola ludzka

rada (teol.)

NU *dar rady*

TK roztropność

TS dary Ducha Św.

radość

NU *uczucie radości*

TK dobro

szczęście

TS uczucie

radę ewangeliczne

TK błogosławieństwa

doskonałość chrześcijańska

Ewangelia

Jezus Chrystus

kazanie na Górze

królestwo Boże

łaska Boża

moralność ewangeliczna

powołanie chrześcijańskie

profesja zakonna

radykalizm ewangeliczny
rozwój moralny
sakrament kapłaństwa
życie konsekrowane

TW czystość
postuszeństwo
ubóstwo

radykalizm ewangeliczny

TK Ewangelia
moralność ewangeliczna
rady ewangeliczne

rak (choroba)

U nowotwór

redukcjonizm

TK racjonalizm

regulacja poczęć

U kontrola urodzeń

reguły moralne

U normy moralne

relatywizm

TK prawda
sceptycyzm
władza
TW relatywizm moralny

relatywizm moralny

TK etyka
ocena moralna
normy moralne
permissywizm
próżnia etyczna
wartości moralne
TS relatywizm

religia

TK wiara
wolność religijna
TW chrześcijaństwo

rodzicielstwo

NU *odpowiedzialne rodzicielstwo*
TK adopcja
rodzina
wychowanie
TW macierzyństwo
ojcostwo

rodzicielstwo duchowe

TK adopcja duchowa
TW macierzyństwo duchowe
ojcostwo duchowe

rodzina

TK adopcja
dziecko
małżeństwo
postawy etyczne
prawo rodzinne
rodzicielstwo
wychowanie

rozgrzeszenie

NU *absolucja*
odpuszczenie grzechów
odpuszczenie winy
TK grzech
przebaczenie
rachunek sumienia
TW rozgrzeszenie zupełne
rozgrzeszenie sakramentalne

rozgrzeszenie ogólne

U rozgrzeszenie zupełne

rozgrzeszenie sakramentalne

- NU *absolucja sakramentalna*
- TK sakrament pokuty
- TS rozgrzeszenie

rozgrzeszenie zupełne

- NU *absolucja generalna*
rozgrzeszenie ogólne
- TS rozgrzeszenie

roztropność

- NU *cnota roztropności*
- TK dobro moralne
rada (teol.)
sumienie
wola ludzka
- TS cnoty kardynalne

rozum

- NU *dar rozumu*
- TK akt rozumny
etyka autonomiczna
mądrość
moralność uczuć
odpowiedzialność
osoba ludzka
prawo naturalne
racjonalizm
rozwój moralny
wiedza
wola ludzka
- TS dary Ducha Św.
- TW rozum praktyczny
rozum spekulatywny

rozum praktyczny

- TS rozum

rozum spekulatywny

- TS rozum

rozwód

- TK małżeństwo niesakramentalne

rozwój moralny

- TK doskonałość moralna
kierownictwo duchowe
odpowiedzialność
rady ewangeliczne
rozum
wartości moralne
wola ludzka

rygoryzm

- NU *etyka rygorystyczna*
tucjoryzm bezwzględny
tucjoryzm skrajny
- TK etyka
formalizm w etyce
karność
kazuistyka
perfekcjonizm
władza
- TS kierunki etyczne
systemy moralne w teologii katolickiej

sakrament

- U sakramenty św.

sakrament bierzmowania

- U bierzmowanie

sakrament chorych

- U sakrament namaszczenia chorych

sakrament chrztu

U chrzest

sakrament Eucharystii

U Eucharystia

sakrament kapłaństwa

NU *sakrament posługi apostolskiej*
sakrament święceń

TK czystość
powołanie kapłańskie
profesja zakonna
rady ewangeliczne

TS kapłaństwo
sakramenty powołania chrześcijańskiego

sakrament małżeństwa

NU *małżeństwo sakramentalne*
przymierze małżeńskie

TK nieważność małżeństwa
wierność małżeńska

TS małżeństwo
sakramenty powołania chrześcijańskiego

sakrament namaszczenia chorych

NU *namaszczenie chorych*
ostatnie namaszczenie
sakrament chorych
sakrament uzdrowienia

TK choroba

TS sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego

Sakrament Ołtarza

U Eucharystia

sakrament pojednania z Bogiem

U sakrament pokuty

sakrament pokuty

NU *spowiedź*

sakrament pojednania z Bogiem

sakrament pokuty i pojednania

TK grzech

kierownictwo duchowe

metanoia

miłosierdzie chrześcijańskie

odrodzenie moralne

penitent

pojednanie

pokuta

rachunek sumienia

rozgrzeszenie sakramentalne

zadośćuczynienie

żal za grzechy

TS sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego

sakrament pokuty i pojednania

U sakrament pokuty

sakrament posługi apostolskiej

U sakrament kapłaństwa

sakrament święceń

U sakrament kapłaństwa

sakrament uzdrowienia

U sakrament namaszczenia chorych

sakramentologia

- NU *sakramentologia moralna*
sakramenty - teologia
teologia moralna sakramentów
- TK sakramenty św.
- TS teologia moralna szczegółowa

sakramentologia moralna

- U sakramentologia

sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

- NU *sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*
- TS sakramenty św.
- TW bierzmowanie
chrzest
Eucharystia

sakramenty powołania chrześcijańskiego

- TK powołanie chrześcijańskie
- TS sakramenty św.
- TW sakrament kapłaństwa
sakrament małżeństwa

sakramenty św.

- NU *sakrament*
skuteczny znak łaski
znak łaski
- TK łaska Boża
sakramentologia
wiara
- TW sakramenty inicjacji chrześcijańskiej
sakramenty powołania chrześcijańskiego
sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego

sakramenty - teologia

- U sakramentologia

sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego

- TS sakramenty św.
- TW sakrament namaszczenia chorych
sakrament pokuty

sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego

- U sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

samobójstwo

- NU *autoagresja*
- TK alkoholizm
eutanazja
śmierć

samogwałt

- U masturbacja

samouniżenie się

- U pokora

sąd błędny

- U sumienie błędne

sąd rozumu praktycznego

- U sumienie

sąd sumienia

- U sumienie

sąd wartościujący ogólny

- U ocena moralna

sceptycyzm

- NU *wątpienie*
- TK poznanie
relatywizm

sekularyzacja

- U laicyzacja

selekcja eugeniczna

- TK aborcja eugeniczna
eugenika

skrucha

- U metanoia

skrucha

- U żal za grzechy

skuteczny znak łaski

- U sakramenty św.

służba człowiekowi

- U działalność charytatywna

socjalizacja

- NU *uspołecznienie*
- TK kultura
osobowość
społeczeństwo

socjologizm

- TK wartości moralne

solidarność

- NU *postawa solidarności*
zasada solidarności
- TK cnota
katolicka nauka społeczna
miłość bliźniego
przyjaźń

- TS postawy etyczne

społeczeństwo

- TK dobro wspólne
etyka społeczna
konformizm
państwo
socjalizacja
środowisko społeczne
świadomość społeczna

społeczeństwo - etyka

- U etyka społeczna

społeczeństwo konsumpcyjne

- U konsumpcjonizm

społeczeństwo - normy

- U normy społeczne

spowiedź

- U sakrament pokuty

sprawiedliwość

- NU *cnota sprawiedliwości*
- TK dobro moralne
dobro wspólne
mądrość
miłość bliźniego
miłosierdzie chrześcijańskie
prawa człowieka
wartości moralne
- TS cnoty kardynalne
postawy etyczne
- TW sprawiedliwość legalna
sprawiedliwość rozdzielcza
sprawiedliwość wymienna

sprawiedliwość legalna

- TS sprawiedliwość
- TW sprawiedliwość społeczna

sprawiedliwość rozdzielcza

- TS sprawiedliwość

sprawiedliwość społeczna

- TS sprawiedliwość legalna

sprawiedliwość wymienna

- TS sprawiedliwość

sprawności nabyte

- U cnoty kardynalne

sprawności wlane

- U cnoty teologalne

sprawność moralna

- U cnota

sprawowanie Eucharystii

- U Msza św.

sprawowanie Eucharystii

- U liturgia eucharystyczna

ST

- U Stary Testament

ST - etyka

- U etyka ST

Stare Przymierze

- U Stary Testament

Stary Testament

- NU *ST*
- Stare Przymierze*
- TK etyka ST
- prawo Boże ST
- TS Biblia

Stary Testament - etyka

- U etyka ST

stosunek małżeński

- U akt małżeński

subiektywizm

- TK egocentryzm
- TW indywidualizm
- subiektywizm etyczny

subiektywizm etyczny

- NU *etyka subiektywistyczna*
- TK wartości moralne
- TS subiektywizm

subiektywna norma moralności

- U sumienie

sumienie

- NU *dyspozycja wewnętrzna*
- etyka dyspozycji wewnętrznej*
- nakaz sumienia*
- osąd sumienia*
- sąd rozumu praktycznego*
- sąd sumienia*
- subiektywna norma moralności*
- TK czystość sumienia
- decyzja moralna
- dobro moralne
- klauzula sumienia
- kłamstwo

konflikt sumienia
normy moralne
powinność moralna
powołanie chrześcijańskie
prawda
prawo Boże
rachunek sumienia
roztropność
synejdezjologia
sytuacja moralna
wartości moralne
wina moralna
wolność sumienia
wola ludzka
zło moralne

TW sumienie błędne
sumienie pewne
sumienie skrupulanckie
sumienie trafne
sumienie wątpliwe

sumienie błędne

NU *błąd sumienia*
dobra wiara
sąd błędny

TS sumienie

sumienie czyste

U czystość sumienia

sumienie dojrzałe

U sumienie pewne

sumienie pewne

NU *pewność sumienia*
sumienie dojrzałe

TS sumienie

sumienie skrupulanckie

TS sumienie

sumienie trafne

TS sumienie

sumienie wątpliwe

TS sumienie

TW sumienie zawikłane

sumienie zawikłane

TS sumienie wątpliwe

Syn Boży

U Jezus Chrystus

synejdezjologia

TK sumienie

TS etyka ogólna

system etyczny Kanta

U kantyzm

system norm religijno-moralnych

U kodeks religijno-etyczny

system racji wystarczającej

U kompensacjonizm

systemy etyczne

TW kantyzm

kierunki etyczne

systemy moralne w teologii katolickiej

TK sumienie

TW ekwiprobabilizm

kompensacjonizm

laksyzm
probabilioryzm
probabilizm
rygoryzm

sytuacja moralna

TK sumienie
etyka sytuacyjna

sytuacjonizm etyczny

U etyka sytuacyjna

szacunek

NU *estyma*
TK godność osoby ludzkiej
przyjaźń
TS postawy etyczne

szczerłość

U prawdomówność

szczęście

NU *eudajmonia*
TK błogostawieństwa
dobro moralne
eudajmonizm
eudajmonologia
moralność
odpowiedzialność
radość
utilitaryzm
wola ludzka

sztuczne zapłodnienie

U zapłodnienie "in vitro"

ślub czystości

U profesja zakonna

ślub posłuszeństwa

U profesja zakonna

ślub ubóstwa

U profesja zakonna

śluby zakonne

U profesja zakonna

śmierć

TK aborcja
eutanazja
kara śmierci
kultura śmierci
opieka paliatywna
samobójstwo
zabójstwo
życie ludzkie

środki antykoncepcyjne

TK antykoncepcja

środowisko kulturowe

TK duchowość chrześcijańska
kultura
środowisko społeczne
życie wewnętrzne

środowisko naturalne

NU *środowisko naturalne człowieka*
TK człowiek
ekologia
ekologizm
TW środowisko przyrodnicze

środowisko naturalne człowieka

U środowisko naturalne

środowisko przyrodnicze

- TK ochrona przyrody
- TS środowisko naturalne

środowisko społeczne

- TK adaptacja społeczna
społeczeństwo
środowisko kulturowe

świadomość

- TK akt częściowo świadomy
akt w pełni świadomy
odpowiedzialność
- TW świadomość moralna
świadomość społeczna

świadomość moralna

- TK kultura moralna
moralność
wartości moralne
- TS świadomość

świadomość społeczna

- TK społeczeństwo
- TS świadomość

świętość

- U doskonałość chrześcijańska

świętość życia

- TK bioetyka
etyka lekarska
godność osoby ludzkiej
życie ludzkie

teleologizm

- NU *finalizm*
- TK determinizm teleologiczny
ocena moralna

- TS kierunki etyczne

teologia

- TK filozofia chrześcijańska
Tradycja (teol.)
- TW hamartiologia
teologia moralna

teologia grzechu

- U hamartiologia

teologia moralna

- NU *etyka teologiczna*
teologia powołania moralnego
- TK etyka
katolicka nauka społeczna
moralność chrześcijańska
normy moralne
pluralizm w teologii moralnej
powołanie chrześcijańskie
- TS teologia
- TW historia teologii moralnej
teologia moralna fundamentalna
teologia moralna szczegółowa

teologia moralna fundamen- talna

- NU *podstawy teologii moralnej*
*principia moralności chrześci-
jańskiej*
teologia moralna ogólna
- TS teologia moralna

teologia moralna - historia

- U historia teologii moralnej

teologia moralna ogólna

- U teologia moralna fundamentalna

teologia moralna sakramentów

U sakramentologia

teologia moralna szczegółowa

TS teologia moralna

TW aretologia
bioetyka
kazuistyka
sakramentologia*teologia powołania moralnego*

U teologia moralna

teoria powinności moralnej

U etyka

teoria rozumienia

U hermeneutyka

teoria wartości

U aksjologia

terapia genowaTK gen
genetyka
klonowanie*terapia paliatywna*

U opieka paliatywna

tolerancjaTK godność osoby ludzkiej
humanizm
miłość bliźniego
nietolerancja
permissywizm
pluralizm
postawy moralne

prawda

wola ludzka

wolność religijna

tomizm

TK neotomizm

tradycja

TK etos

kultura

TW Tradycja (teol.)

Tradycja (teol.)

TK Biblia

teologia

wiara

TS tradycja

trwała dyspozycja moralna

U cnota

tucjoryzm bezwzględny

U rygoryzm

tucjoryzm skrajny

U rygoryzm

ubóstwoNU *cnota ubóstwa*

TS rady ewangeliczne

uczciwośćNU *prawość*

TK dobro moralne

nieuczciwość

normy moralne

wartości moralne

TS postawy etyczne

uczucie

- TK dobro moralne
duchowość chrześcijańska
emocja
irracjonalizm
moralność uczuć
życie wewnętrzne
- TW miłość
nadzieja
radość
zazdrość

uczucie miłości

- U miłość

uczucie nadziei

- U nadzieja

uczucie radości

- U radość

uczucie zazdrości

- U zazdrość

uczynki miłosierdzia

- TK miłosierdzie chrześcijańskie
modlitwa
wiera

umiarkowanie

- TS cnoty kardynalne

upomnienie braterskie

- TK miłość bliźniego
odpowiedzialność
prawda

uprzedzenia - brak

- U obiektywność

uspołecznienie

- U socjalizacja

usunięcie ciąży

- U aborcja

usynowienie człowieka przez Boga

- U adopcja (teol.)

utilitaryzm

- NU *etyka utilitarna*
utilitaryzm etyczny

- TK eudajmonizm
pozytywizm
pragmatyzm
przyjemność
szczęście

- TS kierunki etyczne

utilitaryzm etyczny

- U utilitaryzm

użycie siły

- U agresja

virtus

- U cnota

wada moralna

- TK zło moralne
- TW pycha
zazdrość

wartości etyczne

- U wartości moralne

wartości moralne

NU *wartości etyczne*
 TK aksjologia
 atorytet moralny
 czyny ludzkie
 czystość
 decyzja moralna
 dobra wola
 dobro moralne
 doskonałość chrześcijańska
 doskonałość moralna
 ekologizm
 etos
 kara wychowawcza
 konflikt moralny
 kultura
 miłość
 moralność
 motywacja moralna
 normy moralne
 obiektywizm
 ocena moralna
 odrodzenie moralne
 osoba ludzka
 podmiot moralności
 postawy etyczne
 powinność moralna
 prawo naturalne
 próżnia etyczna
 psychologizm
 relatywizm moralny
 rozwój moralny
 socjologizm
 sprawiedliwość
 subiektywizm etyczny
 sumienie
 świadomość moralna
 uczciwość

wychowanie do wartości moralnych

TS wartość

wartości moralne - kryzys

U próżnia etyczna

wartość

TK dobro
 doskonałość
 pluralizm wartości
 TW wartości moralne

wartość osobowa

U wartość osoby ludzkiej

wartość osoby ludzkiej

NU *wartość osobowa*
 TK godność osoby ludzkiej
 osoba ludzka

wartość - teoria

U aksjologia

wątpienie

U sceptycyzm

wiara

NU *akt wiary*
cnota wiary
 TK ateizm
 autorytet
 kultura
 metanoia
 modlitwa
 opatrność Boża
 powołanie chrześcijańskie
 religia
 uczynki miłosierdzia

sakramenty św.
Tradycja (teol.)
wola ludzka
wychowanie do wartości moral-
nych
życie wewnętrzne
TS cnoty teologalne

Wieczera Pańska

U Eucharystia

wiedza

NU *dar umiejętności*
dar wiedzy
TK ocena moralna
prawda
rozum
TS dary Ducha Św.

wierność

TK honor
łaska Boża
miłość
prawda
TW wierność małżeńska

wierność małżeńska

TK sakrament małżeństwa
TS wierność

więzy krwi

U macierzyństwo

więzy krwi

U ojcostwo

wina moralna

NU *poczucie winy*
TK grzech
kara
odpowiedzialność
pojednanie
sumienie
wina prawna
wina zbiorowa
zło moralne
żał za grzechy

wina prawna

TK prawo
wina moralna
wina zbiorowa

wina zbiorowa

TK etyka społeczna
wina moralna
wina prawna

władza

TK autorytet władzy
etyka społeczna
korupcja
prawo
relatywizm
rygoryzm
TW władza państwowa

władza państwowa

TK państwo
polityka
prawo naturalne
TS władza

wola Boża

- TK Bóg
- Dekalog
- doskonałość chrześcijańska
- kodeks religijno-etyczny
- powołanie chrześcijańskie
- prawo Boże

wola ludzka

- NU *wolna wola*
- TK akt rozumny
- czyny ludzkie
- czystość
- decyzja moralna
- determinizm
- dobro moralne
- dojrzałość emocjonalna
- grzech
- irracjonalizm
- kodeks religijno-etyczny
- kultura śmierci
- mądrość
- miłość
- moralność uczuć
- osoba ludzka
- powołanie chrześcijańskie
- prawo do prawdy
- racjonalizm
- roztropność
- rozum
- rozwój moralny
- sumienie
- szczęście
- tolerancja
- wiara
- żal za grzechy

wolna wola

- U wola ludzka

wolność

- NU *ludzka wolność*
- osobowa wolność*
- TK czyny ludzkie
- decyzja moralna
- dobro
- egzystencjalizm
- ekwiprobabilizm
- eutanazja
- godność osoby ludzkiej
- indywidualizm
- miłość małżeńska
- moralność chrześcijańska
- odpowiedzialność
- opcja fundamentalna
- permissywizm
- pluralizm
- prawda
- prawa człowieka
- prawo Chrystusa
- prawo naturalne
- wychowanie do wartości moralnych
- zło
- TW wolność od grzechu
- wolność religijna
- wolność sumienia

wolność od grzechu

- TK doskonałość chrześcijańska
- grzech
- łaska Boża
- TS wolność

wolność religijna

- TK etyka społeczna
- religia
- tolerancja
- TS wolność

wolność sumienia

- TK sumienie
- TS wolność

współżycie małżeńskie

- U akt małżeński

wybór moralny

- U decyzja moralna

wybór zasadniczy

- U opcja fundamentalna

wychowanie

- TK autorytet
 - kara wychowawcza
 - kultura
 - psychologia rozwojowa
 - rodzina
 - rodzicielstwo
- TW wychowanie moralne
 - wychowanie religijne

wychowanie do wartości moralnych

- TK autorytet moralny
 - czyny ludzkie
 - nawrócenie
 - ocena moralna
 - osoba ludzka
 - powołanie chrześcijańskie
 - wartości moralne
 - wiara
 - wolność
- TS wychowanie moralne

wychowanie moralne

- TK etyka
 - normy moralne
 - postawy moralne
- TS wychowanie
- TW wychowanie do wartości moralnych

wychowanie religijne

- TK doświadczenie religijne
- TS wychowanie

wzory moralnego postępowania

- U dyrektywy moralnego postępowania

zabójstwo

- TK eutanazja
 - śmierć
- TS czyny nieetyczne

zachowania dewiacyjne

- U dewiacje seksualne

zachowanie etyczne

- U czyny etyczne

zadośćuczynienie

- TK sakrament pokuty
 - żał za grzechy

zapłodnienie "in vitro"

- NU *FIVET*
 - in vitro*
 - sztuczne zapłodnienie*
 - zapłodnienie pozaustrojowe*
- TK niepłodność
 - płód ludzki
 - życie ludzkie

zapłodnienie pozaustrojowe

U zapłodnienie "in vitro"

zapłodnienie - zapobieganie

U antykoncepcja

zapobieganie zapłodnieniu

U antykoncepcja

zarodek ludzki

U ploid ludzki

zasada dobra wspólnego

U dobro wspólne

zasada godności osoby ludzkiej

U godność osoby ludzkiej

zasada pomocniczości

U pomocniczość

zasada solidarności

U solidarność

zawiść

U zazdrość

zazdrość

NU uczucie zazdrości
zawiść

TS grzechy główne
uczucie
wada moralna

Zbawiciel

U Jezus Chrystus

zboczenie seksualne

U dewiacje seksualne

zło

TK akt zamierzony
wolność

TW zło fizyczne
zło moralne

zło fizyczne

TK agresja
gwałt

TS zło

zło moralne

TK aborcja sztuczna
agresja
czyny nieetyczne
gniew
grzech
kłamstwo
normy moralne
ocena moralna
postawy nieetyczne
sumienie
wada moralna
wina moralna

TS zło

zmiana sposobu myślenia

U metanoia

znak eschatologiczny

U dziewictwo

znak łaski

U sakramenty św.

znaki czasu

TK kultura śmierci

zniewolenie siłą

U agresja

żal za grzechy

- NU *skrucha*
- TK grzech
 - metanoia
 - sakrament pokuty
 - wina moralna
 - wola ludzka
 - zadośćuczynienie

życie

- TK Bóg
 - klonowanie
- TW życie ludzkie

życie *duchowe*

- U duchowość chrześcijańska

życie konsekrowane

- NU *konsekracja życia*
- TK celibat
 - czystość
 - doskonałość chrześcijańska
 - dziwictwo
 - łaska Boża

- profesja zakonna
- rady ewangeliczne
- życie ludzkie

życie ludzkie

- TK aborcja
 - człowiek
 - eutanazja
 - klonowanie człowieka
 - kultura śmierci
 - płód ludzki
 - prawo do życia
 - śmierć
 - świętość życia
 - zapłodnienie "in vitro"
 - życie konsekrowane
- TS życie

życie wewnętrzne

- TK duchowość chrześcijańska
 - łaska Boża
 - środowisko kulturowe
 - uczucie
 - wiara

2. DEFINICJE I UWAGI

aborcja

bezpośrednie przerwanie ciąży, tzn. zamierzone jako cel lub środek; a. to zakończenie życia płodu po poczęciu, ale przed urodzeniem; a. może być umyślna (patrz: a. sztuczna) i spontaniczna; przedmiotem etyki jest jedynie a. sztuczna; w ukazaniu moralnego zła a., obok argumentacji biblijnej i patrystycznej, położono nacisk na racje wynikające z podstaw moralności chrześcijańskiej, z prawa pozytywnego i z nauk doświadczalnych; u podstaw refleksji rozumowej obecnego nauczania Kościoła leży godność osoby ludzkiej - człow. ze swej natury jest podmiotem osobowym; tym co go określa najgłębiej jako osobę jest jego rozumność i wolność; dzięki rozumności jest on zdolny do refleksji nad sobą i nad swymi czynami, wolność zaś sprawia, że może on i powinien decydować o własnym losie; to, co zawiera pojęcie osoby, składa się na jej autonomiczność (która nie sprzeciwia się społ. naturze człow.); pozostaje on w relacjach nie tylko z innymi, ale także z rzeczywistością transcendentną, jaką jest Bóg - choćby dlatego, że w bytowej strukturze człow. tkwi pierwiastek niematerialny (dusza nieśmiertelna); każda osoba ludzka ma prawo do dysponowania sobą i różnymi darami - każde zatem przerwanie ciąży sprzeciwia się prawu osoby do dysponowania sobą, podporządkowuje poczęte życie ludzkie potrzebom lub dążeniom innych ludzi; nikt (także żadna władza) nie może pozbawić osoby życia; nauczanie Kościoła odsyła do naturalnego prawa moralnego jako do najwyższego i najświętszego ze wszystkich praw ludzkich, wpisanego przez Boga w człow. - stanowi ono normę, którą odczytuje rozum i stara się dobrze wyrazić - z nim wiąże się poszanowanie praw człow., wśród których na pierwszym miejscu znajduje się prawo do życia (jest ono powszechne i niezbywalne); przerwanie ciąży wprost mu się sprzeciwia; z a. wiążą się wielorakie negatywne konsekwencje społ.: powoduje ona wzrost egoizmu i hedonizmu społ., dokonywana jest w imię wolności, jednak każda wolność ma swoje ograniczenia wypływające z konieczności poszanowania uprawnień innych osób - toteż społeczeństwo, które zezwala na a. opowiada się przeciw prawom jednostki i wspólnoty, przeciw modelowi solidarności, jaki leży u podstaw rozwoju cywilizacji miłości; a. staje się źródłem kryzysu rodziny; jest aktem

wymierzonym przeciwko miłości, bez której nie można żyć i funkcjonować (Bajda Jerzy. *Moralna ocena antykoncepcji a przerywanie ciąży*. Gdańsk, 1996; Blackburn Simon. *Oksfordzki słownik filozoficzny*. Red. nauk. J. Woleński. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 11-12; Bołoz Wojciech. *Życie w ludzkich rękach: podstawowe zagadnienia bioetyczne*. Warszawa 1997, s. 163-187; CC; Kongregacja Nauki Wiary. *Deklaracja o przerywaniu ciąży Questio de abortu*. [Warszawa 1981]; KKK (2270-2275); Kowalski Jan. *Aborcja*. [W:] *Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła*. Red. A. Muszala. Radom. 2005, s. 17-21; *Słownik łacińsko-polski terminów teologiczno-moralnych*. Pod red. S. Olejnika. Warszawa 1968, s. 8 (hasło: Abortio); Smoleński Stanisław. *Przerywanie ciąży jako problem moralny*. [W:] *Specjalistyczne aspekty problemu przerywania ciąży*. Kraków 1977)

ttm1

aborcja eugeniczna

wykonywana jest wtedy, gdy istnieje ryzyko lub pewność, że nowe życie ludzkie narodzi się z trwałymi uszkodzeniami; anomalie te są rozpoznawane przez diagnozę prenatalną (Katolo Artur Jerzy. *ABC bioetyki*. Lublin 1997, s. 39)

ttm2

aborcja psycho-społeczna

ma miejsce wówczas, gdy ciąża jest "niepożądana" ze wzgl. ekonomiczno-socjalnych (Katolo Artur Jerzy. *ABC bioetyki*. Lublin 1997, s. 39-40)

ttm3

aborcja spontaniczna

ma miejsce wówczas, gdy do przerwania ciąży dochodzi z powodów naturalnych, bez zamierzonej i wolnej interwencji człowieka (Katolo Artur Jerzy. *ABC bioetyki*. Lublin 1997, s. 39)

ttm4

aborcja sztuczna

ma miejsce wówczas, gdy przerwanie ciąży podporządkowane jest wolnej i świadomej interwencji człowieka; wówczas przeprowadzany jest zabieg med. w celu zabicia dziecka poczętego; uśmiercanie istoty ludzkiej jest moralnie złe, ponieważ akt ten narusza przysługującą tej istocie moralną wartość osobową wyposażającą ją w niepogwałcalne prawo do życia (Katolo Artur Jerzy. *ABC bioetyki*. Lublin 1997, s. 39)

ttm5

aborcja terapeutyczna

ma miejsce wówczas, gdy ciąża staje się zagrożeniem dla życia matki; obecnie, dzięki rozwojowi medycyny, należy już do rzadkości (Katolo Artur Jerzy. ABC bioetyki. Lublin 1997, s. 39)

ttm6

adaptacja (biol.)

przejawiające się w budowie lub zachowaniu przystosowanie organizmu do zmieniających się warunków środowiska; trwała a. bywa uważana za jeden z czynników ewolucji; a. wyraża się najpełniej w zdolności organizmu do zapewnienia potomstwu możliwości przetrwania; a. to zatem każda zmiana w strukturze lub funkcji organizmu, która umożliwia (lepiej) przeżycie w danym środowisku (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 5)

ttm7

adaptacja społeczna

proces dostosowywania jednostki lub grupy do funkcjonowania w zmienionym środowisku społ., obejmujący przekształcenia jej wewn. struktury lub/i sposobów działania; przekształcenie wewn. struktury ozn. całkowitą lub częściową reorientację psychol. jednostki (lub reorientację subkultury grupy) polegającą na przejęciu wartości i norm, sposobów definiowania sytuacji oraz wzorów zachowań, obowiązujących w nowym środowisku; przekształcenie sposobów działania może być rezultatem tych zmian lub może ozn. jedynie zewn. dostosowanie się do zmienionych warunków (NEP t. 1, s. 31)

ttm8

adopcja

forma przyjęcia do rodziny osoby trzeciej, stwarzająca stosunek analogiczny do pokrewieństwa (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 720 (hasło: Przysposobienie))

ttm9

adopcja duchowa

a.d. dziecka poczętego jest ślubem, którego treścią jest modlitwne zobowiązanie podjęte przez osobę w intencji ocalenia zagrożonego życia dziecka w łonie matki oraz prawego życia po urodzeniu; istotą a.d. jest codzienna modlitwa w intencji dziecka i jego rodziców, trwająca przez dziewięć miesięcy; osoba podejmująca a.d. odmawia jedną tajemnicę różańca św., a także podejmuje takie praktyki religijne,

adopcja (teol.)

jak Komunia św., post, aktywne wspieranie dzieł charytatywnych (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki, 1999, s. 5-6)

ttm10

adopcja (teol.)

usynowienie człow. przez Boga w odróżnieniu od wynikającego z natury synostwa Bożego Jezusa (Gryglewicz Feliks, Łukaszyk Romulad. Adopcja. [W:] EK, t. 1, szp. 93-94)

ttm12

adoracja (rel.)

cześć składana wyłącznie Bogu; kult najwyższy, przysługujący tylko Bogu (Pwt 20,1-4; J 4,23), naszemu Stwórcy i Odkupicielowi, który sam jeden powinien odbierać "uwielbienie i chwałę" (Nicejsko-konstantynopolitańskie wyznanie wiary); wierzący oddają cześć Bogu w różnych wizerunkach (np. w krzyżu), adorują też Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 14; Martini Carlo Maria. Słownik duchowości: mały przewodnik duchowy. Kraków 2005, s. 7-8; Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 371)

ttm13

afekt

stan uczuciowy o silnym natężeniu; w teologii moralnej okoliczność zmniejszająca lub zwiększająca odpowiedzialność moralną; w prawie kanonicznym okoliczność wyłączająca, zmniejszająca lub zwiększająca poczytalność przestępcy (Afekt. [W:] Reber Arthur S. Słownik psychologii. Pod red. I. Kurcz i K. Skarżyńskiej. Warszawa 2002, s. 23-24)

ttm14

Agape

miłość Boga (DCE)

ttm15

agresja

użycie siły fiz. lub psych. dla osiągnięcia zamierzonych celów; ma odniesienia indywidualne oraz społ., a. w tym ostatnim znaczeniu niszczy solidarność, dobro wspólne, rozwój oraz pokój; wszystkie formy a. są oceniane negatywnie; a. jest zatem każdym zamierzonym działaniem mającym na celu wyrządzenie komuś krzywdy,

straty, bólu; w ocenie bioetycznej najczęściej wskazywane są nast. formy a.: 1) fizyczna, czyli fiz. atak na drugą osobę (przybiera najczęściej formę bezpośrednią czyli taką, kiedy dochodzi do fiz. kontaktu agresora z ofiarą, 2) a. wyrażająca się w torturach zmierzających do okaleczenia fiz. i moralnego, i do podporządkowania sobie innych osób (tortury prowadzą także do deprawacji i zniszczenia sumienia oprawców, por. VS 80), 3) a. zdrowych wobec niepełnosprawnych, poprzez którą doznają oni braku szacunku i popadają w niewolę mocniejszych, por. LE 22), 4) a. w działaniach med., która dot. przede wszystkim działań nieterapeutycznych, czyli zabiegów doświadczalno-eksperymentalnych nie służących zdrowiu pacjenta, a wręcz będących zagrożeniem dla jego zdrowia lub pozbawiających życia osobę ludzką (np. aborcja i eutanazja, por. EV 11, 13, 58), 5) a. seksualna, która obejmuje działania słowne lub fiz. mające na celu wyrządzenie cierpienia partnerowi seksualnemu, lub działania takie wymierzone w inne obiekty seksualne (np. zwierzęta w przypadku zoofilii), 6) a. jako skutek nałogu, który dot. osób uwikłanych w alkoholizm, narkomanię, erotomanię, nikotynizm itp. - człow. pogrążony w nałogu nie jest w stanie żyć w sposób nieuwarunkowany; ocena moralna a.: stosowanie a. zakłada zakwestionowanie wrodzonej godności i wolności człow.; człow., który kieruje się w myśleniu i postępowaniu a. szuka sprawiedliwości poprzez dążenie do zemsty; a. podjęta jako norma dochodzenia swoich praw jest jednak zawsze przesiąknięta afirmacją antywartości - jest nacechowana wrogością i nienawiścią wobec drugiej osoby; w świetle Dekalogu (a szczeg. przykazania "Nie będziesz zabijał") oraz kodeksu moralnego NT (Kazania na Górze) - każda postać a. jest sprzeczna z nauką Objawienia o miłości bliźniego; Vat. II przypomina obowiązek wypełniania przykazania miłości, którego drugi człon brzmi: "Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego" (Mt 22, 39) - Sobór stwierdza, że "należy kłaść nacisk na szacunek dla człowieka: poszczególni ludzie winni uważać bliźniego bez żadnego wyjątku za drugiego samego siebie" (KDK 27); chrześcijańska postawa wobec zła, poprzez chęć przewycięzania a. - tu płaszczyzna sprawiedliwości nie zostaje zniesiona, wymagana jest twórcza miłość, która potrafi wyzwolić się od nienawiści i zemsty, i dążyć do przewycięzania zła w jego zarodku; taka miłość dąży do nakłonienia niesprawiedliwego agresora do zgody, rozwiązywania konfliktów bez przemocy i szukania nowych pól współpracy; miłość jest najmocniejszą formą przeciwstawienia się a. - w każdej sytuacji otwiera ona nowe możliwości pozytywnego działania (EV (11, 13, 58); Góralczyk Paweł. Przemoc sama w sobie jest irracjonalna i absurdalna. [W:] Przemoc i terror: książka dedykowana księdzu profesorowi Stanisławowi Olejnikowi w 80tą rocznicę urodzin i 50tą rocznicę pracy naukowej. Red. nauk. P. Góralczyk i J.A. Sobkowiak. Warszawa 2001, s. 141-161; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 436-438; Kalniuk Jan. Agresja. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 21-25; KDK (27); LE (22); Pawlaczek Stanisław, Płużek Zenomena. Agresja. [W:] EK, t. 1. Lublin 1973, szp. 193-195; VS (80))

ttml6

agresywność

cecha usposobienia wyrażająca się w atakowaniu ludzi bez uzasadnionego powodu; skłonność do przejawiania postawy ofensywnej, do atakowania; Freud, który pierwszy wyodrębnił to pojęcie, dopatrywał się w a. wyłącznie aspektu negatywnego (gwałt, destrukcje) (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 371)

ttml7

AIDS

nabyty zespół deficytu immunologicznego (upośledzenia odporności), wywołany głównie przez wirus HIV; jest zespołem chorobowym, obejmującym wiele schorzeń zakaźnych i nowotworowych, rozwijających się na skutek postępującego uszkodzenia systemu odporności ustroju człow. (układu immunologicznego) wywołanego wirusem HIV; rozpowszechniony jest pogląd, że szybkie rozprzestrzenianie się AIDS związane jest z rewolucją seksualną, jaka dokonana się na przełomie lat 60. i 70. XX w., dlatego stawia się niekiedy pytanie, czy cierpienie i śmierć, które niesie ze sobą ta choroba, nie jest Bożą karą za grzechy rozwiązłości - jednak część chorych na AIDS została zarażona bez własnej winy, stąd tworzenie związku między chorobą a karą Bożą jest z punktu widzenia doktryny katolickiej nie do przyjęcia; z drugiej strony Jan Paweł II zauważa, że "epidemia AIDS wpisuje się w kontekst społeczny nacechowany poważnym kryzysem wartości"; epidemia AIDS jest swoistym "krzykiem" naruszonego porządku natury i zarazem dowodem na to, że natura kieruje się swoimi prawami i nie wszystko wobec niej jest dozwolone; stanowisko Kościoła wobec AIDS nie dot. zagadnień ściśle techniczno-sanitarnych, ale sięga do ludzkiego i antropologicznego problemu - odwołuje się do szacunku dla ludzkiej płciowości i do wartości, od których zależy dojrzałość człow.; jeśli bowiem epidemia AIDS osiąga olbrzymie rozmiary w krajach Afryki subsaharyjskiej, to dlatego, że panuje tam bezrobocie, nędza, wojny domowe oraz brak skutecznej władzy polit. itd. (Jan Paweł II. Wobec epidemii HIV/AIDS. Przesłanie do sekretarza generalnego ONZ Kofiego Annana. "ORpol" 22 (2001) nr 9, s. 8-9; Tenże. Kościół wobec AIDS. Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji na temat AIDS (15.11.1989). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 212-218; Kopciński Józef. AIDS. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 25-30; Marcol Alojzy. Etyka życia seksualnego. Opole 1995; Papieska Rada ds. Rodziny. Deklaracja konferencji poświęconej odpowiedzialnemu rodzicielstwu (11.12.1992). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 455-457; Pinckaers Servais Théodore. Źródła mo-

ralności chrześcijańskiej. Poznań 1994; Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 5)

ttm18

aksjologia

ozn. ogólne, wieloaspektowe rozważania odnoszące się do wartości; jest to zatem teoria wartości lub wartościowania (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 9-10; Siemianowski Antoni. Szkice z etyki wartości. Gniezno 2006; Styczeń Tadeusz. Aksjologia. [W:] EK, t. 1, szp. 256; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 155-161)

ttm19

akt częściowo świadomy

taki akt, przy wykonaniu którego bądź poznanie rozumowe, bądź wolność wyboru woli została częściowo ograniczona na skutek oddziaływania na nie jakiejś przeszkody (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80)

ttm20

akt ludzki

w etyce ozn. świadome, wolne i celowe działanie człowieka skierowane na realizację wartości i norm moralnych; ze wzgl. na ich zgodność lub niezgodność z normami odróżnia się akty moralnie dobre (etyczne) lub złe (nieetyczne) (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 73-74)

ttm21

akt małżeński

ptciowe zjednoczenie małżonków, w którym oni się sobie nawzajem oddają i przyjmują; ponieważ stosunek małżeński z najgłębszej swej istoty, łącząc najściślejszą więzią męża i żonę, jednocześnie czyni ich zdolnymi do zrodzenia nowego życia, zgodnie z prawami zawartymi w samej naturze mężczyzny i kobiety" (HV 12), dlatego posiada on wewn. celowość i znaczenie oraz powinien wyrażać i umacniać jedność małżonków, nie tracąc przeznaczenia do przekazywania życia; w a.m. podstawową wartość odgrywa potwierdzenie wyboru osoby i afirmacja jej godności, a nie tylko zaspokojenie seksualne; a.m. tylko wtedy odpowiada prawdziwej godności osoby, gdy nie wykorzystuje jej jako środka "użycia", ale jest darem małżonków, służącym pogłębianiu wzajemnej miłości otwartej na nowe życie; aby współżycie seksualne prowadziło do pogłębiania więzi pomiędzy małżonkami, wymaga to znajomości odmienności psychiki kobiety i mężczyzny, umiejętności podejmowania szeregu dialogu, przekazywania sobie informacji o wzajemnych potrzebach i

oczekiwaniach, poszanowania podstawowych norm moralnych w tym zakresie oraz postawy pełnej afirmacji ludzkiej płciowości (Bołoz Wojciech. Etyka seksualna: podstawy antropologiczne. Warszawa 2003)

ttm22

akt nakazany

to akt spełniony przez inną władzę człow. pod wpływem nakazu ze strony woli; mogą to być akty zarówno wewn. (np. akt pamięci czy wyobraźni) jak i zewn.; zewn. ich wykonanie może przybierać różne kształty: polegać ono może albo na działaniu pozytywnym, czyli na spełnieniu przez człowieka odpowiedniej czynności albo na zaniechaniu czynności, która leży w mocy człowieka, i której podjęcie sprawiłoby inny stan rzeczy; akty nakazane zakładają zawsze odpowiedni udział rozumu i woli (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 79)

ttm23

akt nieświadomy

charakteryzuje się tym, że pochodzi sprawczo od innych władz człow., bez udziału jego rozumu i woli, czyli jego świadomości, albo przynajmniej woli (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80)

ttm24

akt rozumny

pochodzi sprawczo od woli człow., określonej w działaniu przez rozumowe poznanie dobra (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4, Kraków 2004, s. 74-75)

ttm25

akt rozumny konieczny

zachodzi wówczas, kiedy wola zostaje zdeterminowana do działania specyficzną naturą określonego dobra, którym jest dobro nieskończone, czyli Absolut (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 76-77)

ttm26

akt rozumny wolny

to taki akt, w którym wola nie krępowana przez przeszkody zewn. ani nie poddana przymusowi działania według praw przyrody względnie najsilniejszego motywu, dokonuje wyboru określonego dobra pomiędzy kilku poznanych możliwości działania (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 77-78)

ttm27

akt w pełni świadomy

akt, w którym ma miejsce pełne poznanie dobra (celu), tak, że człowiek wie, co robi, a równocześnie czyni to przy pełnej zgodzie ze strony woli (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80)

ttm28

akt zamierzony

etyka nawiązuje najczęściej do potocznego rozumienia a.z. jako zamiaru, zamysłu; psychol. ozn. pragnienie, chęć, wolę spełnienia czegoś; filoz.: świadome odniesienie się do czegoś, nakierowanie swych aktów świadomych na pewien przedmiot, poznawcze ujmowanie czegoś; kryterium podziału a.z. jest świadomość zamierzenia, mocą której podmiot działający spełnia dany akt; w etyce wciąż żywy jest, trwający od wieków spór o to, co stanowi przedmiot oceny moralnej: motyw, intencje czy skutki działania; istnieją takie koncepcje etyczne (np. etyka Gandhiego), w których za jedyny bądź główny przedmiot oceny moralnej uznawane są wyłącznie intencje; na ogół jednak przeważa pogląd, iż o takiej lub innej ocenie moralnej decydują wszystkie trzy składniki jednocześnie, choć nie zawsze w równym stopniu (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 116-117; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80-81)

ttm29

akt zamierzony aktualnie

zachodzi wówczas, kiedy wykonywaniu odpowiedniej czynności towarzyszy równocześnie świadomość zamierzenia, czyli woli spełnienia tego aktu (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80-81)

ttm30

akt zamierzony habitualnie

wyraża stan woli człowieka, który podjął określoną decyzję i jej nie odwołał, ale z czasem zupełnie o niej zapomniał, wskutek czego nie może już ona wywierać jakiegokolwiek wpływu na jego działanie; intencji tej już nie ma, ponieważ jednak była, może spowodzić na człowieka pewne skutki (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80-81)

ttm31

akt zamierzony wirtualnie

ozn. nastawienie woli człowieka, który podjął świadomie decyzję spełnienia danej czynności; decyzji tej nie zmienił, tak że tkwi ona w jego podświadomości i jej mocą urzeczywistnia zamierzoną czynność, ale w momencie tym już sobie swojej

decyzji nie uświadamia (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 80-81)

ttm32

alkoholizm

w ujęciu psychol. a. jest zaburzeniem w rozwoju osoby charakteryzujące się uszkodzeniem sprawności psych. i moralnych, zmianą postaw w kierunku zachowań społecznych, zmianą hierarchii wartości z tendencją do czynów przestępczych, kradzieży, agresji i autoagresji (samobójstwa); alkoholik nagminnie lekceważy i narusza normy etyczne i zasady moralne, jego zachowanie jest niezgodne z normami społ. i Dekalogiem; ocena moralna: nakaz umiarkowania i trzeźwości wynika z pozytywnego przykazania troski o zdrowie i życie, zawartego w piątym przykazaniu Bożym oraz z nauki św. Pawła "Trzeźwymi bądźcie"; nakaz ten zawarty jest w nauczaniu Kościoła, w encyklikach papieskich; umiarkowanego i kontrolowanego spożywania napojów alkoholowych nie zakazuje ani etyka naturalna, ani pozytywne prawo Boże; natomiast nadużywanie napojów alkoholowych pociągające za sobą szkodliwe skutki dla pijącego lub innych osób, podlega kwalifikacji moralnej - wielkość zła moralnego zależy od stopnia świadomości, wyrządzonej krzywdy, wielkości przestępstwa; zdecydowanie bardziej surowo i negatywnie należy oceniać osoby nadużywające alkoholu w czasie pracy odpowiedzialnej (np. kierowcy, chirurdzy itp.); a. jako wada i zaburzenie prowadzące do autodestrukcji jest złem fizycznym, moralnym i społ. - uzależnienie alkoholowe godzi w porządek i ład moralny osoby, prowadzi do zaburzeń wyższych wartości, obniża poczucie godności osobowej człowieka, degeneruje procesy poznawcze, motywacyjne, obniża poziom wrażliwości uczuciowej i moralnej; jest źródłem wielu wykroczeń, postaw społecznych, czynów kryminalnych (Cekiera Czesław. Alkoholizm. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszała. Radom 2005, s. 32-37)

ttm33

altruizm

doktryna, wg której człowiek powinien działać dla dobra innych, nawet za cenę poświęcenia swego dobra, a także odpowiadająca tej doktrynie postawa; bezinteresowne dążenie woli skierowanej na dobro drugich (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, s. 13; Religia. Encyklopedia PWN. T. 1, s. 169-171)

ttm34

amoralizm

manifestowanie braku respektu dla obowiązującego w danej społeczności systemu wartości etycznych (Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki

rynkowej. Pr. zbior pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 227)

ttm35

antropocentryzm

pogląd, wg którego człow. jest centrum i celem Wszechświata, centrum całej rzeczywistości; ozn. także ześrodkowanie badań filoz. na problematyce człowieka (A-Z. Encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 41; Religia. Encyklopedia PWN, t. 1, s. 261)

ttm36

antropologia

nauka o rozwoju rodowym człow., o zmienności jego cech fiz. w czasie i przestrzeni (w tym także o zróżnicowaniu rasowym) (A-Z. Mała encyklopedia PWN, Warszawa 1995, s. 41)

ttm37

antropologia chrześcijańska

por. def. filozofii chrześcijańskiej (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. Warszawa 1996, s. 150 (hasło: Filozofia i teologia))

ttm38

antropologia filozoficzna

dział filozofii zajmujący się rozważaniami dot. istoty, natury człowieka, jego powołania, sensu życia i działania, stosunku do wytworów ludzkich działań, społeczeństwa i dziejów; gł. celem a.f. jest wypracowanie ogólnej koncepcji człow., w ramach której możliwe stałoby się udzielenie odpowiedzi na pytanie o ludzką naturę i istotę gatunkową człow.; jako samodzielna (teoretycznie i metodologicznie) nauka filoz. wyodrębniona została przez M. Schelera, który jako pierwszy dokładnie sprecyzował jej cele, przedmiot i metodę, uznał za podst. naukę o człow. oraz wyraźnie odróżnił od a. kosmologicznej, a. teologicznej i a. psychol., a także wszystkich innych antropologii szczegółowych (np. a. biol., kulturowej) i pozostałych nauk o człow. (A-Z. Mała encyklopedia PWN, Warszawa 1995, s. 41; Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 15-16)

ttm39

antropologia kulturowa

dyscyplina nauk społ. badająca organizację kultury, rządzące nią prawa, znaczenie i funkcjonowanie jej elementów, historyczną zmienność i etniczną różnorodność kultur w celu skonstruowania ogólnej teorii kultury; chrześcijaństwo przynosi światu

antropol. widzenie kultury, opartej na prawdzie i dobru moralnym ludzkości; osoba ludzka jest fundamentem kultury; możliwość wyróżniania wartości tego samego uniwersum świata kulturowego polega na zdolności do urzeczywistniania i wyrażania jedności człow., integralności jego osoby, łączącej duchowość i cielesność (Mała encyklopedia PWN A-Z. Warszawa 1995, s. 41; Poupard Paul. Wiara i kultury na przełomie nowego tysiąclecia: rozmowy z Patrickiem Sbalchiero. Częstochowa 2005)

ttm40

antykoncepcja

dobrowolne i okresowe zapobieganie zapłodnieniu lub rozwojowi ciąży; stosowane są różne metody: naturalne lub używanie środków antykoncepcyjnych; skuteczność stosowanych metod określona jest wg tzw. wskaźnika zawodności: najskuteczniejsze są środki hamujące jajczkowanie, następnie: wkładki wewnątrzmaciczne, metoda termiczna i objawowo-termiczna, prezerwatywa, błona pochwowa; najbardziej zawodne są: metoda owulacyjna i stosunek przerywany; zwolennicy a. próbują usprawiedliwić ją teorią, wg której rozum ma prawo opanować siły, jakimi dysponuje nierozumna natura; w tym aspekcie a. miałyby być przejawem panowania człow. nad naturą - ta koncepcja zawiera istotny błąd antropol., polegający na sprowadzeniu natury ludzkiej do wymiaru czysto biol., podczas gdy jest ona naturą osobową, czyli duchowo-cielesną; płodność nie jest bowiem wyłączną właściwością biologii, ale osoby; kolejnym argumentem, którym posługują się zwolennicy a. jest zasada wyboru mniejszego zła, zakładająca, że działania seksualne są bezwzględnie koniecznością - jednak istnieje różnica między sytuacją, w której zachodzi konieczność tolerowania zła (zło nie jest czynione z woli człow.) a faktem wyboru zła; Paweł VI w HV stwierdził, że "choć wolno niekiedy tolerować mniejsze zło moralne dla uniknięcia jakiegoś zła większego lub dla osiągnięcia większego dobra, to jednak nigdy nie wolno, nawet dla najpoważniejszych przyczyn, czynić zła, aby wynikało z niego dobro. Innymi słowy nie wolno wziąć za przedmiot aktu woli tego, co ze swej istoty narusza ład moralny"; zwolennicy a. często domagają się, by Kościół zezwolił na nią w imię wolności sumienia, jednakże sumienie jest prawdziwie wolne wówczas, kiedy wybiera dobro, a odrzuca grzech; twierdzą także niekiedy, że stosunki małżeńskie uczynione z rozmysłu bezpłodnymi tworzą pewną całość ze stosunkami płodnymi, które je poprzedziły lub po nich nastąpią, tak, że przejmują od nich tę samą wartość moralną - stosowanie zatem przez małżonków w pewnym okresie a. miałyby być usprawiedliwione tym, że w przeszłości mieli oni już dzieci, a w przyszłości być może jeszcze będą je mieli; Paweł VI jednak stwierdza jednoznacznie, że: "Błądziłby całkowicie ten, kto by mniemał, że płodne stosunki płciowe całego życia małżeńskiego mogą usprawiedliwiać stosunek małżeński z rozmysłem ubezpłodniony i dlatego z istoty swej moralnie zły"; w rozumowaniu zwolenników a. istnieje błędnie rozumiana opcja fundamentalna: czyn sam w sobie zły nie może być usprawiedliwiony przez dobrą intencję (EV (13))

ttm41

aprobata

wyrażenie zgody; w etyce pojęcie a. ozn. zabarwiony emocjonalnie pozytywny stosunek człowieka do kogoś lub czegoś, wyrażający się w uznaniu czegoś za dobre i w pragnieniu powtarzania lub kontynuowania; przeciwieństwo dezaprobaty (Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 1)

ttm42

aretologia

nauka o istocie i rodzaju cnót, ich wzajemnego powiązania oraz sposobów ich kształtowania, prowadzące do praktycznej realizacji czynów moralnie dobrych (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 19)

ttm43

ateizm

zaprzeczenie w teorii lub w praktyce istnienia Boga; różne odmiany a. wahają się między pełną tolerancją obojętnością, a wojującym odrzucaniem Boga, które zróżnicowane jest w zależności od tego, jak ktoś konkretnie pojmuje odrzucanego Boga, a także od społ.-kościelnych podstaw konfliktu (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 30)

ttm45

autorytet

jest doświadczalną, dowodliwą wiarygodnością albo roszczeniem osoby lub rzeczy (księgi) do uznania przez inną osobę prawdziwości jakiegoś stanu rzeczy czy ważności jakiegoś rozporządzenia względnie do zobowiązania jej do ich przyjęcia, chociaż nie są one bezpośrednio oczywiste; każde poważne roszczenie do przekonania czy zobowiązania kogoś innego zakłada, że co najmniej istnieje zamiar dostarczenia mu bezpośredniego wglądu, który implikuje możliwie najgruntowniejszą informację; tam, gdzie wyklucza się tego rodzaju uczestnictwo i dialog, autorytatywne postępowanie przybiera postać dyktatury; autorytet w Kościele dowodzi swej prawomocności poprzez służbę w spełnianiu misji Jezusa; przyjęcie jakiejś prawdy ze wzgl. na autorytet jest wiarą, natomiast - jakiegoś rozporządzenia - jest posłuszeństwem (jedno i drugie jest sposobem poznania pośredniego, ponieważ oba sposoby opierają się na autorytecie pośrednika) (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 38)

ttm47

autorytet moralny

odnosi się do norm i zasad postępowania wychowawczego (Kowalczyk Dariusz. Autorytetów brak. "W drodze" nr 7(359) 2003, por. www.mateusz.pl/wdrodze/nr359/11-wdr.htm)

ttm48

autorytet władzy

opiera się na posiadaniu odpowiednich uprawnień do podejmowania wiążących decyzji (Kowalczyk Dariusz. Autorytetów brak. "W drodze" nr 7(359) 2003, por. www.mateusz.pl/wdrodze/nr359/11-wdr.htm)

ttm49

bezinteresowność

działanie ze szlachetnych pobudek na rzecz dobra drugiej osoby, bez uwzględnienia własnych korzyści; b. jest warunkiem niezbędnym działania moralnego; wg niektórych etyków (np. Petrażyckiego) jest źródłem moralności; postawa b. łączy się z altruizmem (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 28)

ttm50

Biblia

zbiór ksiąg św., których liczba różni się w tradycjach judaizmu i chrześcijaństwa (Słownik wiedzy biblijnej. Red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan; konsult. wyd. pol. W. Chrostowski. Wyd. 3. Warszawa 1999, s. 56n)

ttm50

biblioteka genomowa

zbiór sklonowanych fragmentów restrykcyjnych DNA określonego genomu, który przygotowuje się w opisany sposób z chromosomu, używając trawienia enzymem restrykcyjnym, łączenia fragmentów z markerem plazmidowym (ligacji); dopiero po uzyskaniu licznych fragmentów restrykcyjnych, poszczeg. fragmenty łączy się z wektorem i przechowują w tej postaci (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 8)

ttm52

bierzmowanie

jeden z trzech sakramentów inicjacji chrześcijańskiej; udoskonala łaskę chrztu; jest sakramentem, który daje Ducha Św., aby głębiej zakorzenić nas w synostwie Bożym, ściślej - wszczepić w Chrystusa, umocnić naszą więź z Kościołem, włączyć nas bardziej do jego posłania i pomóc w świadczeniu o wierze chrześcijańskiej słowem, któremu towarzyszą czyny (Bierzmowanie. [W:] Domywy Kościół. List'91: styczeń-kwiecień 2003 [online] www.dk.oaza.pl/listy [dostęp 06.2006]; KKK (1306-1311))

ttm53

bioetyka

dział filoz. etyki szczegółowej, która ma ustalić oceny i normy (reguły) moralne ważne w dziedzinie działań (aktów) ludzkich polegających na ingerencji w granicznych sytuacjach związanych z początkiem życia, jego trwaniem i śmiercią; b. ozn. etymologicznie etykę życia i w sensie najbardziej ogólnym wiąże się z aplikacją etyki do nauk biol., medycyny, opieki zdrowotnej i pokrewnych im dziedzin, jak również do polityki badań nauk. oraz ich realizacji na gruncie biol. podłoża ludzkiego życia; potrzebę przeprowadzenia filoz.-moralnej refleksji nad nowymi możliwościami nauk biol. i med. uświadomiono sobie w pełni po II wojnie światowej, w trakcie której najnowsze osiągnięcia med. wykorzystano do celów ludobójstwa: w ramach rodzącej się genetyki zaczęto, ze wzgl. na wyposażenie genet. człow., segregować ludzi na lepszych i gorszych; w imię tzw. higieny rasowej dokonywano sterylizacji i eutanazji osób upośledzonych; jako nowa dyscyplina b. pojawiła się w l. 60-tych XX w.; b. jest wciąż w trakcie określania swego przedmiotu materialnego, formalnego oraz metod, stąd pojawiają się różne jej def. (Biesaga Tadeusz. Bioetyka. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 54-62; Bołoz Wojciech. Życie w ludzkich rękach: podstawowe zagadnienia bioetyczne. Warszawa 1997; Ślipko Tadeusz. Granice życia. Wyd. 2. Kraków 1994, s. 16; Warzeszak Stanisław. Bioetyka a teologia. HD (1995) nr 3-4, s. 65)

ttm54

bioetyka ekologiczna

dział bioetyki zajmujący się zewn. warunkami narodzin i życia człow.; powstaje jako reakcja na technokratyzm i konsumpcjonizm współcz. cywilizacji, degradację środowiska przyrodniczego, załamania się równowagi ekolog. i wywołane tym deformacje biol. i genet. oraz różnorodne choroby cywilizacyjne; odwołując się do b.e. formułuje się wnioski normatywne zachowań człow. wzgl. przyrody martwej, roślin i zwierząt, zakładając określone rozumienie bytów nieożywionych i ożywionych oraz człow., a także odpowiednie relacje między nimi (Biesaga Tadeusz. Bioetyka. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 59)

ttm55

bioetyka genetyczna

dział bioetyki zajmujący się tym, co dot. genezy człow. w jego najwcześniejszych stadiach; przeprowadza refleksję moralną nad problemami, które pojawiły się w związku z rozwojem współcz. genetyki i zastosowaniem w genetyce, embriologii i eugenicie osiągnięć technicznych, które już w okresie prenatalnym pozwalają wykrywać defekty i schorzenia genet.; zakreśla granice ingerencji człow., analizuje aspekty moralne ochrony płodu ludzkiego, ocenia możliwości eugeniki; wypowiada się m.in. w sprawie eugenicznie zorientowanej sztucznej prokreacji, pozaustrojowego zapłodnienia homogenicznego, heterogenicznego, klonowanie czy macierzyństwa zastępczego; b.g. należy do działu związanego z biogenezą człow. (Biesaga Tadeusz. Bioetyka. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 59)

ttm56

biotechnika

umiejętność życia, właściwego postępowania tak, aby życie było pełnią, dawało zadowolenie, szczęście; także zespół reguł postępowania, odnoszący się do różnych sfer życia (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 30-31)

ttm57

biotechnologia

zintegrowane zastosowanie badań i wiedzy oraz technik w celu wykorzystania zdolności mikroorganizmów, komórek lub ich fragmentów w procesach dowolnie sterowanych i prowadzących do uzyskania pożądanego produktu (polipeptydu); w b. stosuje się m. in. metody rekombinacji genet., metody izolowania genów (klonowanie molekularne) i ich przenoszenie; klonowanie w procesach b. prowadzi do otrzymywania oczekiwanych produktów rekombinacji genet.; z punktu widzenia etyki, niedopuszczalna jest biotechnologia genet., metaboliczna i rozrodcza oraz b. bezpośrednio ingerująca w warstwę biol. osoby ludzkiej; w pierwszym przypadku - ze wzgl. na godność osoby ludzkiej jest niedopuszczalne moralnie produkowanie międzygatunkowych hybryd zwierzęco-ludzkich oraz manipulacje rozrodczością zwierząt z wykorzystaniem genów, komórek i tkanek ludzkich; w drugim - postuluje się absolutny zakaz takiego eksperymentowania b. na człow., które prowadziłyby do istotowej zmiany jego tożsamości (niedopuszczalne etycznie są takie zabiegi jak: klonowanie człow., prowadzenie wszelkich badań i prób z technikami ludzkiej reprodukcji, podobnie niegodziwa jest instrumentalizacja "materiału biol." zwierząt, wykorzystującej geny, komórki rozrodcze, somatyczne i tkanki ludzkie do celów

nie związanych z dobrem i godnością osoby, nie służących jej życiu i zdrowiu) (Brusiło Jerzy. Biotechnologia. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 62-66; EV; Jan Paweł II. Badania naukowe i etyka. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk (18.11.1994). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 258-263; KOD: korzyści, oczekiwania, dylematy biotechnologii. Red. T. Twardowski i T.A. Michalska. Poznań 2001; Papieska Akademia "Pro Vita". Refleksje na temat klonowania (25.06.1997). [W:] Tamże, s. 634-640; Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 8)

ttm58

błogosławieństwa

błogosławieństwa Chrystusa z kazania na Górze (Mt 5,3-11), które mają swoje częściowe odpowiedniki w ST (np. Ps 1,1; Syr 14,20-27); streszczają doskonałość chrześcijańską; b. ukazują królestwo Boże z głównymi zadaniami i obietnicami, stały się także natchnieniem dla wielu niechrześcijan; b. są gotowością serca do postępowania śladami Chrystusa - drogą prawdziwego szczęścia na ziemi i do osiągnięcia go w niebie; droga Chrystusa jest zatem streszczona w b. - jest to jedyna droga do szczęścia wiecznego, którego pragnie serce człowieka (KKK 1697); szczęście to, człow. osiągnie wtedy, gdy będzie postępował dobrze, tzn. wypełniając nie tylko przykazania, ale także pewne postawy serca (błogosławieństwa), które wskazał Jezus Chrystus, a które pomagają osiągnąć szczęście; Jan Paweł II w VS napisał: "Błogosławieństwa nie mówią bezpośrednio o konkretnych normach postępowania, raczej o życiowych postawach i o wewnętrznym usposobieniu, a więc nie pokrywają się ściśle z przykazaniami. Z drugiej strony nie istnieje rozdział czy też rozbieżność między błogosławieństwami i przykazaniami: jedno i drugie odwołują się do dobra, do życia wiecznego" (KKK (1697); O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 35; VS (16))

ttm59

bojaźń Boża

poznanie majestatu Bożego powinno łączyć się z pełną szacunku bojaźnią, polegającą na lęku przed grzeszeniem; b. w przeciwieństwie do strachu i lęku jest przeżyciem stwórczym, uskrzydającym człow.; ujawnia człow., jakie miejsce Bóg zajmuje w jego życiu; jest rodzajem zachwyty, który oczyszcza i wyprowadza człowieka wyżej; "bojaźń Boża to ten wzrok przemienionego serca, które widzi chwałę Bożą w otaczającym nas świecie"; jest tym usposobieniem duszy, które sprawia, że pod działaniem Ducha Św. odczuwa ona jakby instynktownie, wraz z wielkim szacunkiem

Bóg

dla Bożego majestatu i bezgranicznym upodobaniem w Jego ojcowskiej dobroci, niechęć do wszystkiego co mogłoby obrażać Boga; św. Teresa z Avila pisała, że "w duszy ożywionej tym darem góruje ponad wszystkim bojaźń obrażania Boga, swego Pana i gorące pragnienie, by czynić we wszystkim Jego świętą wolę" (Fąfara Kazimierz. Dar bojaźni Bożej [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-bojazni.html [dostęp listopad 2006]; Kłoczowski Jan A. O lęku, strachu i bojaźni Bożej. [online], www.katolik.pl [dostęp 06.2006])

ttm60

Bóg

ponadziemska istota osobowa lub personifikowana, będąca racją egzystencji całej rzeczywistości kosmicznej, a przede wszystkim celem życia człowieka; niemal we wszystkich religiach stanowi przedmiot wierzeń i kultu; nazwa Boga przysługuje albo wyłącznie jedynej Istocie Najwyższej, Stwórcy i Panu wszechświata (monoteizm), lub jednej istocie, wyższej od pozostałych, a jej podwładnych, zwanych częściej bóstwami (henoteizm), albo wielu równorzędnym bóstwom (politeizm); obraz Boga z historii objawienia ST został wzbogacony treścią pochodzącą z Objawienia przez wcielenie i został zawarty w przepowiadaniu Jezusa Chrystusa i apostołów (Kudasiewicz Józef. Bóg. III. W Nowym Testamencie. [W:] EK, t. 2, szp. 909; Łukaszyk Romuald. Bóg. [W:] EK, t. 2, szp. 855)

ttm61

ból

nieprzyjemne doświadczenie czuciowe i emocjonalne, związane z rzeczywistym lub potencjalnym uszkodzeniem tkanek lub opisywane jako takie uszkodzenie (def. Międzynar. Organizacji Badań Bólu); b. jest wrażeniem zmysłowym, całkowicie indywidualnym, wielce skomplikowanym, obejmującym niemal wszystkie warstwy osobowości człow., stąd jest zjawiskiem trudnym do zdefiniowania; ból należy odróżnić od cierpienia, choć tych dwóch ludzkich doświadczeń nie da się precyzyjnie oddzielić: bólowi zawsze towarzyszy cierpienie, a z kolei cierpienie niejednokrotnie odczuwane jest w ciele i ma wpływ na zdrowie fiz.; te nieprzyjemne przeżycia nie stanowią celu samego w sobie ani w sensie biol., ani duchowym; doznania te są bezsensowne, jeśli człow. nie nada im znaczenia - jednakże ból fiz. nie jest tylko przykrym doświadczeniem, ale również informacją płynącą z organizmu (uzmysławia zły stan zdrowia); jednocześnie nauka Kościoła nie lekceważy destrukcyjnego wymiaru bólu: Pius XII podkreślił, że zbyt intensywny ból i cierpienie może doprowadzić do tego, że człow. straci panowanie nad sobą - co ozn. stopniową utratę odpowiedzialności moralnej za swoje czyny; "Nie należy zatem utrzymywać, że każde cierpienie i ból winno się znosić za wszelką cenę, w stoickim duchu, i że nie trzeba nic robić, aby starać się je złagodzić lub uśmierzyć"; we współczesnej medycynie ogromne znaczenie mają

terapię paliatywną, których celem jest łagodzenie bólu i cierpienia w końcowym stadium życia człowieka; Jan Paweł II stwierdził, że ból i cierpienie są czymś bardziej podstawowym od choroby, bardziej wielorakim i głębiej osadzonym w całym człowieczeństwie; ozn. to, że walka i radzenie sobie z bólem nie jest jedynie zadaniem medycyny, ale również psychologii, wspólnoty religijnej i rodzinnej, jest to także podstawowe wyzwanie egzystencjalne dla człowieka; człowiek doświadczając bólu i cierpienia, stawia najgłębsze pytania o sens swojej egzystencji, pomoc w odpowiedzi na te pytania jest moralnym obowiązkiem duchownych, psychologów, a także lekarzy – zwł. oni powinni pamiętać, że nie mają do czynienia z anonimowymi jednostkami chorobowymi, ale z żywymi ludźmi (Bartoszek Antoni. Człowiek w obliczu cierpienia i umierania: moralne aspekty opieki paliatywnej. Katowice 2000; Brzózny Zbigniew, Nikodem., Szulc Roman. Bóg. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 75-81; Papieska Rada "Con Unum". Questioni etiche relative ai malati gravi e ai morenti. Niektóre kwestie etyczne odnoszące się do ciężko chorych i umierających (27.07.1981). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 437-452; Pius XII. Przemówienie do Międzynarodowego Zgromadzenia Lekarzy (24 II 1957). AAS 49 (1957); SD)

ttm62

celibat

stan bezżeństwa obierany często w niektórych religiach przez osoby składające ślub czystości lub przynależące do hierarchii duchownej; znany m.in. w staroż. Grecji i Rzymie; wysoko ceniony w hinduizmie, buddyzmie, i taoizmie; obcy natomiast mentalności starotestamentalnej; pojawił się na większą skalę dopiero u progu chrześcijaństwa; c. nie wynika z natury kapłaństwa, lecz z postanowień prawa kościelnego; jako uzasadnienie c. podaje się potrzebę wyłącznego poświęcenia się duchowym zadaniom i obowiązkowi swego stanu; jeżeli wybór życia w c. jest pozytywnym, wewn. dojrzałym i wolnym zaakceptowaniem drogi powołania życiowego, wtedy daje szansę rozwoju i realizacji siebie; gdy ktoś akceptuje siebie ze swoją cieleśnością i seksualnością, może podjąć decyzję życia w bezżenności, ze względów naturalnych (np. całkowitego poświęcenia się pracy artystycznej, naukowej, wychowawczej) lub nadprzyrodzonej (ze wzgl. na Boga); c. i małżeństwo, zgodnie z odczytanym powołaniem życiowym, są paralelnymi drogami integracji osobowej i osiągnięcia świętości, do której wezwani są wszyscy chrześcijanie; c. jest zatem dobrowolną rezygnacją z życia w małżeństwie, by pełniej służyć Bogu i ludziom (Religia. Encyklopedia PWN. T. 2. Warszawa 2003, s. 386; Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 46-48; SC)

ttm63

charyzmaty

Kościół odróżnia w swoim nauczaniu charyzmaty od łaski uświęcającej; łaska, otrzymywana na chrzcie oraz dostępna wszystkim ludziom dobrej woli, rozwija się dzięki trzem cnotom teologicznym: wierze, nadziei i miłości (por. 1 Kor 13,13; 1 Tes 1,3); Bóg pomaga też wierzącemu w czynach jego życia przez dary Ducha Św., które wraz z cnotami teologicznymi mają za zadanie uświęcenie tego, kto je otrzymuje; natomiast charyzmaty, które są również darami Ducha Św., nie są przeznaczone bezpośrednio do uświęcenia tego, kto je otrzymuje, lecz mają służyć wspólnocie – są to zawsze znaki widzialne, mniej lub bardziej spektakularne; św. Paweł (w 1 Kor 14,12) tworzy prawdziwą teologię charyzmatów, pokazując że ich celem jest "budowanie wspólnoty"; osoby, które Bóg wybiera, by je obdarzyć charyzmatami, nie są bardziej święte od innych, a używanie tych darów nie sprawi u nich koniecznie wzrostu świętości; służą one po prostu braciom i siostram darami, które otrzymały dla budowania wspólnoty (Lenoir Frédéric. Nowe wspólnoty. Warszawa 1993, s. 30-31)

ttm64

chciwość

postawa, dążąca do posiadania rzeczy materialnych, często kosztem krzywdy innych; jeden z grzechów głównych (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 35)

ttm65

choroba

uszkodzenie struktury albo zaburzenie funkcji organów; wszelka choroba posiada aspekt psychol. i fiz.; jest stanem przeciwnym do zdrowia a z psych. punktu widzenia pozostaje w opozycji do szczęścia; pojęcie choroby, podobnie jak zdrowia, jest stosowane tylko w odniesieniu do żywej osoby – zatem cechą życia ciałow. jest stan zdrowia lub choroby; niemożliwe jest wyznaczenie wyraźnej granicy pomiędzy zdrowiem a chorobą, dlatego pojęcia te są nierozłączne i nie można zdefiniować jednego bez drugiego; pojęcie choroby dot. najczęściej konkretnego przypadku; teologiczna ocena zjawiska choroby wykracza poza granice wyznaczone med. badaniami i dokonuje się w perspektywie całościowej wizji sensu ludzkiego życia; skoro powołaniem ciałow. nie jest wyłącznie ziemską egzystencją, lecz zjednoczeniem z Osobą Chrystusa, to choroba doprowadza ciałow. do rozpacz i odrzucenia Boga; stąd też jest przejawem zła dotykającego ciałow., o którym Jan Paweł II pisał, że tylko człowiek cierpiąc wie, że cierpi i pyta "dlaczego"...., które jest pytaniem trudnym, gdyż o wiele częściej zwraca ona uwagę chorego w stronę Boga – stąd też przekraczając jej fiz. i duchowe ograniczenia, staje się on bardziej ciałow. i darem dla Boga i innych ludzi; przezwyciężenie choroby, wymagające wielkiego wysiłku w wymiarze

indywidualnym i społ., pobudza do solidarności z chorymi, z którymi identyfikuje się Chrystus w przypowieści o Sądzie Ostatecznym "Byłem chory, a odwiedziliście Mnie" (Mt 25,36); Jan Paweł II przypominał także, że troska o chorego nakazuje pomagać mu w łączeniu dobrobytu fiz., psych. i społ. z wartościami moralnymi i duchowymi - w takiej optyce realizacji człowieczeństwa ujawnia się sens społ. solidarności; zdrowie stanowi nieodzowny warunek i zarazem wymiar życia osoby; w cywilizacji humanistycznej chory powinien zajmować szczególne miejsce, a stosunek do niego powinien być wskaźnikiem ludzkiej kultury; jednak współcześnie często kultura przybiera postać "kultury śmierci" (Dziuba Andrzej. Z problematyki etycznej chorych i umierających. "Chrześcijanin w Świecie" 14 (1982) nr 3, s. 48-60; Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 61; SD (9); Szczepaniak Lucjan. Choroba. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. Andrzej Muszala. Radom 2005, s. 82-85; Tenże. Chorzy. [W:] Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II. Red. Andrzej Zwoliński. Radom 2003; Tenże. Moralne problemy związane ze szpitalną opieką służby medycznej: na podstawie literatury z zakresu deontologii medycznej i etyki katolickiej. Kraków 2002)

ttm66

chrzest

sakrament włączający człowieka do wspólnoty Kościoła przez obrzęd obmycia wodą w Imię Trójcy Św.; chrzest gładzi grzech pierworodny oraz wszystkie grzechy osobiste i kary za grzechy, zapoczątkowuje w człowieku życie nadprzyrodzone (w łasce Bożej), wyciska niezdarte duchowe znamię upodabniające do Chr. oraz stanowi fundament jedności ludu Bożego Nowego Przymierza; jest udzielany raz w życiu; wytycza pełnię życia chrześcijańskiego; prezentuje bogactwo parenezy (nauki moralnej) płynącej z sakramentu chrztu, który ideę "nowego życia" wyraża najpierw w postaci indyktywu (dar), a następnie imperatywu (zadanie) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 104-107)

ttm67

chrześcijaństwo

jedna z największych religii monoteistycznych, powiązana określonym systemem etycznym; założona przez Jezusa Chrystusa w Palestynie w społeczności żydowskiej w I w. po Chr.; chrześcijaństwo uznaje istnienie Boga w Trójcy Św. jedynego, który w osobie Syna Bożego dokonał wcielenia w naturę ludzką indywidualną (Jezus Chrystus) oraz społ. (Mistyczne Ciało Chrystusa), nadał religii, będącej jednym z zasadniczych przejawów ludzkiej aktywności, charakter nadprzyrodzony i zbawczy; źródłem doktryny apostoelskiej Kościoła pierwotnego; chrześcijaństwo jest

religią wyjątkowo ceniącą rozum, od samego początku istnienia poddawała osądowi rozumu nie tylko treści wiary, ale także siebie jako całość, w tym także sam fakt wiary (Łukaszyk Romuald. Chrześcijaństwo. [W:] EK, t. 2, szp. 397-398; Perzyński Andrzej. Szkice o wierze. Katowice 2005, s. 13)

ttm68

cierpienie

negatywny stan psych., bądź fiz. i emocjonalny doświadczany często jako ból (fiz.), nieprzyjemne doznanie z ciała; c. psych. wiąże się z doświadczeniem negatywnych emocji takich jak lęk, poczucie krzywdy, smutek czy żal; c. samo w sobie nie ma sensu, jest destrukcyjne, jednak pozostawia ślad w człowieku, który staje się mniej egoistyczny i bardziej wrażliwy na drugich; ból i c. może powodować stopniową utratę odpowiedzialności moralnej; we współcz. medycynie ogromne znaczenie mają terapie paliatywne, których celem jest łagodzenie bólu i c.; człowiek doznając bólu i c., stawia najgłębsze pytania o sens swojej egzystencji, pomoc w odpowiedzi na te pytania jest moralnym obowiązkiem duchownych, psychologów, a także lekarzy - zwł. oni powinni pamiętać, że nie mają do czynienia z anonimowymi jednostkami chorobowymi, ale z żywymi ludźmi; Jan Paweł II stwierdził że c. jest po to, "aby wyzwolić miłość, ażeby rodziło uczynki miłości bliźniego, ażeby całą ludzką cywilizację przetwarzało w cywilizację miłości" (SD 30); można zatem mówić o trzech wymiarach sensu c.: 1) indywidualnym (sprowadzającym się do szansy dojrzenia dzięki ofiarowaniu c.); 2) interpersonalnym (dot. dzieł miłosierdzia); 3) cywilizacyjnym (ogólnokulturowym, ogólnoludzkim - wiążącym się z budowaniem tzw. cywilizacji miłości); chrześcijański sens c. odsłania się przede wszystkim w postawie Jezusa Chrystusa, który usensownił wszelkie ludzkie bóle przez swoje niewinne c., i który odkupił przez c.; w chrześcijaństwie postawa wobec cierpienia jest symbolizowana także w geście dobrego Samarytanina, który okazuje możliwie skuteczną pomoc poranionemu człowiekowi, akceptując fakt i zarazem problematyczność jego cierpienia; najistotniejszą formą pomocy jest tu obecność, pozwalająca pokonać poczucie osamotnienia, bezradności, fatalizmu i niesprawiedliwości (Bartoszek Antoni. Człowiek w obliczu cierpienia i umierania: moralne aspekty opieki paliatywnej. Katowice 2000; Brzózy Zbigniew Nikodem, Szulc Roman. Ból. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 75-81; Cierpienie [online] pl.wikipedia.org/wiki/Cierpienie [dostęp 06.2006]; Cierpienie i śmierć. Pr. zbior. pod red. A.J. Nowaka. Lublin 1992; EV (32); Hryniewicz Wacław. Cierpienie jest wołaniem o przemianę [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TD/cierpienie-hryniewicz.html [dostęp 06.2006]; Makselon Józef. Cierpienie. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 91-93; Papieska Rada "Con Unum". Questioni etiche relative ai malati gravi e ai morenti. Niektóre kwestie etyczne odnoszące się do ciężko chorych i umierających (27.07.1981). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej.

Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 437-452; Pius XII. Przemówienie do Międzynarodowego Zgromadzenia Lekarzy (24 II 1957). AAS 49 (1957); SD (30))

ttm69

cnota

jest habitualną i trwałą dyspozycją do czynienia dobra; pozwala ona osobie nie tylko wypełniać dobre czyny, ale także dawać z siebie to, co najlepsze; wszystkimi swoimi siłami zmysłowymi i duchowymi dąży do dobra, zabiega o nie i wybiera je w konkretnych działaniach; u Platona, Arystotelesa i in. cnota to zdolność do wielkich czynów, prawość charakteru, mądrość i umiar; cechy wynikające z harmonii i wewn. siły człow.; w etyce chrześcijańskiej: trwała zdolność (nabyta lub wrodzona - dana przez Boga), usprawniająca do czynienia dobra i duchowego samodoskonalenia osoby ludzkiej; w aksjologii i etyce współczesnej: gotowość (sprawność, dyspozycja) do realizowania wartości duchowych w ludzkim myśleniu i działaniu; etycy chrześcijańscy wyodrębniają grupę tzw. c. kardynalnych, względem których wszystkie pozostałe uznawane są za c. szczegółowe (KKK (1803); Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 43-44; Słownik łacińsko-polski terminów teologiczno-moralnych. Pod red. S. Olejnika. Warszawa 1968, s. 228 (hasło: virtus))

ttm70

cnoty chrześcijańskie

obejmują cnoty teologalne (wlane) i kardynalne (nabyte); życie ludzkie nie ogranicza się bowiem do życia Boskiego w nas, osiagającego swoją pełnię w nadprzyrodzonej miłości, lecz obejmuje także cnoty nabyte, będące szczegółowymi nastawieniami wewn. i trwałymi usprawnieniami człow. w kierunku dobra moralnego (Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej. Praca zbiorowa. [T. 1]: Istota powołania chrześcijańskiego. Wyd. 3. Częstochowa [1983], s. 152)

ttm71

cnoty kardynalne

cztery podstawowe sprawności człowieka, wyróżnione przez filozofię staroż.: roztropność, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość; w tradycji chrześcijańskiej, od czasów Ambrozego - cztery podstawowe tzw. przyrodzone ww. cnoty moralne; w ujęciu doktryny chrześcijańskiej cnoty kardynalne stanowią "fundament" życia moralnego, są "zawiasami" struktury moralnej człow. w skład której wchodzi również liczne tzw. cnoty pochodne (np. wielkoduszność, wspaniałomyślność, itp.) (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 44; Religia. Encyklopedia PWN. Warszawa 2003, s. 30)

ttm72

cnoty teologalne

odnoszą się bezpośrednio do Boga; kształtują, pobudzają i charakteryzują działanie moralne chrześcijanina; kształtują i ożywiają wszystkie cnoty moralne; są wszczepione przez Boga w dusze wiernych, których uzdolniają do działania - jako efekt obecności i działania Ducha Św. we władzach ciał. (KKK (1812, 1813))

ttm73

cywilizacja

poziom rozwoju osiągnięty przez społeczeństwo w danej epoce historycznej ze szczególnym uwzględnieniem poziomu kultury materialnej (zwł. wiedzy ścisłej i techniki), będącej wskaźnikiem opanowania przez ludzi sił przyrody i wyzyskania jej bogactw na swoje potrzeby; tak rozumianej cywilizacji przeciwstawia się kulturę pojmowaną jako kulturę duchową (A-Z. Encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 169)

ttm74

cywilizacja miłosierdzia

Jan Paweł II nawoływał, by orędzie o miłosiernej miłości Boga, które zostało ogłoszone za pośrednictwem św. Faustyny, dotarło do wszystkich mieszkańców ziemi i napełniało ich serca nadzieją; nawoływał, by to przesłanie rozchodziło się na cały świat; w miłosierdziu Boga świat znajdzie pokój, a człowiek szczęście (Bogaty w miłosierdziu: Jan Paweł II w Ojczyźnie 16-19 sierpnia 2002. [Red. J. Piasecka]. Warszawa-Kraków [2002], s. 7)

ttm75

cywilizacja miłości

moralno-społ. ideał cywilizacji głoszony przez papieża Pawła VI, rozwijany przez Jana Pawła II; chrześc. koncepcja organizacji społ. i polit., której prekursorami byli pap. Leon XIII i Pius XI (oba wskazywali na solidarność jako jedną z fundamentalnych zasad współżycia międzyludzkiego); Paweł VI poszerzył ją o współcz. aspekty kwestii społ., określając c.m. jako cel, do którego winny zmierzać wszelkie wysiłki w dziedzinie społ. i kulturalnej, a także ekon.; niezbędne do osiągnięcia tego ideału cywilizacji jest porzucenie staroż. zasady "oko za oko, ząb za ząb" i wprowadzenie do stosunków międzynar. i społ. sprawiedliwości połączonej z miłością miłosierną - orędziem Ewangelii, a także z wolnością i solidarnością; jest to jeden z istotnych elementów misji Kościoła we współcz. świecie; c.m. ma się opierać na zasadzie miłości Boga i bliźniego oraz przyczyniać się do polepszenia stosunków między jednostkami i społeczeństwami; warunkiem jej osiągnięcia jest przyjęcie nowego stylu życia i nowej kultury; sprzyjających życiu we wszystkich jego przejawach i opartych na primacie osoby nad rzeczą, bycia nad posiadaniem ("być" nad "mieć"), etyki

nad techniką i miłosierdzia nad sprawiedliwością; Jan Paweł II, postulując tworzenie c.m., przestrzega zarazem przed zagrożeniem kulturą śmierci, której przejawami jest łamanie praw człowieka (zwł. aborcja); głosił ideę c.m., którą zawierał w czterech zasadach: prymatu "być" przed "mieć", osoby przed rzeczą, etyki przed techniką i miłosierdzia przed sprawiedliwością (Mackiewicz Witold. Spory o wartości: narodzenie - życie - umieranie. [Cz.] 1. Warszawa 2006, s. 13; Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 83-84)

ttm76

cywilizacja techniczna

przyczyną c.t. jest to, że za synonim naukowości uznano samą zdolność produkowania coraz to lepszych narzędzi, a odwrócono się w nauce od jej podstawowego, klasycznego celu: odkrywania i kontemplacji prawdy, zwł. prawdy o człow. i sensie jego życia, a lansowanie celów utylitarnych sprowadzających się jedynie do produkcji lepszych narzędzi, doprowadziło do narzędziowego traktowania samego człowieka w naukach biol., socjol. i w całym życiu społ., polit. i ekonom.; traktowanie rozwoju technicznego jako celu samego w sobie, osiąganie innowacji technicznych nie wpływa automatycznie na podniesienie poziomu ludzkiego bytowania i zapewnienie człowiekowi wyższego komfortu; podst. cechą c.t. jest stałe przyspieszenie tempa jej rozwoju w miarę upływu czasu; Jan Paweł II przypominał, że rozwój techniki oraz naznaczony panowaniem techniki rozwój cywilizacji współcz. domaga się proporcjonalnego rozwoju moralności i etyki (Gulbinowicz Henryk. O humanizację cywilizacji technicznej [online] pryzmat.pwr.wroc.pl/Pryzmat_173/173mowa.html [dostęp 06.2006]; Klimek Andrzej. Zmagania z przyrodą [online] www.sprawynauki.waw.pl [dostęp 06.2006])

ttm77

człowiek

(biol.) gatunek należący do podtypu kręgowców, gromady ssaków, rzędu naczelnych, rodziny człowiekowatych; zasadniczymi wyróżnikami cz. są: systematyczne posługiwanie się narzędziami oraz ich wytwarzanie, posługiwanie się mową, tworzenie kultury; gł. cechami stanowiącymi istotę człowieczeństwa z antropol. punktu widzenia są: zdolność abstrakcyjnego myślenia i związana z tym zdolność do analizy i syntezy oraz zdolność do: rekapitulacji (pamięć), świadomego decydowania o swoim postępowaniu (wola), tzw. wyższych uczuć, systematycznego, kontynuowanego przez wiele pokoleń przetwarzania rzeczywistości - tworzenia cywilizacji, w tym szczeg. kultury (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 176)

ttm78

czyny etyczne

zakłada jednocześnie dobro przedmiotu, celu i okoliczności; częste spełnianie cz.e., dopełnione właściwą formacją moralną, owocuje w życiu osoby powstaniem stałej dyspozycji do działania moralnie dobrego (tj. cnoty); bezpośrednią, zobowiązującą normą w działaniu moralnym jest osąd sumienia; obowiązuje on jednak w sposób bezwzgl. tylko wówczas, gdy łączy się z nim przeświadczenie o jego prawdzie, czyli pewność, iż jest rzeczywistym wyrazem obiektywnej powinności moralnej i wiążącego powołania; tylko taka pewność bowiem pozwala podjąć decyzję etyczną, domagającą się bezwzględnie zgodności działania z tym, co moralnie słuszne; stąd wypływa moralna konieczność osiągnięcia zawsze wystarczającej pewności w formacji sumienia osądzającego konkretny czyn moralny; aby czyn był etyczny, tzn. moralnie dobry, źródła moralności (przedmiot moralny to konkretne działanie, które się wykonuje - są działania dobre i złe), intencja - cel, który ma przed osobą działającą i okoliczności) muszą być skierowane ku dobru moralnemu; cz. jest etyczny, gdy zachodzi relacja: wolnego wyboru z sądem praktycznym, sądu praktycznego o naturze rzeczy z sądem teoretycznym i relacja sądu teoretycznego o naturze rzeczy z odwiecznym prawem Bożym (KKK (1755); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 129-132 (hasło: Czyn ludzki); Powołanie chrześcijańskie: zarys teologii moralnej. [T.] 1. Istota powołania chrześcijańskiego. Zespół red.: B. Inlender. S. Smoleński, S. Podgórski. Wyd. 3. Częstochowa [1983])

ttm79

czyny ludzkie

uzewnętrznione, świadome, dobrowolne i celowe działanie osoby, skierowane ku rozpoznawanemu przez rozum dobru; relacja zgodności lub niezgodności z ładem moralnym (od strony obiektywnej) oraz sumieniem (od strony subiektywnej) określa moralny charakter (dobro lub zło) czynu ludzkiego; osoba ponosi odpowiedzialność moralną za cz.l.; realizuje dobro moralne lub zaciąga winę moralną; rozumne i wolne działanie zawsze stoi w relacji do porządku naturalnego, co powoduje, że w naturze cz.l. wpisany jest charakter moralny: stanowi on jego integralną wewn. właściwość; uwzględniając obiektywne prawo moralne, osoba poprzez cz.l. wyraża swój stosunek do tego prawa, a w konsekwencji do Boga-Prawodawcy; człowiek działając, odpowiada na Boże powołanie i wezwanie do przymierza oraz na Jego miłość (odpowiedź może być pozytywna lub negatywna); cz.l. wyrażają się także w zaniechaniu działania - decyzja odmowy podjęcia działania, które zmierza ku rozpoznanemu dobru, jest też cz.l., będącym negatywną odpowiedzią na wezwaniu (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 129-132)

ttm80

czyny nieetyczne

czyny nieetyczne niszczą działanie, chociaż przedmiot tych czynów może być sam w sobie dobry; aby czyn był nieetyczny, tzn. moralnie zły, wówczas wystarczy, by był zły jeden z elementów źródeł moralności (przedmiot moralny, intencja i okoliczności) (KKK (1755))

ttm81

czystość

cnota i postawa moralna, dzięki której człow. jest w stanie kontrolować pragnienia seksualne i mądrze nimi kierować; jedna z trzech rad ewangelicznych, na których opiera się życie konsekrowane; cz. jest stanem, który najbardziej zbliża człowieka do Boga (Mt 5, 8); dobrze rozumiana i przeżywana czystość pozwala każdemu człowiekowi sercu rozpalic w sobie wielką miłość do Boga i do ludzi; Vat. II naucza, że cz. jest osobliwym znakiem dóbr niebieskich i środkiem, który ułatwia poświęcenie się służbie Bożej i i dziełom apostołatu (PC 12); konsekrowana czystość jest doświadczeniem radości i wolności - rozjaśniona światłem wiary w zmartwychwstanie Chrystusa wskazuje także na wartości ostateczne, przypomina, że przemija postać tego świata, zapowiada przyszłe przyjście Pana; cz. jest cnotą porządkującą skłonności płciowe mężczyzny i kobiety wg woli Bożej; polega na panowaniu nad swoimi namiętnościami w dziedzinie płciowości; cz. jest owocem Ducha Św. - pomoc Ducha Św. zapewniają: modlitwa, sakramenty, pokora i unikanie okazji do grzechu; cz. jest drogą dojrzewania osoby do małżeństwa lub życia konsekrowanego; cnota czystości przeciwstawia się nieczystości (grzechowi głównemu) (Dzięga Andrzej. Formacyjny walor rad ewangelicznych. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 132-141; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnoego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 132-134; PC (12))

ttm82

czystość sumienia

brak jakichkolwiek wyrzutów sumienia pomimo moralnej wrażliwości podmiotu; pojęcie ważne przy opisie wrażliwości moralnej (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedydnaka. Lublin 1990, s. 44)

ttm83

dary Ducha Św.

sposoby ukazywania się Ducha Św. w ludziach; wg tekstu (Iz 11,2) są to: mądrość, rozum, rada, męstwo, wiedza i bojaźń Boża; Septuaginta i Wulgata dodają jeszcze: pobożność, jako dar siódmy; w początkowym zamyśle miał być to poetycki opis obfitości Bożych błogosławieństw dla Króla Mesjańskiego; później te siedem darów

zaczęto uważać za łaski dane chrześcijanom przez oddziaływanie Ducha Św.; zatem są to specjalne dary Ducha Św. ponad te, które są ściśle potrzebne do zbawienia; bywają one dawane jednostkom lub grupom na korzyść Kościoła i świata i zawsze powinna je ożywiać miłość (O'Collins Gerald, Farrugia Eduard G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 42; Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 158)

ttm84

decyzja moralna

Bóg szanujący wolność człow. i jego autonomię chce, by osiągnięcie celu człowieka zależało od jego decyzji moralnej; przeznaczenie bowiem nie niszczy wolności, odpowiedzialności i międzyosobowych odniesień, ale Bóg jako ten, który stworzył człowieka wolnego i jako ten, który chce jego wolności, uzależnia od realizacji tej wolności osiągnięcie ostatecznego celu (Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 125)

ttm85

Dekalog

zbiór etycznych zasad Przymierza, zawartego przez Boga z Izraelem pod górą Synaj (EK t. 3, szp. 1106)

ttm86

deontologia

zbiór norm i reguł etycznych, który powinien obowiązywać określoną, cieszącą się szczególnym zaufaniem publicznym, grupę społ. (np. lekarzy); (etyka natomiast jest refleksją nad powinnością moralną) (Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 229)

ttm87

deontologia lekarska

zespół reguł i norm moralnych, określających postępowanie lekarzy; zawodowa etyka lekarska (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńaka. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 52)

ttm88

deontologizm

pogląd, zgodnie z którym postępowanie człowieka jest moralnie pozytywne (dobre, ewentualnie słuszne) jedynie wówczas, gdy czyni zadość nakazom i zakazom właściwego autorytetu; w zależności od tego, czy autorytet ów jest wobec podmiotu postępowania moralnego zewn. lub wewn., wyróżnia się: d. autonomiczny i d. heteronomiczny (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s.52)

ttm89

deontologizm autonomiczny

pogląd w etyce reprezentowany m.in. przez Kanta i Pricharda, głoszący, że obowiązki moralne nie zależą od skłonności człowieka i od skutków czynów; są one pierwotną kategorią etyki, ustala się je na drodze apriorycznej, poprzez odwołanie się do rozumu (Kant) lub intuicji (Prichard); dlatego etyka ma charakter autonomiczny, a jej zalecenia - wbrew teleologii - nie są ustalane poprzez odwołanie się do celu, któremu ma służyć działanie człowieka; obowiązki podejmować należy dla nich samych, a nie ze względu na coś innego (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 52)

ttm90

determinizm

nauka filoz. głosząca, że ludzkie poruszenie woli i ich cele nie zależą od wolnego wyboru i od wolnej decyzji, lecz są z góry określone przez przyczyny zewn. (z zewnątrz oddziaływujące motywy) lub wewn. (stany psychiczne)...; teoria przecząca posiadaniu przez człowieka wolnej woli, w myśl której akty podejmowane świadomie przez człowieka są wyznaczone przez czynniki zewn., determinujące w sposób konieczny pozornie "wolną" decyzję człowieka - dokładne podanie tych czynników umożliwiłoby wiedzę pewną i wyczerpującą o ludzkim działaniu i jego skutkach; w wyjaśnianiu, na czym polegają mechanizmy determinujące, zwolennicy determinizmu odwołują się najczęściej do czynników podawanych przez d. metafizyczny (prawa przyrody) lub d. psychol. (silniejszy motyw) (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więtkowski. Warszawa 1983, s. 65-66; Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 98-99)

ttm91

determinizm etyczny

teoria przecząca posiadaniu przez człowieka wolnej woli; w myśl tej teorii akty podejmowane przez czynniki zewn., determinujące w sposób konieczny pozornie "wolną" decyzję człow.; dokładnie poznanie tych czynników umożliwiłoby wiedzę

pewną i wyczerpującą o ludzkim działaniu i jego skutkach (w wyjaśnieniu na czym polegają mechanizmy determinujące, zwolennicy d.e. odwołują się najczęściej do czynników podawanych przez d. metafizyczny (prawa przyrody) lub d. psychol. (silniejszy motyw) (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, s. 65-66)

ttm92

determinizm fatalistyczny

pogląd, wg którego życie człow. ma z góry ustalony przebieg (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, szp. 66 (hasło: Determinizm))

ttm93

determinizm kulturowy

pogląd podkreślający wpływ kultury na kształtowanie osobowości (wpływ ten przejawia się w częstości występowania pewnych cech wśród członków różnych kultur); pogląd, wg którego kultura jest jedynym czynnikiem kształtującym osobowość (skrajne ujęcie d.k.) (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, szp. 66 (hasło: Determinizm))

ttm94

determinizm metafizyczny

pogląd, wg którego bieg zdarzeń jest wyznaczony przyczynowo (d. przyczynowy) bądź celowościowo (d. teleologiczny) (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, szp. 65 (hasło: Determinizm))

ttm95

determinizm przyczynowy

pogląd, wg którego wszelkie zdarzenia w świecie są wyznaczone przez zjawiska je poprzedzające (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, szp. 65)

ttm96

determinizm teleologiczny

pogląd, wg którego bieg zdarzeń jest z góry ukierunkowany i zmierza do określonego stanu końcowego (Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących

filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, szp. 65 (hasło: Determinizm))

ttm97

dewiacje seksualne

zaburzenie preferencji seksualnych; utrwalone zachowanie seksualne, które kształtuje się w rozwoju na skutek oddziaływania bodźców kojarzących się ze stanami silnego podniecenia; przyczynami d.s. są czynniki: biol. (zaburzenia genet., neurol., hormonalne, uzależnienie), psych. (uwarunkowania powstałe z fantazji erotycznych, pornografii "twardej", urazy i szoki seksualne w wieku rozwojowym, zaburzenie identyfikacji płciowej, zaburzenia osobowości, uzależnienie od seksu), kulturowe (wpływ subkultury, obyczajowość erotyczna) (Lew-Starowicz Zbigniew. Miłość i seks: słownik encyklopedyczny. Wrocław 1999; Parafilia [online] pl.wikipedia.org/wiki/Parafilia [dostęp 06.2006])

ttm98

dobra wola

wg Kanta najwyższa wartość moralna, odnosząca się do decyzji pozytywnej [natomiast należy tu odróżnić tzw. "dobrą wiarę" czyli sumienie błędne, które odnosi się do przekonania moralnego] (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Lublin 1999, s. 56)

ttm99

dobro

byt doskonały i godny pożądania; dla św. Tomasza dobro określa się poprzez jego skutek: dobro jest przyczyną miłości i pragnienia, obiecuje przyjemność lub radość, a ostatecznie szczęście; dobro jest kategorią ontologiczną lub metafizyczną - byt dobry sam w sobie (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 98-100; Pinckaers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 350)

ttm100

dobro materialne

jest tym wszystkim, co dana jednostka ludzka może gromadzić wokół siebie tworząc własne środowisko materialne; do tego typu dóbr kultury zaliczamy: wytwory kultury (wszelkie rzeczy, urządzenia) i wytwory sztuki (Ogólna klasyfikacja dóbr [online] pl.wikipedia.org/wiki/ [dostęp 06.2006])

ttm101

dobro moralne

efekt świadomego i wolnego działania osoby (czynu ludzkiego), które jest zgodne z łaudem moralnym, będącym obiektywną normą moralności i sumieniem, jako normą subiektywną; dobro i d.m. stanowią ważny element refleksji etycznej i teologiczno-moralnej; osiągnięcie dobra w sensie obiektywnym nie jest osiągnięciem d.m.; nawet jeśli coś obiektywnie można zakwalifikować jako dobro godziwe i wydaje się być d.m., lecz jest czynione dla doraźnych korzyści, wówczas nim nie jest - może być jedynie dobrem przedmoralnym; osoba czyni d.m. wtedy, gdy jej czyn zmierza ku dobru, jest zgodny nie tylko z obiektywną normą moralności i celem ostatecznym osoby, i gdy subiektywnie jest rozpoznawany jako moralnie dobry i jako taki - decyzją wolnej woli - staje się wyrazem miłości (zawsze jest więc w relacji do osoby); każde dobro może stać się d.m., jeśli jest czynione z miłości; troska o d.m. wyraża się więc w odrzuceniu utylitaryzmu i egoizmu; najważniejszym kryterium d.m. jest miłość, ona też stanowi jego cel; rezultat czynu ludzkiego osiąga ostateczną doskonałość wtedy, gdy wolna wola osoby, przez miłość, zwraca go ku Bogu, który jest Miłością (Inlender Bogusław. Dobro. II. W aspekcie moralnym. EK t. 3, szp. 1375-1377; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 147-149)

ttm102

dobro najwyższe

ostateczny cel człowieka; prawie wszystkie systemy etyczne definiowały d.n. jako zgodność moralności (cnoty) ze szczęściem (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 82)

ttm103

dobro wspólne

jedno z określeń (najchętniej stosowanych w katol. etyce społ.) pożądanym na gruncie różnych doktryn filozofii społ., wartości ogólnospoł. (np. ogół materialnych i duchowych warunków uczestniczenia jednostek w efektach aktywności całego społeczeństwa) rozmaicie konkretyzowany, zależnie od tradycji, poziomu rozwoju cywilizacyjnego, dominującego światopoglądu; problematyka d.w. znajduje swoje miejsce w oficjalnym nauczaniu Kościoła; Leon XIII określił zasadę dobra wspólnego jako "pierwsze i ostatnie po Bogu prawo w społeczności"; Vat. II określa d.w. jako "sumę warunków życia społecznego, jakie bądź zrzeczeniem, bądź członkom społeczeństwa pozwalają osiągnąć pełniej i łatwiej własną doskonałość"; d.w. polega zatem na "zbiorze instytucji i warunków, umożliwiających jednostce i mniejszym ciałom społ. zmierzanie do celu wyznaczonego im przez Boga, jakim jest rozwój osobowości i budowa poszczególnych sektorów kulturalnych, współpracując ze sobą w sposób uporządkowany"; dobro wspólne dzięki zawartym w nim treściom normatywnym, jest zasadą bytu społ., a tym samym zasadą działania i jako zasada

społ.-moralna wchodzi w zakres prawa naturalnego (Borutka T., Mazur J., Zwoleński A.: *Katolicka nauka społeczna.- Częstochowa-Jasna Góra: "Pauliniamum"* Wydaw. Zakonu Paulinów 1999, s. 58-60; Höffner Joseph. *Chrześcijańska nauka społeczna.* Kraków [1983], s. 34; KDK (26; 74); Krucina Jan. *Dobro wspólne.* [W:] EK t. 3, szp. 1379-1382; *Mały słownik etyczny.* Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2. (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 57-58; Piwowarski Władysław. *Zasada dobra wspólnego.* [W:] *Słownik katolickiej nauki społecznej.* Red. nauk. W. Piwowarski. Warszawa 1993, s. 197; *Słownik terminów etycznych.* [W:] *Elementy etyki gospodarki rynkowej.* Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 230)

ttm104

dobrobyt

bogactwo, relatywizowane do uposażenia w dobra materialne jednostek, grup czy większych społeczności; sporne są społ. dopuszczalne sposoby manifestowania bogactwa i tytuł dający władzę nad dobrami materialnymi (np. pracowitość, przedsiębiorczość, oszczędność, dziedziczenie, wyzysk, malwersacje, korupcja) (*Słownik terminów etycznych.* [W:] *Elementy etyki gospodarki rynkowej.* Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 230)

ttm105

dobrowolność

własność czynów, podlegających ocenie moralnej (m.in.) na gruncie katolicyzmu (*Leksykografia chrześcijańska na progu trzeciego tysiąclecia.* Pod red. B. Miguta. Lublina 2002, s. 121)

ttm106

dojrzałość emocjonalna

znaką d.e. jest: brak nadmiernej reakcji na bodźce wywołujące z popędów, umiejętna reakcja na sytuacje lękowe, wysoka tolerancja na frustrację, akceptowanie swoich słabości i porażek bez poczucia klęski (człowiek dojrzały może mieć różne nastroje, ale umie tak je regulować, aby nie zakłócały dobrego samopoczucia innych osób), zachowanie równowagi emocjonalnej płynące z poczucia bezpieczeństwa psych. (*Słownik małżeństwa i rodziny.* Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 323 (hasło: Osobowość, 3. Dojrzałość emocjonalna))

ttm107

doskonałość

termin ozn. akt lub najwyższy stopień bytu, czyli poziom jego zaktualizowania oraz wartość lub jej posiadanie; doskonałe jest to, co urzeczywistnia w pełni swój wzór

lub stanowi zasadę tego, co wzbudza pożądanie (dobro); specyficznym jej typem jest doskonałość moralna (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Lublin 1999, s. 60)

ttm108

doskonałość chrześcijańska

w znaczeniu absolutnym wyłączny przymiot Boga; na mocy działania Boga cechę tę zyskują także osoby; stan duchowej i moralnej doskonałości człow. osiągnięty dzięki jego współpracy z łaską Bożą; opiera się na darze i przykazaniu miłości, z którą ściśle związane są dwie inne cnoty teologalne: wiara i nadzieja; używane bywa także "sacrum", ale bardziej wskazujące na miejsce kultu (np. budowli sakralnych), czyli też na miejsce szczeg. przygot. do realizacji świętości (czyli doskonałości chrześcijańskiej); chociaż terminy te bywają czasami w lit. przedmiotu używane zamiennie: "doskonałość chrześcijańska" tylko odnośnie osób, "sacrum" - miejsca, a "świętość" - w obu ww. przypadkach (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 527-529; Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 22 (hasło: Sacrum))

ttm449

doskonałość moralna

jest specyficznym typem doskonałości; jako pełnia cnót - stanowi ideał i wzór etyczny; stanowi realizację postulowanych wartości etycznych; w chrześcijaństwie jest dążeniem człowieka do Boga, jej istotą jest miłość i dlatego intensywność miłości jest miarą doskonałości moralnej; stanowi zatem realizację postulatów wartości; w systemie Arystotelesa jest realizacją możliwości zgodnych z daną naturą (optimum potentiae), w systemie Kanta - realizacją powinności (postępuj tak, aby twoje postępowanie mogło być wzorem dla innych); w chrześcijaństwie jest rozumiana jako przyłgnięcie do Boga - jest celem religijnego dążenia człow., którego istotą jest miłość i dlatego intensywność miłości w stosunku do Boga jest miarą doskonałości moralnej (w tym ost. przypadku patrz: świętość) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 54; Zdybicka Zofia. Doskonałość. [W:] EK t. 3, szp. 146-147)

ttm109

doświadczenie religijne

bezpośredni i osobisty kontakt z Bogiem i z Bożymi sprawami; św. Ignacy Loyola w drugiej adnotacji do "Ćwiczeń duchownych" nawiązał do tradycji sięgającej do Orygenesusa, a ostatecznie do św. Jana, kiedy mówił o oczekiwaniu na to, by modlitwa spowodowała w nas "odczuwanie i smakowanie wewnętrzne rzeczy Bożych"; p.r. - zarówno o wielkim natężeniu, jak zwyczajne - musi być badane i wyjaśniane w

obrębie Kościoła i pod kierownictwem Ducha Św., co się w szczeg. sposób odnosi do przeżyć dramatycznych i mistycznych; w lit. przedmiotu pojęcie d.r. jest rozumiane dość szeroko, zarówno jako doświadczenie dostępne w zmienionych stanach świadomości o charakterze transowym, jak i rel. interpretacje zwykłych, codziennych doświadczeń; d.r. jest jednym z pięciu wymiarów religii (obok doktrynalnego, rytualnego, organizacyjnego i konsekwencyjnego); przez niektórych badaczy d.r. uznawane jest za wymiar podstawowy, gdyż wskazuje na źródła religii i religijności; d.r. różnią się nie tylko pod wzgl. intensywności, ale treści (Doświadczenie religijne / oprac. i wstępem opatrzył Tadeusz Doktor. - Warszawa, 2007; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 268)

ttm372

Duch Św.

Trzecia Osoba Trójcy Św., którą się adoruje i której oddaje się cześć razem z Ojcem i Synem jako jednemu w naturze i równemu w osobowej godności z Ojcem i Synem (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 71)

ttm110

duchowość chrześcijańska

jest to pewien sposób prowadzenia życia wewn.; życie wewn. zawiera pewne elementy intelektualne i uczuciowe, również wiele zależy od epoki, jej problemów, pewnego określonego stylu życia i obyczajów dlatego powstają w społeczności chrześcijańskiej różne sposoby prowadzenia ż.w. czyli różne duchowości (Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 42-43)

ttm111

dyrektywy moralnego postępowania

można je uznać za szczegółowe przypadki norm moralnych, stanowiące ich dyspozycje wykonawcze; są też nazywane wzorami postępowania moralnego; norma moralna, nawet w tym samym czasie, może być realizowana przez kilka dyrektyw w zależności od okoliczności i wzajemnych relacji osób w nie uwikłanych - każda podróż nawet w nieodległe rejony świata i każda podróż w przeszłość uświadamia nam, jak te same w istocie normy i wartości znajdują odmienną i zaskakującą realizację - w związku z tym, niektórzy badacze wskazują na wyższość społeczeństw, w których normy przekładane są na dyrektywy i pod ich postacią propagowane; rodzi się jednak pytanie, od którego momentu mamy do czynienia z dyrektywami a już nie normami, ale odpowiedź nie jest prosta i jednoznaczna, i wydaje się mieć większe znaczenie dla teoretyków niż dla praktyki społ., gdzie ten problem w ogóle

działalność charytatywna

nie występuje - a doświadczenie życiowe i wycucie ludzi okazuje się narzędziem na ogół wystarczającym (Nowak Zbigniew. Kompetencja moralna jako kategoria teoretyczna i badawcza w pedagogice wczesnoszkolnej. Kraków 2006, s. 32-34)

ttm112

działalność charytatywna

Kościół dociera do drugiego człowieka także przez organizacje charytatywne, np. Caritas (diecezjalne, narodowe i międzynarodowe), które muszą zrobić wszystko, co możliwe, aby były do dyspozycji odpowiednie środki i nade wszystko by byli ludzie, którzy podejmą takie zadania; o specyfice chrześcijańskiej i kościelnej caritas wskazuje: przykład dobrego Samarytanina, niezależność od partii i ideologii, zdecydowane oddalenie od prozelityzmu - miłość jest bowiem bezinteresowna i nie praktykuje się jej dla osiągnięcia innych celów; co nie ozn., że dz.ch. powinna zostawić Chrystusa obok - chodzi natomiast o całego człowieka, którego cierpienie wypływa również z tego, że jest daleko od Boga, który jest Miłością (DCE (31; por. także 32-39); Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 58 (hasło: Dobroczynność))

ttm113

dziecko

(med.) człowiek od urodzenia do wieku młodzieńczego, w okresie intensywnego wzrastania (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 210)

ttm114

dziewictwo

jest rozwinięciem łaski chrztu, wymownym znakiem pierwszeństwa więzi z Chrystusem; postawa wstrzeźliwości od seksualnej aktywności człowieka, podjęta z motywów rel.; dz. realizowane na ziemi, jako antycypacja życia eschat., posiada wartość znaku charyzmatycznego, zawierającego w sobie rys podobieństwa do Chrystusa, który w dziele odkupienia sam pozostał "bezzenny dla królestwa niebieskiego"; dz. pełni w Kościele misję prorocką, jest znakiem przyszłego sposobu życia, ponieważ ukazuje ostateczną sytuację człow., którego przeznaczeniem jest trwać na wieki (EK, t. 4, szp. 609; KKK (1619); Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 119-121)

ttm115

egocentryzm

moralnie negatywna cecha charakteru, której istotą jest traktowanie własnej osoby (własnego "ja") jako ośrodka wszelkich związków z otoczeniem; e. ozn. tendencję w

postrzeganiu, myśleniu i działaniu zarówno do ujmowania rzeczywistości wyłącznie z własnego punktu widzenia, przeceniania ważności własnej osoby, własnych potrzeb, przeżyć, poczynań i dokonań, absolutyzowania własnego stanowiska wobec otoczenia, jak do nieuwzględniania potrzeb, dążeń i wartości oraz punktu widzenia (opinii) innych ludzi; elementem moralnie negatywnym e. jest pragnienie nieuzasadnionej dominacji oraz społ. obojętność, życie obok ludzi i traktowanie ich przedmiotowo, instrumentalnie; efektem e. jest zdeformowane postrzeganie otaczającej rzeczywistości (skrajny subiektywizm) oraz nieadekwatne, tendencyjne zachowanie się i działanie; e. jest naturalnym zjawiskiem wieku dziecięcego, u osób dorosłych - jest symptomem chorób, zaburzeń bądź anomalii psych. (Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1999, s. 62)

ttm116

egoizm

postawa intelektualna człowieka, który wszystko sprowadza do swojej osoby; na płaszczyźnie metafizycznej e. to doktryna, uważająca istnienie innych za pozorne lub co najmniej wątpliwe; to metafizyczne znaczenie słowa jest dzisiaj zarzucone; w psychologii e. ozn. skłonność do obrony siebie, do przetrwania i rozwijania się - w tym znaczeniu jest on postacią instynktu samozachowawczego; do tego momentu termin ten nie zawiera negatywnych treści, nabiera ich dopiero, gdy używamy go w sensie węższym, dla określenia nadmiernego przywiązania człow. do siebie, tak iż nie liczy się on z interesem innych - przybiera wówczas postać anomalii, powodującej wyobcowanie społ. (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 92-93; Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 63)

ttm117

egotyzm

termin stworzony przez Stendhala i przyjęty przez filozofię współcz. na ozn. analizy własnej osoby "w celu" pogłębienia swych wrażeń, a tym samym spotęgowania swych doznań"; skłonność do przesadnego zajmowania się własną osobą, wyłącznie osobistymi sprawami i problemami (np. swoim stanem zdrowia, potrzebami duchowymi i fizjol., własną pracą itd.) oraz utrwalona tendencja do zwracania uwagi środowiska na siebie; eksponowanie własnego "ja" oraz wywyższanie życia osobistego ponad współzycie społ.; w odróżnieniu od egoizmu (który jest postawą wobec siebie), egotyzm jest sposobem widzenia siebie (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 93; Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 63)

ttm118

egzystencjalizm

doktryna filoz. mająca za przedmiot egzystencję człow. rozpatrywaną w jej konkretnej rzeczywistości i na poziomie człow. zaangażowanego w życie społ.; ten punkt widzenia różni się od optyki filozofii kartezjańskiej i w ogóle wszelkich systemów racjonalistycznych: jest reakcją filozofii człowieka przeciw filozofiom opierającym się na rozumie i ideologii; zazwyczaj rozróżnia się dwa nurty filozofii egzystencjalistycznej: chrześcijański i ateistyczny; rozróżnienie to jest dość powierzchowne i nie obejmuje wszystkich postaci egzystencjalizmu; e. akcentuje moralny charakter wszelkich aktów człowieka; przedmiotem etyki jest tu zontologizowana moralność, czyli aksjologiczność egzystencji, która wiąże się z wolnością konkretnych decyzji jednostkowych podejmowanych wobec stałego zagrożenia wolności; główną wartość stanowi decyzyjne samoustanowienie, dlatego też powinnością człowieka jest przyjęcie odpowiedzialności za uznanie "ciężaru wolności" (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd.3. Katowice 2002, s. 94-95; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1990, s. 59)

ttm119

ekologia

nauka o wzajemnym oddziaływaniu człow. i tego, co go otacza (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem agnielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 70)

ttm120

ekologizm

kier. w filozofii, psychologii i in. naukach społ., który za podstawową determinantę rozwoju psych. człowieka, kształtowania się cech i procesów psych., tworzenia i funkcjonowania systemu wartości i norm moralnych oraz postaw ludzkich, uznaje wpływ różnych czynników środowiskowych i społ.; e. jest współcz. nurtem w etyce, określającym aktualne tendencje oraz możliwości reorientacji metod koegzystencji człow. z jego naturalnym otoczeniem; ogólne pojęcie równowagi naturalnej staje się tu modelem normatywnym, wykorzystywanym jako kryterium odgraniczenia wartości, których respektowanie sprzyja kontynuacji i rozwojowi człow., od tych, które przyświecają mechanizmom destrukcji środowiska a tym samym - z racji nieodzowności wymiany ludzkiej autodestrukcji; zasadą moralności, wg e. w etyce jest odpowiedzialność, a do istotnych wartości zalicza się tu szacunek dla każdej formy życia, współczucie i powściągliwość związaną z ekonomizacją własnych potrzeb (Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1999, s. 64 (hasło: Ekologizm w etyce))

ttm121

ekwiprobabilizm

XVIII-wieczny katol. system moralny, broniony przez św. Alfonsa Liguori; głosił, że w kontekście dwóch przeciwstawnych sobie opinii (równo bądź prawie równoprawdopodobnych), jeśli wątpliwość dotyczy istnienia prawa, godzi się pójść za opinią sprzyjającą wolności; natomiast gdy wątpliwość dot. ustania prawa, należy to prawo zachować (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 60)

ttm122

emocja

przeżycie psych. związane następczo ze sferą wrażliwości zmysłowej; e. jest doświadczana jako szereg. rodzaj stanu psych., który może zostać wyrażony słownie; innym elementem reakcji emocjonalnej jest ekspresja, czyli dostępne obserwacji zachowania, które mogą być mierzone za pomocą obiektywnych technik; kolejny element to fizjologia e., czyli możliwe do zarejestrowania zmiany generowane przez autonomiczny układ nerwowy - gdy zostaje wzbudzona e., zmiany fizjol. pojawiają się mimowolnie i bardzo trudno jest je zablokować, dlatego są bardzo wiarygodnymi wskazówkami doświadczania e.; przekazywanie treści emocjonalnych odnosi się do komunikowania bodźców ze środowiska, odzwierciedlających stosunek osoby do rzeczywistości, a jednocześnie stanowiących istotny treściowy składnik równoważenia stosunków jednostki ze światem zewn.; dzięki przekazywaniu takiego rodzaju treści związanych z własnym pobudzeniem emocjonalnym, które powstaje na skutek określonej sytuacji, kontekstu, treści rozmowy oraz współrozmówcy, osoba może przekazywać intencjonalnie lub nieintencjonalnie własny stosunek, nastawienie, wewn. przeżycia związane z daną sytuacją komunikacyjną, treścią rozmowy, jak i samym współrozmówcą; przekazywanie i odbiór treści emocjonalnych może być zgodny z własną intencją i odbywać się przy właściwym zrozumieniu intencji, lub też może przebiegać przy braku trafnego przekazania i odbioru intencji; efektywne przekazywanie e. jest wypadkową takich komponentów, jak zdolność wglądu we własne stany emocjonalne, umiejętność sprawowania nad nimi skutecznej kontroli i reagowania emocjonalnego zgodnego z intencją, w sposób świadomy i odpowiedni do nadawcy, jego reakcji i kontekstu; to także sztuka dostrzegania subtelnych różnic w natężeniach i zawartości treściowej emocji; na efektywność wymiany treści emocjonalnych wpływa także otwartość, bowiem w każdej sytuacji komunikacyjnej decyzję o stopniu otwartości, który jest kwestią zrównoważenia, uczenia się i dostosowania poziomu ujawniania siebie wzgl. danej sytuacji społ.; otwarte komunikowanie jest zatem z jednej strony decyzją o zaproszeniu kogoś do własnego wewn. świata uczuć, pragnień i znaczeń - z drugiej natomiast jest otwartym, pełnym zaangażowania, aktywnym i uważnym przyjmowaniem, słuchaniem tego, co mówi współrozmówca; inną zdolnością wchodzącą w skład kompetencji relacyjnej, sprzyjającej efektywnemu komunikowaniu stanów emocjonalnych jest empatia (Matejczuk Joanna. O relacyjnej naturze komunikacji interpersonalnej. [W:] Emocja -

subiektywne doświadczenie czy zdarzenie interpersonalne? : problematyka emocji w perspektywie różnych dziedzin nauki. Red. nauk. K. Kaliszewska [et al.]. Poznań 2004, s. 84-95; Powell John. Twoje szczęście jest w tobie. Kraków 2006, s. 39-40; Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 389; Zinczuk Joanna. Czy emocja może być nieświadoma? : o relacjach pomiędzy doznawanymi, ekspresyjnymi i filozoficznymi aspektami emocji. [W:] Emocja - subiektywne doświadczenie czy zdarzenie interpersonalne? : problematyka emocji w perspektywie różnych dziedzin nauki. Red. nauk. K. Kaliszewska [et al.]. Poznań 2004, s. 9-30)

ttm123

emocjonalizm

pogląd akcentujący prymat sfery emocjonalności nad funkcjami duchowymi (rozum i wola) w człowieku; w filozofii e. nazywane są kierunki, które szczeg. podkreślały znaczenie emocji w etyce i epistemologii, np. naturalizm w wersji Rousseau (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 389; Emocjonalizm [online] pl.wikipedia.org/wiki/Emocjonalizm [dostęp 06.2006])

ttm124

emotywizm

pogląd, wg którego dobro nie istnieje przedmiotowo a wypowiedzi na temat dobra nie mają charakteru zdań logicznych i są nierozstrzygalne; fakt moralności ani nie istnieje, ani nie ma charakteru normatywnego, zdania normatywne wyrażają jedynie nasze emocje (Moń Ryszard. Etyka [skrypt]. Warszawa [s.l.], s. 51)

ttm125

erotyzm

zespół osobistych przeżyć psych. odpowiadających fizjol. bodźcom seksualnym; e. jest postawą lub tendencją preferująca miłość emocjonalną w pragnieniach, dążeniach i działaniu człow. o silnym podłożu seksualnym; opiera się na zmysłowym i emocjonalnym przeżyciu, stanowiąc reakcję na aktywność fiz. i psych. osób odmiennej płci, ogarnia sferę cielesno-zmysłową, uwzględniając jednak również wymiar osobowy człow.; miłość erotyczna jest jedną z wielu form miłości, której elementem charakterystycznym jest ten zespół zalet miłowanej osoby, który da się określić jako jej "seksualna atrakcyjność"; atrakcyjność ta stanowi rzeczywistość wielowymiarową, opartą wszakże na dwu zasadniczych kategoriach duchowego przeżycia (zmysłowo-emocjonalnej i duchowo-afektywnej) (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 128; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki szczegółowej. T. 1. Etyka osobowa. Wyd. 2 poszerz. Kraków 2005, s. 298; Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 389-390)

ttm126

estetyka

dyscyplina filoz. a także wartość piękna pojmowana i realizowana w życiu codziennym (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 390)

ttm127

estetyzm

tendencja do ujmowania życia i świata z punktu wartości piękna, przy pominięciu innych wartości rzeczywistych (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975) s. 390)

ttm128

etos

etos jest właściwym dla człowieka środowiskiem życia, szczególnym obszarem, w którym może być sobą; poszukiwanie właściwego etosu jest dla człow. identyczne z dążeniem do autentycznego człowieczeństwa; wzrastać w swój etos, to przyswajać sobie właściwą hierarchię wartości, wg której można sięgać po jedne dobra, a odrzucać inne; postawa danej grupy społ., wyróżniona pod kątem całokształtu wyznawanych i realizowanych w praktyce wartości, szczeg. moralnych i obyczajowych (Tischner Józef. Marksizm a teoria osobowości. "Znak" (1976) nr 28, s. 263; Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 71)

ttm129

etyka

nauka filoz., która ustala moralne podstawy i reguły ludzkiego działania przy pomocy wrodzonych człowiekowi zdolności poznawczych; jest refleksją nad powinnością moralną (Inlender Bogusław. Etyka jako teoria powinności moralnej. RF 29 (1981) z. 2, s. 118-123; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 37)

ttm130

etyka absolutna

jest to stanowisko filoz.-etyczne (idealistyczne), wg którego normy i wartości moralne mają charakter absolutny, tzn. są niezmiennie i wieczne, obowiązują niezależnie od warunków historycznych, społ. czy kulturowych; opiera się na poglądzie, że istnieje pewien zespół absolutnych i obiektywnych wartości moralnych określających idealne wzorce postępowania odpowiadające podstawowym kategoriom działania

ludzkiego niezależnie od subiektywnych nastawień jednostek, jak też uwarunkowań społ.-historycznych, i stanowiących zasadnicze elementy składowe porządku dobra moralnego; wg e.a. prawo moralne opiera się na czynnikach głębszych, wcześniejszych i niezależnych od wszelkiego aktu stanowienia, a przeto powszechnych i niezmiennych; czynniki te zwykło się określać jako naturę człowieka, stąd inna nazwa tego kierunku - etyka prawa naturalnego (Pałubicki W. Antropologia - filozofia - etyka. Słownik podstawowych terminów i znaczeń. Gdańsk-Koszalin 1998, s. 151; Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 227; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 216, 236, 282-282)

ttm131

etyka autonomiczna

układ norm i reguł moralnych przyjmowanych na mocy przekonania, iż odpowiada on rozumowi, który bez jakiegokolwiek zewn. przymusu, ustala prawomocność ("obowiązywalność" ponadjednostkową) takiego układu (Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 228 (hasło: Autonomiczna etyka))

ttm132

etyka biblijna

rozważania o postępowaniu i postawach moralnych są w Biblii zawsze kształtowane przez przekonania i zobowiązania religijne; pozbawienie e.b. jej kontekstu religijnego musi prowadzić do jej zniekształcenia; zróżnicowany charakter e.b. nie pozwala na jej jednoznaczne sklasyfikowanie; liczne księgi biblijne, pochodzące z różnych okresów i scalające różne tradycje, były adresowane do konkretnych grup, żyjących w określonym kontekście kulturowym i społ., stojących wobec konkretnych problemów dot. zachowań i postaw moralnych; e.b. nie dostarcza autonomicznego, ponadczasowego i spójnego zestawu reguł, lecz opisuje czyny jedynego Boga oraz Jego wolę i sposoby postępowania oraz oczekuje twórczej i uczciwej reakcji od tych, którzy pragną zaliczać się do ludu Bożego; Jedyne Bóg Biblii stanowi o jedności e.b., co jednak nie znaczy, że istnieje prosty, jednoznaczny sposób pojmowania, nawet tegoż jedynego Boga i Jego jednej woli; próba wtłoczenia e.b. w jakiś ponadczasowy schemat musi prowadzić do jej zubożenia (Słownik wiedzy biblijnej. Red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan; konsult. wyd. pol. W. Chrostowski. Wyd. 3. Warszawa 1999, s. 152-156 (hasło: Etyka))

ttm133

etyka biznesu

dziedzina wiedzy, która stanowi dominujący obszar refleksji etyki gospodarczej i rozważa wszelkie konteksty moralne wytwarzania, wymiany i konsumpcji materialnej; rozumiana także jako namysł nad obyczajowością reprezentantów środowiska biznesu, poczuciem społ. obowiązku tego środowiska i uwzględnianiem przez nie w interesach wartości społ. (np. dobra wspólnego) (Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa, 2000, s. 228 (Hasło: biznesu etyka))

ttm134

etyka chrześcijańska

samo sformułowanie "etyka chrześcijańska" rodzi trudność, ponieważ za "chrześcijańską" może jedynie uchodzić "etyka religijna" tzn. oparta na zasadach zaczerpniętych z Ewangelii bądź z moralnego nauczania Kościoła katol. albo też innego wyznania chrześcijańskiego, czyli - oparta na jakimś autorytecie; jeżeli jednak rzeczywiście chodzi o etykę, czyli filozofię moralności, to musi ona sięgać do pozachrześcijańskich źródeł poznania, przede wszystkim do zasad rozumowych; kluczem do rozwiązania tej trudności są dwa stwierdzenia: należy się zgodzić, że wszelka etyka, jako dyscyplina filoz. musi sięgać do pozareligijnych źródeł poznania (pod tym względem e.ch. nie stanowi wyjątku) oraz, że etyka może stać się "chrześcijańską" nie na podst. kryteriów metodologicznych, ale z racji historyczno-kulturowych: narodziny tego systemu przypadają bowiem na okres średniowiecza (będącego na wskroś epoką chrześcijańską), a zasadnicze elementy w budowę jego etycznych teorii wnieśli reprezentatywni dla chrześcijaństwa filozofowie jak św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. Warszawa 1996, s. 150 (hasło: Filozofia i teologia; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 19)

ttm135

etyka deontologiczna

uważa postępowanie ludzkie za moralnie dobre wtedy, gdy kierowane poczuciem obowiązku wypełnia swe powinności niezależnie od powodowanych przez to skutków oraz szanuje istoty ludzkie jako cele same w sobie (O'Collins Gerald, Farrugia Eduard G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskich. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 86-97 (hasło: etyka))

ttm136

etyka gospodarcza

refleksja nad moralnym kontekstem pojmowanej całościowo (w sensie gospodarki narodowej) sfery gospodarowania; opis (rekonstrukcja i systematyzacja) obowią-

zujących w danej społeczności standardów etycznych, wyznaczających hierarchię społ. celów gospodarowania (Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 231)

ttm137

etyka lekarska

dział etyki zajmujący się moralnymi aspektami relacji między lekarzem i pacjentem oraz między przedstawicielami służby zdrowia; razem z etyką med. i bioetyką tworzy zespół nauk wartościujących postawy i działania, których przedmiotem jest zdrowie i życie człow.; postęga lekarska jest ukierunkowana na najcenniejsze dobro człowieka - na jego zdrowie i życie, stąd e.l. dot. poszanowania, ochrony i promocji życia ludzkiego, od samego jego początku do naturalnego końca; mając na uwadze założenia antropologii personalistycznej - jedność duchowo-cieleśną osoby ludzkiej - opieka med. nie może zawężać swojej perspektywy wyłącznie do struktury biol.-fizjologicznej człow., ale winna zawsze mieć przed oczyma całą osobę ludzką w akcie jej istnienia i przeznaczenia, jeśli nawet konkretne działania są skoncentrowane tylko na określonej tkance czy organie; nie tylko chodzi o przywrócenie sprawności psychofiz. osoby ludzkiej, ale integralnie rozumiane jej dobro, czyli ocalenie jej godności i afirmacja świętości jej życia; stąd w procesie leczenia konieczne jest zachowanie odpowiednich proporcji między stosowanymi środkami i duchowo-moralnym "wysiłkiem" pacjenta a możliwą do osiągnięcia sprawnością psych. (Hołub Grzegorz. Medycyna. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 275-279 (hasło: Medycyna. 4. Problemy moralne w medycynie); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 285-288 (hasło: Lekarska etyka))

ttm139

etyka NT

Jezus z Nazaretu głosił, że przybliżyło się królestwo Boże, którego moc można było rozpoznać w Jego słowach i czynach; wzywał słuchaczy do nawrócenia, do kształtowania swego postępowania i postawy zgodnie z dobrą nowiną o tej nadchodzącej przyszłości; radowanie się królestwem, w którym błogosławieństwa dostąpią ubodzy, ozn. obojętność wobec bogactw i hojność w jałmużnie; nawrócenie się ze wzgl. na królestwo, którego zapowiedzią było ucztowanie przy jednym stole z grzesznikami i prowadzenie jawnej rozmowy z kobietami, ozn. porzucenie konwenansów; przyszłe panowanie Boże wymaga odpowiedzi całego człow., a nie tylko zewn. przestrzegania Prawa, przeto Jezus stawiał też radykalne żądania: radykalny wymóg prawdomówności zastąpił (i wypełnił) legalistyczną kazuistyką dot. przysięg; gotowość do przebaczenia i pojednania zastąpiła (i wypełniła) prawne ograniczenia co do zemsty; nakaz miłowania nawet nieprzyjaciół położył kres sporom co do

znaczenia słowa "bliźni"; e.NT nie została oparta na przepisach prawnych ani na wiedzy, której źródłem jest doświadczenie, ale też ich nie unieważniała - zarówno prawo, jak i mądrość zostały zmodyfikowane oraz wypełnione w etyce, będącej odpowiedzią na przyszłe panowanie jedynego Boga objawionego w Biblii; refleksja nad postępowaniem i postawą powinna ulec radykalnej zmianie pod wpływem mocy Bożej obecnej w krzyżu i zmartwychwstaniu Chrystusa (Langkammer Hugolin. Etyka Nowego Testamentu. Wrocław 1985; Słownik wiedzy biblijnej. Red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan; konsult. wyd. pol. W. Chrostowski. Wyd. 3. Warszawa 1999, s. 154-156 (hasło: Etyka. Nowy Testament))

ttm140

etyka ogólna

dział etyki, omawiający podstawowe zagadnienia z dziedziny moralności (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 53)

ttm141

etyka społeczna

nauka filoz., ustalająca normy moralne dla tych stosunków społ. i działań, których podmiotem (lub przynajmniej jednym z podmiotów) jest grupa, zbiorowość, a nie jednostki wzięte jako prywatne osoby (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki szczegółowej. T. 2. Etyka społeczna. Wyd. 2 poszerz. Kraków 2005, s. 13)

ttm142

etyka ST

e. ST. dzieli się na trzy części: pierwsza obejmuje problematykę związaną z Torą, druga - związana jest z piśmiennictwem proroków, a trzecia - z Księgami Mądrościowymi; na e. ST należy patrzeć w kontekście procesu zbawczego; przez jego pryzmat należy patrzeć na różne normy etyczne, które kształtowały życie Izraela; istotne dla nich jest to, że pochodzą od Boga przymierza, dlatego e. ST oparta jest - obok adoracji i modlitwy - na posłuszeństwie wzgl. Jahwe (Langkammer Hugolin. Etyka Nowego Testamentu. Wrocław 1985, s. 11-61 (rozd.: Etos Starego Testamentu); Słownik wiedzy biblijnej. Red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan; konsult. wyd. pol. W. Chrostowski. Wyd. 3. Warszawa 1999, s. 153-154 (hasło: Etyka. Tora, Prorocy, Literatura mądrościowa))

ttm143

etyka sytuacyjna

chrześcijaństwo odrzuca tzw. etykę sytuacyjną, która głosi, że jedynie dana sytuacja dyktuje człowiekowi, jak się ma zachować; ocena moralna czynów ludzkich

jest błędna, jeżeli bierze się pod uwagę tylko intencję, która je inspiruje, lub okoliczności; istnieją czyny, które z siebie i w sobie, niezależnie od okoliczności i intencji, są zawsze bezwzgl. nieodzowne ze wzgl. na ich przedmiot, jak bluźnierstwo i krzywoprzysięstwo, zabójstwo i cudzołóstwo; niedopuszczalne jest czynienie zła, by wynikało z niego dobro - cel nie uświęca środków; należy odróżnić e.s. od sytuacji moralnej (zob. def. sytuacji moralnej) ((KKK 1756); Rosik Seweryn. Sytuacjonizm etyczny a chrześcijańska roztropność: studium teologiczno-moralne. Poznań 1986; Tenże. Problem etycznego sytuacjonizmu. [W:] Teologia moralna u kresu II tysiąclecia: materiały z sympozjum KUL 1-2 grudnia 1997 r. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1998, s. 171-177)

ttm505

etyka szczegółowa

zadaniem e.sz. jest sformułowanie zasad postępowania pod względem treściowym ściślej określonych aniżeli najogólniejsze zasady moralne (cel, dobro, imperatyw), które zostały ustalone w etyce ogólnej; takie dokładniejsze określenie tych zasad ozn. jakieś ich "uszczegółowienie"; z drugiej strony wydaje się rzeczą równie oczywistą, że owego "uszczegółowienia" nie da się utożsamić z konkretnością ludzkiego aktu, która charakteryzuje sądy sumienia umieszczając akt działającego podmiotu w określonym miejscu i czasie; zatem szczegółowość reguł moralnego postępowania, znajduje się na linii między ogólnością podstawowych zasad moralności a konkretnością sądów sumienia; formułowane przez e.sz. zdania normatywne będą ogólne w porównaniu z sądami sumienia, a równocześnie zakresowo węższe, czyli "szczegółowe" odnośnie do fundamentalnych zasad moralności (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki szczegółowej. T. 1. Etyka osobowa. Wyd. 2 poszerz. Kraków 2005 s. 20-22)

ttm144

etyka zawodowa

zespół zasad i norm, określających, jak z moralnego punktu widzenia powinni zachować się przedstawiciele danego zawodu; uporządkowany logicznie zespół takich norm zwie się "kodeksem deontologicznym" danego zawodu; kodeks tworzy się poprzez konkretyzację i uszczegółowienie norm etyki ogólnej, funkcjonującej w danym społeczeństwie, dostosowując je do specyfiki danego zawodu poprzez: zmianę hierarchii poszczeg. norm; modyfikację lub konkretyzację ich treści; formułowanie nowych reguł, których brak w etyce ogólnej, a które są szczeg. istotne dla danego zawodu; podanie swoistych zasad preferencji w sytuacjach konfliktowych; wskazanie uprawnień przedstawicieli danego zawodu, które są pochodną pełnionych przez nich funkcji; (deontologia natomiast jest zbiorem norm i reguł etycznych, obowiązujących określoną grupę społ.-zawodową) (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 82)

ttm145

etyka życia małżeńskiego

aspekt moralny życia małżeńskiego, polegający na etycznej strukturze miłości jako cnoty; miłość nie jest samym stanem uczuciowym ani faktem ontologicznym, jest czynną postawą wyrażającą się przez pragnienie dobra dla drugiej osoby, pragnienie życzliwe i bezinteresowne, potwierdzone przez takie działanie, nie dorywcze lub przypadkowe, lecz stałe, wytrwałe, konsekwentne i ofiarne; miłość jest zatem postawą służby nie szukającej dla siebie żadnej korzyści poza możliwością świadczenia dobra; zdolność i obowiązek miłości wynika już z natury ludzkiej (nawet niezależnie od stanu łaski), jednak miłość uwarunkowana samym wewn. dążeniem natury, zamyka się w granicach dobra skończonego i działa zgodnie z dynamiką naturalnej woli stworzonej, w której w sposób nieunikniony zawiera się pragnienie dobra dla siebie; miłość małżeńska opiera się na tym naturalnym podłożu, przy czym jest to relacja odmienna od ogólnie pojętej przyjaźni, gdyż wiąże w sposób wyjątkowy dwie osoby: mężczyznę i kobietą; do ich pełnego rozwoju miłości czystej konieczna jest bowiem łaska Boża; miłość małżeńska jako cnota znalazła dalsze naświetlenie w HV, FC i w katechezach "Mężczyzną i niewiastą stworzył ich" Jana Pawła II (FC; HV; Jan Paweł II. Mężczyzną i niewiastą stworzył ich: odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa. [Red. S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy]. Città del Vaticano 1986; Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 266-268 (hasło: Miłość małżeńska, IV. Aspekt moralny))

ttm146

etyka życia płciowego

jest to odrębny dział normatywnej filozofii moralności; etyka odnosi się do działań osoby ludzkiej, które rozważa w świetle normy, czyli prawdy normatywnej; głównym problemem w e.ż.p. jest zdefiniowanie i uzasadnienie (względnie wyjaśnienie) normy podstawowej, od której zależy treść i powaga moralna norm szczegółowych; norma podstawowa jest to zasada stwierdzająca, że ludzki charakter działań płciowych (to jest charakter odpowiadający prawdzie człowieczeństwa oraz godności osoby ludzkiej) zostaje zachowany w takim układzie, który da się pojąć jako małżeństwo, czyli nieodwołalne przymierze osób mężczyzny i kobiety, oparte na zasadzie bezwarunkowego, bezinteresownego, całkowitego i wzajemnego daru; powstająca w ten sposób unia podejmuje pełną odpowiedzialność za płodny charakter miłości i ludzki charakter płodności (ojcostwa i macierzyństwa) (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 136-139 (Hasło: Etyka seksualna))

ttm147

Eucharystia

jest centrum i szczytem życia Kościoła, ponieważ Chrystus włącza Kościół i wszystkie jego członki do swojej ofiary uwielbienia i dziękczynienia, złożonej raz na zawsze Ojcu na krzyżu; przez tę Ofiarę Chrystus rozlewa łaski zbawienia na swoje Ciało, którym jest Kościół; E. jest pamiątką Paschy Chrystusa, tzn. dzieła zbawienia wypełnionego przez Jego życie, śmierć i zmartwychwstanie; dzieło to uobecnia się w czynności liturg.; misterium chrześcijaństwa, w którym dzięki wszechmocnym słowom Jezusa Chrystusa dokonuje się przeistoczenie chleba i wina w Ciało i Krew Pańską (Forte Bruno. Dlaczego uczestniczymy w niedzielnej Mszy św. Kraków 2006, s. 30-31; KKK (1407, 1409); EK, t. 5, szp. 1239)

ttm148

eudajmonizm

doktryna etyczna, wg której szczęście jest ostatecznym sensem życia ludzkiego i najwyższym celem działania człow. (Witek Stanisław. Słownik nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 390)

ttm149

eudajmonologia

dział etyki, nauka o celu i szczęściu człow. (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 97-151)

ttm150

eugenika

nauka badająca warunki sprzyjające zachowaniu genet. walorów gatunku ludzkiego; termin i nauka powstały już w starożytności; w XIX w. Darwin był zwolennikiem "dobrowolnej eugeniki", będącej logiczną konsekwencją zasady "selekcji naturalnej"; e. stwarza ogromne niebezpieczeństwo rozciągnięcia na całe społeczeństwo eutanazji eugenicznej; przykład doktryny nazistowskiej pokazał, do czego może doprowadzić stosowanie tej metody; została potępiona przez społeczeństwo międzynarodynar. w trakcie procesów norymberskich (1945-46); stosowana w e. tradycyjnej (poprzedzającej rozwój genetyki molekularnej) sterylizacja nie może zyskać moralnej akceptacji, ponieważ wiąże się z nieusprawiedliwionym celem nieterapeutycznym w postaci okaleczenia organizmu, pozbawiające przy tym człow. istotnych dla zachowania cielesnej integralności funkcji rozrodczych, przymusowa sterylizacja jest dodatkowo naruszeniem wolności człow.; ocena moralna ingerencji eugenicznych obciążona jest wskazanymi trudnościami z ich jednoznaczną kwalifikacją - wynika z nich bowiem, że uwzględnienie w ocenie e. jedynie kategorii samej interwencji jest zbytnim uproszczeniem; jeśli uznać za moralnie dopuszczalną e. negatywną,

a za moralnie naganną e. pozytywną, to - obok stosunkowo łatwej do zakwalifikowania jako dopuszczalnej moralnie somatycznej terapii genowej i zdecydowanie niedopuszczalnego klonowania - pojawia się tu szereg działań nie poddających się tak łatwo ocenie, np. metody wspomaganej reprodukcji; rodzaj eugenicznej ingerencji nie może być zatem jedynym kryterium brany tutaj pod uwagę; znacznie ważniejsze jest odniesienie danej ingerencji do rzeczywistego dobra człow., którego dana ingerencja dot. konkretnie wartości ludzkiego życia; dlatego w dyskusji nad moralną oceną e. stawia się szereg szczegółowych pytań: czy dana ingerencja zagraża życiu? jak się ma jakość biol. organizmu do wartości ludzkiego życia? czy norma zakazująca niszczenia ludzkiego życia ma charakter bezwzględny czy względny? czy ingerencja stanowi zmianę cechy, czy tylko jej korektę? czy też ma charakter "biol. planowania" danego osobnika? itd.: uznanie wartości ludzkiego życia za wartość niezależną od biol. jakości organizmu klasyfikuje wymienione wyżej ingerencje za moralnie naganne; obok problemów związanych z niszczeniem ludzkiego życia, za moralnie kontrowersyjne zostają uznane tego rodzaju możliwości ingerowania w naturę, których skutki wykraczają poza terapeutyczny i prewencyjny efekt - jest to szczeg. ewidentne w odniesieniu do ingerencji eugenicznych, które polegałyby na tworzeniu nowych struktur; ostatecznie zatem decydujące dla oceny działań eugenicznych jest rozstrzygnięcie, czy ewentualna ingerencja ma na celu terapeutyczne bądź prewencyjne wspomaganie ludzkiej natury, czy też prowadzi do niszczenia życia lub naruszania integralności osoby ludzkiej poprzez wyposażanie go w zupełnie nowe jakości, o posiadaniu których nie będzie najczęściej decydował on sam, lecz ci, którzy poddali go genet. modyfikacjom (CC; Chyrowicz Barbara. Eugenika. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 148-153; DV; Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 208)

ttm151

eutanazja

sposób postępowania lub działania sprowadzające bezboleśnie śmierć jako uwolnienie od bólu; e. może być dokonana za zgodą (e. dobrowolna) lub bez zgody osoby poddanej śmierci (e. niedobrowolna); wg enc. EV "przez e. w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub w intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia wszelkiego cierpienia" (EV 65); e. może mieć charakter samobójstwa lub zabójstwa; Kościół ocenia e. negatywnie; "Deklaracja o eutanazji" Kongregacji Nauki Wiary (1980) i enc. EV oceniają e. jako gwałt zadany prawu Bożemu, obrazę godności osoby ludzkiej, zbrodnię przeciw życiu, działanie przeciw ludzkości, niepokojące wynaturzenie - tylko Bóg może decydować o życiu człow. w sposób absolutny - człow. nie może rozporządzać dobrowolnie swoim życiem, ponieważ jest on tylko użytkownikiem, a nie właścicielem życia, nie może on nikogo prosić o e. ani kogokolwiek upoważnić do pozbawienia go życia; wolność nie daje mu takich uprawnień, nawet w obliczu krańcowego

Ewangelia

cierpienia; osoba jest zawsze podmiotem i powinna być przyjęta zgodnie z tym, kim jest: jednostką zachowującą nienaruszalną istotę swego człowieczeństwa; w świetle takiej antropologii e. jawi się jako działanie niedopuszczalne i jest sprzeczna z obiektywną normą moralną; do żadnej e. nie upoważnia też litość wobec terminalnie chorych, dzieci upośledzonych, chorych umysłowo, starców, osób dotkniętych przez nieuleczalne choroby; łagodzenie cierpienia jest alternatywą wobec e., zgodnie z deklaracją IB chory może złagodzić swoje cierpienie, stosując środki przeciwbólowe, również narkotyki (środki te, choćby nawet ograniczały świadomość i pośrednio skracały życia, można stosować pod warunkiem zachowania wymogów prawa moralnego; EV podkreśla, że nie należy traktować terapii paliatywnej jako e. (Bartoszek Antoni. Człowiek w obliczu cierpienia i umierania: moralne aspekty opieki paliatywnej. Katowice 2000; Bołoz Wojciech. Życie w ludzkich rękach: podstawowe zagadnienia bioetyczne. Warszawa 1997; Chrześcijanin wobec eutanazji. Red. K. Gryz, B. Mielec. Kraków 2001; Dziedzic Jan. Eutanazja. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański; głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 153-159; Tenże. Eutanazja w kontekście ludzkiego cierpienia w interpretacji etyki katolickiej. [W:] B. Block, W. Otrębski. Człowiek nieuleczalnie chory. Lublin 1997; EV (65-66); IB; Jan Paweł II. O cierpieniu: wypowiedzi Ojca Świętego do chorych i pracowników służby zdrowia (1978-1982). Warszawa 1985; KDK (27); KKK (277-2279); KPSZ (147-150); Między życiem a śmiercią: uzależnienia, eutanazja, sytuacje graniczne. Red. W. Bołoz, M. Ryś. Warszawa 2002; Ślipko Tadeusz. Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki. Warszawa 2004; Wróbel Józef. Człowiek i medycyna: teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych. Kraków 1999)

ttm152

Ewangelia

termin stosowany w NT na określenie radosnego zwiastowania nadejścia zbawienia dokonanego przez Boga w słowach, czynach i osobie Jezusa Chrystusa (Kudasiewicz Józef. Ewangelia. [W:] EK, t. 4, szp. 1375-1377)

ttm153

ewolucja

transformacja formy i sposobu istnienia organizmu w taki sposób, iż potomkowie różnią się od przodków; jest to zmiana w składzie genet. populacji, w której punktem wyjściowym jest tworzenie osobników o różnym genotypie; e. jest procesem nieodwracalnym, dokonującym się w czasie, który powoduje różnorodność i postęp szczebli organizacji materii - proces ten ozn. każdą zmianę, jaką obserwator zdolny jest stwierdzić z biegiem czasu w jakimś porządku zjawisk fiz., biol. lub ludzkich; Urząd Nauczycielski Kościoła nigdy nie wystąpił wprost przeciwko teorii e., mimo początkowych nieufności, jaką ta teoria wzbudzała; dzieło Darwina "O

powstawaniu gatunków" (1859 r.) nie zostało wpisane do indeksu ksiąg zakazanych, funkcjonującego jeszcze w XIX w.; początkowe napięcie między teologią a e. miało miejsce na skutek metodologicznego błędu (ewolucjonizm stosował metodę empiryczno-analityczną, zaś teologia - filoz.-spekulatywną); ponadto teoria e. była wykorzystywana niejednokrotnie jako dowód przeciw wierze (argumentowano, że skoro człow. pojawił się w wyniku e., to nie został stworzony przez Boga, a zatem nie różni się istotnie od zwierząt (argumentowano, że skoro człow. pojawił się w wyniku e., to nie został stworzony przez Boga, a zatem nie różni się istotnie od zwierząt i trudno dopatrywać się w nim obrazu i podobieństwa Bożego); obecnie na tym tle nie dochodzi do nieporozumień, gdyż ustalono obszary badań obu nauk (biologia, zatem i e., starają się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób człow. pojawił się na ziemi, natomiast teologia ukazuje boski pierwiastek w człow., który (w ten sposób) powołany jest do rzeczywistości nadprzyrodzonej); problematyką e. zajmował się Pius XII w HG; wg Magisterium Kościoła e. dotyka koncepcji człow., o którym Objawienie poucza nas, że został stworzony na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1,28-29); soborowa konstytucja GeS przypomina, że człow. jest "jedynym na Ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego", zatem jednostka nie może być podporządkowana gatunkowi ani społeczeństwu jako środek czy narzędzie, gdyż ma samoistną wartość - jest osobą, która dzięki swej inteligencji i woli jest zdolna tworzyć z bliźnimi więzi wspólnoty i solidarności, potrafi złożyć dar z siebie; św. Tomasz zauważa, że o podobieństwie człow. do Boga stanowi zwł. jego inteligencja spekulatywna, ponieważ relacja między Bogiem a nim (Heller Michał, Życiński Józef. Dylematy ewolucji. Kraków 1990; HG; Jan Paweł II. Magisterium Kościoła wobec ewolucji. Przesłanie Ojca Świętego do członków Papieskiej Akademii Nauk (22.10.1996). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 184-187; Łukomski Julisław. Ewolucja. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 159-163; Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 14-15)

ttm154

filozofia

historycznie zmienna pod względem zakresu i treści dziedzina ogólnych rozważań na temat istoty i struktury bytu (ontologia), źródeł i prawomocności ludzkiego poznania (teoria poznania), zasad wartościowania, sensu życia, sposobów jego godnego prowadzenia (f. człowieka, etyka) itp. zagadnień dot. poglądu na świat i miejsca człowieka w świecie; bliższe określenie zakresu i treści rozważań filoz. jest możliwe tylko na gruncie określonej koncepcji f.; f. jest również najwyższym uogólnieniem danej dyscypliny lub gałęzi wiedzy, np. f. historii, f. medycyny itd.; f. dzieli się na: metafizykę (czyli ontologię), teorię poznania czyli gnoseologię lub epistemologię,

logikę, metodologię, etykę i estetykę (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 244)

ttm155

filozofia chrześcijańska

filozofię można nazwać "chrześcijańską", jeżeli w swej historii otrzymała impulsy ze strony chrześcijaństwa, bez których rzeczywiście nie byłaby tym, czym jest; f. jest zatem "chrześcijańska", jeżeli filozof, który jest chrześcijaninem, dąży do tego, żeby pomiędzy jego filozofią a jego wiarą (a więc również jego teologią) panowała możliwie największa zbieżność, nie pomijając przy tym istotnych różnic i niezgodności obu dziedzin oraz pamiętając, że dążenie to może mieć charakter tylko asymptotyczny; dążenie to ani nie ozn. apriorycznego, niczym nie zagrożonego braku napięcia między filozofią a wiarą, ani też nie upoważnia do ucieczki w "podwójną prawdę" (Rahner Karl. Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, s. 150 (hasło: Filozofia i teologia))

ttm156

filozofia medycyny

to rozważania dot. natury i specyfiki medycyny jako nauki; należy odróżnić f.m. od filozofii w medycynie, która jest całym szeregiem problemów i zagadnień filozof., które pojawiają się w działalności lekarza (Kapusta Andrzej. Filozofia i medycyna: uwagi o wzajemności [online] bacon.umcslublin.pl/ [dostęp 06.2006])

ttm157

formalizm (filoz.)

stanowisko w filozofii, nauce i sztuce, zgodnie z którym dominującym aspektem w rozpatrywanej klasie zjawisk jest ich strona formalna (forma), w odróżnieniu od treściowej (materii), znajdującej się tu na dalszym planie lub w ogóle pominiętej (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 89)

ttm158

formalizm w etyce

formalizm w etyce eksponuje zewn. zgodność ludzkiego postępowania z określoną normą lub prawem powszechnie obowiązującym, których treść nie jest wszakże sprecyzowana ani personalnie, ani sytuacyjnie; typowym i klasycznym przykładem f. w etyce jest koncepcja Kanta, w myśl której postępowaniem moralnym człow. nie rządzi żaden katalog szczegółowych (indywidualnie i treściowo określonych) przepisów, lecz jeden uniwersalny i bezwarunkowy nakaz: imperatyw kategoryczny; f.

etyczny idzie w parze z rygoryzmem, jest też najczęściej konsekwencją rygoryzmu, który również abstrahuje od treści konkretnych reguł i norm moralnych, a za naczelną zasadę uznaje jedynie ściśle i bezwzględnie ich przestrzeganie; przeciwieństwem f. etycznego jest koncepcja etyki materialnej (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Lublin 1999, s. 89 (hasło: Formalizm))

ttm159

gen

podstawowa jednostka dziedziczności, stanowiąca ciągły rejon DNA (lub RNA u niektórych wirusów), odpowiadająca jednej (a rzadziej dwu lub więcej) jednostce transkrypcji; określone sekwencje nukleotydowe w cząsteczce kwasu nukleinowego stanowią funkcjonalne jednostki dziedziczności, oznaczone w teście cis-trans jako cistrony; wyróżnione geny strukturalne - kodujące polipeptydy i geny niekodujące, ale przepisywane na RNA (transferowy RNA, rybosomalny RNA, albo geny nieprzepisywalne, stanowiące regulacyjne sekwencje DNA) (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 17)

ttm160

genetyka

nauka zajmująca się badaniem dziedziczności i zmienności organizmów; Kościół stosunkowo długo nie wypowiadał się na temat badań genet.; uczynił to dopiero Pius XII w 1953 r., pozostawiając biol. ocenę tych zagadnień specjalistom, przypominał etyczne kryteria i prawa ontologiczne, którymi należy kierować się w pracy badawczej; zauważył, że genetyka nie wyjaśnia wszystkich zagadnień dot. życia człow., a zwł. jedności jego natury, samoświadomości, psych. procesów oraz wolnej woli; genetyka również nie potrafi rozwiązać problemu, w jaki sposób niematerialna dusza łączy się z ludzkim ciałem - zatem wiedza ta wymaga uzupełnienia ze strony psychologii, metafizyki i ontologii; Pius XII dostrzegł ogromną wartość osiągnięć genetyki, ale (podobnie jak Pius XI), stanowczo sprzeciwił się wykorzystaniu jej do eugenicznych celów, zwł. aborcji i sterylizacji, twierdził, że moralnie niegodziwym jest zakazywanie małżeństwa osobom dziedzicznie obciążonym, choć rozróżniał - od zakazywania - odradzanie małżeństwa takim osobom; Jan Paweł II wyjaśnił, że choć med. badania nauk. kierują się swoimi prawami, muszą one uznać "nieprzekraczalną granicę w odniesieniu do osoby i ochrony jej prawa do życia w sposób godny istoty ludzkiej" zwrócił uwagę na problemy etyczne, które pojawiają się wraz z postępowaniem badań dot. okresu prenatalnego i preimplantacyjnego (EV 63); ocena moralna diagnostyki prenatalnej uzależniona jest od jej celu - jest ona moralnie niedopuszczalna, kiedy prowadzi do aborcji płodu z anomalią genetyczną; natomiast stosowanie jej jest etycznie uzasadnione, gdy umożliwia leczenie wykrytej u płodu choroby genetycznej lub wady rozwojowej; niepokoi fakt, że człow. nadal jest postrzegany

wyłącznie w kategoriach biol. - nadal istnieje lekceważenie prymatu etyki nad nauką, wciąż grożąc ideologizacją prac badawczych; dotychczasowe zabezpieczenia przed nadużyciami są niedostateczne, a prawo nad nauką, wciąż grożąc ideologizacją prac badawczych; dotychczasowe zabezpieczenia przed nadużyciami są niedostateczne, a prawo do niewiedzy na temat ewentualnych chorób genet. jest lekceważone - stąd też nieustanne dyskusje etyczne, prawne i społ. na temat poznania ludzkiego genomu (EV (63); Kowalski Jan. Etyka katolicka wobec poczynań inżynierii genetycznej. "Częstochowskie Studia Teologiczne" 15-16 (1987-1988); NEP, t. 2, s. 500; Pius XII. Genetyka, dziedziczność, ewolucja. Przemówienie do uczestników I Międzynarodowego Kongresu Genetyki Medycznej (7 IX 1953). Warszawa 2002; Szczepaniak Lucjan. Genetyka. [w:] Encyklopedia bioetyki: personalizizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 159-163; Wróbel Józef. Człowiek i medycyna: teologicznomoralne podstawy ingerencji medycznych. Kraków 1999)

ttm161

genetyka ekologiczna

dział genetyki, analizujący ewolucję naturalnej populacji w środowisku, lub zmienność genet. w odpowiedzi na czynniki środowiskowe (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 18)

ttm162

genetyka molekularna

dział genetyki, zajmujący się mechanizmami i kontrolą zdarzeń i mechanizmów genet. na poziomie molekularnym (fizyko-chemicznym), tzn. poznaniem informacji genet. zakodowanej w DNA, regulacją jej powielania i przekazywaniem jej w białku o określonej funkcji biol. (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 18; NEP, t. 2, s. 500)

ttm163

genom

cały DNA, charakterystyczny dla osobnika; genomem wirusa może być RNA (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 18)

ttm164

genom ludzki

"Projekt Poznania Genomu Człowieka" to inicjatywa badawcza oparta na międzynarodowej współpracy i mająca na celu utworzenie dokładnych, genet. i fiz. map każdego

z 24 różnych ludzkich chromosomów oraz określenie całej sekwencji 3 mld nukleotydów, które tworzą genom ludzki; w kontekście dyskusji nad genomem człowieka pojawiają się dwa istotne problemy natury moralnej: kwestia badań nad genomem oraz wykorzystania uzyskanych tą drogą informacji; na ten temat wypowiedział się Jan Paweł II twierdząc, że można poprzeć te badania, ale pod warunkiem, że otwierają one nowe możliwości leczenia (i terapii genetycznej), opartego na poszanowaniu życia i nietykalności podmiotów oraz, że zmierzają one do ochrony lub przywrócenia zdrowia pacjentów, narodzonych lub mających się narodzić, dotkniętych często przez śmiertelne choroby; nie można tu przemilczeć faktu, że odkrycia te mogą być wykorzystywane do selekcji embrionów, polegającej na eliminacji tych, które są dotknięte przez choroby genetyczne lub posiadające patologiczne cechy genetyczne; należy rozważyć tu moralne problemy związane nie tyle z samą wiedzą, ile ze sposobami jej zdobywania oraz z jej możliwymi lub prawdopodobnymi zastosowaniami - bowiem pierwszym kryterium moralnym, jakim należy się kierować w badaniach naukowych jest szacunek dla ludzkiej istoty poddającej się badaniom (Chyrowicz Barbara. Bioetyka i ryzyko: argument "równi pochyłej" w dyskusji wokół osiągnięć współczesnej genetyki. Lublin 2000; Taż. Genom, poznanie genomu. [W:] encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 169-177; Jan Paweł II. Etyczne problemy genetyki. Przemówienie do uczestników Sympozjum nt. "Aspekty prawne i etyczne badań nad genomem ludzkim" zorganizowanego przez Papieską Akademię Nauk (20.11.1993). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 249-253; Muszala Andrzej. Wybrane zagadnienia etyczne z genetyki medycznej. Kraków 1998; Powszechna Deklaracja o Genomie Ludzkim i Prawach Człowieka. Warszawa 1998; Ridley Matt. Genom: autobiografia gatunku w 23 rozdziałach. Poznań 2001)

ttm165

genotyp

suma genów (informacji genetycznej) organizmu (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 18)

ttm166

globalizacja

Jan Paweł II przypominał, że refleksja etyczna w kontekście globalizacji musi opierać się na dwóch nierozdzielnych zasadach: pierwszą jest nadrzędność niezbywalnej godności człowieka, która jest źródłem wszelkich praw ludzkich i wszelkiego ładu społecznego - to bowiem osoba ludzka (jak uczy Wat. II) jest zasadą, podmiotem i celem wszystkich instytucji społecznych; drugą - będącą kryterium etycznej refleksji nad globalizacją - jest wartość ludzkich kultur, "których żadna zewnętrzna władza nie ma

prawa lekceważyć ani tym bardziej niszczyć. Globalizacja nie może być nową postacią kolonializmu. Musi respektować wielość kultur, które w ramach powszechnej harmonii narodów są jakby różnymi kluczami interpretacyjnymi ludzkiego życia. W szczególności nie może odbierać ubogim tego, co pozostaje dla nich najcenniejsze, w tym ich wierzeń i praktyk religijnych, ponieważ autentyczne przekonania religijne są najbardziej wyrazistym przejawem ludzkiej wolności" (Gocko Jerzy. Gospodarczo-etyczne problemy życia międzynarodowego (rozd. pt.: Ekonomiczne i społeczne aspekty globalizacji gospodarki). [W:] Świat u progu XXI wieku. Warszawa-Tyczyn 2006, s. 379-380; Jan Paweł II. Przemówienie "Globalizacja i etyka" (Watykan, 27 kwietnia 2001). ORpol 22 (2001) nr 6, s. 42-43)

ttm167

gniew

jeden z grzechów głównych; wzburzenie emocjonalne o agresywnym nastawieniu; reagowanie gniewem jest często ucieczką od odpowiedzialności; wpada się w gniew, gdy jakaś "sytuacja" nas przerasta albo gdy jesteśmy przekonani o niesprawiedliwości naszego postępowania lub poglądów, ale nie chcemy dopuścić do siebie myśli, że nie mamy racji, zdając sobie sprawę z sytuacji w jakiej by nas to postawiło; g. jest zatem zachowaniem właściwym niepowodzeniu, jest reakcją na niepowodzenia; gniewliwe usposobienie utrzymuje umysł w ciągłym niepokoju, z którego łatwo powstaje nieufność, podejrzliwość i skłonność do uprzedzeń, co uniemożliwia porozumienie i zgodną współpracę z innymi; pod wpływem gniewu łatwo posunąć się do niesprawiedliwości, do wyznaczania kar tam, gdzie nie było żadnych przewinień; pociąga to za sobą niesprawiedliwość i pozostawia (u tych, ku którym jest skierowany) poczucie doznanej krzywdy (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 135; Woroniecki Jacek. Umiejętność rządzenia i rozkazywania. [Wyd. 2.]. Wrocław 2005, s. 62)

ttm168

godność kobiety

Jan Paweł II zwraca uwagę na godność naturalną kobiety, równą mężczyźnie; powołuje się przy tym na słowa (Rdz 1,27) "Stworzył Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył. Stworzył mężczyznę i niewiastę"; ten tekst wyraża podst. prawdy antropol., tj. ukazuje kobietę w świetle pierwotnej, stwórczej relacji do mężczyzny (oboje zostają niejako osadzeni na fundamencie wspólnego człowieczeństwa); tajemnica stworzenia ukazuje kobietę, zanim zostanie żoną i matką, jako siostrę mężczyzny w jednej i niepowtarzalnej relacji do samego Boga; rodzaj ludzki, który bierze początek w powołaniu do istnienia mężczyzny i kobiety, wieńczy całe dzieło stworzenia; mężczyźni i kobiety są istotami ludzkimi w równym stopniu, oboje stworzeni na obraz Boga; panowanie nad ziemią Stwórcy przekazuje wszystkim

- i mężczyźnie, i kobiecie, którzy swą godność i powołanie czerpią ze wspólnego początku; człow. upodobnia do Boga to, że jest istotą rozumną - dzięki tej właściwości mężczyzna i kobieta mogą panować nad innymi stworzeniami w świecie widzialnym; m. i k. w równej mierze są osobami, mają godność osobową, dzięki temu, że są podobni do Boga, stworzeni na obraz i podobieństwo Boże - co oznacza, że są w relacji; mają bytować jedno dla drugiego, wzajemnie sobie pomagając; szczególna godność kobiety, poza godnością płynącą z bycia człowiekiem, płynie z macierzyństwa (macierzyństwo biol., choćby ze wzgl. na zadania wychowawcze, powinno zawsze realizować się w małżeństwie, w trwałej i miłującej się rodzinie) (MD; Pulikowska Jadwiga, Pulikowski Jacek. Jak wygrać macierzyństwo? : instrukcja obsługi. Częstochowa, 2006; Warzeszak Józef. Bóg w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 113-115)

ttm169

godność mężczyzny

wynika z faktu, że został on stworzony przez Boga na Jego obraz i podobieństwo (por. Rdz 1,26-27); drugim faktorem jego godności jest specyficzne powołanie, jakim obdarzył go Stwórca: wg Biblii pierwszym i podstawowym (choć nie jedynym) powołaniem mężczyzny jest zawarcie związku małżeńskiego i założenie rodziny (por. Rdz 2,24) (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 318-319 (Hasło: Ojciec, III. Ojcostwo))

ttm170

godność osoby ludzkiej

jest pojęciem odzwierciedlającym w swoim podst. znaczeniu powszechne przekonanie o szczególnym statusie istot ludzkich w stosunku do wszystkich innych bytów stworzonych; fundamentalna godność osoby ludzkiej jest: wrodzona, właściwa wszystkim ludziom i niezbywalna; szczególną godność nadaje człowiekowi fakt stworzenia na obraz i podobieństwo Boże i przeznaczenia do wspólnoty z Bogiem; z uznania godności o.l. wynikają prawa człowieka; godność osobowa określa wiele czynników: 1) fakt, że człow. - osoba jest podmiotem niezbywalnym praw - wg T. Ślipki - duchowość i rozumność człow. rozstrzygają o tym, że jest on osobą; 2) posiadana przez niego wolność, ale nie ma wolności godnej człow. bez afirmacji, prawdy, dobra, sprawiedliwości, życzliwości itd. - wolność bez prawdy czy dobra redukuje egzystencję człow. do poziomu życia biol.-wegetatywnego i nieuchronnie prowadzi do samozniewolenia; 3) sfera duchowa człow. - na duchowych fundamentach oparta jest na wielkości osoby wyróżniająca go pośród innych bytów; 4) dzięki duchowym fundamentom natury, człow. rozpoznaje w sobie taką płaszczyznę rozwoju, która wznosi się ponad wszystkie inne i je sobie przyporządkowuje jako najwyższej realizacji jego człowieczeństwa; 5) duchowe właściwości powodują także to, że w nich człow. wyraża swoją moralność: to, co rozumne, wyrasta

z duchowych głębin jego natury; 6) zdolność myślenia i kochania oraz wolność, które sposób jednoznaczny odróżniają człow. od innych bytów na ziemi, w rzeczywistości określają jego naturalną godność (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 217-220; Marek Zbigniew. Podstawy wychowania moralnego. Kraków 2005; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 84 (hasło: Godność ludzka))

ttm171

grzech

to wolna i radykalna decyzja przeciwstawienia się woli Bożej wyrażającej się w porządku natury i łaski oraz w słowie objawionym; zakłada to pełną i jasną wiedzę, wolność i ciężką materię; przez grzech stworzenie odrzuca wolę Stwórcy dot. podstawowych struktur Jego stworzenia i Jego przymierza, i wolę Boga do samoudzielenia się stworzeniu w łasce; w ten sposób stworzenie zaprzecza również swojej własnej naturze i sensowej swojej wolności, którym jest miłość do najwyższej wartości, jaka w ogóle istnieje: Boga osobowego; grzech jest sprzeczny z naturą ludzką, ale możliwy, co potwierdza zarówno doświadczenie naszej wolności, jak i słowo Objawienia; utożsamia się ze złem moralnym wówczas, kiedy człowiek odczytuje je nie tylko w relacji do siebie samego, czy innych ludzi, ale nade wszystko do Boga; katolicka nauka o grzechu (hamartologia) opiera się na nauce Objawienia i Tradycji oraz Magisterium Kościoła; uwzględnia także wkład nauk o człowieku; grzech uznaje się niekiedy za przekroczenie prawa Bożego, za nieposłuszeństwo przykazaniom Bożym; głębsze, bardziej personalistyczne rozumienie grzechu widzi w nim naruszenie osobowej więzi z Bogiem, niewierność, a nawet wzgardzenie Bożą miłością; grzech (jako odrzucenie więzi z Bogiem) zwraca się równocześnie przeciwko człow.; grzech - jako czyn osoby - rodzi określone skutki w samym grzeszniku - odrzucenie Boga jako fundamentu ludzkiego życia prowadzi do osłabienia woli i zaciemnienia rozumu; grzech pomniejsza, degraduje człow. (por. KDK 13; RP 15); do zaistnienia grzechu muszą wystąpić następujące warunki: 1) materia - przedmiot moralnie zły (materia może być ciężka albo lekka), 2) świadomość tego, że to co się robi, jest grzechem, 3) całkowita zgoda - tzn. dobrowolność działania; natomiast brak dowolności całkowicie nie znosi odpowiedzialności za zło, które się popełnia (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 220-227; KDK (13); KKK; Nagórny Janusz. Wina - grzechem: Chrystus Odkupiciel odpowiedzialny za winę i grzech człowieka. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 359-378; Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. Warszawa 1996, szp. 159-160; RP (15))

ttm172

grzech ciężki

ozn. całkowite i dobrowolne odwrócenie się od Boga, które następuje po dokładnym rozpoznaniu i pełnej zgodzie w sprawach naprawdę wielkiej wagi; niesie on ze sobą utratę łaski uświęcającej i ryzyko wiecznego potępienia; g.c. jest ciężkim występkiem przeciw prawu Bożemu, które niszczy miłość w sercu człowieka i powoduje utratę łaski uświęcającej oraz oddziela go od Boga, który jest jego ostatecznym celem - bez skruchy grzech ciężki prowadzi do śmierci wiecznej (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 103 (hasło: Grzech śmiertelny i powszedni))

ttm173

grzech pierworodny

tradycyjnie rozumie się g.p. jako utratę łaski i zranienie ludzkiej natury w naszych pierwszych rodzicach, które zaciążyło na późniejszych pokoleniach; takie rozumienie wypracowano na podstawie Pisma św. (przede wszystkim Rdz 3,1-24; Ps 51,5 i Rz 5,12-21) i starożytnej praktyki udzielania dzieciom chrztu na odpuszczenie grzechów; św. Augustyn dowodził przeciw pelagianom, że ponieważ dzieci są niezdolne do popełnienia grzechu osobistego, "grzech", z którego je uwalnia chrzest, musi być grzesznością odziedziczoną; nauka o grzechu pierworodnym wyraża nie tylko stan grzechu, w jakim się wszyscy ludzie rodzą, ale także prawdę, że nowe życie łaski, jakie nam daje chrzest, nie jest naszym prawem "naturalnym", lecz wolnym darem Bożym; tak więc grzech pierworodny nawiązuje zarówno do naszego powołania do życia nadprzyrodzonego w Chrystusie; chrześcijaństwo wschodnie podtrzymuje wprawdzie chrzest dzieci, nie rozwinęło jednak teologii grzechu pierworodnego; protestanci kładli często nadmierny nacisk na grzech pierworodny i na jego złe skutki (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków, 2002, s. 102-103)

ttm174

grzech powszedni

wyrządza prawdziwą szkodę stosunkom człowieka z Bogiem i bliźnimi, nie oznaczają one jednak zasadniczego opowiedzenia się przeciw Bogu; "powszednie" lub "lekkie" grzechy, to z def. wszystkie te, które nie pociągają za sobą odłączenia od Boga i utraty wspólnoty z Nim, dlatego nie można ich właściwie nawet porównać z grzechami śmiertelnymi (O'Collins Gerald, Farrugia Eduard G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 103 (hasło: Grzech śmiertelny i powszedni); Laun Andreas. Współczesne zagadnienia teologii moralnej: teologia moralna fundamentalna. Kraków 2002, s. 133)

ttn175

grzechy główne

grzechy nazywa się głównymi, gdyż powodują inne grzechy i inne wady; należą do nich: chciwość, gniew, lenistwo, łakomstwo, nieczystość, pycha i zazdrość; przeciwstawiają się siedmiu cnotom: szczodrobliwości, życzliwości, pilności w dobru, umiarkowania, czystości, pokorze i pilności w dobru (KKK (1866); Słownik zagadnień omawianych w KKK [online] www.teologia.pl/ [dostęp 06.2006]; www.mikolaj-bydgoszcz.home.pl/katechizm.htm [dostęp 06.2006])

ttn175

gwałt

ozn. wtargnięcie przemocą w intymność płciową osoby; jest naruszeniem sprawiedliwości i miłości; rani on głęboko prawo każdego człowieka do szacunku, wolności oraz integralności fiz. i moralnej; wyrządza poważną krzywdę ofierze i może wyrzucić piętno na całym jej życiu; jest zawsze czynem wewn. złym; ocena moralna gwałtu jest jednoznacznie negatywna; gwałt stanowi poważne naruszenie porządku sprawiedliwości, miłości i czystości wobec drugiej osoby; sprzeciwia się godności osoby ludzkiej i prawu do dysponowania własnym ciałem, a także do wolności; jest przestępstwem wymierzonym przeciwko osobie ludzkiej a gwałticiel jest ścigany za złamanie prawa; ofiara gwałtu, by pozostała wolna od winy moralnej, powinna się sprzeciwić postawie agresora przynajmniej wewn. - nie ma obowiązku wyrażenia swego sprzeciwu w sposób zewn., zwł. gdyby wiązało się to z wielkim niebezpieczeństwem utraty zdrowia czy życia - ma prawo do obrony i zastosowania dostępnych jej środków i sposobów, by nie dopuścić do gwałtu; ofiara gwałtu może także zastosować środki, które uniemożliwiają poczęcie dziecka - nie mogą jednak to być środki wczesnoporonne, bo wtedy byłby to akt wymierzony przeciw innej osobie, która nie jest agresorem, ale bezbronną istotą (którą, gdyby nie była w stanie zaakceptować i pokochać, może przekazać innym na wychowanie); czyn analogiczny do gwałtu może mieć miejsce w małżeństwie, chociaż sensu stricto nie można traktować męża jako agresora czy gwałticiela, to nie może on w sposób nieograniczony lub brutalny domagać się od żony współżycia, zwł. gdy jest zakaźnie chory lub pijany - gdy stosunek seksualny jest wymuszony i dokonywany wbrew woli kobiety, stanowi poważne nadużycie i wykroczenie moralne, godzące w miłość i osłabiające więzi między małżonkami - kobieta w tej sytuacji może zastosować środki uniemożliwiające poczęcie dziecka (Augustyn Józef. Integracja seksualna: przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności. Kraków 2004; KKK (2356); Kokoszka Adam. Moralność życia małżeńskiego. Tarnów 1998; Leśniak Marek. Gwałt. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. Andrzej Muszala. Radom 2005, s. 177-179; Olejnik Stanisław. Teologia mo-

ralna. T. 1. Moralność życia społecznego. Warszawa 1993; Wiśniewska-Roszkowska Kinga. Problemy współczesnego erotyzmu. Warszawa 1986)

ttm176

hamartiologia

nauka o grzechu, dział teologii zajmujący się grzechem i jego wpływem na ludzkie postawy (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 105)

ttm177

hedonizm

doktryna etyczna głosząca, że przyjemność jest najwyższym albo nawet jedynym dobrem i że stanowi ona kryterium moralnej oceny postępowania; bywał on formułowany w wersji egoistycznej (dobrem jest moja własna przyjemność) lub w wersji zabarwionej altruistycznie (dobrem jest także cudza przyjemność); w sytuacji konfliktu między własną a cudzą przyjemnością, hedoniści na ogół polecają kierować się względem na przyjemność własną albo wybierać sposób postępowania w oparciu o racjonalną kalkulację, tzw. "arytmetykę moralną"; polega na tym, że z jednej strony ludzie pozbawieni świadomości ostatecznego celu życia i właściwej hierarchii wartości, a z drugiej - przytłoczeni świadomością przemijania, próbują zdobywać jak najmocniejsze i przynoszące największą satysfakcję osobiste doznania i doświadczenia emocjonalne (muzyka, taniec, przygody seksualne); hedonizm w sposób naturalny prowadzi do erotyzmu - na jego gruncie wyrasta przemysł psychofarmacji i handel pornografią (Słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 99-100; Warzeszak Józef. Bóg w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 51)

ttm178

hermeneutyka

nauka o zasadach interpretacji jakiejś wypowiedzi; wypracowanie tego rodzaju zasad jest nieodzowne, jeżeli dana wypowiedź ma być - mimo czasowego dystansu do terażniejszości, zmianą sposobów myślenia, modeli wyobrażeń i języka - rozumiana tak, by został zachowany jej "sens"; jako "teoria rozumienia" stara się uzgodnić stopniowy rozwój tradycji ze sferami własnego doświadczenia; za uniwersalny środek w tego rodzaju przedsięwzięciu uznaje się język; praktyka interpretacji, prowadząca do rozumienia lub teoria interpretacji jako namysł nad warunkami i normami rozumienia tekstu mówionego i pisanego, a także dziejów i całości zjawisk kulturowych (Bronk Andrzej. Hermeneutyka. [W:] EK, t. 6, szp. 770-774; Rahner

heroizm

Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, s. 167-168)

ttm179

heroizm

cecha osobowości człowieka polegająca na zdolności przewyższania niebezpieczeństw i przeszkód zewn. oraz strachu, lęku i cierpień fiz. w toku realizacji moralnych powinności (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 103-104)

ttm180

heteronomia

rodzaj uzależnienia jakiejś dziedziny rzeczywistości od innej; w etyce heteronomia jest przeciwstawiona autonomii i ozn., że człowiek w swoim działaniu nie kieruje się prawem moralnym, które odkrywa w sobie, lecz prawem opartym na jakimś zewn. autorytecie; w pedagogice mówi się niekiedy o heteronomii jako etapie rozwoju moralnego dziecka, kiedy to przyjmuje ono zasady moralne, opierając się na zewn. autorytecie (rodziców, wychowawców); zwolennicy heteronomii (zwł. w jej skrajnych ujęciach) uważają, że moralność głoszona przez Kościół katol. ma charakter heteronomiczny, gdyż odwołuje się do obiektywnego prawa Bożego (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 229-232)

ttm181

historia teologii moralnej

dzieje teologicznej myśli moralnej (Pryszmont Jan. Historia teologii moralnej. Warszawa 1987)

ttm181

HIV

retrowirus o złożonym genomie, wywołujący AIDS (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 19)

ttm182

honor

ludzka godność oraz wyróżniające się moralno-społ. atrybuty określonej osoby, o ile są przedmiotem uznania ze strony innych ludzi wyrażonego za pomocą pewnego zespołu zachowań (formuły słowne, symbole, gesty) usankcjonowanych społ. zwy-

czajem (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki szczegółowej. T. 1. Etyka osobowa. Wyd. 2 poszerz. Kraków 2005, s. 323-336)

ttm183

hospicjum

placówka opieki nad nieuleczalnie chorymi w ostatnich stadiach choroby; fundamentalnym założeniem opieki hospicyjnej jest otwarcie się na człow. ciężko chorego i umierającego; w wymiarze społ. ozn. zaproszenie osoby terminalnie chorej do życia w rodzinie, społeczeństwie i Kościele w celu stworzenia jej wspólnoty oraz miejsca, w którym doświadczy wszechstronnej opieki, otrzyma ulgę w cierpieniu oraz będzie mogła spokojnie i godnie umrzeć; hospicja nawiązują do tradycyjnego modelu umierania, w którym człow. odchodził z tego świata we wspólnocie rodziny i bliskich; sprzeciwia się zaś tzw. nowoczesnemu modelowi, w którym chory w ostatnim okresie życia pozostaje z dala od bliskich i umiera samotnie w szpitalu, niejednokrotnie otoczony skomplikowanym sprzętem med.; z tego względu w hospicjach najważniejsze są relacje międzyludzkie; szczególnie miejsce zajmują wolontariusze - ich posługa jest ważna w procesie psych. wsparcia i duchowego towarzyszenia - daje wytchnienie rodzinie oraz zapewnia ciągłość opieki; w hospicjach patrzy się integralnie na człow. terminalnie chorego - pod kątem wszystkich wymiarów człowieczeństwa: fiz. objawy choroby, problemy psych. i socjalne, a także duchowość człow. chorego wraz z jego najgłębszym rel. wymiarem; ból i cierpienie są często totalne i wszechogarniające, dlatego pełny zespół hospicyjny składa się ze specjalistów różnych dziedzin (patrz. także def.: Opieka paliatywna) (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 328; Bartoszek Antoni. Hospicjum. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. Andrzej Muszala. Radom 2005, s. 197-202; Brusilo Jerzy. Lekarz wobec kresu życia ludzkiego w nauczaniu Kościoła i w dokumentach świeckich. Kraków 2004; Dutkiewicz Eugeniusz. Filozofia opieki hospicyjnej. [W:] Lekarz wobec kończącego się życia: materiały z sympozjum naukowego Katolickiego Stowarzyszenia Lekarzy Polskich. Poznań 1996; Górecki Mirosław. Hospicjum w służbie umierających. Warszawa 2000; Mikołajczak Ryszard. Towarzystwo umierającemu jako zadanie Kościoła. AK 82 (1990) t. 115, z. 1, s. 122-127; Umiasowski Jerzy. Medycyna paliatywna. [W:] Encyklopedia bioetyki... [dz. cyt.], s. 288-289)

ttm184

humanizm

zespół teorii i praktycznych postaw wyrażających się w zainteresowaniu sprawami człowieka i jego losem, zadumą nad sensem i celem życia, przyjmujących postulat godności i wartości każdej osoby ludzkiej, traktowanej jako cel sam w sobie, a także jej wolności i nienaruszalnych praw, szczeg. rozwoju jednostkowego i społ.; zasadą

moralną humanizmu jest tolerancja; współcz. humanizm odnosi się do wszelkiej teorii filozof., społ. i polit., mającej za swój główny cel nieograniczony rozwój możliwości ludzkich i rzeczywisty szacunek dla godności osoby ludzkiej (Słownik teologiczny. Pod red. A. Zuberbiera. [T.] 1: A-N. Katowice 1985, s. 211-214)

ttm185

humanizm chrześcijański

pogląd lub postawa afirmująca godność człowieka, postrzeganego jako ośrodek i szczyt wartości doczesnych; człowiek jest pierwszą i podstawową drogą wyznaczoną przez samego Chrystusa; wg Jana Pawła II humanizm chrześc. można zaproponować każdej kulturze, ponieważ objawia on człowieka jemu samemu, daje mu świadomość własnej wartości, a także pozwala dojść do samego źródła jego istnienia (por. FeR 70); może także połączyć najlepsze zdobycze nauki i techniki dla najwyższego szczęścia człowieka, zażegnując przy tym niebezpieczeństwo godzące w godność osoby oraz w samo istnienie człowieka; Jan Paweł II wzywa do budowania takiego humanizmu, w którym poszanowanie praw, solidarność i talent twórczy pozwolą każdemu człowiekowi zaspokoić jego najszlachetniejsze aspiracje (FeR (70); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 236-237)

ttm186

immunogenetyka

dziedzina genetyki, która zachodzi na genetykę i immunologię, tzn. łączy stosowanie metod immunologicznych w rozpoznawaniu różnic indywidualnych z badaniami genet. (np. grup krwi, białe, allotypów) lub stosowanie metod genet. wraz z badaniami zjawisk immunologicznych (np. określania mechanizmów indukcji, struktury i specyficzności przeciwciał) (Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 21)

ttm187

immunologia

nauka o odporności zajmująca się komórkowymi i hormonalnymi mechanizmami obronności organizmu wobec zagrożeń infekcyjnych oraz procesami nadzoru prawidłowości tkanek ustroju (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 335)

ttm187

indeterminizm

pogląd, wg którego w rzeczywistości nie istnieją żadne prawa ogólne ani powszechne i konieczne prawidłowości; przeciwieństwo determinizmu; w socjologii i psych.

zaprzecza istnieniu powszechnych prawidłowości, zakłada całkowitą wolność woli i uznaje możliwość działania ludzkiego nie zdeterminowanego przez warunki społ.-historyczne (A-Z. Encyklopedia PWN. Warszawa 1995; Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. [Wyd. 2 popr.]. Toruń 1998, s. 83)

ttm188

indywidualizm

postawa życiowa, w której akcentuje się własną niezależność i odrębność, często połączona z niechęcią do uczestniczenia w życiu różnych grup społ. i całej społeczności oraz z odrzuceniem norm moralno-społ.; mianem i. określa się także doktrynę filoz., która przyznaje istotne znaczenie jednostkom, nie doceniając lub negując społeczny wymiar życia ludzkiego; w etyce i. oznacza odrzucenie obiektywnego porządku moralnego; rodzaj subiektywizmu, przesadnie akcentującego ludzką wolność w oderwaniu od prawdy; na płaszczyźnie społ.- gospodarczej wyraża się w skrajnym liberalizmie; na płaszczyźnie społ.- kulturowej - jako libertynizm; i. pociąga za sobą subiektywizację wiary (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 239-242; Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 52)

ttm189

instynkt

uwarunkowana genet. zdolność zwierząt i człow. do różnych rodzajów zachowań, napędzanych przez popędy i sterowanych przez bodźce zewn. prowadzących do zapewnienia uwarunkowań koniecznych dla życia osobnika lub do utrzymania gat. (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 343)

ttm190

intuicja

sposób rozumienia lub poznania, który można scharakteryzować jako bezpośredni i natychmiastowy, nie oparty na świadomym rozumowaniu; termin ten występuje w dwóch różnych kontekstach znaczeniowych: proces nie oparty na żadnych przesłankach, w pewnym sensie mistycznym lub reakcja na subtelne sygnały i związki odbierane w sposób nieświadomy; pierwsze ujęcie należy do pogranicza nauki i nie jest zalecane, chociaż z pewnością występuje dość powszechnie w tekstach popularnych; drugie - dotyczy kilku trudnych, lecz fascynujących problemów występujących w badaniach nad zachowaniem człowieka w sytuacjach złożonych (Reber Arthur S. Słownik psychologii. Pod red. nauk. I. Kurcz i K. Skarżyńskiej. Wyd. 2. Warszawa 2002, s. 279)

ttm192

intuicjonizm

stanowisko teoriopoznawcze, wg którego głównym lub jedynie wartościowym źródłem i rodzajem poznania jest intuicja, pojęta najczęściej jako bezpośrednie i oczywiste ujęcie natury lub istoty poznanego przedmiotu; najogólniej biorąc wyróżnia się i. intelektualny (Platon, Arystoteles, Tomasz z Akwinu, Descartes, Spinoza, Husserl i in.) oraz i. irracjonalny (Bergson, Brentano, Scheler i in.); poza tym występuje jeszcze wiele innych odmian i., wyodrębnionych w zależności od tego, jak rozumie się samo pojęcie intuicji; np. W Hamilton (XIX w.) wyłącznie w obrębie teorii poznania wymieniał aż sześć różnych znaczeń intuicji; obecnie, niezależnie od i. jako swoistego stanowiska teoriopoznawczego, i. występuje m.in. również w metaetyce (i. etyczny) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 107-108)

ttm193

intuicjonizm etyczny

kierunek we współcz. metaetyce zainicjowany przez G.E. Moore'a; w przeciwieństwie do naturalizmu i psychologizmu, i.e. stoi na stanowisku, iż pojęcie dobra moralnego jest czymś swoistym, "nienaturalnym", pozaczasowym, prostym i nie-definiowalnym; definiować można tylko pojęcia złożone; zdaniem Moore'a, dobro do nich nie należy; co nie znaczy, że etyka jest tu bezradna - oprócz tego, że może z pełnym powodzeniem analizować, definiować i wyjaśniać "rzeczy dobre", może posługiwać się intuicją, jako bezpośrednią i aprioryczną formą poznania "dobra samego w sobie"; intuicjoniści etyczni bronią bowiem nie tylko obiektywnego sposobu istnienia wartości moralnych, lecz także są przekonani o istnieniu intuicji etycznej jako odrębnego i swoistego źródła poznania wartości, a nawet pewnych elementarnych powinności moralnych (choć wśród intuicjonistów etycznych występowały też czasem poważne rozbieżności w głoszonych poglądach) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 108-109)

ttm194

inżynieria genetyczna

technika genet. łączenia poza organizmem fragmentów DNA pochodzących z różnych organizmów i następnie wprowadzania ich do bakterii lub innych komórek; refleksja etyczna nad zjawiskiem i.g., a przede wszystkim nad przedmiotem jej działań, opiera się na założeniu, że status genomu ma podstawy ontologiczne, z uwagi na kształtowanie sposobu bycia, oraz metafizyczne, uwzględniające jego uzasadnienie transcendentne; wg S. Warzeszaka ustalenie statusu ontolog. i metafiz. prowadzi do wyjaśnienia sensu i wartości genet. ukonstruowanych jednostek życiowych, w tym również człow.; w oparciu o te założenia zostały wyprowadzone wnioski na temat genet. jedności, tożsamości i integralności istot żyjących; pozwalają one przejść do sformułowania obiektywnych kryteriów genet. manipulacji,

zgodnych z filoz. i naukowym rozumieniem biol. podstaw życia; wreszcie pozwalają uzasadnić granice interwencji genet. na poziomie etycznym; ostatecznym jednak punktem odniesienia dla i.g. jest status osoby i jej integralne dobro, przyjmowane jako podstawa rozstrzygnięć etycznych wszelkich interwencji w ludzki genom; w dalszej konsekwencji status osoby jest także wiążący dla interwencji genet. w każdą jednostkę życia, która przynależy do środowiska życia człow.; aby ocenić od str. moralnej i.g., należy odróżnić manipulacje terapeutyczne od nieterapeutycznych (eksperymentalnych): interwencja terapeutyczna jest poprawna moralnie gdy dąży do prawdziwej promocji zdrowia człow., bez naruszania jego integralności i życia; dozwolone są interwencje dokonywane na komórkach somatycznych w celach leczniczych; Kościół docenia osiągnięcia współcz. nauki, której część stanowi i.g., dostrzega jednak także jej ambiwalentność; DV czyni rozróżnienie pomiędzy badaniami nauk. (jako procedurę o charakterze indukcyjnym lub/i dedukcyjnym) a eksperymentem (gdzie człow. staje się przedmiotem, na którym weryfikuje się nauk. hipotezy) i potępia wszelkie nieterapeutyczne eksperymenty na embriionach ludzkich; również ChL przestrzega przed interwencjami będącymi zagrożeniem dla patrymonium genet. poszczególnych jednostek i całej ludzkości (ChL 38); wolność myśli nie może być usprawiedliwieniem dla wszelkiego rodzaju poczynań badawczych oraz że wszelkie formy i próby klonowania człow. winny być zakazane; Jan Paweł II doceniał osiągnięcia genetyki i wskazywał na potrzebę jej rozwoju oraz dopuszczał możliwość tylko eksperymentów na roślinach i zwierzętach, ale bez nadużywania; moralnie niedopuszczalne wg Magisterium Kościoła jest klonowanie człow. oraz wszelkie nieterapeutyczne interwencje mające na celu tworzenie istot ludzkich wyselekcjonowanych wg wcześniej założonych kryteriów, określane także jako i.g. eugeniczna; podstawą nauki Kościoła jest niezmienne prawo moralne, które posiada ontologiczny fundament (którego pierwszym wskazaniem jest: "unikaj zła, szukaj dobra i je czyn"); porządek moralny jest dziełem Stwórcy - człow. go jedynie rozpoznaje, a nie tworzy, i nie on decyduje, co jest dobre, a co złe; ale jedynie człow. został stworzony dla niego samego i dlatego pozostaje w szczególnej relacji z Bogiem (relacji innej niż pozostałe żyjące stworzenia) czego owocem jest szczególna ludzka godność (człow. ma ją od pierwszej chwili swojego istnienia), będącą podstawą jego praw; prawa człow. odnoszą się do pewnych dóbr (życie, integralność fiz., wolność), których nie wolno nikogo pozbawiać a dobro człow. (i związane z nimi prawa) stanowią punkt odniesienia i kryterium oceny wszelkich ludzkich poczynań, także i.g. (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 346; ChL (37-38); DV (I, 1-6); Jan Paweł II. Osoba, nie wiedza jest miarą i kryterium wszelkiego działania ludzkiego. Przemówienie do uczestników 81. Kongresu Włoskiego Towarzystwa Interny i 82. Kongresu Włoskiego Towarzystwa Chirurgii Ogólnej (27.10.1980). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 191-195; Katolo Artur Jerzy. ABC bioetyki. Lublin 1997, s. 50-52; KKK (2415-2418); Kloskowski Kazimierz. Bioetyczne aspekty inżynierii genetycznej: wybrane problemy. Warszawa

1995; KPSZ (12-14); Kraj Tomasz. Inżynieria genetyczna. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 211-217; Ślipko Tadeusz. Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki. Warszawa 1988; Warzeszak Stanisław. Quelques approches philosophiques et éthiques du génie génétique (=Przyczynki filozoficzne i etyczne do inżynierii genetycznej). WST 14 (2001), s. 193-206)

ttm195

irracjonalizm

doktryna filoz., która w odróżnieniu od empiryzmu i racjonalizmu, dominującą rolę poznania przypisuje czynnikom pozazmysłowym i pozarozumowym, np. woli, uczuciom lub instyktom (Słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2. (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 119-120)

ttm196

Jezus Chrystus

Jezus Chrystus, twórca chrześcijaństwa i Kościoła, syn Maryi i prawny syn Józefa Oblubieńca, wg wiary chrześcijańskiej jedyny Zbawiciel rodzaju ludzkiego (Bartnik Czesław. Jezus Chrystus. [W:] EK t. 7, szp. 1287-1288)

ttm197

kanon etyczny

ogólnie przyjęta, uświęcona tradycją norma etyczna, której treść i formę cechuje perfekcja opracowania (piękno moralne); także konstytutywna, w danym systemie etycznym, zasada moralna (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 126)

ttm198

kantyzm

system filoz. Immanuel Kanta; poglądy i kier. podejmujące i rozwijające wątki myślowe zawarte w doktrynie Kanta (NEP t. 3, s. 261)

ttm199

kapitalizm

system społ.-gosp. oparty na prywatnej własności, w którym oprócz rynku dóbr i usług jest rozwinięty rynek pracy, a działalność gosp. odznacza się trwałą tendencją do wzrostu; cechą charakterystyczną gospodarki kapital. jest dążenie do maksymalizacji korzyści ekon. z jednostki posiadanego kapitału, w konsekwencji powstaje mechanizm konkurencji (A-Z. Mała encyklopedia PWN, Warszawa 1995, s. 382)

ttm200

kapłaństwo

władza i funkcja pośredniczenia między Bogiem a ludźmi; w różnych religiach, począwszy od religii pierwotnych k. przyjmuje różne formy i funkcje, zależne od stopnia rozwoju kulturowego, zróżnicowania społ. i organizacji kultu; w chrześcijaństwie to przede wszystkim jedyne i niepowtarzalne pośrednictwo Jezusa Chrystusa; w Kościele katol. realizuje się ono na dwa sposoby: jako kapłaństwo wspólne wszystkich ochrzczonych i hierarchiczne; na mocy Chrystusowego odkupienia wszyscy ochrzczeni, łącznie z kapłanami, tworzą lud kapłański wezwany do uczynienia ze swego życia daru dla Boga (funkcja kapłańska), dawania świadectwa o Chrystusie i głoszenia go życiem (funkcja prorocka) oraz panowania nad sobą i rozwijania życia moralnego w sobie i otoczeniu (funkcja królewska) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 251-255)

ttm201

kara

świadome nałożenie dolegliwości na kogoś lub też odebranie jakiegoś dobra przez władzę; kara jest odpowiedzią na popełnione wykroczenie; filoz. problem kary sprowadza się do tego, że skoro polega ona na nałożeniu jakiejś dolegliwości lub pozbawieniu jakiegoś dobra, to przekracza zwyczajne granice moralne i wymaga specjalnego uzasadnienia etycznego; podstawowe elementy takiego uzasadnienia to: odpłata, odszkodowanie; poprawa; odstraszenie potencjalnych przestępców; prewencja (Blackburn Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 186)

ttm201

kara śmierci

najwyższy wymiar kary za najpoważniejsze przestępstwa przeciwko życiu; w czasach ST, w celu zachowanie Przymierza z Bogiem, była stosowana za wykroczenia przeciwko życiu, wierze, seksualności oraz występki wobec rodziców; w tekstach staroż. pisarzy chrześc. uważano ją za sprzeczną z wiarą chrześc.; uzasadnienie k.ś. potrzebą obrony zagrożonego dobra wspólnego, pochodzące od św. Tomasza z Akwinu, zostało - przy nielicznych głosach sprzeciwu - przejęte przez teologów; w l. 80-tych i 90-tych XX w. zniesiono k.ś. w ustawodawstwie wielu krajów świata; Jan Paweł II wypowiedział się na ten temat w EV; k.ś. odbiera możliwość naprawy popełnionego zła i powrotu do społeczności; obok aborcji i eutanazji stanowi formę przemocy wobec osoby ludzkiej i jest zaprzeczeniem prawa do życia; Kościół katol. (w odróżnieniu od stanowiska wobec aborcji czy eutanazji) nigdy nie sformułował absolutnego moralnego zakazu k.ś. - zgodnie z tradycyjnym stanowiskiem Kościoła

kara wychowawcza

w ostatnich dziesięcioleciach, zmierzających do ograniczenia wykonywania wyroków śmierci, a nawet globalnego zniesienia tego typu kary; w refleksji teologicznej doszło do głosu przekonanie, iż stosowanie k.ś. jest nie do pogodzenia z duchem Ewangelii - czynnikiem, który wpłynął na modyfikację stanowiska Kościoła, było nauczanie Jana Pawła II, podkreślające godność i prawa każdej istoty ludzkiej oraz konieczności kształtowania "cywilizacji życia" (Bartula Piotr. Kara śmierci - powracający dylemat. Kraków 1998; Bożoz Wojciech. Kara śmierci w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego. [W:] Życie w Chrystusie: refleksje nad nauczaniem Katechizmu: materiały ze zjazdu moralistów, Konstancin-Jeziorna 29-30 V 1995. Red. A. Marcol, P. Morciniec. Opole 1995; Tenże. Życie w ludzkich rękach: podstawowe zagadnienia bioetyczne. Warszawa 1997; EV; Grześkowiak Alicja. Kara śmierci: aspekt prawny. [W:] EK t. 8, szp. 775-779; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 255-256; Janiak Edward. Teologia moralna wobec kary śmierci. ChŚ 23 (1993) nr 3, s. 101-114; KKK (2266); Machinek Marian. Śmierć w dyspozycji człowieka: wybrane problemy etyczne u kresu ludzkiego życia. Wyd. 2 poszerz. Olsztyn 2004; Mroczkowski Ireneusz. Kara śmierci: aspekt moralny. [W:] EK t 8, szp. 771-775; Ślipko Tadeusz. Kara śmierci z teologicznego i filozoficznego punktu widzenia. Kraków 2000; Trigo Jerónimo. Kara śmierci (spojrzenie teologiczne) "Communio" 17 (1997) nr 1, s. 66-78)

ttm202

kara wychowawcza

należy do środków świadomie stosowanych w zabiegach pedagogicznych, spełnia tu rolę odstraszenia od zachowań społ. niepożądanych oraz wskazuje, co uważane jest za postępowanie dobre (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 115)

ttm203

karność

ozn. wyuczoną postawę posłuszeństwa normom społ. dla nich samych, a nie z obawy przykrych sankcji (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 31 (1975) s. 383)

ttm204

katolicka nauka społeczna

jest zbiorem pojęć filozofii społ., wyprowadzonych z istotowo społ. natury człowieka, i pojęć teologii, wyprowadzonych z chrześcijańskiego porządku zbawczego odnośnie do natury i uporządkowania społeczności ludzkiej, jak również odnośnie do

norm i obowiązków, które z nich wynikają, i które mają być realizowane w konkretnych sytuacjach historycznych (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 17)

ttm205

katolicyzm

ogólnoświatowa jedność w wierze i sposobie życia utożsamiana często z rzymskim Kościołem katol. (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 136)

ttm206

kazanie na Górze

(Mt 5-7, por. Łk 6,20-49) jest najobszerniejszą (pod wzgl. lit. zredagowaną przez Mateusza) i dostosowaną do katechezy judeochrześcijańską mową Jezusa; streszcza ona najważniejsze tezy (zwł. moralne) Jego orędzia, w którym jako nowy Mojżesz ogłasza doskonałe Prawo nowego porządku zbawienia oraz w sposób bezpośredni i kategoryczny obwieszcza ludziom eschat. królestwo Boże, warunki wstępu do niego, a tym samym "uchyla" Prawo ST (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, s. 208)

ttm207

kazuistyka

rozbudowany w XVI-XVIII w. dział chrześc. teologii moralnej, dążący do wypracowania metody (poprzez określenie zachowań zakazanych i dozwolonych), mającej jednoznacznie i niezawodnie rozstrzygać sporne kwestie dot. moralno-prawnych kwalifikacji poszczeg., skomplikowanych przypadków ludzkiego postępowania (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynek. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 129; Pinckaers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 256)

ttm208

kierownictwo duchowe

indywidualna pomoc duchowa udzielana człowiekowi w jego szukaniu Boga oraz w dążeniu do doskonałości (Religia. Encyklopedia PWN. T. 5. Warszawa 2002, s. 447)

ttm209

kierunki etyczne

nurty uprawianej etyki, różniące się filoz.-etyczną doktryną głoszoną przez poszczególne kierunki; o umiejscowieniu etyki chrześcijańskiej we współcz. kierunkach filoz.-etycznych pisze T. Ślipko (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 26-31)

ttm210

klauzula sumienia

uznanie przez prawodawcę prymatu sumienia, odwołującego się do prawa naturalnego lub przekonań etyczno-rel. w ważnych kwestiach moralnych; zakłada możliwość odmowy wykonania nakazu lub uchylecia zakazu w wypadku konfliktu między prawem stanowionym a sumieniem; w prawie pol. wyróżnia się k.s. dot. poszanowania prawa lekarza do odmowy wykonania aborcji na żądanie kobiety (KEL) i poszanowania prawa obywatela do nieodbywania służby wojskowej z bronią w rękę (Konstytucja RP) (KEL (art. 74); Kość Antoni. Klauzula sumienia. [W:] EK t. 9, szp. 83-84; Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wraz z indeksem rzeczowym (art. 85, ust. 3))

ttm211

klonowanie

forma rozmnażania bezpłciowego właściwa dla wielu roślin i prymitywnych zwierząt, w efekcie której powstaje istota o identycznym, bliźniaczym wyposażeniu genet.; tworzenie kopii pojedynczych odcinków DNA - co nie budzi zastrzeżeń etycznych; podstawowa technika w inżynierii genet. otrzymywania klonu identycznych komórek lub cząsteczek kwasu nukleinowego; z racji na wielość interwencji oraz organizmów, które mogą być poddane klonowaniu (rośliny, zwierzęta, ludzie) nie istnieje jedna ocena klonowania; k. roślin nie przedstawia poważniejszych problemów moralnych (wylicza się tylko jedynie zbyt wysokie ryzyko dla człow. i dla środowiska związane z manipulacją genet. roślin); z kolei k. zwierząt związane jest z ryzykiem dla zdrowia samych zwierząt, a także w dalszej perspektywie dla człow. - ryzyko dla różnorodności genet. i możliwości wykorzystania osiągnięć w odniesieniu do człow. (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 256-257 (hasło: Klonowanie (człowieka)); Kraj Tomasz. Klonowanie. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 233-241; Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 25)

ttm212

klonowanie człowieka

polega na sztucznym podziale wczesnego zarodka, czyli na naśladowaniu naturalnego procesu, w wyniku którego powstają genet. identyczne bliźnięta monozygotyczne; bądź na przeniesieniu do pozbawionej własnej informacji genet. komórki jajowej jądra komórki somatycznej innego osobnika; aktywowana komórka jak nowa rozwija się w embrion, będący genet. "kopią" dawcy jądra; Kościół katol. jednoznacznie odrzuca projekt k. człow.; klonowanie jako instrument eugeniki, mogłoby zostać wykorzystane do stworzenia społeczeństwa składającego się z "planowanych ludzi"; zjawisko "klonizmu" i "klonowości" stałoby się nową formą ostracyzmu społ. lub mogłoby zostać wykorzystane do osiągnięcia elitaryzmu genet., które decydowałoby o rolach i funkcjach społ.; k. eliminuje rodzinę jako inst. powołaną do przekazywania życia i jego wychowania; następuje zanegowanie sensu ludzkiej płciowości; "Przekazywanie życia ludzkiego jest powierzone przez naturę aktowi osobowemu i świadomemu, i jako takie jest poddane najświętszym prawom Bożym, prawom niezmiennym i nienaruszalnym, które wszyscy powinni przyjąć i zachować. Nie można więc używać środków, ani iść za metodami, które mogą być dozwolone w przekazywaniu życia roślin i zwierząt (DV 4); oceniając k. człow. należy rozróżnić rodzaj interwencji, tj. 1) czy chodzi o tworzenie kopii ludzkiego materiału genet. lub biol. (k. ludzkiego DNA i ludzkich komórek) - tu nie istnieją, poza unikaniem niepotrzebnego ryzyka, specjalne obiekcje moralne; 2) czy o tworzenie nowego osobnika gatunku Homo sapiens - co stanowi poważne zastrzeżenie moralne: jest to bowiem poczęcie życia ludzkiego w sposób aseksualny i poza kontekstem miłości małżeńskiej; zatem próba zapoczątkowania nowego ludzkiego życia przez klonowanie jest zawsze czynem niemoralnym, niezależnie od intencji, jaka temu towarzyszy (w wielu przypadkach intencja ta dodatkowo potęguje zło niemoralnego działania); na nieetyczność k. człow. wskazuje fakt godności ludzkiej jako fundamentu prawa, które przysługuje człow. z racji jego istnienia, a nie dlatego, że ktoś (państwo czy społeczność) nadał je człow.; prawo to ma każdy człow. przez całe życie; najważniejszym z nich jest prawo do życia, które obejmuje także: zdrowie, integralność fiz. oraz prawo do rozpoczęcia życia w sposób godziwie ludzki - jako owoc aktu małżeńskiego, będącego wyrazem miłości małżonków; argument przeciw k. człow. można także znaleźć w objawieniu - każdy człow. posiada wielką godność, ponieważ został stworzony przez Boga na Jego obraz i podobieństwo, został odkupiony przez Chrystusa i wezwany do wiecznej chwały - podstawą godności człow. jest jego szczególna relacja z Bogiem; krytyczne stanowisko Kościoła w tej kwestii zostało wyrażone m.in. w dokumencie Papieskiej Akademii "Pro Vita", w której czytamy, że klonowanie jest głębszą formą manipulacji fundamentalnej rzeczywistości relacji i komplementarności, która leży u podstaw ludzkiej prokreacji, dot. to zarówno jej aspektu biol., jak i w ścisłym sensie personalistycznego (Bożoz Wojciech. Etyczne aspekty klonowania ludzi. HD 65 (1997) nr 1-2, s. 89-97; DV (4); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom

2005, s. 256-258 (hasło: Klonowanie (człowieka); Katolo Artur Jerzy. ABC bioetyki. Lublin 1997, s. 47-49; Kraj Tomasz. Klonowanie. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. Andrzej Muszala. Radom 2005, s. 233-241 (hasło: Klonowanie); Papieska Akademia "Pro Vita". Refleksje na temat klonowania (25.06.1997). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 634-640; Ślipko Tadeusz. Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki. Warszawa 1988)

ttm213

kłamstwo

świadome udzielanie fałszywych informacji, kierowane intencją wprowadzenia kogoś w błąd; kłamie ten kto zna prawdę, a mimo to mówi nieprawdę; intencja wprowadzania kogoś w błąd jest w def. kłamstwa tak ważna, że czasem nazywa się kłamstwem wypowiedź prawdziwą, lecz podaną przez kogoś w przekonaniu, że jest ona nieprawdą; do odrzucenia kłamstwa wzywa Dekalog; mówienie fałszywego świadectwa było nie tylko naruszeniem praw osobistych bliźniego, ale uderzało także w zasadę praworządności wspólnoty, dlatego stanowiło ono również działanie antyspoł.; NT wzywa do odrzucenia k. i potępienia kłamców (por. np. 1 Tm 1, 10); wskazuje też na społ. konsekwencje jego odrzucenia i życia w prawdzie (por. Ef 4, 24-25); kłamstwo uwypukla problem prawdy, nie można go zatem zawęzić do problemu zgodności lub niezgodności wypowiedzianego słowa z żywionymi przekonaniem, ale trzeba go widzieć także w odniesieniu do tego, kto jest odbiorcą wypowiedzi (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 258-260; Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 131)

ttm214

kobieta

udział k. w życiu publicznym, wzrost świadomości jej ludzkiej godności oraz domaganie się praw i obowiązków godnych osoby tak w życiu domowym, jak i publ. należą do znaków czasu, czyli do zjawisk charakteryzujących współcz. epokę (Katolicyzm A-Z. Pr. zbior. pod red. Z. Pawlaka. Wyd. 5. Poznań 1999, s. 209)

ttm215

kodeks etyczny

niesprzeczny układ (system) norm regulujący sferę moralną życia społ. i rozwiązujący problem jednostki - wynikające z jej stosunku do grupy społ., innego człowieka, samej siebie oraz, w przypadku kodeksu religijno-etycznego (np. dekalog), przede wszystkim Boga; k.e. może występować w formie spisanej bądź w formie przekazu ustnego - w obu przypadkach ich moc obowiązująca jest taka sama; swym

zasięgiem obejmują duże grupy społ.; etyka oparta na k.e. zwana jest etyką reguł; obecnie, na gruncie etyki trwa spór pomiędzy zwolennikami etyki reguł, etyki cnót a zwolennikami etyki sytuacyjnej odrzucającej wszelkie normy moralne (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 131-132)

ttm216

kodeks religijno-etyczny

nieprzeciwny układ (system) norm regulujący sferę moralną życia społ. i rozwiązujący problemy jednostki wynikające z jej stosunku do grupy społ., innego człowieka, samego siebie ale przede wszystkim Boga (np. Dekalog) (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 131-132 (hasło: Kodeks etyczny))

ttm217

kognitywizm w etyce

w etyce - opowiedzenie się za poznawczym charakterem, co w konsekwencji powoduje uznanie jej za naukę; problem etyki jako teorii nauk. absorbował zarówno naturalistów jak i intuicjonistów; etyka o charakterze kognitywnym (naukowa) powinna zawierać taki system norm i ocen, który najlepiej sprostą wymaganiom stawianym przez życie; uogólnienia dokonywane na jednostkowych ocenach moralnych można nazwać hipotetycznymi prawami moralnymi, a ich wartości poznawcze są porównywalne z wartościami poznawczymi uogólnień stosowanych w naukach empirycznych; teorie etyczne nie są stabilne, ulegają ewolucji i tak jak nauki przyrodnicze mają strukturę złożoną: z ocen jednostkowych, ogólnych praw oraz rozważań o charakterze definicyjnym (dzięki którym ustala się znaczenia terminów, rozróżnienia i związki analityczne); w związku z powyższymi rozważaniami można wyróżnić dwa typy teorii etycznych: aksjologiczny i deontyczny (Czeżowski); pierwszy opiera się na ocenach jednostkowych i empirii aksjologicznej (uogólnienia indukcyjne), drugi jest systemem hipotetyczno-dedukcyjnym, w którym buduje się abstrakcyjny model empirii aksjologicznej (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 121-122)

ttm218

koło hermeneutyczne

pojęcie rozwinięte przez M. Heideggera, R. Bultmanna, H.G. Gadamera i in. w nawiązaniu do starań interpretatorów o znalezienie znaczenia tekstu; w szczególności sytuacji historycznej i mając już jakieś rozeznanie co do treści danego tekstu, interpretator rozpoczyna "dialog"; podczas dialogu z interpretatorem tekst i jego orędzie zachowują pierwszeństwo; wyd. w 1989 r. dokument Międzynar. Komisji

Dogmatycznej ("Interpretacja dogmatów") podsunął tzw. hermeneutykę metafizyczną jako środek zaradczy przeciw możliwości powstania relatywizmu, jaki się zawiera w kole hermeneutycznym (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 140)

ttm219

kompensacjonizm

system racji wystarczającej wypracowany przez teologów katol. (Potton, Lalou, Boisdrón, Mc Donald); wbrew probabilistom broni w pewnych wypadkach mocy obowiązującej prawa wątpliwego; utrzymuje, iż prawo wątpliwe obowiązuje nie tak mocno jak prawo z całą pewnością poznane - miarą bowiem obowiązywania prawa w sumieniu jest stopień jego poznania; dlatego prawo poznane z całą pewnością, obowiązuje bezwzględnie; prawo całkowicie nieznanne, w sumieniu wcale nie obowiązuje; prawo zaś poznane niedoskonale, obowiązuje niedoskonale (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1990, s. 123)

ttm220

kompromis

porozumienie podmiotów (osób, grup lub instytucji) znajdujących się w sytuacji konfliktu; równocześnie rezygnacja z walki we wszystkich lub w wybranych płaszczyznach dotychczasowych stosunków bądź też podjęcie wspólnej realizacji części interesów dla dobra wspólnego; zawarcie k. w określonych obszarach współdziałania podmiotów nie musi ozn. zaprzestania walki w innych obszarach; pozytywne skutki k. są najbardziej widoczne w pluralistycznych systemach demokratycznych; trwałość i efektywność k. są zdeterminowane wieloma czynnikami: poziomem wzajemnego zaufania, elastyczności i woli dotrzymania porozumienia, precyzją merytorycznej treści porozumienia, kontrolowania i oceny przebiegu jego realizacji; k. ma zawsze charakter osobowy i społ., dlatego podlega ocenie moralnej opartej na obiektywnych i niezmiennych normach moralnych, ze szczeg. uwzgl. godności i praw osoby ludzkiej (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórskiego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 261-264)

ttm221

konflikt moralny

to sytuacja polegająca na konieczności podjęcia działania, którego realizację wyznaczają postulaty, wartości wykluczające się; sytuacje konfliktowe mogą być konsekwencją funkcjonowania w doktrynach etycznych norm sprzecznych, najczęściej są jednak wynikiem zinternalizowania przez jednostkę wartości pochodzących z

różnych systemów moralnych czy ideologii; k.m. może też być związany z jednoczesną przynależnością do grup społ. akceptujących odmienne hierarchie wartości; jako niemożność równoczesnego zrealizowania antagonistycznych postulatów moralnych, wiąże się z poświęceniem jednej wartości na rzecz drugiej; rozpoznany k.m. jest wskazówką, iż system moralny, do którego odwołujemy się, chcąc rozwiązać dany problem, zawiera niekonsekwencje (Mały słownik etyki. Pod red. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 134)

ttm222

konflikt sumienia

sprzeczność obowiązków; z reguły dochodzi do konfliktu między powinnością moralną a wymogami życia społ. (Julia Didier. Słownik filozofii. Wyd. 3. Katowice 2002, s. 190)

ttm223

konformizm

postawa dostosowania się do wymogów otoczenia; postępowanie zgodne z obowiązującymi w danej społeczności normami i wartościami lub ściśle i zwykle mechaniczne podporządkowanie się normom i wzorom postępowania narzucanym jednostkom przez zbiorowość; przeciwieństwem jest nonkonformizm (Mały słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Wyd. 2 (uzup., popr.) Lublin 1999, s. 135)

ttm224

konsumpcjonizm

wiąże się z pojęciem tzw. społeczeństwa konsumpcyjnego, w którym jedynym ideałem życiowym jest dobrobyt materialny, który trzeba osiągnąć za wszelką cenę i bezwarunkowo; ideałem często jest albo zdobywanie pieniędzy, albo też beczynność, wygodnictwo, odrzucenie wszelkiego poświęcenia się i wyrzeczenia na rzecz drugiego człowieka; odrzuca się zatem wszystko, co wiąże się z ofiarą oraz rezygnuje z trudu poszukiwania wartości duchowo-religijnych i życia zgodnego z nimi (Warzeszak Józef. Bóg w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 50-51)

ttm225

kontrkultura

jest wytworem grupy społ. odrzucającej określony zespół wartości, norm i wzorów zachowań, dominujących w danym społeczeństwie oraz wprowadzającej własne; stanowi próbę zakwestionowania kultury zastanej, jej zmodyfikowania i kształtowania nowej; kontrkultury kształtują się w środowiskach o zdeintegrowanym systemie normatywnym i słabo funkcjonującym systemie kontroli społ., zachwiany jest też

kontrola urodzeń

proces socjalizacji; ma to miejsce zwł. w środowiskach, w których występują zjawiska frustracji i deprawacji (Dyczewski Leon. Kultura. IV Aspekt społeczny. C. Rodzaje. 6. Kontrkultura. [W:] EK t. 10, szp. 195)

ttm227

kontrola urodzeń

obejmuje zespół działań bezwzgl. zmierzających do skutecznego ograniczenia liczby urodzeń, bez liczenia się z normami moralnymi, zdrowiem, a także potrzebami rozwoju demograficznego; do metod kontroli urodzeń zalicza się m. in.: antykoncepcję, stosowanie środków wczesnoporonnych, aborcję oraz sterylizację (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa 1999, s. 203)

ttm228

korupcja

występujące we wszystkich systemach polit.-gosp., w różnych formach i obejmuje wiele sfer życia, wręczanie i przyjmowanie łapówek w związku z pełnieniem funkcji publ., mające na celu uzyskanie niezasłużonych korzyści materialnych i niematerialnych; jest to niesprawiedliwe uprzywilejowanie, dokonywane przez przekroczenie obowiązujących norm lub wykorzystanie istniejących lub prawnych; skłania innych do podobnych działań; to działanie, przez które wpływa się na zmianę postępowania tych, którzy powinni podejmować decyzje zgodnie z prawem; do skutecznej walki i przeciwdziałania k. nieodzowne jest również świadectwo chrześcijan i ludzi dobrej woli, którzy swoją postawą przyczynią się do promowania wartości prawdy, dobra, pracowitości i służby dobru wspólnemu (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórniego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 175-276; KKK (2409); RMis (43))

ttm229

królestwo Boże

ozn. ważność św. i zbawczej woli Boga (jako Stwórcy, podtrzymującego istnienie, prawodawcy, udzielającego łaski nadprzyrodzonej) w Jego całym stworzeniu, a przede wszystkim w ludziach i aniołach, a także skuteczne przeprowadzenie tej woli (Rahner Karl. Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 233)

ttm230

kultura

wytwory materialne i duchowe ludzkości, jej dorobek, gromadzony i utrwalony w procesie historii, stale wzbogacany nowymi dziełami i pracą wszystkich społeczeństw, wyróżniający określony poziom rozwoju ludzkości, danych społeczeństw

i grup społ. lub jednostek; całokształt historycznie ukształtowanych wartości, zasad i norm współżycia określonych zbiorowości regulujących postępowanie człow., które stanowią podstawę wychowania jako podstawę procesu uspołecznienia jednostek; całokształt wytworów duchowych ludzkości lub określonych społeczeństw narodów, grup; k. to właściwość człowieka, stanowiąca jego atrybut i specyfikę; powstaje za sprawą świadomego działania; podstawowym fundamentem i środowiskiem k. ludzkiej jest rodzina; Jan Paweł II mówiąc o k., pokazuje ją przede wszystkim jako system wartości, które potwierdzają i rozwijają człowieka oraz całą ludzką społeczność; k. jest zespołem wartości różnych jakościowo, dlatego można i należy mówić o hierarchii wartości; odniesieniem zasadniczym wobec wszystkich wartości jest człowiek i jego godność; JP II wskazuje, że istnieje chrześcijański system wartości w k., który za podstawę ma wcielenie Syna Bożego i Jego zbawczą misję; aksjologia, którą proponuje k. skupia się na fakcie, że Jezus Chrystus jest Boskim Prawodawcą; w filozofii podkreśla się antropol., ontologiczny i aksjol. wymiar kultury; teologia akcentuje zarówno autonomię k., jak i jej zależność od Boga, ukazując ją jako przedmiot odkupienia oraz pełniącą rolę pośredniczenia i współdziałania w dziele zbawienia; ujęcie k. w świetle teologii nie daje możliwości jej ścisłego zdefiniowania (podobnie jak w świetle filoz.), stąd też w dok. Soboru Watykańskiego II tylko wyliczono jej podst. składniki; jednym ze składników k. jest moralność - na gruncie rozważań kulturologicznych akcentuje się uniwersalny wymiar wartości, które definiują każdą kulturę; wartości nurtujące jakąś kulturę można poddać szeregowaniu wertykalnemu lub horyzontalnemu w system - w porządku wertykalnym (pionowym) systematyzowane są coraz wyższe i ogólniejsze wartości tego samego rodzaju, w uszeregowaniu horyzontalnym (poziomym) - różne rodzaje wartości; k. w dużej mierze charakteryzują wyznawane wartości, jak ich uszeregowanie - w naszej kulturze wartości moralne należą do najważniejszych (Bartnik Czesław. Kultura. III. Aspekt teologiczny. [W:] EK t. 10, szp. 188-191; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 278-280; KDK (53, 55, 59); Nowak Zbigniew. Kompetencja moralna jako kategoria teoretyczna i badawcza w pedagogice wczesnoszkolnej. Kraków 2006, s. 27; Podsiad Antoni. Słownik terminów i pojęć filozoficznych. Warszawa 2001, s. 921-922; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 128-129; VS (2, 6, 12, 23))

ttm231

kultura alternatywna

wyodrębnia się przez to, że określona grupa społ. realizuje wartości nowe lub odrzucone i nierealizowane w ramach k. dominującej; wartości te są wyraźnie uświadamiane przez członków tej grupy, głęboko przeżywane i konsekwentnie realizowane; ich upowszechnianie dokonuje się zwł. przez kontakty bezpośrednie; k. alternatywne najczęściej są kształtowane przez grupy rel. i ideologiczne (EK T. 10, szp. 195 (hasło: Kultura))

ttm232

kultura duchowa

wiedza, literatura i wszelkiego rodzaju piśmiennictwo, sztuka, w tym: sztuki plastyczne, teatr, muzyka, film a także wszystko co należy do wytworów umysłu, np. filozofia (Kultura duchowa [online] pl.wikipedia.org/wiki/Kultura [dostęp 03.2006])

ttm233

kultura ludowa

wiąże się ze środowiskiem wiejskim i małomiasteczkowym, zwł. ze społ. rolniczym; charakteryzuje się ustną formą przekazu, tradycjonalizmem i izolacjonizmem, holizmem, sakralnością o specyficznym typie (mocno związana z ziemią, przyrodą, gospodarstwem rolno, codziennością, świętami), naturalizmem sensualizmem i realizmem życia, prostotą form (EK t. 10, szp. 195 (hasło: Kultura))

ttm234

kultura masowa

związana jest z rozwojem oświaty, wielkich aglomeracji i technologii, zwł. z rozwojem środków społ. przekazu; dominuje w niej obraz ruchomy i słowo mówione; charakteryzuje się dobrze zorganizowanym, doskonale wyposażonym centrum nadawczym i rozproszeniem odbiorców, wymieszaniem treści i form, epok i stylów, nie wymaga od uczestników wysiłku intelektualnego; cechuje się komercjalizacją (EK t. 10, szp. 195 (hasło: Kultura))

ttm235

kultura moralna

część składowa kultury określonego społeczeństwa przejawiająca się w świadomości moralnej i w umiejętności praktycznej realizacji obowiązujących dyrektyw (zaleceń, nakazów) moralnych (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1990, s. 129)

ttm236

kultura popularna

ma wiele cech k. masowej, a różni się od niej tym, że nie jest homogeniczna, lecz zróżnicowana; niesie z sobą duży zasób wartości, norm i wzorów zachowań, spośród których każdy może sobie wybrać odpowiadające mu; uwzględnia coraz większe możliwości włączania się odbiorców w formowanie treści oraz sposobów przekazu, coraz częściej wykorzystuje media tradycyjne, umiejętnie wiążąc je z funkcjonowaniem mediów nowoczesnych; ma charakter globalny i ponadnarodowy (EK t. 10, szp. 195 (hasło: Kultura))

ttm237

kultura śmierci

całokształt postaw, działań i struktur (opartych przede wszystkim na ideologii nihilizmu), które zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i społ. są wymierzone przeciwko życiu ludzkiemu; sposób życia człow. charakteryzujący się działaniami wymierzonymi wprost lub pośrednio przeciw życiu ludzkiemu, jak również postawa negacji wartości i świętości życia ludzkiego; pojęcie "k.ś." wpraw. zostało przez Jana Pawła II w enc. EV dla ukazania panoramy zagrożeń ludzkiego życia oraz jego głębszych korzeni etycznych i kulturowych; k.ś. ma swoje specyficzne przejawy, znaczenie antropol. oraz głęboki (anty)sens kulturowy -jako wyraźna opozycja do tradycyjnej kultury życia; k.ś. jawi się jako kreator rzeczywistości, a zarazem jako byt indywidualistyczny, kierujący się użytecznością dostosowaną do potrzeb własnego "ego"; poprzez stosowanie aborcji czy eutanazji w bezpośredni, najbardziej dobitny sposób dokonuje zamachu na przyrodzone każdemu człow. prawo do życia; człow. kreuje normy dot. (rozstrzygające) o życiu drugiego - dzieje się to z wyrafinowanym przemilczeniem pytania, kim jest drugi człow.: podmiotem czy przedmiotem; ale takiego pyt. się unika, gdyż zmuszałoby ono do prostej konsekwencji: jeśli jest przedmiotem, o którego przydatności rozstrzyga się arbitralnie, to kim jestem ja? K.ś. odsłania zachwianie relacji wolności i prawdy w człowieku - jest przejawem absolutyzacji ludzkiej autonomii i kwintesencją programu liberalistycznego, w którym człow. jest interpretowany jako wolność absolutna, napotykalna jedynie przeszkodę w drugim, którego zaczyna się traktować jako wroga; przedmiotem krytyki nie jest zatem jednostkowość czy indywidualność człow., ale iluzoryczna, egoistyczna i absolutystycznie potraktowana wolność; Jan Paweł II pisał w EV: "Gdy zatem zanika wrażliwość na Boga, zostaje też zagrożona i zniekształcona wrażliwość człowieka..." (Bortkiewicz Paweł. Kultura śmierci. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 255-258)

ttm238

laicyzacja

jest to proces lub świadome dążenie do zbudowania świeckości ateistycznej; istotnym jego elementem jest stopniowe dystansowanie się pomiędzy światem i Kościołem (oba niegdyś stanowiły jedność homogenną); ozn. na pierwszym miejscu odniesienie do Kościoła, a dopiero na drugim - odniesienie do Boga, do Jego zbawczej łaski i do historii świata; l. nie jest wyrażeniem precyzyjnym jak ateizm, dlatego w środkach masowego przekazu często używa się sekularyzacji zamiennie z laicyzacją; natomiast w pracach nauk. unika się posługiwania nimi, zastępując je pojęciem "ateizm praktyczny"; należy zaznaczyć, że Vat. II mówi o prawowitej autonomii świata stworzonego przez Boga, o prawowitej świeckości świata, co jednak nie ma

laksyzm

nic wspólnego z omawianą tutaj laicyzacją (sekularyzacją) (Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 52-58)

ttm239

laksyzm

XVII w. kier. w teologii moralnej, który uwalniał chrześcijan od wypełniania ich obowiązków z powodów błahych i niewystarczających; B. Pascal w wydanych "Prowincjałkach" zaatakował kazuistykę jezuicką, którą błędnie interpretował jako odmianę l.; l. został potępiony przez Aleksandra VII w 1665 r. oraz przez Innocentego XI (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. Kraków 2002, s. 159)

ttm240

legalizm

w etyce określenie postawy moralnej uwzględniającej jedynie jej zewn. charakter pod kątem zgodności z daną normą, przy jednoczesnym pominięciu intencji i słuszności podmiotu moralnej; moralna aprobata postępowania zgodnego z prawem (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńska. Lublin 1990, s. 132)

ttm241

lenistwo

jeden z grzechów głównych; najczęściej utożsamiany jest z brakiem jakiejkolwiek aktywności zewn.; hamuje rozwój człowieka, uniemożliwia ciągłość w realizowaniu celów, prowadzi do nudy, poczucia bezsensu życia i egoizmu; może stać się podłożem stanów depresyjnych (Faron Wiesław. Lenistwo.[W:] Rekolacje Wielkopostne 2003. 7 grzechów głównych [online] www.opoka.org.pl/Varia/rekolacje 2003)

ttm242

liturgia eucharystyczna

wyrażenie używane na oznaczenie drugiej części Mszy św. następującej po Liturgii Słowa; polega na ofiarowaniu chleba i wina, które stają się Ciałem i Krwią Chrystusa; sprawowanie tej liturgii uobecnia śmierć ofiarną i zmartwychwstanie Chrystusa, a kończy się uczestnictwem w ofiarnym Posiłku podczas Komunii św. (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 163)

ttm504

łakomstwo

jeden z grzechów głównych (KKK (1866))

ttm243

łaska Boża

każdy, nie zasłużony dar lub pomoc darmo i z miłości udzielone przez Boga, ale przede wszystkim dar najważniejszy, mianowicie zbawienie w Chrystusie przez wiarę; jest to bowiem łaska, której Bóg chce udzielić wszystkim ludziom; udzielenie się Boga (określane także "łaską nie stworzoną") ozn. przeobóstwienie naszego ludzkiego życia i podnosi nas na nowy i nie zasłużony stopień stosunków stworzenia ze Stwórcą, przekształca ludzką naturę ("łaska stworzona"); nie jest przeciwna wolności, wręcz przeciwnie, wspomaga ją w podjęciu właściwej, która jest wybór dobra (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 167-168)

ttm244

łaska habitualna

wyrażenie, którego używa się na ozn. nowego nieustannego życia w Chrystusie spowodowanego przez łaskę (nie stworzoną); często nazywa się "łaską uświęcającą", powoduje ona bowiem stan uświęcenia u samych podstaw, przez działanie Ducha Św. (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 168)

ttm245

łaska skuteczna

każda łaska dana przez Boga, jeżeli została przez człowieka dobrowolnie przyjęta; jeżeli człowiek odmawia przyjęcia takiej łaski, nazywamy ją tylko wystarczającą (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 168)

ttm246

łaska uczynkowa

jest skutkiem działania Ducha Św. w odpowiedzi na nasze szczeg. potrzeby albo wspiera nasze szczególne czynności (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 168)

ttm247

macierzyństwo

pochodzenie dziecka od kobiety i związany z tym stosunek prawny między matką i dzieckiem; m. jest źródłem (poza byciem człowiekiem) godności kobiety (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 491; Pulikowska Jadwiga, Pulikowski Jacek. Jak wygrać macierzyństwo?: instrukcja obsługi. Częstochowa, 2006)

ttm248

macierzyństwo duchowe

istnieje w sferze ducha w porządku przyrodzonym i nadprzyrodzonym; teologia rozpatruje je w porządku nadprzyrodzonym i rozumie je jako przekazywanie życia Bożego; jego drogę w Kościele otwiera Maryja, która mocą Ducha Św. poczęła i porodziła Jezusa Chrystusa Syna Bożego (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 221)

ttm250

małżeństwo

jest przymierzem, zawartym dobrowolnie przez mężczyznę i kobietę, którzy utworzyli nierozdzielalną wspólnotę życia, skierowaną z natury swojej do dobra małżonków oraz zrodzenia i wychowania dzieci; w prawie kanon. małżeństwo jest nierozdzielalne, co wynika z prawa Bożego naturalnego oraz wyraźnej woli Chrystusa wyrażonej na kartach Pisma św. (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 223-240)

ttm251

małżeństwo niesakramentalne

ponowny związek dwojga ludzi (małżeński lub tzw. wolny); osoby rozwiedzione są z reguły wcześniej związane małżeństwem sakramentalnym lub też nie legalizują swego nowego wspólnego pożycia; osoby te nie są w żaden sposób odtrącone przez Kościół, bowiem na mocy chrztu i bierzmowania są nadal członkami wspólnoty Chrystusowej, jaką jest Kościół i pozostając w wierze, której się nie wyparli są na drodze zbawienia; są także, jeśli tylko chcą, członkami wspólnot kościelnych; jednak troska o ich zbawienie nie może sprowadzać się jedynie do zagadnienia powrotu do sakramentu pokuty i Eucharystii - celem podejmowanych działań duszpasterskich jest prowadzenie tych ludzi do pojednania z Bogiem, do życia w łasce (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 470-474 (zob. hasło: Rozwód); KKK (1650))

ttm252

masturbacja

dobrowolne pobudzanie narządów płciowych w celu uzyskania przyjemności cieleśnej; w celu sformułowania wyważonej oceny odpowiedzialności moralnej konkretnych osób i ukierunkowania działań duszpasterskich należy wziąć pod uwagę niedojrzałość uczuciową, nabyte nawyki, stany lękowe lub inne czynniki psych. czy społ., które zmniejszają, a nawet redukują do minimum winę moralną; w etyce katol. m. uważa się za grzech, ponieważ łamie ona ustanowiony przez Boga porządek, wg którego orgazm jest złączony z normalnym pożyciem mężczyzny i kobiety w małżeństwie; problem winy moralnej nie jest jednak zawsze jednoznaczny, ponieważ na postępowanie człowieka może mieć wpływ wiele czynników zewn. i wewn., zmniejszających bądź zwiększających jego odpowiedzialność moralną; stanowi poważny nieporządek pod wzgl. moralnym i jako taka jest czynem wewn. złym; jednoznaczne nauczanie Kościoła w tej kwestii zostało wyrażone w Deklaracji Kongregacji Nauki Wiary PH (Augustyn Józef. Integracja seksualna: przewodnik w poznawaniu i kształtowaniu własnej seksualności. Kraków 2004; Bołoz Wojciech. Etyka seksualna: podstawy antropologiczne. Warszawa 2003; KKK (2352); Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego. Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości: zasadnicze cechy wychowania seksualnego. Watykan 1983; Leśniak Marek. Masturbacja. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Radom 2006, s. 271-275; PH (9); Wiśniewska-Roszkowska Kinga. Problemy współczesnego erotyzmu. Warszawa 1986)

ttm253

mądrość

praktyczna umiejętność i zdolność wydawania sądu, której klasycznym przedstawicielem w ST jest Salomon; św. Augustyn dostrzega u wszystkich ludzi naturalne pragnienie mądrości - wg niego droga mądrości pobudza wyraźnie wolę ludzką, ale człow. nie może osiągnąć samej mądrości bez pomocy łaski; jesteśmy wezwani do mądrości, lecz lękamy się niewygody, nie potrafimy przewyciężyć własnych słabości dla boskich obietnic; tymczasem wymaga ona wielu wyrzeczeń; poddanie się jej jest żmudne, ale trzeba zauważyć, jaki cel temu przyświeca: człow. gromadzi we własnym sercu Słowo Boże na czas utrapień i zbliżającej się śmierci; wg św. Augustyna dla jej osiągnięcia należy oczyścić serca; Pismo św. poleca abyśmy byli mądrzy (por. Jk 1, 5); mądrość obejmuje trzy fazy poznania: 1) dostrzeżenie pierwszych zasad w bycie, 2) przejście na poziom pewnej sztuki (zdobycie pewnego warsztatu) 3) i mądrość (osąd samego poznania) - ale odnosi się ona przede wszystkim do praktycznej dziedziny życia, tj. do działania; dar m. ma siedzibę w umyśle, a nie w woli; chrześcijanin pozostający pod wpływem tego daru znajduje upodobanie jedynie w Bogu i przede wszystkim kocha Boga oraz to wszystko co dot. Jego chwałę; trzeba zabiegać o stały kontakt z Bogiem (Bóg jest Mądrością) oraz z chrześcijanami żyjącymi mocą daru mądrości; należy modlić się do Ducha Św. o dar mądrości (Eckmann

mądrość Boga

Augustyn. Siła mądrości według świętego Augustyna. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 446-455; Fąfara Kazimierz. Dar mądrości [online], www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-madrosци.html [dostęp listopad '06]; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 174-175)

ttm254

mądrość Boga

jest ważnym pojęciem teol. i ściśle rel.; używa się go w czasach tworzenia się lit. mądrościowej Izraela - w tej epoce oddaje się cześć mądrości jako boskiej, jako należącej do kręgu boskiego; jako takiej doświadcza jej człowiek; mądrość stawia się na równi ze słowem prorockim jako słowem objawienia; w NT rozpoznaje się Chrystusa jako Mądrość Boga, Słowo Boga, Jednorodzonego Syna Bożego; objawienie nowotestamentalne rzuca nowe światło na zrozumienia Słowa Bożego i Mądrości Boga (por. J 1; Kol 1,15; Hbr 1,2) (Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 142)

ttm225

medycyna

zespół nauk i umiejętności praktycznych (wiedza teoretyczno-praktyczna), których wspólnym celem i treścią jest ochrona zdrowia ludzkiego przez: poznawanie prawidłowej budowy ciała, jego rozwoju i czynności, badanie przyczyn i istoty powstawania chorób oraz ich rozpoznawania i leczenia a także ich zapobieganie; problemami moralnymi w m. zajmuje się etyka lekarska (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 512; Hołub Grzegorz. Medycyna. [w:] Encyklopedia bioetyki: personalizizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 275-279)

ttm256

metaetyka

nauka o etyce jako nauce filoz.; zmierza do ustalenia warunków i kryteriów, od których zależy filoz.-nauk. status etyki (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 35-56)

ttm257

metanoia

wyraz biblijny ozn. taką skruchę albo całkowitą przemianę serca, która powoduje, że człowiek zupełnie odwraca się od grzechu, żeby służyć Bogu żywemu; prorocy

ST nawoływali do nawrócenia, które by odwróciło naród od bałwochwalstwa i od powierzchownych praktyk religijnych do prowadzenia życia zgodnego z prawem Bożym i do tego, by się poczuł społ. odpowiedzialny (por. Iz 1, 10-20; Ez 18, 1-32); Jan Chrzciciel - a potem Jezus - głosili, że nadchodzące królestwo Boże domaga się radykalnej przemiany serca (Mt 3, 1-12; Mk 1, 15); w Imię Jezusa apostołowie zachęcali ludzi, by się nawracali, przyjmowali chrzest i w ten sposób rozpoczynali nowe życie w Duchu; dar prawdziwej metanoi jest tak szczeg. darem, że jeżeli go ktoś naraża na niebezpieczeństwo przez nowy grzech, może go utracić na zawsze (Hbr 6, 4-6); metanoia ozn. zatem przemianę, której Bóg w nas dokonuje przez swoją łaskę - oraz nasz wysiłek, nasze staranie, aby tej przemiany serca dokonać (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 176-177; Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s.47-55)

ttm258

męstwo

zapewnia wytrwałość w trudnościach i stałość w dążeniu do dobra; umacnia decyzję opierania się pokusom i przewycięzania przeszkód w życiu moralnym; uzdalnia do przewycięzania strachu, nawet do wyrzeczenia i do ofiary z życia w obronie słusznej sprawy; jedna z czterech cnót kardynalnych, której zadaniem jest przewycięzanie przeszkód w dążeniu do dobra i w zwalczaniu zła, polegająca na opanowaniu zarówno strachu, jak i nieroztropnego zuchwalstwa; m. jest wezwaniem do życia zgodnego z odkrywaną w sumieniu prawdą oraz do jej obrony dla siebie i dla innych; człowiek mężny odznacza się wielkim umiłowaniem prawdy i dobra oraz zdolnością do poświęceń; m. na płaszczyźnie życia moralnego jest świadectwem, które przybiera charakter męczeństwa (chodzi o świadectwo wierności łaadowi moralnemu, będącemu obowiązkiem chrześcijan nawet za cenę cierpień i wielkich ofiar); m. nie jest wyłącznie cnotą naturalną, nabytą przez ludzki wysiłek formowania siebie, ale jest przede wszystkim darem Ducha Św. (Fąfara Kazimierz. Dar męstwa [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-mestwa.html [dostęp listopad 2006]; KKK (1805, 1808, 1831); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 314-317)

ttm259

mężczyzna

biol. nazwa osobnika płci męskiej; m. różni się od kobiety budową morfologiczną oraz zachowaniem (Mężczyzna [online] pl.wikipedia.org [dostęp 06.2007])

ttm260

miłosierdzie

jest istotnym wymiarem miłości, jest odpowiedzią pełną miłości w zetknięciu się ze złem duchowym i materialnym; pełnia tej miłości objawiła się w Jezusie Chrystusie - w Jego ofierze krzyża (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 319)

ttm261

miłosierdzie Boże

przymiot Boga; miłość Boga do człowieka, niosąca zbawienie; kiedy wierna i nieodwołalna miłość Boga zderza się z niewiernością, z grzechem człowieka, przybiera charakter miłosierdzia (por. Ef 2, 4-5); m. Boga jest dopełnieniem Jego sprawiedliwości; Jezus mówił o miłosierdziu Bożym w trzech przypowieściach: o synu marnotrawnym, o zagubionej drachmie i o zabłąkanej owcy (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 319-327 (zob. hasło: Miłosierdzie))

ttm262

miłosierdzie chrześcijańskie

nie należy je utożsamiać z litością lub z wąsko rozumianą filantropią; jest w istocie doskonalszym wcieleniem sprawiedliwości, albowiem prowadzi do doskonalszego "zrównania" pomiędzy ludźmi - czyni to głębiej i doskonalej niż sprawiedliwość, bo wskazuje na ostateczny fundament tej równości w godności osobowej człowieka; m.ch. powinno stanowić centrum postęgi Kościoła; Jan Paweł II wskazuje na jego wymiar duchowy (przebaczenie, pojednanie, podnoszenie człowieka z upadku duchowego, z grzechu) i materialny (opcja na rzecz ubogich, troska o najbiedniejszych); m. objawia się w szczególny sposób w postawie przebaczenia, które jest drogą do pojednania; szczeg. obszarem świadectwa m. jest świat ludzkiego cierpienia (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 319-327 (hasło: Miłosierdzie); Wal Jan. Realizacja Bożego miłosierdzia w życiu Kościoła i chrześcijanina. [W:] "Bądźcie świadkami miłosierdzia": materiały z II Diecezjalnego Forum Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich, które odbyło się 14 czerwca 2003 r. w Tarnowie. [Red. W. Piotrowski]. Tarnów 2003, s. 34-55)

ttm263

miłość

uczucie i cnota teologalna, mająca szczeg. znaczenie dla sensu wszystkich cnót; polega ona na miłowaniu Boga ponad wszystko i ze wzgl. na Niego samego oraz na miłowaniu bliźniego ze wzgl. na Boga; Jezus połączył oba te przykazania w jedno (por. Mk 12, 29-31); m. powinna obejmować także nieprzyjaciół (por. Mt 5,

43-48); jako największe i nowe przykazanie m. może doprowadzić do daru życia za innych, tak jak to się stało z Jezusem Chrystusem; w chrześcijaństwie nie stanowi wątpliwości, że miłość jest większa od sprawiedliwości; może być podmiotowa (właściwa człow.) i przedmiotowa (powstała w wyniku poznania); ze wzgl. na źródło poznania m. może być naturalna (przyrodzona) i nadprzyrodzona (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 327-333)

ttm264

miłość bliźniego

jest zakorzeniona w miłości Boga i jest przede wszystkim powinnością każdego poszczeg. wierzącego, ale jest także zadaniem całej wspólnoty Kościoła i to na każdym jej poziomie: od wspólnoty lokalnej, przez Kościół partykularny, aż po Kościół powszechny w jego wymiarze globalnym; caritas nie jest dla Kościoła rodzajem opieki społ., którą można by powierzyć komu innemu, ale należy do jego natury, jest niezbywalnym wyrazem jego istoty; Kościół jest rodziną Bożą w świecie, w której nie powinno zabraknąć nikogo, kto cierpiałby z powodu braku tego, co konieczne; jednocześnie caritas (tak jak Agape) wykraczają poza granice Kościoła; przypowieść o dobrym Samarytaninie pozostaje kryterium miary, nakłada powszechność miłości, która kieruje się ku potrzebującemu, spotkanemu "przypadkiem" (por. Łk 10, 31), kimkolwiek jest; miłość - caritas - zawsze będzie konieczna, nawet w najbardziej sprawiedliwej społeczności, nie ma bowiem takiego sprawiedliwego porządku państwowego, który mógłby sprawić, że posługa caritas zawsze będzie konieczna; istnieje cierpienie potrzebujące pocieszenia i pomocy oraz sytuacje materialnej potrzeby, gdzie potrzebna jest pomoc w duchu miłości bliźniego; życie wewn. człowieka, współpraca z łaską, ma ostatecznie wyrazić się w miłości bliźniego (DCE (20; 25; 28b))

ttm265

miłość małżeńska

istotą małżeństwa jest miłość, która zakłada bezinteresowny dar z siebie; bycie darem wypływa z wolności, jaką został obdarowany człowiek przez Stwórcę; ten dar określa wolność; człowiek jako osoba może sam stanowić o sobie, zatem może ofiarować siebie drugiej osobie, w wolności wyboru; powołanie do małżeństwa jest skierowanie do dwóch osób (kobiety i mężczyzny - małżonków) jednocześnie; m.m. przejawia się w budowaniu wzajemnej jedności oraz otwartości na dar życia; jest wolna od przywłaszczania drugiej osoby oraz jest wolna od użycia; w swym osobowym wymiarze wyraża się poprzez relacje wzajemnego zaufania, otwartości, gotowości obdarowywania dobrem i wzajemnego poszanowania (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 263-275)

ttm266

miłość społeczna

wyrażenie "miłość społeczna" prawdopodobnie pochodzi od św. Tomasza, jednak jego pełniejszy kształt nadał Pius XI w enc. QA, w której odrzucił proponowaną przez ekonomię liberalną wolną konkurencję oraz supremację gospodarczą, a nade wszystko odwołał się do miłości, która w odrodzeniu moralnym społeczeństwa ma do spełnienia szczeg. rolę; zdaniem Piusa XI, mylą się ci, którzy wołają o sprawiedliwość a zapominają o miłości, choć zaznaczył, że miłość nie może zastąpić sprawiedliwości; m. społ. jest najpewniejszym zabezpieczeniem pokoju i ładu społ. (Borutka Tadeusz, Mazur Jan, Zwoliński Andrzej. Katolicka nauka społeczna. Częstochowa-Jasna Góra 1999, s. 55-57; QA)

ttm267

modlitwa

jest to akt rel., w którym człowiek wchodzi niejako w rozmowę z objawiającym mu się Bogiem; człowiek uznaje transcendencję i wszechmoc Boga, składa mu uwielbienie, oddaje Mu się w wierze, nadziei i miłości, otwierając się zarazem na Jego działanie; m. jest istotnym wymiarem życia chrześc., ujmowanego w jego integralności i w tym, co stanowi jego centrum; co więcej, jest częścią człowieczeństwa; modlić się można i trzeba na różne sposoby - ta różnorodność, świadcząca o niezwykłym bogactwie, z jakim Duch Św. ożywia m. chrześcijańską, wychodzi naprzeciw różnym potrzebom i sytuacjom życiowym, w których człowiek zwraca się do Boga; dobra modlitwa powinna posiadać pewne cechy: pokora, szczerłość i wytrwałość, musi być napełniona wiarą, nadzieją i miłością oraz dobrą wolą (DiM (15); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 337-339; Powell John. Twoje szczęście jest w tobie. Kraków 2006, s. 150-151; Słownik teologiczny. Pod red. A. Zuberbiera. [T.] 1: A-N. Katowice 1985, s. 325-328)

ttm269

moralność

ogólny obowiązek, który narzuca się człowiekowi w jego relacjach z innymi, z sobą samym i z przyrodą; wymaganie, które (w przeciwieństwie do prawa) jest wyzwaniem, a w odróżnieniu od obiegowego zwyczaju i społ. obyczaju (nie obowiązuje jedynie ze wzgl. na sankcje społ., ale z tej racji, że skierowuje się do człowieka jako bytu rozumnego i wolnego); człowiek, stosujący się do tych wymagań działa dobrze, gdy zaś wykracza przeciw nim, czyni zło; jest on poddany uwarunkowaniom biol., psychol. i socjokulturowym - nie są jednak jego determinacjami; w miarę jak

je uobiektywina, albo na nowo poznaje, osądza lub za nie odpowiada, odrzuca albo próbuje zmienić, realizuje się jako byt moralny; m. jest składnikiem kultury: każda jednostka uczestniczy w moralności danej społeczności w sposób zróżnicowany etosem grupy, do której należy zindywidualizowany osobowo; m. jest zatem elementem identyfikacji kulturowej i społ., a m. zindywidualizowana na wartości moralne wskazujące na dobra, których ochrona, afirmacja i pomnażanie powinno kierować zachowaniem ludzi (wartości te są niedefiniowalnymi cechami prostymi; funkcjonalny - to normy i dyrektywy moralnego postępowania, które wskazują, jak urzeczywistnić wartości moralne podejmując odpowiednie działania lub się od nich powstrzymując (normy stoją na straży wartości moralnych, określając dopuszczalne i społ. akceptowane sposoby ich realizacji); m. czynów ludzkich zależy od trzech elementów (zw. źródłami m.): od przedmiotu moralności (konkretnego działania, które się wykonuje), od zamierzonego celu (intencji) i od okoliczności działania (co wpływa w sposób drugorzędny na m., ale czasem rola okoliczności wzrasta na tyle, że zmienia moralność czynu) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 339-342; KKK (1750); Nowak Zbigniew. Kompetencja moralna jako kategoria teoretyczna i badawcza w pedagogice wczesnoszkolnej. Kraków 2006, s. 19n)

ttm270

moralność chrześcijańska

system zasad postępowania zawarty w Ewangelii i w nauczaniu Kościoła; w swej dynamicznej strukturze skupia się na wartościach, przede wszystkim na wartościach moralnych, co pociąga za sobą powinność - nie ma moralności bez powinności; m.ch. jest wymagająca: wymaga tego, czego domaga się godność osoby i podstawowy ład społ.; przez realizację tych wymagań człowiek urzeczywistnia siebie; o tym, że m.ch. jest wymagająca, świadczy nauka zawarta w "Kazaniu na Górze"; człowiek jest zobowiązany powiedzieć sobie uczciwie wobec takich wymagań, że przekraczają jego możliwości, nie ozn. to jednak, że one krępują; jest to odwołanie się do czegoś więcej niż to, na co człowiekowi się wydaje, że go stać; wartość moralna ze swej istoty jest dobrem trudnym, wobec tego nie można chcieć, aby wolność ozn. tylko swobodę czynienia wyłącznie tego, na co ma się ochotę; wyraża prawdę objawioną przez Jezusa Chrystusa i nauczaną przez Kościół o człow. i prawdziwym dobru; prawda ta jest piękna - nie jest narzucana siłą, ale odkrywana przez człow. i jawi się mu jako coś najlepszego; podstawą m.ch. jest miłość, wyjaśnia głęboko sens cierpienia, tłumaczy duchową naturę duszy człow., jego godność i wolność - zatem całą jego istotę, jego obowiązki wobec Boga, siebie samego i bliźniego; daje również nadzieję w odniesieniu do życia zarówno tu na ziemi, jak i po śmierci (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 339-342 (hasło: Moralność))

ttm271

moralność ewangeliczna

jest to przede wszystkim moralność błogostawieństw, a szczeg. pierwszego: "Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie" (Mt 5,3); daje człow. nowe perspektywy i stawia nowe wymagania; doskonali i uszlachetnia wymiar społ. należący do natury ludzkiej, którym zajmuje się Kościół wiedząc, że ma tu do czynienia z dziedzictwem wspólnym dla wszystkich ludzi jako takich (LC [online] ekai.pl/bib.php/dokumenty/liberatis_conscientia)

ttm272

moralność uczuć

uczucia same w sobie nie są ani dobre, ani złe; nabierają wartości moralnej w takiej mierze, w jakiej faktycznie zależą od rozumu i od woli (KKK (1767))

ttm273

motywacja moralna

całokształt układu motywów nadających ogólny kierunek działalności danej jednostki, organizujący jej typowe sposoby zachowania się, postawy i reakcje uczuciowe; proces uruchamiający zachowanie człowieka i kierujący je na osiągnięcie celu, na dążenie do określonych sytuacji bądź unikanie innych; pojęcie m. określa nie tylko przejściowy plan podmiotu, ale i względnie stałą strukturę motywacyjną - w tym znaczeniu mówi się o motywacyjnych funkcjach systemu wartości przyjętego przez jednostkę lub o hierarchii jej potrzeb; źródłem m. mogą być czynniki biol., psychogenne i społ.; po osiągnięciu celu m. może ulec redukcji bądź też wzmocnieniu, natomiast niezaspokojenie ich może wywołać frustrację; m. stanowi nieodłączny składnik moralności, jest bezpośrednio związane z ocenami i normami moralnymi - odpowiadając na pytanie dlaczego należy respektować daną normę lub jak oceniać?; stanowi praktyczny sposób uzasadniania ocen i norm moralnych (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 159)

ttm274

Msza św.

wyraz powszechnie używany w Kościele łac., gdzie zwyczajną formułę "rozesłania" zgromadzenia pod koniec liturgii eucharystycznej było wezwanie "Ite, missa est" co zn. "Idźcie, Msza się skończyła" (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 192)

ttm276

nadzieja

jedna z cnót teologalnych, dzięki której chrześcijanin pokłada ufność w Bogu wszechmocnym, miłosiernym i wiernym, spodziewając się osiągnięcia tych dóbr, jakie Bóg przyrzekł, a przede wszystkim wiecznego zbawienia; obejmuje ona całe doczesne życie człowieka i wszystkie wartości odnoszące się do zbawienia, zwł. wyzwolenie z grzechu; n. nie jest tylko postawą indywidualną, lecz oczekiwaniem całej ludzkości, tak w wymiarze nadprzyrodzonym, jak i ziemskim; łączy oczekiwanie wiecznego zbawienia z zaangażowaniem doczesnym, które winno obejmować także troskę o dobro wspólne, sprawiedliwość, pokój, solidarność, prawdę i miłość; w analizie teologicznej należy pamiętać, że n. jest cnotą teologalną, dzięki której pragniemy jako naszego szczęścia Królestwa niebieskiego i życia wiecznego, pokładając ufność w obietnicach Chrystusa i opierając się nie na naszych siłach, ale na pomocy łaski Ducha Św.; n. jest także szczególną postawą wewn., w której można wyróżnić trzy elementy: w n. jest skierowanie ku jakiemś dobru, przekonanie o możliwości jego osiągnięcia oraz świadomość przeszkód w jego osiągnięciu; charakterystyka nadprzyrodzonej cnoty n. domaga się spojrzenia na nią w relacji do cnót: wiary i miłości; wymóg ten wynika z faktu niemożności samoistnienia nadziei - dotknięcie tego zagadnienia stwarza konieczność uwzgl. relacji między wewn. władzami człow. a cnotami teologalnymi; władza rozumu prowadzi do poznania Boga jako Prawdy, wola związana jest z cnotą miłości pożądaną przedmiotu poznania, idzie za rozumem oświeconym wiarą; łaska uświęcająca, której owocem w życiu człow. jest teologalna cnota n., pozwala postrzegać otaczającą rzeczywistość w kategoriach sakralnych (ale nie ubóstwiających); problem doświadczenia cnoty n. w życiu współcz. chrześcijanina (a także człow. niewierzącego) pozostaje ciągle otwarty - fakt ten wynika przede wszystkim z natury samej n.: jej istota, doświadczenie w życiu doczesnym a przede wszystkim eschatol. perspektywa jej realizacji, stawia przed człow. konieczność postrzegania jego życia i otaczającej rzeczywistości w kategoriach rozwijających się cnót: wiary i miłości; przemiana rzeczywistości ziemskich jest możliwa właśnie w perspektywie n. - Bóg poprzez tajemnicę stworzenia, wcielenia i odkupienia otwiera przed współcz. człow. (zamkniętym w zniewoleniu cywilizacyjnej konsumpcji, hedonizmu i praktycznego materializmu) perspektywę Pełni (zjednoczenia z Bogiem, który jest samą Miłością) i właśnie w niej dokonuje się ostateczna synteza wiary i n.; grzechami przeciwko n. są: rozpacz i zuchwalstwo; rozpacz - przekonanie, że Bóg nie chce przebaczyć nam grzechów, i że nie da człow. niezbędnych środków do zbawienia - jest to grzech ciężki, bowiem zaprzecza miłosierdziu Bożemu; zuchwalstwo- brak bojaźni Bożej, tzn. oczekiwanie na miłosierdzie Boże i zbawienie wieczne bez korzystania ze środków zbawienia, które dał Bóg i bez liczenia się z wolą Bożą (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 343-348; KKK (1817); Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 70-71; Tatar Marek. Chrześcijańska nadzieja antycypacją świętości. [W:] Lumen Christi:

tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. T. Paszkowska. Lublin 2005, s. 545-561)

ttm275

naturalizm

opowiedzenie się za tym, że w ostatecznym rachunku nic nie jest w stanie oprzeć się wyjaśnieniu za pomocą metod charakterystycznych dla nauk szczegółowych (Blacburn Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Warszawa 1997, s. 249)

ttm277

naturalizm etyczny

doktryna w etyce normatywnej, utożsamiająca postępowanie moralnie słuszne z działaniem afirmującym życie i utwierdzającym zachowanie ludzkiego gatunku; różne odmiany n.e. pojawiały w dziejach filozofii; każda odmiana n.e. zakłada u swych podstaw naturalizm filoz., którego przeciwieństwem jest z kolei metafizyczny idealizm; i właśnie z tej strony (ze strony idealistycznych koncepcji metafizycznych) kierowana była krytyka pod adresem n.e.; naturalistom etycznym zarzucano, iż nie dostrzegają specyfiki bytu ludzkiego, pomijają swoistość życia duchowego i nie uwzgl. społ. wymiaru egzystencji człowieka; tym samym nie umyka uwadze to, co decyduje o wyróżnionym statusie bytowania człowieka i godności ludzkiej; od n.e. należy odróżnić naturalizm metaetyczny (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 164-165)

ttm278

nauka o aktach ludzkich

dziedzina etyki ogólnej, rozpatrująca zagadnienie moralnej specyfikacji aktu ludzkiego, które wyrasta na gruncie opisu zjawiska wartościowania bezpośrednio znanego każdemu człowiekowi z doświadczenia moralnego; ważna jest ta jego postać, która polega na tworzeniu ogólnych sądów i zdań orzekających o odpowiedniej moralnej kwalifikacji określonego przedmiotu (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 155-196)

ttm279

nauka o odpowiedzialności moralnej

dział etyki ogólnej, którego przedmiotem jest odpowiedzialność rozumiana jako taka właściwość podmiotu, mocą której dobro lub zło zawarte w treści spełnionego przezeń czynu staje się częścią składową moralnej treści jego osobowości, wskutek czego ponosi on związane z czynem konsekwencje; na podstawie odpowiedzialności

człowiek w ostatecznym rozrachunku staje się moralnie ukształtowanym podmiotem, a zarazem uczestnikiem uzależnionej od moralnego postępowania nagrody lub kary, szczęścia lub cierpienia (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 1996, s.419-434)

ttm280

nawrócenie

zwrot od upodobania w grzechu do Boga w sposób, który równocześnie ubogaca osobową integralność człowieka i dobro wspólnoty chrześcijańskiej; nawrócenie jest konieczne, żeby wejść do królestwa Bożego (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 200)

ttm281

neokantyzm

nazwa w sensie ogólnym odnosząca się do wszelkich metafiz. lub etycznych doktryn inspirowanych myślą Kanta, a w węższym sensie ozn. różne tego rodzaju prądy, dominujące w filozofii niem. między 1870 a 1920 r. (Blackburn Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 250-251)

ttm283

neotomizm

ruch, którego źródłem była enc. Leona XIII "Aeterni patris" wyd. w 1879 r., dążący do umocnienia pozycji w teologii katol. św. Tomasza z Akwinu; jest głównym kier. filoz. dominującym we współcz. katolickiej myśli filoz., stanowiący oficjalną doktrynę filoz. katolicyzmu; n. odtwarzający, interpretujący i rozwijający podst. założenia systemu filoz. Tomasza z Akwinu w dziedzinach: metafizyki, filozofii przyrody, teorii poznania, etyki i poglądów społ. - stawia sobie za zadanie uzasadnienie doktryny katol., oprac. zgodnie z założeniami katolicyzmu - problemu stosunku wiedzy do religii i wykazanie znaczenia teologicznie pojętej filozofii dla nauki i zagadnień społ. (Blackburn Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Warszawa 1997, s. 251; Religia. Encyklopedia PWN. T. 7, s. 255-256)

ttm282

nieczystość

grzech nieczystości zawiera w sobie wielorakie zło, które trzeba zobaczyć na tle złożonej etycznej struktury obowiązującego dobra moralnego; n. powoduje zburzenie wewnątrzsobowego porządku wolności, który jest przeciwny cnocie umiarkowania,

wymagającej by wszystkie odruchy wynikające z płciowości, były poddane panowaniu rozumnej woli w oparciu o poznanie ludzkiego sensu płci i jej miejsca w integralnej wizji powołania osoby; brak personalizacji płci powoduje depersonalizację relacji międzypersonalnej - więź mogłaby zaistnieć na płaszczyźnie miłości, lecz miłość jest możliwa tylko na gruncie osobowej wolności daru, która przybiera postać małżeństwa (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 297-298)

ttm284

niedoskonałość

niezachowanie należytej staranności w wykonaniu czynu, co uwidacznia i utrwała się w niewłaściwym jego wytworze (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 30 (1975), s. 310)

ttm285

niepłodność

niemożność poczęcia dziecka po uzyskaniu dojrzałości fiz., zarówno kobiety jak i mężczyzny; n. może wynikać z biol. uwarunkowań zdrowotnych, wrodzonych danej naturze; może też być wynikiem interwencji i zewn. zabiegów stosowanych świadomie (spędzanie płodu, antykoncepcja, sterylizacja) lub wbrew woli osoby, np. praca w warunkach zagrożenia bezpłodnością (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 301; FC (30))

ttm286

nieświadomość

podst. warstwa psychiki człowieka, mieszcząca treści aktualnie nieświadomiane, ale działające na postępowanie ludzkie (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 313)

ttm287

nietolerancja

postawa ideologicznej nieakceptacji cudzych przekonań i wynikająca stąd tendencja do społecznego zwalczania wyznającej je osoby lub grupy (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 314)

ttm288

nieuczciwość

świadome łamanie zasad odpowiedzialności za prowadzone sprawy urzędowe albo powierzone dobra społ. i materialne (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny

nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 314)

ttm289

nieważność małżeństwa

każde małżeństwo zawarte w obliczu Kościoła cieszy się domniemaniem prawnym o jego ważności (kan. 1060 KPK) ; dopóki nie udowodni się w sposób pewny nieważności konkretnego małżeństwa, należy je uważać za ważne zawarte, a więc obowiązujące przez całe życie małżonków; mogą jednak zdarzyć się sytuacje, w których zawierane małżeństwo nie jest ważne, a więc jest tylko małżeństwem pozornym; istnieją następujące przeszkody uniemożliwiające skuteczne zawarcie małżeństwa: zbyt młody wiek, niemoc płciowa, istniejący węzeł małżeński, różnica religii, przyjęte święcenia, złożony ślub czystości, uprowadzenie, małżonkobójstwo, brak przyzwoitości publ., pokrewieństwo naturalne lub prawne, powinowactwo a także brak lub niewystarczalność zgody małżeńskiej (KPK (kan. 1060); Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 302-303)

ttm290

niewiedza

brak należytego poznania określonego przedmiotu, czyli poznania wymaganego dla dokonania właściwej oceny moralnej danego aktu (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 85-86)

ttm291

nihilizm

termin po raz pierwszy użyty przez I.S. Turgieniewa w powieści "Ojcowie i dzieci" (1861) na ozn. rozpowszechnionego wśród radykalnej inteligencji ros. poglądu, że "oczywistość" woli destrukcji zastanego porządku społ. usprawiedliwia użycie wszelkich, przydatnych w jej realizacji środków; w etyce - pogląd podnoszący absurdalny, bo sprzeczny z wymogami życia lub naturą człowieka, charakter tradycyjnej praktyki moralnej, zakładającej obiektywny byt i porządek wartości; także przekonanie o iluzoryczności nierealności lub nieadekwatności wobec możliwości człowieka uznanych wartości i ideałów moralnych (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńaka. Lublin 1990, s. 171; Warzeszak Józef. Bóg Jedyńy w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 43-44; Warzeszak Stanisław. Opowiedzialność za życie: próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności. Warszawa, 2003, s. 73-118)

ttm292

nihilizm praktyczny

ozn. anarchię, dotykającą tej sfery życia, w której sprawne funkcjonowanie poszczegól., składających się na całość tej sfery elementów, jest warunkiem koniecznym, by życie mogło trwać i rozwijać się na pewnym bezpiecznym dla gatunku poziomie (Posłuszna E., Posłuszny J. Resentyment i nihilizm w ujęciu Fryderyka Nietzschego. [W:] Nihilizm: dzieje, recepcja, prognozy. Wyb. tekstów i oprac. S. Gromadzki i J. Niecikowski. Warszawa 2001, s. 128)

ttm293

nihilizm teoretyczny

ozn. panowanie świadomości, która odmawia cech "bytu", "wartości" i "sensu" wszystkim dotychczas obowiązującym kategoriom, przekonaniom czy działaniom; dla n.t. to, co kiedyś uznawane było za prawdę, jest jedynie ciągiem metaforycznych konstrukcji, które w wyniku sprzyjających im okoliczności zyskały społ. akceptację (Posłuszna E., Posłuszny J. Resentyment i nihilizm w ujęciu Fryderyka Nietzschego. [W:] Nihilizm: dzieje, recepcja, prognozy. Wyb. tekstów i oprac. S. Gromadzki i J. Niecikowski. Warszawa 2001, s. 128)

ttm294

nonkonformizm

przeciwieństwo konformizmu; postawa krytyczna wobec zasad, zachowań i norm społecznych, przeciwstawiająca im własny system wartości; n. cechuje jednostki, które nie poddając się społecznej presji żyją w zgodzie z własnymi przekonaniami (Nonkonformizm. [W:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online] pl.wikipedia.org/wiki/Nonkonformizm [dostęp 11.07])

ttm506

normy moralne

imperatywny składnik systemu etycznego, występujący najczęściej w postaci nakazu lub zakazu; człowiek dla siebie nie jest normą ostateczną ani ostatecznym interpretatorem prawa i twórcą norm moralnych (tu jest Urząd Nauczycielski Kościoła); podważenie absolutnego i niezmiennego charakteru n.m. jest ostatecznie podważeniem samej tożsamości sumienia; złożoność życia moralnego zakłada konieczność istnienia norm szczegółowych, a nawet kompromisu, gdyż nie wszystkie normy w swojej treści są dane w formie ostatecznej - kompromis podyktowany jest bogactwem treści prawdy moralnej, nie zaś podważeniem jej obiektywnego charakteru i wyprowadzanych z niej n.m.; normy stają na straży wartości moralnych; towarzysząc wartościom określają dopuszczalne i społ. akceptowane sposoby zachowania się i działania będące realizacją obowiązujących wartości; tym, co najbardziej różnicuje n.m. jest obligatoryjnie tworząc tzw. "reguły ideału"; ze wzgl. na sposób uzasadniania n.m. można je podzielić wg T. Czeżowskiego na: normy teologiczne

i deontyczne; n. teologiczne - uzasadniane są przez wskazywanie określonych dóbr i często przyjmują wartość hipotetyczną; n. deontyczne - wskazują na pewne powinności moralne, które mogą obligować ze wzgl. na: podmiot normatowórczy i przeżycie wartości w sędzie oceniającym (HV; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 361-363; Jaśtał Jacek. Norma. Norma moralna. [W:] Słownik filozofii. Red. J. Hartmann, J. Jaśtał. Kraków 2004, s. 154; Nowak Zbigniew. Kompetencja moralna jako kategoria teoretyczna i badawcza w pedagogice wczesnoszkolnej. Kraków 2006, s. 29-34; PPr; VS (56))

ttm295

normy prawne

rodzaj reguł postępowania, czyli wypowiedzi wskazującej komuś jak powinien postąpić w określonych sytuacjach, obowiązujących na tej podstawie, że zostały ustanowione lub uznane przez państwo (ściślej: kompetentny organ państwa); współcz. n.p. mają przeważnie sformalizowaną postać przepisów prawnych; n.p. nie są jednak równoznaczne z przepisami prawnymi, które będąc jednostkami redakcyjnymi aktu normatywnego zawierają jedynie elementy, z których odtwarza się (wykładnia prawa) odpowiednie reguły postępowania; dopiero na podst. całego zespołu przepisów prawnych ustala się, jakie n.p. obowiązują w danym systemie prawa (Leksykon prawniczy. Pr. zbior. pod red. Urszuliny Kaliny-Prasznic. Wrocław 1997, s. 147 (hasło: Norma prawna))

ttm296

normy społeczne

aprobowane przez większość członków danej grupy lub społeczeństwa zasady określające, jakie zachowanie jest w danej sytuacji społ. akceptowane lub społ. nieakceptowane; n.s. regulują zachowania ludzi, wyznaczają dobór środków służących realizacji określonego celu i ułatwiają interakcje międzyludzkie przez wskazanie na oczekiwane i odpowiednie w danych warunkach reakcje; przestrzeganie obowiązujących n.s. jest społ. sankcjonowane przez system kontroli społ. (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. [Wyd. 2 popr.] Toruń 1998, s. 140 (hasło: Norma społeczna))

ttm296

nowotwór

jest tkanką ustroju, która w pewnych warunkach zaczęła się rozrastać, przekraczając granice potrzebne do prawidłowego jej funkcjonowania; grupa chorób, w których komórki organizmu dzielą się w sposób niekontrolowany przez organizm,

a nowo powstałe komórki nowotworowe nie różnicują się w typowe komórki tkanki; utrata kontroli nad podziałami jest związana z mutacjami genów kodujących białka uczestniczące w cyklu komórkowych (Mała encyklopedia zdrowia. Wyd. 6. Warszawa 1971, s. 639; Nowotwór [online] pl.wikipedia.org [dostęp listopad 2006])

ttm298

Nowy Testament

obejmuje dwadzieścia siedem ksiąg; chrześcijanie uważają, że księgi te (cztery Ewangelie, Dzieje Apostolskie, dwadzieścia jeden Listów i Apokalipsa św. Jana) zostały napisane pod szczególnym natchnieniem Ducha Św., są normą wiary i należą do kanonu Pisma św.; Kościół odnajduje w NT, a przede wszystkim w Ewangeliach, "odwieczne i Boże świadectwo" o rzeczywistości Jezusa Chrystusa (O'Colins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 211)

ttm299

obiektywizm

stanowisko filoz. głoszące, że rzeczy istnieją w sposób niezależny od podmiotu i możliwości ich poznania; w aksjologii jest przeciwieństwem subiektywizmu i charakteryzuje wartości moralne jako istniejące niezależnie od poznającego podmiotu, samoistnie lub jako cechy własne przedmiotów (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 173)

ttm300

obiektywność

umiejętność oceny rzeczywistości w sposób realistyczny, niezależny od osobistych upodobań i emocji (Obiektywność [online] portalwiedzy.onet.pl [dostęp 06.2006])

ttm301

obojętność

postawa obojętności, bierności, niedostrzegania różnic lub niewykazania zainteresowań zwł. podst. dziedzinami życia i działalności człow.; najczęściej odnosi się do wymiaru światopoglądowego; ateizm praktyczny jako indyferentyzm nie ustępuje wprost przeciw Bogu, ale jest systematyczną ignorancją, otępieniem władz moralnych, absolutnym rodzajem drętwoty duchowej, którą sam Chrystus napiętnował; jest obojętnością wobec istotnych problemów życia, poza może tylko własną śmiercią; jest pustką duchową, która w naszych czasach staje się coraz częściej alternatywą wiary; zatem człow. nie ma potrzeby Boga ani stawiania sobie problemu Boga (Marianański Janusz, Narecki Zbigniew. Indyferentyzm. [W:] EK t. 7, szp. 150-152; Warzeszak Józef. Bóg w Trójcy Osób. Warszawa 206, s. 41, 51)

ttm302

ocena moralna

aprobata lub dezaprobata danego stanu rzeczy, najczęściej postępowania ludzkiego (także: intencji, motywów człowieka) w kategoriach dobra lub zła; to taki sąd, który orzeka o dobru wzgl. o złu moralnym właściwym gatunkowo określonej kategorii aktów ludzkich; o.m. jakiegoś działania opiera się na kryteriach moralnych, które różnią się istotnie od kryteriów w naukach szczeg. i opisowych; w o.m. chodzi o to, czy coś jest moralnie dobre (czyli etyczne) czy moralnie złe (czyli nieetyczne), zaś różnica między dobrem i złem jest istotna, a raczej istotowa - to różni się o całą istotę działania; o.m. jakiegoś działania jest implikacją pozytywnego ujęcia normy wiążącej w działaniu, w jakiejś określonej dziedzinie życia; norma określa prawdę, wewn. istotę działania, jego treść przedmiotową, która z natury swej powinna być realizacją dobra moralnego, jeśli to działania ma być uznane za ludzkie, godne człowieka, odpowiadające istocie i powołaniu człowieka; działanie, które jest zaprzeczeniem, odrzuceniem czy zlekceważeniem normy jest działaniem moralnie złym (Bajda Jerzy. Moralna ocena antykonceptji a przerywanie ciąży. Gdańsk 1996, s. 3; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedyńaka. Lublin 1990, s. 174 (hasło: Ocena moralna); Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 244)

ttm303

ochrona przyrody

działalność mająca na celu zachowanie, restytuowanie, a także zapewnienie trwałości użytkowania elementów i zasobów przyrody; gospodarka prowadzona bez o.p. pociąga za sobą niepowetowane straty, takie jak wzmożenie erozji, zmiany reżimu wodnego i susze oraz wymieranie niektórych gat., masowe pojawianie się szkodników itp. (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 590)

ttm304

odpowiedzialność

norma moralna ozn. gotowość ponoszenia konsekwencji złych i dobrych skutków własnych (jednostkowych lub grupowych) działań; wyływająca z poczytalności i nieskrępowania w działaniu oraz domniemania, że wartość moralna spełniana w czynie staje się składową moralnej treści osobowości sprawcy; właściwość ludzkiego postępowania polegająca na możliwości lub gotowości do ponoszenia konsekwencji wzięcia na siebie dobrych i złych skutków własnych poczynań; należy ją rozważać w trzech płaszczyznach: trzeba brać pod uwagę osobę odpowiedzialną, dziedziny odpowiedzialności (obowiązki, działania, postawy, charakter) oraz instytucje (trybunały, ludzie, do których decyzja się odnosi, sumienie, Bóg), wobec których jest

się odpowiedzialnym; o.m. osoby (subiektywna) dot. jednostki, wolnej od determinacji wewn. bądź też zewn. (wolność); posiada subiektywne znaczenie moralne, gdyż nie działa się w oczekiwaniu na rekompensatę albo z obawy przed karą, ale dlatego, że ma się poczucie odpowiedzialności; o.m. dot. także świata, w którym się żyje (rodzina, funkcje zawodowe, działalność społ. itd.) oraz aktywności polit.; uwarunkowania życia człow., będące w dużej mierze konsekwencją wspólnej pracy i relacji społ., są również przez niego kształtowane, stąd zaangażowanie w nie może mieć znaczenie moralne; czyny ludzkie w pełni wolne - muszą być świadome i dobrowolne - co ozn. odpowiedzialne; o. może być zmniejszona lub zniesiona, jeżeli: 1) zachodzi niezawiniona niewiedza (ignorancja), 2) brak świadomości, 3) brak pełnej zgody, 4) jeżeli dana osoba przeżywa ból i cierpienie (wpływające na takie a nie inne działanie człow., które w warunkach zdrowia nie byłoby podjęte); również popełnia grzech ta osoba, która świadomie współdziała w grzechu popełnianym przez inną osobę (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórniego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 373-376; Słownik terminów etycznych. [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 238; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 175)

ttm305

odrodzenie moralne

akt i stan przywrócenia życia moralnego po okresie jego braku, zwł. przez popadnięcie w grzech śmiertelny (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 319)

ttm306

ofiarność

wzgl. trwały lub wywołany sytuacyjnie stan psychofiz. mobilizacji, którego wyrazem jest gotowość do poniesienia określonych strat natury materialnej, fiz., psych. bądź moralnej w imię uznanej wartości (osoby, grupy społ., idei itp.) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 175)

ttm307

ojcostwo

pierwszym i podstawowym zadaniem mężczyzny jest o.; mężczyzna powołany został, by żyć w świadomości roli, jaką ma w przyszłości spełniać: męża i ojca; o. zatem jest specyficzną rolą (powołaniem) mężczyzny i ozn. zajęcie właściwego sobie miejsca w małżeństwie i rodzinie, poczęcie dziecka (dzieci), otoczenie tych dzieci i ich matki miłością oraz utrzymanie i wyżywienie członków rodziny; ojcostwo ludzkie jest odbiciem ojcostwa Bożego i realizacją powołania mężczyzny (Szyran Jerzy. Męskość - ojcostwo [online] www.mateusz.pl/mt/jsz/07.htm; Słownik małżeństwa

i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 318-321 (hasło: Ojciec, III. Ojcostwo))

ttm308

Ojcostwo Boga

O. Boga jawi się jako pierwszy element objawienia Boga w ST, który w świetle NT wskazuje wyraźniej na jedną z Osób Boskich; Bóg Ojciec jest pierwszą Osobą Boską; Chrystus, a z nim NT nazywa Boga - Ojcem (Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 136-138, 148-152)

ttm310

ojcostwo duchowe

zasadnicza rola ojca polega na trosce o właściwy i pełny rozwój nowego życia, jakim jest dziecko - co wskazuje na duchowy aspekt ojcostwa, który wiąże mężczyznę w sposób głęboki i trwały z rodziną; mężczyzna pragnie tworzyć nowe życie, kształtować nowego człowieka, przekazywać swoim dzieciom te wartości, o których słuszności jest przekonany i które sam realizuje w swoim życiu (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 320-321 (hasło: Ojciec. III. Ojcostwo. C. Aspekt duchowy))

ttm311

ojczyzna

kraj, w którym człowiek urodził się, spędził znaczną część swego życia, w którym mieszka lub z którym czuje się mocno związany emocjonalnie mimo przestrzennego oddalenia (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 595)

ttm312

opatrność Boża

jest to opieka Stwórcy nad wszystkim, co stworzył, a więc widzenie przez Niego wszystkich stworzeń i kierowanie nimi ku zamierzonemu celowi we wszystkich szczegółach ich istnienia i działania (Santorski Andrzej. Prawdy wiary katolickiej. Cz. 1. Warszawa 2000, s. 21)

ttm313

opcja fundamentalna

podst. decyzja człowieka, skierowana ku celowi ostatecznemu, która wyznacza ogólny kierunek życia, scala działania osoby i określa zasadnicze moralno-rel. nastawienie do dobra i zła, a w ostateczności do Boga; od niej miałyby zależeć wszystkie

inne indywidualne decyzje i jakość wolności człowieka; opowiedzenie się za wyborem dobra absolutnego nie pozwala planować ani podejmować jednocześnie działań przeciwnych; dokonanie wyboru zasadniczego nie sprawia jednak, że konkretny zły czyn zyskuje inną kwalifikację moralną, bowiem deklaracja wyboru Boga traci znaczenie moralne, jeśli nie łączy się z odpowiedzią na Boże wezwanie; kategoria o.f. mieści się w tradycji nauczania moralnego na temat źródeł czynu moralnego; związek wyboru z wolnością sprawia, że błędne rozumienie wolności skutkuje wypaczeniami w nauce odnośnie o.f. (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórniego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 377-378; VS)

ttm314

opieka paliatywna

całościowa, czynna opieka nad chorymi, których choroba nie poddaje się skutecznemu leczeniu przyczynowemu; obejmuje ona zwalczanie bólu i innych objawów oraz opanowywanie problemów psych., socjalnych i duchowych chorego; swoje działania o.p. kieruje zarówno wobec osoby chorej, jak i jej bliskich; o.p. wyrosta z ruchu hospicyjnego; w ramach o.p. występuje wiele problemów moralnych, spośród których najważniejsze to: właściwa terapia przeciwbólowa, rezygnacja z tzw. uporczywej terapii, sprzeciw wobec eutanazji; o.p. patrzy integralnie na człow. terminalnie chorego; jednym z fundamentalnych założeń o.p. jest duchowe towarzyszenie człow. odchodzącemu, którego pierwszym i podstawowym elementem jest obecność przy łóżku chorego - chodzi tu o pomoc w pojednaniu się z bliskimi, o załatwienie i zakończenie istotnych spraw życiowych (np. pożegnanie z rodziną, spisanie testamentu); poczucie spełnienia ważnych życiowych obowiązków rodzi wewn. spokój oraz umożliwia godne i spokojne odejście; kolejnym ważnym założeniem o.p. jest zachowanie szacunku wobec rel. przekonań chorego i jego światopoglądu - jeśli chory i jego rodzina wyrażają takie życzenie, kapelan i wierzące osoby świeckie roztaczają nad chorym opiekę rel.; w ramach o.p. nie stosuje się nieproporcjonalnych środków med., czyli uporczywej terapii przedłużającej życie za wszelką cenę (kosztem dodatkowych, niewspółmiernych wysiłków i wydatków); rezygnacja ze środków nieproporcjonalnych nie ozn. odstąpienia od wszelkich działań med. - program medycyny paliatywnej oferuje środki, które pacjent może zaakceptować jako proporcjonalne i adekwatne do jego stanu zdrowia, które łagodzą przykre objawy choroby; o.p. to połączeniu takiej opieki med., pielęgnacji i psych. wsparcia oraz duchowego towarzyszenia; w o.p. szanuje się decyzje chorego, które podejmuje w trakcie sprawowania opieki; w nauczaniu Kościoła nie występuje całościowe przedstawienie założeń o.p., znajdują się natomiast wypowiedzi popierające ideę hospicyjną z racji tego, iż jej założenia współbrzmiały z nauczaniem Kościoła na temat końcowego okresu życia człow. i zadań moralnych związanych z cierpieniem i umieraniem (Bartoszek Antoni. Człowiek w obliczu cierpienia i umierania: moralne aspekty opieki paliatywnej. Katowice 2000; Tenże. Hospicjum. [W:] Encyklopedia

bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 197-202; EV (88); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórno, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 381-383; KKK (2279); Umiastowski Jerzy. Medycyna paliatywna. [W:] Encyklopedia bioetyki... [dz. cyt.], s. 288-289)

ttm315

osoba ludzka

podst. kategoria personalizmu, w którym wyróżnia się dwie jej koncepcje statyczną i dynamiczną; koncepcja statyczna charakterystyczna jest dla personalizmu tomistycznego, a dynamiczna dla tzw. personalizmu "otwartego"; definicja osoby pochodzi od Boecjusza, który określał ją jako indywidualną substancję natury rozumnej ("persona est rationalis naturae individua substantia"); def. przejął św. Tomasz a w konsekwencji personalizm tomistyczny; o.l. jest najwyższą wartością moralną i jej podporządkowane powinno być całe życie społ. (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 177; Wroński Stanisław. Filozofia osoby ludzkiej w okresie średniowiecza. Kraków 2006)

ttm316

osobowość

istnieje wiele def. osobowości; jedna z nich mówi, że o. to zbiór (zespół) cech (czynników) gwarantujących stałość zachowania jednostki; w każdej dziedzinie: filozofii, pedagogice, psychologii czy socjologii, termin "osobowość" jest różnorodnie definiowany, bowiem koncepcje osobowości są ściśle uwarunkowane różnym rozumieniem człowieka; o. niepowtarzalna, ukształtowana w procesie rozwoju jednostki, dot. głównie jej rozwoju społ.; rezultat jej przystosowania się do innych członków społeczeństwa oraz do instytucji społ. i systemów normatywnych; jest czynnikiem działającym, a równocześnie rezultatem zmian w społeczeństwie, stanowi również podstawę do wyjaśniania przyczyn zjawisk społ. (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. [Wyd. 2 popr.]. Toruń 1998, s. 148; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 177-178; Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 322-324)

ttm317

państwo

jest konieczne z powodu niewystarczalności rodziny i wspólnoty (wytania się konieczność władzy wyższego rzędu jako najwyższego strażnika dobra wspólnego); o przynależności kogoś do danej społeczności państwowej decyduje polit. świadomość wzajemnej przynależności (nie miejsce urodzenia, język czy umowa społ.); do zaistnienia p. konieczna jest dziś nie tylko deklaracja niepodległości, lecz zaistnienie

określonych warunków społ., polit. i ekonom. oraz właściwych powiązań między-
nar.; p. składa się podmiotów i przedmiotów władzy - są nimi ci sami ludzie, stąd
konieczność stałej równowagi podmiotowości i przedmiotowości - p. jest przede
wszystkim stowarzyszeniem osób; "To natura ludzka, a ostatecznie Bóg, Stwórca
natury, zmusza ludzi do życia w ramach państwa" (enc. DI) (Pyszka Stanisław.
Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s.
42-43; DI)

ttm318

patriotyzm

pojęcie pozostające w ścisłym związku z pojęciem "ojczyzna" i łączące się w miłości
i przywiązaniu do swojego narodu i kraju, na gruncie których kształtują się postawy
 społ.-polit. wyrażające się w czynach jednostek zdolnych przedkładać interes ogólny
nad interesem osobistym (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s.
181)

ttm319

penitent

w Kościele katol. osoba przystępująca do sakramentu pokuty; (z łac. "paeniten-
tus" - pokutujący); penitent powinien przypomnieć sobie swoje grzechy i szczerze
je wyznać, żałować za nie i pragnąć poprawy; brak któregoś z tych integralnych
elementów dyspozycji powoduje iż spowiedź jest nieważna (Kopaliński Władysław.
Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem. [Wyd. 22]. War-
szawa 1994, s. s 387; Penitent [online], pl.wikipedia.org/wiki/Penitent_(katolicyzm)
[dostęp 06.2007])

ttm320

perfekcjonizm

stanowisko etyczne, mówiące, że celem życia jest dążenie do doskonałości charak-
teru albo postępowania; pogląd ten utrzymywali stoicy, ale występował także u
autorów chrześcijańskich, bowiem Jezus wymagał przecież doskonałości od tych,
którzy za Nim poszli; pewnym sposobem osiągnięcia tego ideału są "rady ewan-
geliczne", jednak moralność potoczna i późniejsi pisarze chrześcijańscy uznali, że
potrzeba także zasad, które dałyby się zastosować w praktyce i wobec których po-
słuszeństwo byłoby raczej kwestią obowiązku niż samodoskonalenia się (Blackburn
Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Warszawa 1997, s.
290)

ttm321

permissywizm

tendencja do zbytnej tolerancji dla odbiegających od normy zachowań społ., zakładająca bezużyteczność lub nawet szkodliwość zakazów obyczajowych; jest to styl życia, w którym wolność utożsamia się z przyzwalaniem na jakikolwiek wybór; jest on praktyczną konsekwencją relatywizmu moralnego (Permissywizm [online]. [W:] Wikipedia. Wolna Encyklopedia <http://pl.wikipedia.org/wiki/Permissywizm> [dostęp 06.2007])

ttm322

personalizm

kierunek filoz. i teol., skupiający się na niepowtarzalnej wartości osoby ludzkiej; z jednej strony przeciwstawia się on ideologiom totalitarnym, behawioryzmowi i każdej psychologii, z drugiej - wyklucza jakikolwiek samolubny indywidualizm, szukający poparcia dla swoich własnych "interesów" kosztem innych; p. utrzymuje, że o słuszności i dobroci czynu decyduje to, czy służy on osiągnięciu dobra przez osobę; cała teologia ma charakter personalistyczny, gdyż zajmuje się Bogiem osobowym i powiązany z Nim człowiekiem jako osobą; człowiek jest osobą działającą w sposób wolny i celowy, celem życia indywidualnego i społ. jest rozwój osobowości poszczeg. ludzi; p. jest ściśle związany z kształtowaniem się nauki teol. o Jezusie Chrystusie jako Bogu i człowieku w jednej Osobie Boskiej oraz o Bogu Jedynym w Trzech Osobach; Bóg ceniąc osoby ludzkie, sam staje się człowiekiem i dokonuje jego odkupienia przez śmierć oraz zmartwychwstanie swojego Syna; człowieka z racji swej osobowej godności, zostaje przez Boga powołany do przebywania w Nim w jedności i w miłości; personalistami określa się tych, którzy przyjmują istnienie Boga osobowego i człow. jako osoby; Jan Paweł II docenia funkcję ciała i cielesności człow., jako podmiotu, którego działanie podlega ocenie moralnej i który jest za nie odpowiedzialny; Papież zwraca także uwagę na moralność czynu ludzkiego, który zasadniczo zależy od przedmiotu rozumnie wybranego przez świadomą wolę; dlatego też, aby określić przedmiot czynu indywidualnego, decydujący o jego jakości moralnej, należy przyjąć perspektywę osoby działającej; przedmiot aktu chcenia stanowi bowiem czyn wybrany w sposób wolny; personalistyczna wizja moralności chrześcijańskiej jest próbą przewyciężenia legalistycznego i kazuistycznego w podejściu do moralności (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 385-386)

ttm323

pluralizm

ogólne tolerowanie wielu rodzajów rzeczy; tolerancja może dot. różnych i zapewne niewspółmiernych opisów świata, przy czym pluralista nie uznaje żadnego z tych opisów za bardziej podstawowy niż którykolwiek z pozostałych; prawdziwy pluralizm zakłada subiektywność wolności i obiektywność prawdy - tak rozumiany p.

chroni przed wypaczeniami i wzmacnia istniejące już wartości; granicę wolności w p. stanowi odniesieniu do obiektywnej prawdy (Blackburn Simon. Oksfordzki słownik teologiczny. Red. nauk. J. Woleński. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 2004; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 387-389)

ttm323

pluralizm w teologii moralnej

pluralizm myśli teologicznomoralnej dot. wielotorowości zagadnień, języka, metody i wskazań normatywnych, tzn. ocen i żądań; u podstaw tożsamości doktryny teologicznomoralnej głoszonej w ciągu wieków leży Pismo św.; refleksja teologicznomoralna rozwijała się etapami i wielokierunkowo, włączając odmienne środki interpretacji opartej o aparat myśli filozof. (Olejnik Stanisław. Pluralizm teologiczny a jedność chrześcijańskiej moralności. "Collectanea Theologica" 42 (1972) f. 2, s. 19-38)

ttm324

pluralizm wartości

w etyce - stanowisko orzekające istnienie odrębnych, wielorakich i różnorodnych, ale obiektywnie zhierarchizowanych wartości, reprezentowane m.in. przez M. Schelera i N. Hartmanna (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 188)

ttm325

płciowość ludzka

w podst. znaczeniu: relacja urzeczywistniająca się we wzajemnym oddaniu się kobiety i mężczyzny w małżeństwie; zawiera w sobie zróżnicowanie płci, cielesność i aktywność seksualną; z chrześc. punktu widzenia należy ją odczytać w kontekście aktu stwórczego Boga, który stwarzając człowieka na swój obraz i podobieństwo, stworzył go jako kobietę i mężczyznę; w ten sposób obdarował człowieka możliwością przekazywania życia i czynienia sobie ziemi poddaną; chrześc. wizja p.l. podkreśla komplementarność oraz równość obu płci, ważnym jej elementem jest wzajemna miłość kobiety i mężczyzny, dzięki czemu p.l. zgodnie z Bożym zamysłem staje się darem umożliwiającym otwarcie się na drugiego człowieka w dwojakim sensie: partnerskim oraz rodzicielskim; konsekwencją takiej wizji jest podział ról we wspólnocie małżeńskiej, rodzinnej, eklezjalnej i społ.; p.l. jest Bożym darem, którego należy bronić, strzec i korzystać z niego wg planu Bożego; grzechami przeciwko szóstemu przykazaniu są: nierząd, cudzołóstwo, masturbacja, pornografia, homoseksualizm (FC; HV; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 390-393; PH)

ttm326

płodność

współczynnik demograficzny wyrażający stosunek liczby urodzeń do liczby kobiet w wieku rozrodczym (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Łomianki-Warszawa 1999, s. 337-338)

ttm327

płód ludzki

zarodek człowieka od momentu, gdy jest rozpoznawalny morfologiczne cechy gatunkowe; u człowieka - od 3 mies. ciąży (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 660)

ttm328

pneumatologia

gałąź teologii zajmująca się Duchem Św. (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 244)

ttm329

pobożność

modlitewne i uczuciowe oddanie, które sprawia, że wierzący z głębi serca odpowiadają na to, czego Bóg od nich chce; tradycja katol. (za Septuagintą i Wulgatą) wylicza siedem darów Ducha Św.; natomiast tekst hebr. dwa razy powtarza dar bojaźni Jahwe i nie wspomina o pobożności; liczba 7 ozn. pełnię darów Ducha Św.; dar pobożności zwany w Biblii "duchem przybrania" (Rz 8,15) jest tym przejawem Ducha Św., które stwarza w nas miłujące i pełne czci nastawienie do Boga jako naszego Ojca; dar p. polega na nadprzyrodzonym usposobieniu duszy, które nakłania ją pod działaniem Ducha Św., aby zachowała się w stosunku do Boga jak dziecko bardzo kochające swojego ojca (o którym wie, że je ogromnie kocha); głównym przedmiotem daru pobożności jest sam Bóg, jako Ojciec nieskończenie dobry i godny miłości; dusza ożywiona darem p. nie może lękać się Boga, ale tylko Go kochać (Fąfara Kazimierz. Dar pobożności [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-poboznosc.html [dostęp 11 2006]; Kudasiewicz Józef. Odkrywanie Ducha Świętego: medytacje biblijne. Kielce 1998; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 245)

ttm330

podmiot moralności

człowiek lub inna istota (np. Bóg), zdolna do poznania wartości i norm moralnych lub ich ustanawiania; strona czynna, subiektywna procesu wartościowania, określona w opozycji do strony biernej przedmiotowej; w zn. węższym: sprawca czynu (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 189 (hasło: Podmiot moralny))

ttm331

pojednanie

pragnienie przywrócenia utraconej jedności; w rozumieniu potocznym - pogodzenie się zwaśnionych stron, zgoda kończąca kłótnię, spór; w przypadku doznanej krzywdy pojednanie zakłada także darowanie winy; ma bliski związek z przebaczeniem; w sensie teol. jest łaską, darem Boga - człowiek, przyjmując je i realizując jest zobowiązany do przekazywania go dalej; aby mogło dojść do prawdziwego pojednania pojedynczych osób i społeczności, istnieje konieczność głębokiego nawrócenia wewn. (nawrócenie i pojednanie leżą u podstaw wszelkich dialogów człowieka z Bogiem, między jednostkami, w rodzinach, w grupach, itd.) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 393-396)

ttm332

pokora

cecha zachowania się polegającego na zahamowaniu własnej aktywności i przyjęciu postawy uniżenia, uległości, zachowania określonego dystansu oraz braku jakiegokolwiek sprzeciwu w stosunku do innych osób; może być szczerą (gdy jest odzwierciedleniem stanu psychiki) lub fałszywą (tylko zewn., wynikająca z wyrachowania); p. szczerą, mającą charakter wzgl. trwałą, jest dyspozycją charakterologiczną, której źródłem jest wewn. odczucie (przekonanie) o własnej małości (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 189)

ttm333

pokora chrześcijańska

postawa człow., który w świadomości radykalnego dystansu między nim a Bogiem, z wdzięcznością i odwagą przyjmuje samouniżenie się Boga w swoim Synu (Flp 2, 2-8) i objawione w tym przeobrażenie (wywyższenie), mocą którego mali i słabi tego świata staną się wielkimi w królestwie Bożym (Mt 18, 4; paral.); to pokorne traktowanie samego siebie wyraża się przede wszystkim w przyjęciu (przebaczeniu, znoszeniu) słabości bliźnich, gotowości służenia im i Bogu; pokora chrześc. nie odrzuca darów Boga, ale cieszy się nimi, okazuje wdzięczność Bogu za dary; jest ona jednym z warunków owocnej modlitwy (Powell John. Twoje szczęście jest w tobie.

Kraków 2006, s. 102; Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 403 (hasło: Pokora))

ttm334

pokuta

postawa moralna człowieka, ozn. ciągły proces nawracania się, wewn. przemianę człowieka, jego radykalną odnowę i odrodzenie polegające na zerwaniu z grzechem i na nawróceniu się całym sercem do Boga z nadzieją na Jego miłosierdzie i z ufnością w pomoc Jego łaski; temu nawróceniu serca towarzyszy zbawienny ból i smutek z powodu popełnionego zła i obrazy Boga; p. rozpatrywana jest w aspekcie aretologicznym i sakramentalnym; w aspekcie aretologicznym to cnota, czyli trwała dyspozycja moralna uzdalniająca człow. do nieustannego zwracania się ku Bogu (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 402-405 (hasło: Pokuta - sakrament pokuty))

ttm335

polityka

celowa działalność dot. głównie stosunków między różnymi grupami społ., państwami i narodami, związana z walką o zdobycie i zachowanie władzy państwowej jako narzędzia regulacji kształtowania tych stosunków (A-Z. Encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 668)

ttm336

pomocniczość

zasadę pomocniczości oficjalnie sformułował papież Pius XI w enc. QA; wskazuje na uzupełniające i pomocnicze działanie większych organizmów społ., najczęściej państwa lub zorganizowanych inst. użyteczności publ., na rzecz jednostek i mniejszych grup społ.; zasada pomocniczości podkreśla więzi i wzajemne obowiązki jednostki i społ.; p. ma swoje źródło i podstawę etyczno-społ. w osobie ludzkiej - człowiek jest podmiotem życia polit., społ. i gosp., dlatego pomocniczy charakter państwa wynika z naturalnego pierwszeństwa osoby ludzkiej jako podmiotu działania (a także z natury społ.), którego celem jest wspólne osiągnięcie dóbr niezbędnych dla poszczeg. osób w ich rozwoju; jest zatem oparta na niesieniu pomocy przez społeczność większe - mniejszym, oraz przez społeczność poszczególnym osobom, oczywiście bez naruszania godności osobowej człowieka i z poszanowaniem jego praw (Borutka Tadeusz, Mazur Jan, Zwoliński Andrzej. Katolicka nauka społeczna. Częstochowa-Jasna Góra: 1999, s. 61)

ttm337

pornografia

przedstawienie (pisemne czy obrazowe) spraw seksualnych w postaci pseudoartystycznej, mające na celu wzbudzenie u odbiorcy pożądania czy przeżycia płciowego, zazwyczaj z motywu zysku ekonomicznego producenta i kolportera (Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 330)

ttm338

porządek moralny

z perspektywy chrześc. źródłem p.m. jest Bóg (wówczas mówi się o obiektywnym p.m.) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 293-299)

ttm339

posłuszeństwo

gotowość wypełnienia praw i nakazów albo przyjęcia za prawdziwe stwierdzeń pochodzących od kogoś obdarzonego autorytetem; tylko Bóg ma najwyższy i bezwzględny autorytet; ludzie (np. rodzice wobec dzieci) w różnym ograniczonym stopniu mają udział w autorytecie Bożym; w gotowości pełnienia woli swojego Ojca, Chrystus stał się "posłuszny aż do śmierci" (Flp 2, 8; zob. Hbr 5, 8); p. jest jedną z najważniejszych cnót; sprzyja właściwej formacji sumienia, a człowiek powinien być posłuszny sumieniu, o ile jest ono właściwie uformowane; w ten sposób p. przyczynia się do dynamicznego rozwoju człowieczeństwa, pomimo dziedzictwa grzechu; człowiek realizujący cnotę p. dąży do doskonałości, dzięki czemu staje się darem dla innych, co z kolei otwiera drogę do rozwoju cnót teologicznych; u źródeł p. ewangelicznego jest przyjęcie treści i mocy Słowa Bożego, które nie ozn. tylko usłyszenie treści tego Słowa; ozn. także podejmowanie p. z racji na Słowa Boga przełożonym we wspólnocie wiary (Dzięga Andrzej. Formacyjny walor rad ewangelicznych. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 138-140; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 408-409; KKK (1790); O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 251)

ttm340

postawy etyczne

o kształtowaniu postaw etycznych mówią też liczne stowarzyszenia i organizacje wobec swoich członków np. SBP "kształtuje; postawa jest uznana za przejaw wartościowania pozytywnego (postawa "ku" czemuś) (Giba Celestyn. Modelowe postawy etyczne. RTK 18 (1971) z. 3, s. 45-60; SBP - O nas [online]

www.ebib.info/content/view/94/71 [dostęp 10.2007]; Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 191-192 (hasło: Postawy moralne))

ttm343

postawy moralne

"postawa" to jedno podstawowych pojęć w psychologii społ., socjologii i etyce; ozn. stosunek człowieka do czegoś, wyrażający się we wzgl. stałej skłonności do pewnego typu reagowania na bodźce; trwałe postawy człowieka stanowią składnik jego osobowości, wiążą się ze strukturą motywacyjną jego działań i określają jego charakter; w niektórych teoriach etycznych postawa jest uznana za przejaw wartościowania negatywnego (postawa "od" czegoś) lub pozytywnego (postawa "ku" czemuś), czemu człowiek daje wyraz w zachowaniu lub w wypowiedziach (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 191-192)

ttm342

postawy nieetyczne

przeciwieństwo postaw etycznych; ich celem nie jest dobro drugiej osoby tylko własne; postawy nieetyczne mają oddziaływanie społ., powodując krzywdę innych; postawa taka jest uznana za przejaw wartościowania negatywnego (postawa "od" czegoś) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 191-192 (hasło: Postawy moralne))

ttm344

postmodernizm (filoz.)

prąd myślowy odwołujący się do poczucia końca historii i wszelkich narracji; centralnym zagadnieniem i tematem w p. jest opozycja między pojęciem nowoczesności i ponowoczesności; p. wiąże się z poczuciem lęku przed modernizmem utożsamianym z systemami totalitarnymi; u podstaw p. stoi psychoanaliza i dekonstrukcja (Postmodernizm [online] <http://pl.wikipedia.org/wiki/Postmodernizm>)

ttm345

powinność moralna

ozn. sprawioną przez odpowiedni imperatyw absolutną (czyli bezwarunkową) konieczność, która nie naruszając fiz. wolności człowieka determinuje go duchowo do spełniania odpowiednich aktów dobrych, zaniechania zaś złych; p.m. jest ustalana i określana przez prawo; ozn. konieczność (z różną siłą narzucająca się lub narzucona człow.) wykonania lub zaniechania czegoś, wynikająca z podstawowych kategorii etyki (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 173 (hasło: Obowiązek); Ślipko Tadeusz. Żarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 270-271; Pinckaers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 234)

ttm346

powołanie

pojęcie p. wykracza poza rel. płaszczyznę życia człowieka, ma wiele zakresów znaczeniowych, obejmujących jego świeckie sfery; p. to skłonność, zdolność, zamiłowanie do czegoś, zwykle do jakiegoś zawodu lub zajęcia; powołać kogoś to tyle co wskazać na niego, naznaczyć, wezwać i powierzyć mu godność lub urząd; p. ozn. też wyróżnienie powołanego wśród innych, niepowołanych do wykonywania ważnego zadania; na p. kapłańskie można patrzeć z wielu punktów widzenia, w wielu aspektach odczytywać jego istotę, cel, sens i przeznaczenie (Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 222)

ttm347

powołanie chrześcijańskie

zamyśl Boga dotyczący człowieka, podejmowany przez niego w wolnej decyzji; przez wiarę chrześcijanin odczytuje zamyśl Boży powołujący go do określonego projektu życia i wyposażający w potrzebne dary; dar Boga domaga się wolnej odpowiedzi człowieka - może on podjąć lub odrzucić zaproszenie do zbawczego dialogu z Bogiem; p.ch. dokonuje się w perspektywie Nowego Przymierza, w którym objawia się zbawcza inicjatywa Boga ukazana w Chrystusie; udzielenie pozytywnej odpowiedzi jest możliwe dzięki zakorzenieniu w Chrystusie - źródle mocy i wzorze do naśladowania; p.ch. jest nade wszystko powołaniem do wiary, dzięki której człowiek odkrywa obecność Boga w swoim życiu i podejmuje z Nim współpracę; naśladowanie Chrystusa jest możliwe dzięki łasce Ducha Świętego, który udziela światła i mocy do podjęcia Bożej propozycji; obecnie ideą p.ch. i obejmuje się wszystkich wierzących obdarzonych powszechnym powołaniem do świętości; rozpoznanie p. dokonuje się przez wiarę, która rozjaśnia wszystko nowym światłem i ujawnia Boży zamyśl odnośnie pełnego p. człowieka ; doskonalenie p. dokonuje się poprzez czyny spełniane zgodnie z dobrze uformowanym sumieniem; p.ch. jest zadaniem udzielania odpowiedzi "wołającemu" Bogu przez całe życie; zgłębiając tajemnicę swojego powołania, niezależnie od jego specyfiki i charyzmatu, człow. wierzący uświadamia sobie, że może mu zbraknąć jego ludzkich sił dla udzielenia Bogu wystarczającej odpowiedzi oraz, że potrzebuje specjalnej łaski od Boga, aby zlecone mu zadanie mógł skutecznie podjąć - ma prawo odczuwać lęk serca i pytać Boga o drogę - chodzi tu o dar od samego Boga, o Jego suwerenny wybór i od Niego otrzymane specjalne powołanie (Dzięga Andrzej. Formacyjny walor rad ewangelicznych. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. T. Paszkowska. Lublin 2005, s. 132-141; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 410-412)

ttm348

powołanie do małżeństwa

cechą szczeg. p.m. jest to, iż jest ono skierowanie do dwojga ludzi i przyjęte oraz realizowane przez dwoje; p. do m. to nade wszystko powołanie do miłości; jest to miłość szczególna, w której chodzi o swoistą głęboką wspólnotę życia i miłości; tylko miłość sprawia, że małżonkowie urzeczywistniają siebie przez bezinteresowny dar z siebie; miłość bowiem jest daniem i przyjmowaniem daru; dar osoby dla osoby jest z istoty swojej trwały i nieodwołalny; w tym wzajemnym darze wyraża się oblubieńczy charakter miłości - znajduje się ona u początków przymierza małżeńskiego i jest właściwym motywem zawierania tego przymierza (KDK (47, 48); Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 358-359)

ttm249

powołanie kapłańskie

ozn. wyróżnienie powołanego wśród innych przez Boga do wykonywania ważnego zadania jakim jest kapłaństwo; jest darem Bożej miłości skierowanym do człow. dostrzeżonego i żyjącego w konkretnych warunkach; dar ten człow. "powołany" potrafi dostrzec w sobie, przyjąć i wprowadzić w czyn w swoich akcie miłości do Boga; każde powołanie kapłańskie (i zakonne) należy postrzegać i rozumieć też jako końcowy etap długofalowego procesu wpływów środowiskowych i dyspozycji osobistych jednostki powołanej, który nie przebiega identycznie u wszystkich powołanych (Baniak Józef. Powołanie kapłańskie. [W:] Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 222 (hasło: Powołanie); PDV)

ttm350

poznanie

teoretyczna działalność człow.; przeciwstawia mu się "działanie" w świecie; p. stawia przez filozofię trzy problemy: 1) pochodzenia wiedzy ludzkiej (czyli pyt. o to, czy jej źródłem jest doświadczenie (empiryzm) czy rozum (racjonalizm), 2) problem natury poznania, który sprowadza się do rozróżnienia jego rozmaitych form, 3) problem zasięgu naszego poznania (Julia Didier. Słownik filozofii. Katowice 1992, s. 268-269)

ttm351

poznanie moralne

kształtuje się za pomocą metody dynamicznej refleksji nad ludzkimi czynami; wychodząc od samych czynów stara się ono dotrzeć do ich źródła i przyczyny w osobie

ludzkiej; nie ogranicza się do obserwacji retrospektywnej, ale próbuje uchwycić od wewnątrz poruszenie powodujące czyn po to, aby nim kierować i go dopełniać (Pinckaers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 75)

ttm352

pozytywizm

w szerszym rozumieniu nauka orientacji filoz. w XIX i XX w.; w znaczeniu węższym - system filoz. Comte'a; p. w szerszym znaczeniu, to filoz. postawa wyznaczona nominalizmem, fenomenalizmem, koncepcją metodologicznej jedności wiedzy i odmówieniem sądom aksjol. wartości poznawczych; ów wspólny mianownik pozwala zaliczyć do p., mimo swoistości poszczeg. filozofii, system Comte'a, empiryzm J.S. Milla, ewolucjonizm Darwina i Spencera, i in.; orientacja pozytywistyczna na gruncie etyki zaowocowała dwoma kierunkami: utylitaryzmem i ewolucjonizmem oraz postulatami traktowania etyki jako nienaukowej refleksji nad tym co ludzie uważają za wartości moralne; także sprowadzeniem refleksji etycznej do analizy języka etyki (neopozytywizm); natomiast związek p. ze scjentyzmem, spowodował powstanie nauki o moralności (etyki opisowej) (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 1993-193)

ttm353

pragmatyzm

kierunek powstały w końcu XIX w. w USA, postulujący praktyczny sposób myślenia i działania, uzależniający prawdziwość twierdzeń od ich praktycznych skutków (użyteczność jako kryterium prawdy); nawiązuje do pozytywizmu i utylitaryzmu; wg. p. amer. prawda jest relatywna - prawdziwe jest to, co prowadzi do skutecznego działania, co się w takim działaniu sprawdza, np. religia jako zespół przekonań i praktyk jest o tyle prawdziwa o ile przynosi człow. pożytek; religia jest uważana za prawdziwą, gdy jest moralnie dobroczynna; p. przeciwstawia się racjonalizmowi (A-Z. Encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 704; Didier Julia. Słownik filozofii. Katowice 1993, s. 271-272)

ttm354

prawa człowieka

prawa człow., które każde państwo musi zachowywać to: prawo do życia, wolności sumienia, zgromadzeń, podróży, swobodnego dostępu do niezależnej informacji, do własności prywatnej, do pluralizmu polit. i gosp. i in.; zwykle wyliczają je konstytucje poszczeg. państw; zapisane są w "Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ" z 1948 i Karcie KBWE z Helsinek z 1975 r.; normy prawa pozytywnego definiujące i potwierdzające prawa człow. powinny mieć w prawodawstwie poszczeg. państw albo charakter osobnego aktu normatywnego dot. tylko i wyłącznie praw

człow., albo charakter specjalnych przepisów wprowadzonych do ustawy konstytucyjnej (Mackiewicz Witold. Spory o wartości: narodzenie - życie - umieranie. [Cz.] 1. Warszawa 2006, s. 41-88; Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 48; Skorowski Henryk. Polityczne problemy życia międzynarodowego. [W:] Świat u progu XXI wieku. Warszawa-Tyczyn 2006, s. 161 (w rozdz.: Prawa człowieka podstawą porządku międzynarodowego))

ttm355

prawda

zgodność poznania z rzeczywistością (wg filozofii staroż.); takie określenie p. przejęła scholastyka, a szczeg. św. Tomasz z Akwinu; teoriopoznawcze pojęcie p. dominowało w teologii i częściowo przesłoniło jej pojęcie biblijne; dzisiejsza teologia stara się uwzgl. oba nurty: teoriopoznawczy (p. jako problem poznania rzeczywistości) i egzystencjalny (p. jako problem życia); Jan Paweł II dużo uwagi poświęca relacji między wolnością a p. i przestrzegał przed takim rozumieniem wolności, które czyni z niej absolut i źródło wartości; przypominał, że zgodnie z wiarą chrześcijańską i nauką Kościoła - tylko wolność podporządkowana prawdzie prowadzi osobę ludzką ku jej autentycznemu dobru, którym jest "istnienie w Prawdzie i czynienie Prawdy"; p. w stosunku człowieka do innych ludzi polega nie tylko na mówieniu p. a unikaniu kłamstwa, ale przejawia się nade wszystko w wewn. otwartości wobec drugiego człowieka i jego potrzeb, a także w wierności w stosunku do niego; tylko p. głoszona i przyjmowana w duchu miłości do człow. może zagwarantować prawdziwy dialog, dopiero wówczas możliwe jest autentyczne uczestnictwo w życiu społ. (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 417-419; VS (84))

ttm356

prawdomówność

prawość postępowania i prawość słowa; jest cnotą, która polega na tym, by okazywać się prawdziwym w swoich słowach i czynach, wystrzegając się dwulicowości, udawania i obłudy (KKK (2468-69))

ttm504

prawo

uporządkowany zbiór (system) generalnych i abstrakcyjnych norm postępowania, ustanowionych lub uznanych przez państwo, których realizacja zabezpieczona jest zorganizowanym przymusem państwowym; zbiór ten określa się niekiedy jako p. pozytywne w odróżnieniu od norm nie będących dziełem państwa; w obrębie p. pozytywnego, biorąc pod uwagę sposób jego tworzenia, można wyróżnić prawo stanowione, czyli normy zwyczajowe uznane przez państwo za obowiązujące lub

reguły zawarte w aktach stosowania prawa; terminu "prawo" używa się też w zn. uprawnienia, czyli przysługującej określönemu podmiotowi możliwości zachowania się wywołującego skutki prawne (prawo do czegoś), przy czym zachowanie takie nie jest obowiązkiem podmiotu - tak rozumiane prawo, w odróżnieniu od prawa przedmiotowego, nazywa się prawem podmiotowym (Leksykon prawniczy. Pr. zbior. pod red. Urszuliny Kaliny-Prasznic. Wrocław 1997, s. 236)

ttm357

prawo Boże

nakaz woli Bożej stanowiący ład moralny obowiązujący człow. do działania etycznego; obiektywne prawo Boże jest podstawą i celem każdej decyzji sumienia (Laun Andreas. Współczesne zagadnienia teologii moralnej: teologia moralna fundamentalna. Kraków 2002, s. 67; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 315)

ttm358

prawo Boże ST

Pięcioksiąg Mojżesza nazywany jest także Prawem (Tora), której dużą część stanowi materiał prawny; można tu wyróżnić szereg zbiorów (np. Księga Przymierza: Wj 20,22-23,19; Prawo Świętości: Kpł 17-26; Deuteronomiczna Księga Prawa: Pwt 4,44-28,68) i przyporządkować je różnym okresom dziejów Izraela; prawo może występować w dwóch postaciach: kazuistycznej i apodyktycznej; w Torze trudno przeprowadzić jasny podział na prawa ceremonialne, cywilne i moralne - życie we wszystkich swych wymiarach podlega przymierzu (Langkamer Hugolin. Etyka Nowego Testamentu. Wrocław 1985, s. 13-37 (rozdz. Etos Starego Testamentu. Prawo); Słownik wiedzy biblijnej. Red. nauk. B.M. Metzger, M.D. Coogan; konsult. wyd. pol. W. Chrostowski. Wyd. 3. Warszawa 1999, s. 153 (hasło: Etyka. Tora))

ttm359

prawo Chrystusa

Jezus Chrystus uzupełnił prawo ST w kazaniu na Górze, dopełnił je o przykazanie miłości Boga i bliźniego; prawo Chr. jest: 1) prawem miłości - pobudza do działania z miłości a nie bojaźni, 2) prawem łaski - gdyż może być wypełnione tylko dzięki łasce, 3) prawem wolności - skłania nas do działania pod wpływem miłości, ale w sposób wolny (Dodd Charles H. Prawo Chrystusa. Znak 21 (1969) nr 1, s. 61-73)

ttm360

prawo do prawdy

człowiek, obdarzony przez Stwórcę inteligencją i zdolnością wyboru, posiada tym samym prawo do poznania prawdy i kierowania się nią w życiu; zwł. chodzi tu

o poznanie prawdy normatywnej dla życia i postępowania człowieka; od jej bowiem poznania, uznania oraz kierowania się nią w życiu zależy wprost realizacja powołania ludzkiego i chrześcijańskiego; prawdy normatywne dla człowieka podaje objawienie Boże naturalne i nadprzyrodzone, szczeg. przekazane w Osobie Jezusa Chrystusa (a przechowywane i nauczane przez Magisterium Kościoła); poznanie prawdy normatywnej wymaga ze str. człowieka wysiłku woli, w oparciu o modlitwę i sakramenty (w szczeg. o sakrament pojednania i Eucharystii); negacja prawdy, życie w kłamstwie oraz iluzji, jest wielkim nieszczęściem dla człowieka i społeczeństwa (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 366-367)

ttm361

prawo do życia

jest fundamentalnym prawem człowieka; towarzyszy człowiekowi nieprzerwanie od chwili poczęcia do jego naturalnej śmierci; człow. ma prawo także do tych wszystkich wartości, które są konieczne dla jego egzystencji oraz rozwoju osobowego, dlatego nie tylko ustawy państwowe, ale i konkretne postawy ludzkie dot. poszczeg. osób, powinny w pełni respektować to fundamentalne prawo człowieka do życia i rozwoju (Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 367-368)

ttm362

prawo kanoniczne

zbiór skodyfikowanych ustaw i postanowień prawnych, do których przestrzegania są zobowiązani wszyscy katolicy zarówno jako jednostki, jak i jako rozmaite grupy, które powstały w obrębie Kościoła; szczeg. odnosi się to do KPK ogł. przez Jana Pawła II w 1983 r., KPK dla Kościołów wschodnich ogłoszonego w 1990 r. oraz konstytucji apost. PB (obowiązującej od 1 marca 1989 r.), która reguluje zasady działania Kurii Rzymskiej (KPK; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 popr. i uzup. Kraków 2002, s. 257-258; PB)

ttm363

prawo karne

zbiór przepisów, których celem jest zwalczanie niepożądanych czynów, zwanych przestępstwami, za pomocą właściwych prawu karnemu środków, do których należą kary i środki zabezpieczające (Leksykon prawniczy. Pr. zbior. pod red. U. Kaliny-Prasznic. Wrocław 1997, s. 238)

ttm364

prawo moralne

religijność i moralność ST wyraża się w okazywaniu wierności prawu objawionemu przez Boga i przekazywanemu w ciągłej i żywej tradycji (Tora); prawo to regulowało całe życie moralne narodu wybranego; p.m. wiąże się z życiem i nauczaniem Jezusa, który nie tylko sam je zachowywał, ale uczył, że zachowanie p.m. jest warunkiem osiągnięcia życia wiecznego (por. Mk 17-20; Łk 18,18-21); problematyka p.m. rozumianego zwł. jako prawa człowieka została omówiona przez Jana Pawła II w enc. CA, natomiast w enc. VS Papież wskazał na to, że moralność stanowi podstawę życia społ. i polit., ponieważ "najwyższe Dobro i dobro moralne spotykają się w prawdzie: w prawdzie Boga Stwórcy i Odkupiciela oraz w prawdzie człowieka przez Niego stworzonego i odkupionego" (CA; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 429-433; VS)

ttm365

prawo naturalne

człowiek stworzony przez Boga różnymi darami, w tym możliwością rozumnego poznania i wolnością działania; ta wolność działania przejawia się głównie w możliwości wybierania i podejmowania rozumnych decyzji; dzięki temu człowiek ma możliwość rozeznania i realizacji tego, czego Bóg oczekuje od niego - jako świadomego i wolnego sprawcy swych czynów; to rozeznanie myśli Bożej i Bożych planów odnośnie siebie wiąże się z ryzykiem błędu, zarówno w rozeznawaniu, jak i podejmowaniu decyzji; pomocą dla człowieka są drogowskazy w postaci zasad moralnych, czyli zespołu norm moralnych, różnych od obyczajowych i stanowionych; normy moralne, łącznie z pojęciem celu człowieka oraz z zespołem wartości, stanowią o porządku moralnym, którego ostatecznym twórcą i gwarantem jest Bóg; Bóg obdarza człowieka możliwością rozpoznawania tych norm, a dokonuje się to poprzez poznanie przez człowieka siebie samego, swojej natury, poprzez refleksję nad tym, kim jest; ponadto Bóg kieruje ku człowiekowi swe pouczenie na temat tych norm w Objawieniu oraz poprzez oddziaływanie Ducha Św., który udzielając oświecenia, prowadzi człowieka po drogach wyznaczanych przez "nowego prawo" łaski; idea p.n. jest obecna w ST i NT; zobowiązujące prawo Boże nie wyklucza wolności człow.; p.n. jest wpisane w serce każdego człow.; odróżnia się trzy rodzaje zasad p.n.: 1) zasady pierwszorzędne, najpowszechniejsze i oczywiste dla wszystkich (np. "należy czynić dobrze a zła unikać" czy "nie czyni drugiemu co tobie nie miłe"), 2) zasady drugorzędne, wyprowadzone w sposób jasny z poprzednich (np. "należy każdemu dać to, co mu się należy" - temu poziomowi odpowiada dekalog, 3) niedopuszczalności zemsty; właściwości p.n. (które wyływają z natury ludzkiej) są następujące: p.n. jest powszechne (obowiązujące w całym świecie i wszystkich ludzi), niezmiennie (nie zmienia się z czasem tzn. nie zależy od warunków historycznych, kulturowych itd.) oraz obowiązujące (nie dopuszcza dyspensy,

żaden prawodawca ludzi nie może zwolnić od przestrzegania go; p.n. zostało dane przez Boga, a zwalniać od przestrzegania może tylko jego ustawodawca) i poznawalne (tzn. każdy, używając rozumu może je poznać, jeżeli tylko naprawdę chce); p.n. to udział człow. w prawie wiecznym (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 433-436)

ttm366

prawo natury

reguły (normy) postępowania, które w odróżnieniu od reguł prawa zwanego prawem pozytywnym, nie są tworzone przez państwo (a nawet w ogóle przez celowe działanie człowieka); w zależności od koncepcji (doktryny, teorii) za źródło p.n. uważa się albo racjonalnie poznaną naturę (istotę) przyrody, społeczeństwa lub człow. albo jakąś istotę nadprzyrodzoną; reguły p.n. traktowane są bądź jako normy wyższego rzędu, stojące ponad prawem pozytywnym i stanowiące podstawę jego obowiązywania (takie stanowisko wyraża się m.in. w sentencji "lex iniusta non est lex" - prawo niesprawiedliwe nie jest prawem), bądź jedynie jako kryterium oceny prawa pozytywnego - jako ideał, do którego prawo tworzone przez państwo powinno zmierzać, bez podważania jego obowiązywania; p.n. może być biol., a prawo naturalne rozumiane jest metaf. i moralnie/etycznie (Encyklopedia prawa. Red. Urszula Kalina-Prasznic. Warszawa 1999, s. 559-560)

ttm191

prawo rodzinne

wyspecjalizowany dział prawa cywilnego regulujący stosunki prawne w rodzinie zarówno niemajątkowe i majątkowe, jej istnienie i funkcjonowanie oraz stosunki wewnątrz rodziny jak i z osobami trzecimi; w Polsce kwestie związane z prawem rodzinnym reguluje Kodeks rodzinny i opiekuńczy, kodeks cywilny i ustawy szczegółowe (Prawo rodzinne [online] pl.wikipedia.org/wiki/Prawo_rodzinne [dostęp 03.2006])

ttm367

probabilioryzm

kier. w teologii moralnej, przeciwstawny probabilizmowi, wg którego wolno się kierować tylko tymi opiniami, które mają bardziej oczywiste dowody na swoją korzyść (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 260 (hasło: Probabilizm))

ttm368

probabilizm

kier. w teologii moralnej, którego zasadą znamioną jest to, że jeżeli mimo usiłowań dojścia do pewności pozostaje obiektywna wątpliwość co do istnienia prawa lub co do jego zastosowania, zgodne z prawem będzie oparcie się na opinii prawdopodobnej, nawet gdyby opinia przeciwna, sprzyjająca ściślejszej interpretacji prawa była bardziej prawdopodobna; kier. ten został podważony przez probabiliarizm (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 260)

ttm369

profesja zakonna

jest ściśle związany z powołaniem na drogę rad ewangelicznych, które rodzi się z wewn. spotkania człow. z miłością Chrystusa; odpowiadając na tę "miłość wybrania", poprzez śluby (profesję) trzech rad ewangelicznych (czystości, ubóstwa i posłuszeństwa), człowiek zostaje konsekrowany Bogu; stwarza nową więź człowieka z Bogiem w Jezusie Chrystusa, wyrastającą z pierwotnej więzi zawartej w sakramencie chrztu; ś.cz. prowadzi do umieszczenia w centrum życia osoby konsekrowanej szczególnej więzi z Bogiem; ś.cz. jest odpowiedzią na miłość, na wezwanie do osobistej przyjaźni i zażyłości z Chrystusem; praktykowanie czystości nie jest więc tylko dobrowolną rezygnacją z małżeństwa i życia rodzinnego, ale "charyzmatycznym wyborem Chrystusa jako wyłącznego Oblubieńca" (RD 11) (RD 11); Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 437-438)

ttm438

próżnia etyczna

kryzys aksjol. charakterystyczny dla okresu postmodernizmu (Warzeszak Stanisław. Odpowiedzialność za życie: próba zastosowania w etyce życia Hansa Joanasa zasady odpowiedzialności. Warszawa 2003, s. 141-152)

ttm370

przebaczenie

całkowite wyzbycie się słusznego gniewu, żalu, urazy do kogoś; odpuszczenie, darowanie komuś winy (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 393-396 (hasło: Pojednanie))

ttm371

przyjaźń

nastawienie wewn., które sprawia, że łatwo i z radością czyni się dobro drugiemu człowiekowi; istotnym warunkiem p. jest obopólność; nie można pozostać nieodwzajemniona; ma też całkowicie dobrowolny charakter; wzajemność i bezinteresowna

życzliwość stanowią niejako sprawdzian p.; podstawą jej jest koleżeństwo, wynikające ze wspólnego przebywania i działania; p. w chrześcijaństwie jest uważana za cnotę, ponieważ odbija w sobie miłość Jezusa do wszystkich ludzi bez wyjątku; głęboka p. między ludźmi, wzmocniona p. z Bogiem, stanowi dla obu stron ogromną szansę pełnego rozwoju osobowego - umożliwia duchowe otwarcie na drugiego człowieka i jego wewn. bogactwo, uzdalnia do współpracy, pomaga w poznaniu siebie i sprzyja dojrzewaniu osobowemu; świadomość akceptacji i afirmacji ze strony przyjaciela wywołuje lub umacnia wiarę w siebie oraz pozwala radować się życiem (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 438-441; KKK (2347))

ttm44

przyjemność

uczucie zadowolenia wywołane dodatnimi bodźcami zmysłowymi, przeżyciami duchowymi i rel.; w postawie hedonistycznej w p. upatruje się źródło szczęścia, cel ludzkich dążeń i kryterium wartości moralnej czynów ludzkich; nastawienie człowieka jedynie na zaspokajanie p. jest wyrazem odrzucenia Boga i postawienia człowieka w centrum rzeczywistości (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 441-442)

ttm373

przykazania

biblijne określenie prawa moralnego; wskazuje na Boga, jako Tego, który nakazuje czynić dobro, zakazuje czynić zło; wśród wielu p. szczeg. miejsce zajmuje Dekalog; największym p. jest nakaz miłości, ogłoszony przez Jezusa jako "nowe", w nim streszczają się wszystkie inne p.; p. nie są narzucone człowiekowi, lecz zostały zapisane w ludzkim sercu jako uniwersalne prawo moralne; zachowanie p. jest możliwe dzięki łasce Bożej (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 442-447)

ttm374

przykazania kościelne

szczegółowe przykazania wiążące wszystkich członków Kościoła katol. (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 256)

ttm375

psychologia

nauka zajmująca się powstawaniem i przebiegiem procesów psych., ich rolą w sterowaniu zachowaniem człowieka, w regulowaniu jego stosunków ze światem otaczającym; jako samodzielna nauka swymi korzeniami sięga do czasów sprzed ok. 100 lat - do medycyny i filozofii; z medycyny zaczerpnęła pogląd, że wyjaśnienie tego, co się robi, myśli i czuje musi być osadzone w biologii oraz fizjologii; z filozofii - kategorię problemów odnoszących się do umysłu, woli i wiedzy (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 721; Reber Arthur S. Słownik psychologii. Warszawa 2000, s. 588)

ttm376

psychologia rozwojowa

dziedzina psychologii zajmująca się procesem zmiany w ciągu całego życia; przez "zmianę" rozumie się tu dowolną jakościową i/lub ilościową modyfikację struktury lub funkcji; od niemowlęstwa do wieku młodzieńczego, dojrzałości i starości, od narodzin do śmierci; od rozumowania nielogicznego do logicznego itd. (Reber Arthur S. Słownik psychologii. Pod. red. nauk. I. Kurcz i K. Skarżyńskiej. Warszawa 2002, s. 593)

ttm377

psychologizm

doktryna, wg której wartości moralne są tworemi myślowymi, "fikcjami" wytworzonymi przez jednostki lub grupy, które przypisują je z różnych wzgl., głównie emocjonalnych i użytecznościowych, rozmaitym przedmiotom; to przypisywanie wytwarza błędne wrażenie, jakby te wartości rzeczywiście znajdowały się w tych przedmiotach (Tomczak Jan. Formowanie dojrzałego sumienia. "Horyzonty Wiary" 9 (998) 2, s. 25-41)

ttm378

pycha

pierwsza z głównych wad moralnych; przesadne pragnienie własnej chwały, egoistyczne ujmowanie miłości własnej, wywyższanie się ponad innych; prowadzi do odrzucenia Boga i Jego woli; z p. związane jest zuchwalstwo, przesadna ambicja, próżna chwała; przeciwieństwem p. jest pokora; wpływ p. na życie moralne jest szczeg. szkodliwy; p. należy przezwyciężyć i żyć wg mądrości Bożej; p. związana jest z subiektywizmem, gdyż człow. nie chce się podporządkować obiektywnym normom moralności, bo to wiązałoby się ze zmianą własnego zdania (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 448-449; Powell John. Twoje szczęście jest w tobie. Kraków 2006, s. 22-23; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 413-414)

ttm379

rachunek sumienia

określenie tradycyjne ozn. rewizję życia duchowego, celem wykrycia popełnionych wykroczeń moralnych, jako warunku podjęcia dobrych postanowień na przyszłość, połączonego z żalem za wyrządzone zło; podczas r.s. mamy się rozliczać przede wszystkim ze swoich świadomych intencji (Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa Warszawskiej 1999, s. 64-65; Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 343)

ttm380

racjonalizm

postawa intelektualna i wyrażający ją kierunek filoz. - akcentujące prymat rozumu w życiu indywidualnym i społ. zwł. na niekorzyść roli uczuć, woli człowieka oraz jego tendencji rel.; system, który w poszukiwaniu prawdy (także prawdy rel.) daje pierwszeństwo rozumowi; bardzo mocne nastawienie racjonalistyczne było cechą Oświecenia; obecnie r. nie jest już w tak dużym stopniu jak dawniej używany jako synonim ateizmu i agnostycyzmu; jednakże chrześcijanie wschodni często łączą r. z zachodnim indywidualizmem, który rozluźnia więzy z prawdziwym środowiskiem wiary jakim jest wspólnota (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 275; Witek Stanisław. Słownik terminologiczny nauk moralnych. ABMK 32 (1976), s. 343)

ttm381

rada (teol.)

dar dodający sił przy podejmowaniu decyzji w Duchu Św. w praktycznych sytuacjach życiowych; przez ten dar odnoszenie się do rzeczy praktycznych ma na celu udoskonalenie w nas cnoty roztropności, która sprawia, że dusza działając pod jej wpływem odróżnia natychmiast co należy czynić a czego unikać (czy to chodzi o własne postępowanie, czy też kierowanie innymi) (Fąfara Kazimierz. Dar rady [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-rady.html [dostęp 11 2006])

ttm382

radość

uczucie zadowolenia wynikające z posiadania jakiegoś rzeczywistego lub wyimaginowanego dobra; odróżnia się r. od przyjemności, która jest chwilowa i czysto zmysłowa (r. jest pełniej przeżywana); r. odróżnia się także od szczęścia, które odznacza się trwałością i ciągłością (Julia Didier. Słownik filozofii. Katowice 1993, s. 290)

ttm383

radę ewangeliczne

określenie trzech wskazań Ewangelii, które z jednej strony "streszczają" sposób życia Jezusa, a z drugiej - stanowią syntezę orędzia moralnego; jest to wezwanie do czystości, ubóstwa i posłuszeństwa; Vat. II włączył zachowywanie r.e. w powszechne powołanie do świętości, a na pierwszym miejscu postawił radę czystości konsekrowanej; zachowywanie r.e. jest związane ze chrztem i prowadzi do tajemnicy paschalnej jako szczytu i centrum odkupienia, dokonanego przez Chrystusa; r.e. różni się od przykazań - wskazują drogę radykalizmu ewangelicznego; do praktykowania życia ewangelicznego wezwane są w sposób szczeg. osoby konsekrowane: "życie konsekrowane, głęboko zakorzenione w przykładzie i nauczaniu Chrystusa Pana, jest darem Boga Ojca, udzielonym Jego Kościołowi za sprawą Ducha Świętego" (VC, 1); świadectwo życia konsekrowanego, naznaczonego realizacją rad ewangelicznych, zawsze było i jest obecne we wspólnocie Kościoła dzięki ślubom, ale także każdy wierzący z mocy chrztu św. jest powołany do naśladowania Chrystusa, z zachowaniem specyfiki własnego powołania. (Dzięga Andrzej. Formacyjny walor rad ewangelicznych. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. T. Paszkowska. Lublin 2005, s. 132-141; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 451-454; VC (1))

ttm384

radykalizm ewangeliczny

postawa bardzo wyraźnego i całościowego przyjęcia wymagań Ewangelii, zwł. tzw. rad ewangelicznych (ubóstwa, czystości i posłuszeństwa) i zdecydowanego wypełniania ich w życiu w duchu ofiary i wyrzeczenia; chrześcijanie powinni pamiętać, że sam Jezus stawia radykalne wymagania tym, którzy mają być Jego uczniami (por. Mt 19,16-22); Jan Paweł II pisze, że ten, kto naśladuje Chrystusa i to we wszystkich wymiarach swego życia, znajdzie zawsze w sobie wystarczającą moc, której źródłem jest łaska Boża (i przy pomocy Kościoła będzie mógł wypełnić to, czego żąda od niego Chrystus) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 454-458; NMI; VS)

ttm385

redukcjonizm

każda próba wy tłumaczenia lub wyjaśnienia złożonych danych rzeczywistości przez odwołanie się do jednego tylko jej aspektu; w ten sposób filozof może ogólnie utożsamić rzeczywistość z dostępnymi bezpośrednio danymi zmysłowymi; odrzucenie wiary w Boga przybiera zazwyczaj pewną postać redukcjonizmu (O'Collins

Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 276)

ttm386

relatywizm

stanowisko filoz., które odrzuca tezę o istnieniu obiektywnych, ostatecznych oraz fundamentalnych twierdzeń o świecie, mających charakter powszechnie obowiązujący (Relatywizm : zagrożenie czy szansa? Etyka (1998) nr 31, s. 39)

ttm387

relatywizm moralny

pogląd, wg którego wartości, normy i oceny moralne mają charakter względny i zmieniają się w różnych czasach i społeczeństwach; r.m. jest ściśle powiązany z poglądem teoriopoznawczym, wg którego poznawalne są jedynie relacje i uwarunkowania, w jakich pozostają byty, same zaś w sobie nie są one możliwe do poznania; praktycznym skutkiem r.m. jest permissywizm moralny, czyli łatwe przyzwalanie na wszystko (odnosi się to nie tylko do wychowania, ale także do całokształtu życia społ.) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 459-462)

ttm388

religia

systemy wierzeń w bóstwo, obejmujące księgi święte, obrzędy kultowe i życie etyczne jej zwolenników (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 280)

ttm389

rodzicielstwo

odpowiedzialne rodzicielstwo związane jest z przekazywaniem życia i wychowaniem potomstwa; r. tak pojęte stanowi konkretyzację powołania małżeńskiego; odpowiedzialność rodzicielska wobec Boga wynika z powołania małżeńskiego, udzielonego określonej kobiecie i mężczyźnie, aby stanowili małżeństwo, a wraz z dziećmi powołanymi do życia - rodzinę; stanowi istotny wyraz miłości małżeńskiej, choć celem wzajemnego daru męża i żony nie jest tylko zrodzenie dzieci i ich wychowanie, ale również pogłębienie wzajemnej więzi małżeńskiej (Słownik małżeństwa i rodziny. Pod. red. E. Ozorowskiego. Warszawa-Łomianki 1999, s. 313-314)

ttm390

rodzicielstwo duchowe

macierzyństwo i/lub ojcostwo duchowe (Zimoń Damian. Rodzicielstwo duchowe. "Pastores" (1999) nr 2, s. 61-66)

ttm391

rodzina

podst. społeczność ludzka złożona z małżonków i ich dzieci (również adoptowanych), a także osób związanych ze sobą pokrewieństwem i powinowactwem; jest też wspólnotą w służbie człow.; w r. człowiek uczy się dostrzegać w bliźnim godność osoby i dziecka Bożego, ponieważ w każdym, a nade wszystko w ubogim, słabym i cierpiącym dostrzega oblicze Chrystusa, którego ma kochać i któremu ma służyć; troska duszpasterska Kościoła nie powinna ograniczać się do r. chrześcijańskich, ale winna przejawiać się wobec wszystkich r., a zwł. wobec tych, które znajdują się w sytuacjach trudnych, czy nieprawidłowych; r. jest wspólnotą życia i miłości między kobietą i mężczyzną, którzy ślubują sobie wzajemną miłość przez całe życie i współdziałanie w wydaniu potomstwa i jego wychowaniu (GS; Hajduk Ryszard. Rodzina uprzywilejowanym miejscem wychowania do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II. [W:] Jan Paweł II o cierpieniu i rodzinie. Pr. zbior. pod red. W. Nowaka. Olsztyn 2006, s. 83-95; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórniego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 464-468)

ttm392

rozgrzeszenie

wypowiedzenie nad skruszonymi grzesznikami formuły przebaczenia grzechów osobistych przez Chrystusa; r. może być wyrażone w formie orzekającej albo modlitewnej (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 282-283)

ttm393

rozgrzeszenie sakramentalne

jest istotną częścią sakramentu pokuty i nawiązuje do Chrystusowej posługi przebaczenia, a także do władzy "związywania" i "rozwiązywania", jaką pozostawił On Kościołowi; rozgrzeszenia udziela bp zarządzający diecezją oraz kapłani, którzy otrzymali od biskupa upoważnienie do słuchania spowiedzi, która (zgodnie z KPK r. 1983) mają prawo słuchać na całym świecie; rozgrzeszenie na początku Mszy św. i podczas Liturgii Godzin nie jest sakramentem, lecz "sakramentale" (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 282-283)

ttm394

rozgrzeszenie zupełne

jest udzielane, gdy istnieje niebezpieczeństwo śmierci lub gdy ze wzgl. na wielką ilość chcących przystąpić do sakramentu pokuty niemożliwa jest spowiedź indywidualna; należy jednak pamiętać, że przy najbliższej nadarzającej się sposobności osoby te powinny wypowiadać się indywidualnie (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków, 2002, s. 283-284)

ttm395

roztropność

cnota uzdalniająca rozum praktyczny do rozeznawania w każdej okoliczności prawdziwego dobra i do wyboru właściwych środków do jego pełnienia; nie należy jej mylić z nieśmiałością czy strachem, ani z dwulicowością czy udawaniem; kieruje ona innymi cnotami, wskazując im zasadę i miarę; kieruje bezpośrednio sądem sumienia; jest cnotą moralną ponieważ doskonali myślenie związane integralnie ze słuszną orientacją woli; odniesienie r. człowieka do miłującej Mądrości Boga pozwala najpierw precyzyjnie nakreślić granice chrześcijańskiej r. w procesach związanych z decyzjami i aktami sumienia (KKK (1806); Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnoego, K. Jezyny. Radom 2005, s. 468-470)

ttm396

rozum

pojęcie r. jest bliskoznaczne z pojęciami intelektu i umysłu, ale w historii myśli filoz. ulegające zmianie treściowej i zakresowej; r. ozn. władzę poznawczą, w szczeg. właściwą człow. określanemu mianem "animal rationale"; pojęcie r. może dotyczyć indywidualnego r. funkcjonalnie związanego z konkretnym ludzkim organizmem, jako podmiot: postrzeżeń, pamięci, wyobrażeń, uczuć, pojmowania, aktów woli; może ozn. również r. w ogóle, ujmowany rodzajowo, różny całkowicie od materii, przenikający wszystkie rozумы indywidualne; w niektórych kierunkach wyodrębnia się go jako rozsądek, jako władzę umożliwiającą prawidłowe rozumowanie, wnioskowanie, konsekwentne i ścisłe formowanie myśli; wreszcie jako władzę odnajdywania przyczyn i istoty zjawisk; treści poznania rozumowego stanowią podstawę wiedzy dyskursywnej; rozróżnia się ponadto r. spekulatywny i r. praktyczny (Fąfara Kazimierz. Dar rozumu [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-rozumu.html [dostęp 11 2006]; Julia Didier. Słownik filozofii. Katowice 1993, s. 305)

ttm397

rozum praktyczny

odnosi się do działania (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedynaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 106 (hasło: Intellect))

ttm398

rozum spekulatywny

ma na celu myślenie teoretyczne, czyli przede wszystkim porządkowanie pojęć (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 106 (hasło: Intellect))

ttm399

rozwód

rozwiązanie za życia obojga małżonków ważnie zawartego małżeństwa; współcz. r. jest dopuszczalny w prawodawstwie wszystkich niemal państw, przy czym niektóre ustawodawstwa traktują go jako sankcję za zawinione naruszenie obowiązków małżeńskich czy jako środek likwidacji małżeństwa nie mogącego spełnić swej funkcji; r. jest objawem kryzysu małżeństwa i rodziny, co musi napełniać troską i budzić niepokój sumienia każdego człowieka; niemoralny charakter r. wynika z nieporządku, jaki wprowadza on we wspólnotę rodzinną i w społeczeństwo (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórniego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 470-474)

ttm400

rozwój moralny

wzrastanie w człow. świadomego poczucia odpowiedzialności i odpowiadające mu dojrzewanie osobowej wolnej woli; oficjalna nauka Kościoła głosi, że dziecko osiąga "wiek postępowania się rozumem" około siódmego roku życia i że od tego czasu zaczyna działać jako odpowiedzialna osoba ludzka; współcz. psychologia pokazuje, że dzieci często działają pod przymusem, i że moralne zasady tylko powoli docierają do ich wnętrza (by mogły rozpocząć działalność jako wolne i odpowiedzialne osoby ludzkie); wspólnoty chrześcijańskie mają obowiązek tworzyć warunki sprzyjające rozwojowi ku odpowiedzialności moralnej w pełnej wolności (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 284)

ttm401

rygoryzm

stanowisko w etyce normatywnej domagające się bezwzgl., ścisłego i bezwyjątkowego przestrzegania prawideł etycznych; klasycznym przykładem jest tu koncepcja etyczna Kanta, w myśl której za postępowanie moralnie słuszne uchodzi jedynie

postępowanie zgodne z prawem moralnym (imperatyw kategoryczny) i wynikające z poczucia obowiązku; r. domaga się przy tym ścisłego poszanowania zasad moralnych, bez wzgl. na konkretne okoliczności i empiryczne uwarunkowania; dla r. nie mają również znaczenia np. takie wartości jak dobro i interes drugiej osoby, uczucia przyjaźni, miłości bliźniego; jedynym motywem działania jest tu poczucie powinności i respektu dla prawa, stąd też r. jest zwykle stanowiskiem ostro przeciwstawnym wszelkim odmianom hedonizmu, eudajmonizmu i utylitaryzmu, natomiast ściśle wiąże się z formalizmem etyczny (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 213)

ttm402

sakrament kapłaństwa

jest sakramentem, dzięki któremu posłanie, powierzone przez Chrystusa Apostołom, nadal jest spełniane w Kościele aż do końca czasów; jest to więc sakrament posługi apostołowskiej; obejmuje trzy stopnie: episkopat, prezbiterat i diakonat (KKK (1536))

ttm404

sakrament małżeństwa

jest znakiem związku Chrystusa i Kościoła, a udziela się go małżonkom; łaska s.m. udoskonala ludzką miłość małżonków, umacnia ich nierozzerwalną jedność i uświęca ich na drodze do życia wiecznego (KKK (1661))

ttm405

sakrament namaszczenia chorych

jeden z siedmiu sakramentów w Kościele kat., który udziela chrześcijaninowi doświadczonej chorobą lub starością specjalnej łaski (sakrament uzdrowienia); sakrament ten został ustanowiony przez Chrystusa, co potwierdza św. Marek (por. Mk 6, 13); jest przeznaczony dla poważnie chorych (tzn. w zagrożeniu życia), dla mających poddać się trudnej operacji oraz dla osób w podeszłym wieku; do skutków s.n.ch. należy zaliczyć: przebaczenie grzechów, jeśli chory nie mógł go otrzymać przez sakrament pokuty, zjednoczenie z męką Chrystusa dla dobra chorego i całego Kościoła, umocnienie do przyjmowania cierpienia po chrześcijańsku, powrót do zdrowia jeśli służy dobru duchowemu chorego, przygotowanie na przejście do życia wiecznego (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 351-352; KKK (1499-1523))

ttm406

sakrament pokuty

w aspekcie sakramentalnym zw. spowiedzią, stanowi jeden z siedmiu sakramentów ustanowionych przez Chrystusa i sprawowanych przez Kościół; sakrament ten jest widzialnym znakiem pojednania człowieka z Bogiem i Kościołem, czyli spotkania skruszonego grzesznika z miłosiernym Chrystusem żyjącym w Kościele i dokonującym przebaczenia grzechów za pośrednictwem Kościoła; s.p. jest nieodzowny dla chrześcijan, którzy przez grzech śmiertelny zerwali więź przyjaźni z Bogiem, aby mogli oni ponownie wrócić do życia w łasce; chodzi o przemianę serca, do której jesteśmy wezwani (jest ona zawsze dziełem łaski, zanim zacznie być trudem człowieka); s.p. daje nam tę łaskę do ciągłego prowadzenia tej wewn. przemiany (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 402-406 (zob. hasło: Pokuta - sakrament pokuty); KKK (1420-1421); Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 62)

ttm407

sakramentologia

dział teologii moralnej; także dogmatycznej, ale tu: nauka o sakramentach w aspekcie moralnym (Kokoszka Adam. Sakramentologia moralna. Cz. 1-3. Wyd. 2. Tarnów, 2003-2005)

ttm408

sakramenty inicjacji chrześcijańskiej

sakramenty: chrztu, bierzmowania i Eucharystii, na których opiera się wspólne powołanie wszystkich uczniów Chrystusa: powołanie do świętości i do misji ewangelizacji świata; udzielają one łask koniecznych do życia według Ducha podczas życia ziemskiego (KKK (1533))

ttm409

sakramenty powołania chrześcijańskiego

sakramenty: kapłaństwa i małżeństwa; są nastawione na zbawienie innych ludzi; przez służbę innym przyczyniają się także do zbawienia osobistego; udzielają one szczeg. posłania w Kościele i służą budowaniu Ludu Bożego; powołanie Boże zawiera w sobie dwa składniki: dar i zadanie; powołanie jako dar zawiera wezwanie do posłannictwa; Komunia stanowi istotny aspekt, odznaczający się trwałością na całą wieczność, natomiast posłannictwo, które wynika z powołania, ogranicza się tylko do ziemskiego życia (KKK (1534); Słownik małżeństwa i rodziny. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki 1999, s. 358 (hasło: Powołanie małżeńskie))

ttm410

sakramenty św.

ustanowione przez Chrystusa znaki widzialne, które nie tylko wskazują na rzeczywistość niewidzialną, ale wprowadzają człow. w tajemnicę życia Bożego; jako znaki łaski aktualizują i realizują w człow. Chrystusowe dzieło uświęcenia i zbawienia; na uwagę zasługują dwa aspekty odnowy posoborowej: wskazanie na personalistyczną interpretację s. jako osobowego spotkania i tajemniczej wymiany darów oraz stwierdzenie, że s. jako znaki łaski Bożej są jednocześnie źródłem zobowiązań moralnych; odpowiedź wiary jest koniecznym elementem życia sakramentalnego, a wszelkie rozwijanie tzw. "pobożności sakramentalnej" powinno prowadzić do pogłębienia wiary; związek między s. a życiem moralnym sprawia, że współcześni chrześcijanie mogą uczestniczyć w sposób bardziej świadomy i autentyczny w istocie i posłannictwie Boga, przyjmując sakramentalny styl życia, wyływający z celebracji s. i pobudzający do urzeczywistnienia w społeczeństwie wartości ewangelicznych; najbardziej widać to w Eucharystii (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 479-484)

ttm411

sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego

zalicza się tu: sakrament namaszczenia chorych i sakrament pokuty (KKK (1211); Sakramenty [online] www.mikolaj-bydgoszcz-home.pl/katechizm/sakramenty.htm)

ttm438

samobójstwo

działanie, w którym człow. dąży do odebrania sobie życia; zadanie sobie śmierci nie jest tu przypadkowe, ale - przynajmniej pośrednio - zamierzone; a więc takie, w którym godzący w swoje życie jest rzeczywistym sprawcą własnej śmierci; s. nie jest wyłącznie sprawą samego człowieka godzącego we własne życie, obciąża ono również innych, środowisko; Kościół katol. stanowczo potępia s.; każdy bowiem jest odpowiedzialny przed Bogiem za swoje życie, które do Niego otrzymał; Bóg pozostaje najwyższym Panem życia; człow. jest zobowiązany przyjmując je z wdzięcznością i chronić ze wzgl. na Jego cześć i dla zbawienia duszy; jest on tylko zarządcą, a nie właścicielem życia, powierzonego mu przez Boga; do s. może prowadzić np. alkoholizm, który jest zaburzeniem w rozwoju osoby, charakteryzujący się m.in. zmianą hierarchii wartości oraz tendencją do agresji i autoagresji (samobójstwa) (EV; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 484-488)

ttm441

sceptycyzm

ozn. wątpienie w moŹliwoŹc poznania czegoŹ jako rzeczy pewnej; Pyrron z Elidy utrzymywał, Źe ludzie nigdy nie mogą miec pewnoŹci o czymkolwiek; taki absolutny sceptycyzm, zw. teŹ czasami pyrronizmem, jest oczywiŹcie sam w sobie sprzeczny; s. względnym ogranicza się do pewnych dziedzin wiedzy, np. do prawd rel. lub moralnych; jest to (we wspólc. rozumieniu) stanowisko odrzucające moŹliwoŹc istnienia wiedzy lub nawet racjonalnego przekonania albo w okreŹlonej dziedzinie (np. w etyce), albo w dowolnej kwestii; nie naleŹy mylić s. z relatywizmem (doktryną o naturze prawdy) której Źródłem moŹe byc chęć uniknięcia sceptycyzmu (Blackburn Simon. Oksfordzki słownik filozoficzny. Red. nauk. J. Woleński. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 360-361; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 293)

ttm412

selekcja eugeniczna

na poziomie Źycia prenatalnego polega na unicestwianiu kaŹdego Źycia bądź w łonie matki, bądź - w przypadku zapłodnienia "in vitro" - jeszcze przed implantacją (przez selektywny transfer zarodków) - jeŹli badania prenatalne wykaŹą nieprawidłowoŹci w rozwoju poczętego Źycia ludzkiego; kryterium owej selekcji stanowią zatem wykazane przez diagnostykę anomalie rozwojowe (strukturalne i genet.), sama zaŹ diagnostyka prenatalna i związane z nią tzw. poradnictwo genet. pełnią względem selekcji eugenicznej funkcję "słuŹebną"; aŹ do momentu upewnienia się, Źe poczęte dziecko nie wykazuje Źadnych anomalii, ciąŹa okreŹlana jest przez niektórych mianem "ciąŹy próbnej" (Chyrowicz Barbara. Bioetyka i ryzyko. Lublin 2000, s. 74)

ttm413

socjalizacja

proces uspołeczniania, który polega na przekształcaniu przez inst. społ. człowieka w jednostkę obdarzoną osobowoŹcią społ., uwewnętrznianiu i uczeniu jej uznawanych przez daną zbiorowoŹc norm, wartoŹci, wzorów i umiejętnoŹci; jednocześnie formuje się jej toŹsamoŹc, co umoŹliwia czynne uczestnictwo w codziennym Źyciu społ. (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 189)

ttm414

socjologizm

doktryna, wg której wartoŹci moralne są koniecznym wytworem Źycia społ., regulują i normują stosunki międzyludzkie; nie ma Źadnych obiektywnych wartoŹci moral-

nych niezależnych od społeczeństwa; w takim pojmowaniu wartości moralne mają charakter subiektywny, relatywny, zmienny i zależny od wielu warunków (Tomczak Jan. Formowanie dojrzałego sumienia. "Horyzonty Wiary" 9 (998) 2, s. 25-41)

ttm415

solidarność

postawa moralna, która wyraża pozytywną odpowiedź człow. na wspólnotowy (społ.) charakter życia ludzkiego; jeden z istotnych przejawów miłości braterskiej i przyjaźni, wykraczających poza relacje międzysobowe; w świetle wiary chrześc. jest wyrazem nadprzyrodzonego braterstwa, mającego swe źródło w ojcostwie Boga i w Jego miłości; jako zasada naturalno-prawna określa obowiązki "od dołu" i uprawnienia "od góry", oraz odwrotnie: ma zabezpieczyć realizację dobra wspólnego i rozwój osoby przez wzajemną współpracę i współdziałanie wszystkich w obrębie danych społeczności; nie ma bowiem człowieka bez odniesienia do społeczności i nie ma społeczności mniejszych bez odniesienia do społeczności większych, i odwrotnie; s. jest cnotą ludzką i chrześc., która uzdalnia do troski o potrzeby drugih; wszyscy bowiem jesteśmy zobowiązani do pomagania sobie nawzajem (Borutka Tadeusz, Mazur Jan, Zwoliński Andrzej. Katolicka nauka społeczna. Częstochowa-Jasna Góra 1999, s. 63-66; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 490-499)

ttm416

społeczeństwo

potocznie ogół obywateli danego kraju; socjol. - zorganizowana zbiorowość, którą charakteryzuje stosunkowo wysoki stopień złożoności, poczucie odrębności od innych zbiorowości tego rodzaju i względna intensywność oddziaływań wzajemnych pomiędzy jego członkami, połączonymi podobieństwem warunków życia, podziałem pracy, normami postępowania itp. (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 822)

ttm417

sprawiedliwość

jest cnotą i postawą moralną, która polega na stałej i trwałej woli oddawania Bogu i bliźniemu tego, co im się należy; s. w stosunku do Boga nazywana jest "cnotą religijności"; w stosunku do ludzi - uzdalnia do poszanowania praw każdego i do wprowadzania w stosunkach ludzkich harmonii, która sprzyja bezstronności wzgl. osób i dobra wspólnego; moralny wymiar s. w najpełniejszy sposób zostaje określony poprzez relację człow. ze zbawiającym Bogiem, który sam naprawia i dopełnia to, co człowiek naruszył i zniszczył; sprawiedliwy jest ten, kto oferowane mu zbawienie przyjmie i podejmie, stając się uczestnikiem Nowego Przymierza (KKK (1807); Jan

Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 501-504)

ttm418

sprawiedliwość legalna

polega na tworzeniu dobra wspólnego poprzez stanowienie sprawiedliwych praw i słuszne rządy (rządzący) lub poprzez posłuszeństwo prawo i zaangażowanie na rzecz dobra wspólnego tego, co się posiada, kim się jest, a nawet własnego życia (podwładni) (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 13)

ttm419

sprawiedliwość rozdzielcza

polega na regulowaniu stosunków organizmów społ. z ich członkami, oraz na umożliwianiu każdemu właściwego uczestniczenia w dobru wspólnym w taki sposób, aby wszyscy mieli możliwość duchowego i moralnego rozwoju; nie każda jednostka i grupa zajmuje tę samą pozycję w ramach społeczności, stąd s.r. stanowi "równość geometryczną" i zobowiązuje przede wszystkim sprawujących władzę; polega więc na dzieleniu wytworzonego dobra wspólnego między poszczeg. podmioty, stosownie do pozycji zajmowanej przez dany podmiot wewn. danej społeczności (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 12)

ttm420

sprawiedliwość społeczna

jest dobrze pojętą sprawiedliwością legalną (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 12)

ttm421

sprawiedliwość wymienna

polega na wykonywaniu praw i obowiązków równych sobie podmiotów wg "równości arytmetycznej" (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 12)

ttm422

Stary Testament

księgi św., które Żydzi i chrześcijanie uważają za natchnione i kanoniczne; Żydzi stosują potrójny podział tych ksiąg: Prawo albo Pięcioksiąg, prorocy (do których zaliczają większość ksiąg historycznych oraz proroków większych i mniejszych -

oprócz Księgi Daniela) i Pisma (czyli takie księgi jak: Psalmów, Przysłów, Hioba, Daniela; Kościół uznaje ponadto kilka innych ksiąg np. Mądrości Salomona oraz Judyty, co daje czterdzieści pięć ksiąg ST i dzieli je następująco: Pięcioksiąg, Księgi historyczne, Literatura mądrościowa i Prorocy; Vat. II podkreślił nieustanną wartość ksiąg ST, które przechowują i wyjaśniają dzieje przygotowania na przyjście Chrystusa i na powstanie Jego Kościoła (O'Collins Gerald. Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 319)

ttm423

subiektywizm

stanowisko uzależniające proces poznania od indywidualnych sposobów i warunków percepcji przez podmiot (np. od percepcji zmysłowej, stanów uczuciowych i woli-tywnych) bądź negujące obiektywne istnienie przedmiotu poznania; wg s. oceny są zdaniem psychol., tj. wyrażają jednostkowe lub grupowe aktualne doznania bądź dyspozycje do tych doznań, sprawdzalnych jedynie drogą introspekcji lub ankiet; w ocenach są wyrażane doznania emocjonalne, czyli wzruszenia (s. emocjonalny), doznania popędowe (s. woluntarystyczny), przeżycia poznawcze (s. intelektualistyczny) (Mały słowni terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, s. 372)

ttm424

subiektywizm etyczny

subiektywizm w zn. aksjolog. to tendencja do uzależniania sądów o wartościach moralnych lub estetycznych od indywidualnych wrażeń, reakcji itp. (Mały słowni terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską. Oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski. Warszawa 1983, s. 372)

ttm425

sumienie

wartościująco-imperatywny sąd człowieka, uformowany na podstawie ogólnych ocen i norm moralnych o konkretnym akcie spełnionym przez niego samego; K. Wojtyła wyraźnie podkreślał związek s. z obiektywną prawdą o dobru moralnym; w etycznej analizie s. trzeba akcentować m.in. to, że jest ono z jednej strony własnym aktem podmiotu, mocą którego podmiot sam się zobowiązuje do określonego działania, jak i to, że jest ono aktem poznania podmiotu, czyli sądem, na mocy którego podmiot samym aktem wydania tego sądu uzależnia się od stwierdzanej w nim (w sposób co najmniej domniemany) prawdy o rzeczywistej wartości osób lub rzeczy (samozależność dzięki samouzależnieniu się od prawdy, wykluczająca utożsamienie

autonomii podmiotu z jego samowolą); s. jest prawdziwie wolne, gdy wymiera dobro a odrzuca grzech (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 511-516; Styczeń Tadeusz. ABC etyki. Lublin 1981, s. 27; Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 377; Tomczak Jan. Formowanie dojrzałego sumienia. "Horyzonty Wiary" 9 (998) 2, s. 25-41)

ttm426

sumienie błędne

wyraża etyczną opinię jednostki lub grupy, która nie żywi i nie może żywić żadnych wątpliwości co do zawartego w niej błędu, czyli ma niezachwiane przekonanie o słuszności tej normy, tzn. że nie leży w jej mocy wyjaśnić ewentualnych wątpliwości ze wzgl. na brak podejrzeń w tej sprawie lub na wielkie trudności w ich usunięciu; s. takie jest błędne nieprzewycięzalnie (fiz. lub moralnie) i dlatego bywa też nazywane "dobrą wiarą", która odnosi się do przekonania moralnego (natomiast należy odróżnić tu "dobrą wolę" - która odnosi się do decyzji pozytywnej) (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 380-381)

ttm427

sumienie pewne

to taki stan sumienia, w którym człowiek w formowanych przez siebie konkretnych sądach moralnych, wyklucza uzasadnione dostępnym mu potocznym poznaniem racje wątpienia (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 380-381)

ttm428

sumienie skrupulanckie

stan sumienia, który bez wystarczających racji upatruje winę moralną tam, gdzie jej nie ma i z tego powodu pozostaje w ciągłym lęku popełnienia zła moralnego; zazwyczaj idzie w parze z sumieniem zawikłanym (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 382)

ttm429

sumienie trafne

wyraża habitualną dyspozycję człow. do zachowania właściwej miary w ocenie wartości moralnej spełnianych przez siebie czynów; zachodzi ono szczeg. w ocenie popełnionego zła i polega na umiejętności osądzania dużego zła moralnego (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 383)

ttm430

sumienie wątpliwe

taki stan sumienia, w którym człowiek albo nie jest zdolny uformować sobie jakiegokolwiek sądu o wartości moralnej konkretnego czynu, albo też formuje taki sąd, ale z towarzyszącą mu uzasadnioną obawą błędu, czyli z uzasadnionym podejrzeniem, że zamierzony akt jest zły i zakazany (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 381)

ttm431

sumienie zawikłane

taki stan sumienia, dzięki któremu człow. nie jest zdolny do przezwyciężenia doznanych trudności i sądzi, że cokolwiek uczyni, popełni zło moralne (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 381)

ttm432

synejdezjologia

nauka o sumieniu (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 367-392)

ttm433

systemy etyczne

podjęmowane ustawiczne próby tworzenia systemów normatywnych mają tę zaletę, że wiążą w integralną całość normy najogólniejsze z najbardziej szczegółowymi (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004)

ttm434

systemy moralne w teologii katolickiej

stanowią różne metody osiągania w sumieniu - moralnej pewności, umożliwiającej podjęcie poprawnej decyzji (w wypadku zaistnienia wątpliwości praktycznej), droga pośrednią - poprzez zastosowanie do konkretnej wątpliwości zasady ogólnej, jasnej i nie budzącej wątpliwości (Słownik etyczny. Pod red. S. Jedynaka. Lublin 1990, s. 238)

ttm502

sytuacja moralna

w szerokim znaczeniu: zespół okoliczności i warunków, w których coś się dzieje, lub położenie, w którym się ktoś znajduje; od s.m. należy odróżnić sytuacjonizm etyczny; w tradycji moralnej i filoz. s.m. odgrywała zawsze istotną rolę, natomiast

szacunek

etyka sytuacyjna doczekała się szczeg. ostrego potępienia w orzeczeniu Św. Oficjum ("Dekret w sprawie etyki sytuacyjnej") (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 516-518)

ttm435

szacunek

specyficzna społ. postawa wobec jakiegoś autorytetu, przybierająca różne formy wyrażania posłuchu, respektu i podziwu, a czasem czci (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 211)

ttm436

szczęście

świadome używanie dobra doskonalącego człow. i sprawiającego odpowiednie przeżycia wewn. zadowolenia (radości oraz przyjemności) wynikających świadomego używania doskonalącego człow. dobra; na ziemi nie osiągniemy pełnego szczęścia, gdyż Bóg dopuszcza istnienie zła i cierpienia - jako skutek działania wolnej woli człow. (także dopuszcza działanie sił przyrody niezależnych od człow., jak np. kataklizmy, które powodują cierpienie ludzi); pełnię szczęścia człow. osiągnie w niebie (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 115; Powell John. Twoje szczęście jest w tobie. Kraków 2006, s. 41-42)

ttm437

śmierć

w naukach biol. definitywne ustanie wszystkich czynności życiowych organizmu, nieodwracalne załamanie wewn. równowagi funkcjonalnej ustroju organizmu; w medycynie wg przyjętej w 1968 r. tzw. formuły harwardzkiej, ś. człowieka (zgon) wyznaczają takie czynniki jak m.in.: brak jakichkolwiek reakcji na bodźce zewn., nieodwracalna śmierć mózgu; w większości religii oraz w tych filozofiach, które zakładają istnienie niematerialnej duszy, ś. człowieka ujmowana jest jako oddzielenie się duszy (nieśmiertelność duszy) od ciała; współcz. przeżywanie ś. jest głęboko zakorzenione w refleksji filoz. i rel., pomimo desakralizacji i masowego charakteru współcz. kultury; chrześc. refleksja nad ś. przybiera postać teologii ś. i zakorzenionego w niej myślenia rel.-etycznego; źródłem jest tu przekaz Objawienia, zawarty w Biblii i Tradycji, rozwijany na przestrzeni wieków w formie refleksji filoz. i teol., uprawianej w kontekście myśli świeckiej, kultury i różnych form obyczajowych; chrześc. logos śmierci przechodzi w chrześc. etos ś. i polega na afirmacji życia jako daru Boga nawet w obliczu cierpienia i zła; polega następnie na przyjęciu prawdy, że ludzkie życie jest czymś wyższym i szerszym niż życie czysto biol.; duchowy wymiar życia, który opisuje aksjologia i etyka oraz ostatecznie je uzasadnia religia, pozwala na egzystencję pojętą jako napięcie pomiędzy życiem a ś., zdrowieniem a

chorobą-cierpieniem, złem a dobrem, grzechem a świętością; kolejnym wymogiem etyki ś. i umierania jest podejście personalistyczne, które polega na przyjęciu faktu ś. również jako faktu moralnego, domagającego się decyzji co do czasu i sposobu umierania; możliwa jest dla chrześcijanina ars moriendi, której fundamentem jest postawa rel.-moralna, czyli cnota nadziei i męstwa - wyrażające się w konkretnych zachowaniach wobec własnej i cudzej ś. (uwarunkowanych rel. i kulturowo); roztropne podejście do możliwości technicznych współcz. medycyny (np. zaniechanie uporczywej terapii), towarzyszenie umierającemu (hospicja, medycyna paliatywna), własne przygotowanie do ś. (przez życie respektujące osobistą i cudzą godność), rytuały i obrzędy itp. (Aries Philippe. Człowiek i śmierć. [Wyd. 2.]. Warszawa 1992; Bortkiewicz Paweł. Tanatologia: zarys problematyki moralnej. Poznań 2000; Machinek Marian. Śmierć w dyspozycji człowieka: wybrane problemy etyczne u kresu ludzkiego życia. Wyd. 2 poszerz. Olsztyn 2004; Mackiewicz Witold. Spory o wartości: narodziny - życie - umieranie. [Cz.] 1. Warszawa 2006; Mielec Bogusław. Śmierć. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 436-439; Ratzinger Joseph. Eschatologia - śmierć i życie wieczne. Poznań 1985; Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 202)

ttm439

środki antykoncepcyjne

do ś.a. zalicza się te, które hamują jajczkowanie oraz wkładki wewnątrzmaciczne, prezerwatywa, błona pochwowa (por. hasło: Antykoncepcja) (NEP. T. 6, s. 984 (hasło: Zapobieganie ciąży))

ttm440

środowisko kulturowe

wartości, normy, wzory zachowania, poglądy i wyobrażenia przyjęte w danej zbiorowości społ., jej systemy wychowawcze, m.in. tradycja (Encyklopedia Powszechna PWN. Wyd. 28 uzup. i uaktual. Warszawa 1998, s. 846)

ttm442

środowisko naturalne

otaczający człow. i oddziałujący na niego zespół powiązanych ze sobą elementów materii nieożywionej i organizmów żywych oraz sił przyrody (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 214)

ttm443

środowisko przyrodnicze

powłoka ziemiska, w której funkcjonuje życie organiczne; składa się z zewn. części skorupy ziemskiej (z pokrywą glebową), hydrosfery mor. i lądowej, szaty roślinnej, świata zwierzęcego oraz dolnych warstw atmosfery; ś.p. cechuje piętrowa budowa i wzajemne przenikanie sfer; tworzy otoczenie człow., który w różnym stopniu przekształca przyrodę tworząc elementy antropogeniczne (osadnictwo, transport, zbiorniki wodne itp.) środowiska (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 865 (w haśle: Środowisko geograficzne))

ttm444

środowisko społeczne

ogół społ. warunków kształtujących rozwój i zachowanie jednostek oraz czynników rzeczowych i osobowych, które powstały w procesie antropogenezy, rozwoju społ. i społ. współżycia jednostek; główne elementy ś.s. to ludzie, ich zachowania, instytucje, grupy społ., elementy kulturowe i przedmioty będące wytworami ludzkiej działalności (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 214)

ttm445

świadomość

pojęcie różnie definiowane w psychologii i filozofii, zależnie od założeń ontologicznych; poziom rozwoju psych. charakterystyczny dla człow.; umysłowa zdolność do odbierania siebie jako przedmiotu i podmiotu działań, do rozumienia zjawiska wewn. odzwierciedlenia zewn. (obiektywnej) rzeczywistości i do umiejscawiania siebie w jej obrębie (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 214)

ttm446

świadomość moralna

sfera świadomych przeżyć jednostki, obejmująca wiedzę dot. zjawisk moralnych, zinternalizowanych wartości i stosunki do nich (Mały słownik etyczny. Pod red. nauk. S. Jedyńaka. Wyd. 2 (uzup., popr.). Lublin 1999, s. 262)

ttm447

świadomość społeczna

wzajemnie powiązana i zintegrowana całość treści życia duchowego, poglądów, wartości, idei, postaw i przekonań charakterystycznych dla danej zbiorowości, grupy społ. czy też społeczeństwa w całości; należą do niej także pewne utrwalone, zinstytucjonalizowane przejawy aktywności i wytwory społ., nauka, sztuka, prawo,

etyka itp. (Olechnicki Krzysztof, Załęcki Paweł. Słownik socjologiczny. Wyd. 2 popr. Toruń 1998, s. 215)

ttm448

świętość życia

podstawowy paradygmat personalistycznej bioetyki, określający, że życie ludzkie jest rzeczywistością świętą, powierzoną każdemu człowiekowi, aby jej strzegł "z poczuciem odpowiedzialności" i doskonalił "przez miłość i dar z samego siebie ofiarowany Bogu" i drugiemu człowiekowi. (EV 2); zasada ta oparta jest na filoz. kategorii ludzkiej godności oraz na danych Objawienia; pojawia się jako chrześc.-personalistyczna odpowiedź na tzw. zasadę jakości życia, pojmującą życie ludzkie w sposób utylitarystyczny; ś.ż. została ukazana w enc. EV jako zasada, która jest gwarantem absolutnego poszanowania każdego ludzkiego istnienia, zwł. tego, które jest najbardziej narażone na unicestwienie przez manipulacje genet., aborcję czy eutanazję; interpretacja życia w perspektywie nadprzyrodzonej chroni je przed deprecjacją i redukcjonizmem - nie bierze się tu pod uwagę rachunku korzyści czy strat, nie rozważa utylitarystycznego paradygmatu jakości życia; wypływające ze ś.ż. zasada godności jest podstawą antropologii i etyki o nachyleniu personalistycznym, w której osoba jest podmiotem, a nie przedmiotem czy sumą własności, zaś działanie określa się jako moralnie dobre, gdy chroni wsobną wartość człowieka, jaką jest jego godność; w tej perspektywie niedopuszczalne stają się działania niszczące ludzkie życie, zwł. to najbardziej bezbronne, stojące u progu narodzin i śmierci, chore, słabe, okaleczone czy wymagające opieki innych (EV (2, 29-57); Jan Paweł II. Osoba, nie wiedza jest miarą i kryterium wszelkiego działania ludzkiego. Przemówienie do uczestników 81. Kongresu Włoskiego Towarzystwa Interny i 28. Kongresu Włoskiego Towarzystwa Chirurgii Ogólnej (27.10.1980). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 191-195; KKK (2258-2330); Ratzinger Joseph. Życie fundamentalną wartością i nienaruszalnym prawem człowieka. [W:] Medycyna i prawo: za czy przeciw życiu?: materiały z sympozjum zorganizowanego w 50. rocznicę uchwalenia przez ONZ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Lublin 1999; RH (8-11); Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 448-451)

ttm450

teleologizm

w ujęciu Jana Pawła II: zespół twierdzeń teologicznomoralnych, pochodzących z różnych teorii etycznych, które dot. niewłaściwego ujmowania celowości w hierarchii kryteriów moralnej oceny czynu ludzkiego (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórno, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 535-537)

ttm451

teologia

nauka o Bogu; metodyczna próba zrozumienia i wytłumaczenia prawdy objawionej; t. posługuje się środkami rozumowymi, a w szczeg. czerpie z takich dyscyplin, jak historia i filozofia (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 347)

ttm452

teologia moralna

dyscyplina teologiczna, która rozpatruje ludzkie czyny w świetle powołania człowieka przez Boga, za pośrednictwem łaski, cnót i darów, w świetle Objawienia i rozumu; t.m. jako teologia powołania jest wyznaczona z jednej strony samą treścią powołania, z drugiej zaś konkretnymi warunkami, w których powołanie to jest realizowane; w strukturze t.m. jako teologii powołania istotne znaczenie mają elementy moralności ludzkiej i ich interpretacja w świetle objawionej antropologii - elementy te pozwalają wyjaśnić rzeczywistość moralną wyłaniającą się z objawionej relacji o powołaniu człowieka; rzeczywistość powołania chrześcijańskiego otrzymuje interpretację etyczną, a jednocześnie przynosi pogłębioną i ostateczną odpowiedź na pytania o istotę i źródło dobra moralnego, o podstawowe normy moralne itd. (Pincakers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 32; Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej. [T.] 1. Istota powołania chrześcijańskiego. Zespół red. B. Inlender, S. Smoleński, S. Podgórski. Wyd. 3. Częstochowa [1983], s. 49-50)

ttm453

teologia moralna fundamentalna

omawia podstawy teologii moralnej, tzn. określa zakres jej badań i nauczania, czyli swoisty dla niej przedmiot oraz sposób jego badania i ukazywania; omawia zatem to, czym się zajmuje t.m., czego dot. jej twierdzenia, czym te twierdzenia są uzasadniane oraz do jakich źródeł sięga przy ich formułowaniu (Olejniki Stanisław. Teologia moralna. [T. 1:] Wprowadzenie i idea wiodąca. Warszawa 1988, s. 6)

ttm454

teologia moralna szczegółowa

dział teologii moralnej, który omawia, rozpatruje szczegółowe wezwania Boga w oparciu o swoiste Boże obdarowania; rozważa zarówno te wezwania Boże (implikowane w obdarowaniu sakramentalnym), które dot. wszystkich chrześcijan, jak też

swoiste powołania - ubogacone szczególnymi darami nieba - które wyznaczają odrębną, specyficzną w stosunku do pozostałych ludzi "drogę życia"; konkretyzacja zasad i wskazań moralnych objętych t.m.sz. podyktowany był tym, że nie wystarczy podst. założenia chrześc. moralności ukazane w t.m. ogólnej - istnieje konieczność bliższego odwołania się do życia i podjęcia prób sformułowania ze wzgl. na nie, bardziej szczegółowych norm moralnych (Olejnik Stanisław. Teologia moralna. [T. 4]. Podstawowe ukierunkowanie życia chrześcijańskiego. Warszawa 1989, s. 6)

ttm455

terapia genowa

stale dyskutowana koncepcja leczenia chorób genet.; nowa forma terapii, mająca na celu naprawienie genet. defektu stanowiącego przyczynę lub jedną z głównych przyczyn choroby; polega najczęściej na wprowadzeniu prawidłowej sekwencji DNA do komórki w celu zmodyfikowania sposobu funkcjonowania specyficznych komórek i tkanek pacjenta; istnieje t.g. linii somatycznej i linii zarodkowej; z zasady wszelkie działania terapeutyczne, th. takie, które mają na celu przywrócenie prawidłowego funkcjonowania ludzkiego organizmu, uznać należy za moralnie dobre; zastrzeżenia mogą wiązać się przede wszystkim z użyciem nieodpowiednich środków, by ten cel osiągnąć, jak: zbyt wysokie ryzyko interwencji i postępowania niezgodnego z zasadami sztuki lekarskiej "primum non nocere", nieuwzględnienie praw pacjenta, użycie niemoralnych środków lub działanie w kontekście niezgodnym z porządkiem moralnym; jeśli lekarz lub środowisko med., uwzgl. powyższe zastrzeżenia, to zastosowanie somatycznej t.g. w sytuacji poważnej choroby o podłożu genet. należy uznać za moralne dobro; takiej samej oceny nie można przypisać t.g. linii zarodkowej; chociaż jest to interwencja o charakterze terapeutycznym, to nie jest ona moralnie dozwolona z racji zbyt wysokiego ryzyka z nią związanego, naruszenia praw pacjenta (w przypadku wysoce prawdopodobnego niepowodzenia) oraz przyszłych pokoleń, a także kontekstu interwencji; nie istnieją na razie wyczerpujące dokumenty Magisterium Kościoła, które wprost i bezpośrednio dot. t.g.; swoje stanowisko Kościół najpełniej wyraził w art.12-14 Kardya Pracowników Służby Zdrowia (1995) ogłoszonej przez Papieską Radę do Spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia; bogatym źródłem wskazań moralnych dot. t.g. są przemówienia Jana Pawła II, który dostrzegał dobrodziejstwa związane z t.g., ale wykluczał t.g. linii zarodkowej (CHL; Jan Paweł II. Eksperyment w biologii. Przemówienie do uczestników Tygodnia Studiów zorganizowanego przez Papieską Akademię Nauk (23.10.1982). [W:] W trosce o życie: wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej. Oprac. pod red. K. Szczygła. Tarnów 1998, s. 196-199; Kraj Tomasz. Terapia genowa. [W:] Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 457-464; KPSZ (12-14); Muszala Andrzej. Wybrane zagadnienia etyczne z genetyki medycznej. Kraków 1998; Porwit-Bóbr Zofia. Mały słownik terminów stosowanych w genetyce molekularnej. Kraków 1992, s. 45; Ślipko Tadeusz. Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki. Warszawa 1988)

ttm456

tolerancja

postawa moralna oznaczająca: w aspekcie negatywnym - cierpliwe znoszenie odmiennych, uznanych za niewłaściwe, poglądów, przekonań i postaw w relacjach międzypersonalnych i międzygrupowych; natomiast w aspekcie pozytywnym - zawiera w sobie pełne szacunku odniesienie do osoby czy grupy, a więc wyraża się w miłości; do głównych elementów t. należą: przysługująca każdemu człowiekowi osobowa godność, potrzeba ochrony dobra albo uniknięcia większego zła, ograniczoność ludzkiego poznania; szczeg. przymiotem t. jest podwójna miłość, do jakiej człowiek jest wezwany (miłość prawdy i miłość bliźniego), stąd t. nie można oznaczać sceptycyzmu poznawczego czy relatywizacji prawdy; wśród głównych granic t. są: prawda, godność osoby ludzkiej i dobro wspólne (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 548-550)

ttm457

tomizm

filozof. i teol. nauka św. Tomasza z Akwinu (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 363)

ttm458

tradycja

ciągłość wielopokoleniowa posługiwania się przez uczestników grup społ./kręgów kulturowych wzorami myślenia i działania stanowiącymi samookreślenie się ze wzgl. na tożsamość i przystosowanie się do rzeczywistości jaką jest środowisko, w którym wypadło żyć i działać; pojęcie t. jest konstruktem teoret., wykorzystywanym opisowo i wyjaśniająco w badaniach nad kulturą i społeczeństwem przez wiele nauk: filozofię (kultury), teologię, prawo, historiografię, socjologię, etnologię i antropologię; pojęcie t. może przybrać charakter czasowy i przestrzenny, teoret. (poznawczy) i praktyczny (ideol.), opisowy i wyjaśniający, aksjologiczny (etyczny, estetyczny, utylitarny) i normatywny (Goćkowski Janusz. Struktura i funkcje tradycji. [W:] Rozważania o tradycji i ethosie. Pr. zbior pod red. J. Bardzieja i J. Goćkowskiego. Kraków 1998, s. 13; Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 319)

ttm459

Tradycja (teol.)

rzeczywistość obejmująca podmiot, proces i treść przekazywania wiary; idea T. jest zakorzeniona w Biblii, która wielokrotnie powołuje się na nią; treścią T. biblijnej są

istotne wydarzenia (np. wyjście z Egiptu i przymierze Boga z ludem na Synaju, a w NT - życie i nauczanie Jezusa Chrystusa i dalszy przekaz tej nauki), ich pamięć i interpretacja; z T. związany jest również sam proces powstania Pisma Św. - T. tł. nie tylko przejście od przekazów ustnych do ich postaci spisanych, lecz również proces kanonizacji tekstów; Pismo Św. zawiera i syntetyzuje T., która istniała w Kościele przed jego powstaniem; zarazem jednak istnieje relacja zwrotna: to właśnie T. była w stanie określić to, co jest, a co nie jest Pismem Św.; w tym kontekście stwierdza się, że istnieje tylko jedno źródło poznania Boga Objawienia - jest nim całość, jaką tworzą Pismo Św. i T., będące konkretyzacjami tego samego Bożego Objawienia (Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 322-323)

ttm460

ubóstwo

stan pozbawienia takich istotnych dóbr, jak ubranie, dach nad głową, ograniczony pokarm, a także - przez analogię - stan tych, którzy w różny sposób są ubodzy duchowo; jako rada ewangeliczna u. oznacza dobrowolne wyrzeczenie się prywatnej własności, by dokładnie naśladować Chrystusa, swobodnie służyć innym i jaśniej świadczyć o bezwzgl. wartości eschat. królestwa Bożego; KPK krótko zbiera to, co się istotnie zawiera w praktykowaniu ewangelicznej rady ubóstwa praktykowanego w instytutach życia konsekrowanego; omawiana rada ewangeliczna jest szczeg. przydatna współcz., wobec narastającej biedy wielu rodzin i ciągle postępującego rozwarstwienia między wąską grupą bardzo bogatych a coraz większymi obszarami biedy; wszyscy powinniśmy poczuć się wezwani przez Chrystusa do nowego przyjęcia słów: "Błogosławieni ubodzy w duchu" (Mt 5,3); Kościół - pomagając potrzebującym - zawsze podkreśla wielką godność ludzi dotkniętych różnorodną biedą oraz potrzebę znajdowania sprawiedliwych i stabilnych rozwiązań problemów społ. (biedni nie mogą tylko oczekiwać jałmużny, ważne jest stwarzanie im odpowiednich warunków np. zdobywania wykształcenia, godnej pracy itd.); u. zakonne nie jest sprzeciwem wobec zwyczajnej potrzeby dóbr materialnych ani też wyrazem pogardy wobec ludzi zajętych pracą dla godziwego utrzymania swoich rodzin - jest to wyrzeczenie, ale owocujące radością odczuwania dobroci Boga i życzliwości okazywanej przez ludzi; każdy chrześcijanin powinien pamiętać o wartości dóbr duchowych, dlatego nawet dysponując dobrami materialnymi, winien zachować ducha ewangelicznego ubóstwa (Dzięga Andrzej. Formacyjny walor rad ewangelicznych. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesiae: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o.prof. dr. hab. Antoniego Jozefata Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 136-138; KPK; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2. zm. i uzup. Kraków 2002, s. 373)

ttm461

uczciwość

zachowanie uznanych norm moralnych, rzetelność w ich spełnianiu, prawość; określa zarówno konkretne postępowanie w danych okolicznościach, jak i trwałą cechę charakteru; zatem jest to rodzaj moralnej autodeterminacji podmiotu, która polega na rzetelnym spełnianiu społ. zalecanych norm i reguł moralnych (Internetowa encyklopedia PWN [online], encyklopedia.wp.pl [dostęp 03.2006]; Słownik terminów etycznych [W:] Elementy etyki gospodarki rynkowej. Pr. zbior. pod red. B. Pogonowskiej. Warszawa 2000, s. 242)

ttm462

uczucie

stan psychol., którego istotę stanowi ustosunkowanie się wewn. do aktualnie działających bodźców, przeszłych lub przyszłych zdarzeń i wszystkich elementów otaczającego świata oraz do własnego organizmu; różnica między uczuciem a uczuciowością jest następująca: uczuciowość jest władzą, czyli możliwością, uczucie natomiast jest aktem; u. to emocje lub poruszenie człow., które skłaniają do działania lub jego zaniechania - zgodnie z tym co jest odczuwane przez człow. jako dobre lub złe; uczucia są istotnym składnikiem naszych postaw, ale powinny służyć dobremu celowi; natomiast nie należy stosunku do Boga i innych ludzi budować tylko i wyłącznie na uczuciach, bo wtedy bywają one nietrwałe; przykazanie miłości Bóg adresuje do całego człowieka, także do jego rozumu; by kochać, trzeba pragnąć dobra osoby kochanej, ale to dobro należy najpierw rozpoznać - by do niego dążyć, nawet wbrew uczuciom i zachciankom (Encyklopedia powszechna PWN. T. 4. Warszawa 1976, s. 522; Powell John. Twoje szczęście jest w tobie. Kraków 2006)

ttm463

uczynki miłosierdzia

czynności natchnione przez wiarę i Ducha Św., do których należą: modlitwa, post, jałmużna, opieka nad słabymi, odwiedzanie chorych, tworzenie wspólnoty, nauczanie i gościnność (Mt 7,12; Rz 12,1-15, 13; Jk 1,26-2,27) (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 374)

ttm464

umiarkowanie

jedna z czterech cnót kardynalnych, pozwalająca opanować dążenia do przyjemności; u. zapewnia równowagę w używaniu dóbr stworzonych i panowanie woli nad popędami oraz utrzymuje pragnienia w granicach uczciwości; pozwala kierować pożądania zmysłowe ku dobru; polega na porządkowaniu w człow. popędów i pragnień

celem uzyskania równowagi w dążeniu do przyjemności i w używaniu dóbr doczesnych, ze względu na jego dobro duchowe i cel ostateczny; w nauczaniu Jana Pawła II cnota u. prezentowana jest w ramach konkretnych wskazań moralnych kierowanych do współcz. człowieka (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 556-557; KKK (1809))

ttm465

upomnienie braterskie

zwrócenie uwagi na czyjeś złe postępowanie jako sprawcy, w celu osiągnięcia jego poprawy; podstawą u.b. jest biblijne wezwanie do miłości i odpowiedzialności za bliźniego; konieczność u.b. wypływa z faktu, że człowiek uwikłany w miłość własną nie zawsze potrafi sam dostrzec swoje błędy i grożące mu niebezpieczeństwa; obowiązek u.b. jest potwierdzeniem, że miłość bliźniego nie ozn. rezygnacji z wymagań prawdy; niekiedy to upomnienie może zostać źle odebrane i wówczas osoby upomniane mogą potraktować je jako akt nienawiści; miłość bliźniego nie może jednak opierać się na fałszywej tolerancji; miłość może narazić się na zarzuty, ale nie może zrezygnować z walki o prawdziwe dobro bliźniego (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 557-559)

ttm466

utilitaryzm

jako koncepcja myślenia i działania: odmiana eudajmonizmu etycznego; upatruje w stosowaniu zasady użyteczności skuteczny sposób osiągnięcia szczęścia; podst. kryterium działania i jego oceny stanowi dla u. skuteczność; współcz. u. występuje najczęściej pod postacią pragmatyzmu; u. jako teoria etyczna odpowiada na wszelkie pytania o to, jak żyć wezwaniem do wykorzystania nadarzających się okazji do maksymalizowania użyteczności lub szczęścia; stąd też niektórzy uważają, że u. to coś więcej niż tylko teoria etyczna; przyjmując bowiem szczęście mierzy się wartościami ekonomicznymi, bierze się u. za podstawę planowania w polityce i gospodarce, gdzie za wszelką ceną dąży się do zysku i opłacalności; Jan Paweł II w swoim nauczaniu zauważa istnienie i destrukcyjny charakter u. moralnego, który sprzeciwia się fundamentalnym potrzebom prawdy i sensu, jakie prezentuje człowiek jako byt osobowy, oraz ubogacającemu przeżyciu pełni wartości jego działań; u. w relacjach międzyludzkich (zwł. małżeńsko-rodzinnych) odznacza się niszczącym wpływem na rozwój cywilizacji miłości (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 559-562)

ttm467

wada moralna

nabyte przez człowieka stałe nastawienie, czyli podatność jego woli do spełniania określonych aktów moralnie złych; wady moralną stanowią realne zjawisko w życiu człow., rodzą się z aktów moralnie złych i same do tych aktów popychają; przenikają nie tylko indywidualną aktywność poszczeg. jednostek, ale sięgają również w sferze życia społ.; największe niebezpieczeństwo stwarzają wówczas, gdy dokonują takich spustoszeń w moralnej świadomości człow., że zaczyna w niej zanikać rozeznanie tkwiącego w wadach zła moralnego; w to zaś miejsce wchodzi swoiste oswojenie się z tym złem i jego praktyczna akceptacja; dlatego też teoretyczne względy nie pozwalają pomijać tego tematu w ramach ogólnych rozważań nad podstawowymi aspektami moralnego postępowania człow.; w.m. jest odwrotnością cnót moralnych (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 410-415)

ttm468

wartości moralne

wartości wyznaczające odpowiednie kryteria ocen moralnych; istnieją w stanie idealnym (w formie idei) jako dobro, sprawiedliwość, miłość, prawdomówność, uczciwość, uczynność itp.; konkretyzują się w indywidualnych wypadkach i tym samym tworzą wartościowe przedmioty indywidualne, a więc rzeczy, postępowanie, zdarzenia; przez konkretyzacje w.m. człow. staje się odpowiednie: dobry, sprawiedliwy itd.; w.m. to wartości wyznaczające kryteria ocen moralnych; są składnikiem substancjalnym moralności, wskazującym na dobra, których ochrona, afirmacja i pomnażanie powinny kierować zachowaniami ludzi - wartości te są niedefiniowalnymi cechami prostymi; w.m. ugruntowują normy moralne i dyrektywy moralnego postępowania; na gruncie rozważań kulturowych akcentuje się uniwersalny wymiar wartości, które definiują każdą kulturę, ale podkreśla się także konieczność badania pojedynczych wartości i ich rodzajów na tle całego systemu aksjologicznego danej kultury, gdyż tylko ten kontekst nadaje im właściwy sens; wartości nurtujące jakąś kulturę można poddać szeregowaniu wertykalnemu lub horyzontalnemu w system - w porządku pionowym (wertykalnym): systematyzowane są wartości tego samego rodzaju; w poziomym (horyzontalnym) - różne rodzaje w.; w. szczegółowe można uzasadniać umocowując je w odpowiednich wartościach ogólniejszych, lecz na końcu szeregu znajdzie się wartość której nie ma już czym uzasadnić i trzeba przyjąć "a priori", co zawiesza w próżni cały proces dowodzenia (Mariański Janusz. Wprowadzenie do socjologii moralności. Lublin 1898, s. 165, 171; Nowak Zbigniew. Kompetencja moralna jako kategoria teoretyczna i badawcza w pedagogice wczesnoszkolnej. Kraków 2006, s. 19n; Podsiad Antoni. Słownik terminów i pojęć filozoficznych. Warszawa 2001; Tomczak Jan. Formowanie dojrzałego sumienia. "Horyzonty Wiary" 9 (998) 2, s. 25-41)

ttm469

wartość

przez w. rozumie się odpowiadające podstawowym uzdolnieniom człowieka (rozum, wola, wycucie piękna) idealne wzorce doskonałości określonych przedmiotów, które to wzorce odtworzone w rzeczach przyrody, dziełach lub działaniach człow. wyrażają ich właściwą wartość, dzięki czemu przedstawiają się one człow. jako lepsze od innych, są przezeń cenione i wyzwalają w nim swoiste duchowe przeżycie i dążenia (Ślipko Tadeusz. Zarys etyki ogólnej. Wyd. 4. Kraków 2004, s. 157)

ttm470

wartość osoby ludzkiej

choć w.o.l. (tak jak każdego adresata, również rzeczy) jest sama przez się moralnie powinnościnorodna, to jednak jest moralnie powinnościnorodna w szczeg. sposób (bezw warunkowość nieograniczona, kategori czność), ponieważ wartość w sobna poza-osobowego adresata nie wyklucza moralnej dopuszczalności (bezw warunkowość ograniczona), a nawet powinności potraktowania go instrumentalnie ze wzgl. na afirmację osób (np. zabijanie i spożywanie zwierząt dla podtrzymania życia ludzi); natomiast osobowa godność adresata działania wyklucza bezwzgl. moralną dopuszczalność instrumentalnego traktowania jednych osób "dla dobra" innych osób, czy to w formie "poświęcenia" jednostki na rzecz wielu osób (społeczeństwa: totalitaryzm, anty-indywidualizm) (Styczeń Tadeusz. ABC etyki. Lublin 1981, s. 22-23)

ttm471

wiara

wiara jako cnota teologiczna uzdalnia nas do wiary w Boga i w to wszystko, co On nam powiedział i objawił, a co Kościół podaje nam do wierzenia, ponieważ Bóg jest samą Prawdą; przez wiarę "człowiek z wolnej woli cały powierza się Bogu"; akt wiary jest w człowieku trwałym, wciąż odnawianym fundamentem życia wewn.; człow. ochrzczony może mieć pewność, że w jego sercu została zaszczerpiona umiejętność wierzenia, nadprzyrodzona zdolność do dialogu z Bogiem, do przyjmowania Jego słów - a zdolność tę nazywamy cnotą wiary; z aktem w. wiążą się zwykle przeżycia emocjonalne (choć czym innym jest akt w., a czym innym są uczucia, które mogą mu towarzyszyć); akt w. jest przyjęciem słowa Bożego i daniem odpowiedzi takiej, jakiej chce Chrystus; ważnym elementem aktu w. jest takie nastawienie umysłu, żeby człowiek zdał sobie sprawę, o czym Bóg mówi; w a.w. musi być także decyzja przyjęcia tego, co Bóg mówi - podporządkowanie się Jego wymaganiom - jako akt posłuszeństwa, podporządkowania się Jezusowi Chrystusowi jako Bogu; wierzyć to kochać Boga (DCE; DV (5); KKK (1814-1816); Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 35; Tomasik Henryk. Wierzyć - to kochać. [W:] Refleksje nad encykliką Benedykta XVI "Deus caritas est". Poznań 2006, s. 5-12)

ttm471

wiedza

ogół wiarygodnych informacji o rzeczywistości wraz z umiejętnością ich wykorzystywania; z punktu widzenia teologii jest to dar, dzięki któremu mamy pewność i głęboką wiarę w Boga oraz w chrześcijańskie prawdy objawione; jest nadprzyrodzonym usposobieniem umysłu, które pozwala uchwycić i przeniknąć w cudowny sposób i jakby intuicyjnie niektóre tajemnice wiary, albo po prostu głęboki sens zawarty w słowach Chrystusa lub osób natchnionych przez Ducha św.; dar ten w wyjątkowy sposób daje możliwość zrozumienia prawdy Pisma św.; Biblia podaje przykłady konkretnych zachowań, które mogą stać się doświadczeniem człow. dzięki modlitwie, a także przez realizację wskazań natchnionych tekstów (Fąfara Kazimierz. Dar umiejętności [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/K/fafara-dar-umiejtnosci.html [dostęp 11 2006])

ttm472

wierność

stałość w dochowywaniu danego słowa; postawa, dzięki której człowiek trwa przy swoich wyborach; w. jest jednym z najważniejszych znaków miłości, jest siłą duchową zwyciężającą czas i różne przeszkody; w relacjach międzypersonalnych wyraża się w stałej gotowości bycia przy drugim; zyskuje szczeg. charakter, kiedy przybiera postać przyrzeczenia, ślubu lub przysięgi; dla chrześcijan w. jest jednym z owoców Ducha Św. (por. Ga 5,22); jest uczestnictwem w wiecznej i nieodwołalnej miłości Boga oraz w paschalnym zwycięstwie Chrystusa; fundamentem takiej w. jest dar miłości (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 573-575; KKK (2365))

ttm473

wierność małżeńska

stałość w dochowywaniu danego słowa; sakrament małżeństwa wprowadza mężczyznę i kobietę w wierność Chrystusa wobec Jego Kościoła (KKK (2365))

ttm474

wina moralna

osobiste doświadczenie osoby rodzące się w sumieniu, przeżywane jako coś przynębiającego, przytłaczającego i dręczącego; polega na samoobserwowaniu, samooskarżeniu i samopotępieniu osoby przez jej świadomość moralną; powstaje w następstwie świadomych, wolnych i błędnych (niezgodnych z obiektywnym łańcem moralnym i wartościami) decyzji ; wywodzi się z pragnienia odpowiedzialnego korzystania z wolności; w perspektywie chrześcijańskiej w.m. jest ściśle związana z grzechem: grzech implikuje w.m, ona zaś zakłada grzech i jest jego konsekwencją; refleksja na temat relacji między winą a grzechem dot. jednej z najważniejszych i

zarazem trudnych kwestii związanych z życiem moralnym - wskazuje na konieczność rozróżnienia etycznego i teol. podejścia do zła moralnego; jest to współcz. ważne, w dobie sekularyzmu, gdzie odwołanie się do kategorii grzechu nie zawsze wskazuje wprost na uwzgl. rel. charakteru moralności, lecz może być jedynie wyrazem przejęcia pewnych tradycyjnych form określania zła moralnego; teol. refleksja nad winą i grzechem powinna opierać się na przekonaniu, że Chrystus sam jest odpowiedzialny na winę i grzech człow. - bez Chrystusa, bez dzieła odkupienia, człow. będzie zawsze uciekał od poczucia winy i od grzechu; w życiu codziennym często używa się zamiennie terminów "wina" i "grzech", jednak w ścisłym rozumieniu jest to kategoria etyczna i jako taka ma miejsce także w teologii moralnej; o tyle pojęcie "grzechu" przenosi nas na płaszczyznę rel. - właściwą do rozpoznania jedynie w duchu wiary; gdy człow. przeżywa zło moralne jako ciężar w duchu osobistej odpowiedzialności (jako wyrzuty sumienia) - jawi się ono jako wina moralna; człow. przeżywa poczucie winy w przekonaniu, że okazał się niewierny samemu sobie, że naruszył swoją moralną prawość - takie przeżywanie winy nie jest obce też świadomości grzechu - jest jednym z jego istotnych wymiarów (to potwierdza nauczanie Kościoła, por. RP 15) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 567-577; Nagórny Janusz. Wina - grzechem: Chrystus Odkupiciel odpowiedzialny na winę i grzech człowieka. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o. prof. dr. hab. Antoniego Jozefa Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 359-378; RP 15)

ttm475

wina prawna

mówimy o w.p., jeżeli popełniono przestępstwo (obłożone sankcjami karnymi) (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 388 (hasło: Wina))

ttm476

wina zbiorowa

wina przypisywana całemu narodowi, rodzinie lub jakiejś grupie; są chwile, kiedy możemy naprawdę mówić o tym, że pewne grzechy popełnia większość społeczeństwa lub praktycznie wszyscy jego członkowie; mimo to tylko osobista decyzja jednostki sprawia, że ma ona udział w takiej w.z.; nie można jej automatycznie przenosić na ludzi niewinnych (zob. Pwt 24,16; Jr 31,29-30; Ez 18,2-4); uznanie wspólnotowego wymiaru grzechu jest konsekwencją prawdy o tym, że człow. jest istotą społ. i z natury swej jest powołany do życia we wspólnocie; ze wzgl. na ludzką solidarność grzech popełniony przez konkretnego człow. w jakiś sposób dotyka innych ludzi i wspólnotę, w której żyje; należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że nie

istnieje wina zbiorowa w ścisłym sensie tego słowa, bowiem prawdziwie odpowiedzialne są tylko osoby - nie zaciąga się winy jedynie przez to, że się przynależy do społeczności - jeśli jednak mówi się o w.z., to w ten sposób podkreśla się wzajemny wpływ członków danej społeczności na życie moralne każdego z nich - w tym też sensie mówi się w etyce i teologii moralnej o sumieniu zbiorowym (sumieniu narodu itp.); ukazanie społ. wymiaru grzechu prowadzi do podkreślenia, że grzechy osobiste popełnione przez ludzi tworzą niejako "środowisko grzechu", które stwarza warunki do nowych grzechów osobistych; społ. wymiar grzechu jest konsekwencją społ. charakteru życia ludzkiego (Nagórny Janusz. Wina - grzechem: Chrystus Odkupiciel odpowiedzią na winę i grzech człowieka. [W:] Lumen Christi tantum in Ecclesia: księga pamiątkowa w 70. rocznicę urodzin o.prof.dr. hab. Antoniego Józefa Nowaka OFM. Red. Teresa Paszkowska. Lublin 2005, s. 365-366; O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 388-389)

ttm477

władza

stosunek społ. między dwiema jednostkami, między jednostką i grupą lub między grupami; polega na tym, że jedna ze stron może w sposób trwały i uprawniony zmuszać stronę drugą do określonego postępowania i posiada środki zapewniające kontrolę tego postępowania (A-Z. Mała encyklopedia PWN. Warszawa 1995, s. 958)

ttm478

władza państwowa

jest naturalnie związana z samym istnieniem państwa; nie opiera się na dowolnej umowie ludzkiej, lecz na prawie naturalnym i - konsekwentnie - na społ. naturze człowieka; Kościół nigdy nie twierdził, by władcy otrzymywali władzę bezpośrednio od Boga, nawet, jeśli sam ich potwierdzał i namaszczał; powiedzenie, że "władza pochodzi od Boga" ozn., że wszelka władza pochodzi z prawa naturalnego, a ostatecznie oczywiście i od jego Stwórcy; w.p. jest ograniczona przez prawo Boże, wpływające z niego prawo naturalne i uznane międzynarodowo prawa człowieka (Pyszka Stanisław. Chrześcijańska nauka społeczna w pytaniach i odpowiedziach. Kraków 1993, s. 42, 44)

ttm479

wola Boża

najwyższa zasada, wg której ludzie powinni prowadzić życie (Mt 6,10; zob. 6,33); w.B. oparta na nieskończonej Bożej mądrości i dobroci, jest osobowym planem miłości dla mężczyzn i kobiet, mającym na celu danie im pełnego i ostatecznego

szczęścia; w.B. nie zawsze jest łatwa do odczytania, w praktyce może się czasami domagać bardzo bolesnej ofiary (Mk 14,35-36) (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm. i uzup. Kraków 2002, s. 393)

ttm480

wola ludzka

jedna z jej władz osoby pozwalających na podejmowanie autonomicznych decyzji; zagadnienie wolnej w. weszło do refleksji teologicznomoralnej dzięki św. Tomaszowi z Akwinu; postrzega on wolną w. przede wszystkim jako władzę sprawiającą, że człow. sam stanowi o swoim czynie; problemowi w.w. dużo uwagi poświęcił K. Wojtyła (zwł. w publ. "Osoba i czyn"); przedstawił ją jako właściwość osoby, która zdolna jest spełniać ludzkie czyny dlatego, że tę właściwość posiada; dla św. Tomasza wola jest przede wszystkim władzą zdolną do miłości i pragnienia a kresem poruszenia wolitywnego będzie przyjemność lub radość, jaką wywołuje zjednoczenie z dobrem, której pełnią jest szczęście; wola nie jest więc ze swej natury dominująca, ale jednocząca; w. (obok uczuciowości) należy do władz pożądawczych - jest umysłową władzą pożądawczą, a miłość jest aktem tej władzy; cechy woli: 1) jest pożądanym czegoś (rozpoznaje jakieś dobro i je pożąda); 2) jest przedmiotem działalności człow. (moralności) - tu intelekt nie ma takich możliwości; 3) posiada zdolność do refleksji (uświadomienie sobie pożądanego zwiększa jego siłę); 4) jest wolna (choć nie do końca, gdyż jest ograniczona w sposób konieczny - istnieje konieczność naturalna - określona struktura ontyczna człow. i konieczność celu - chcąc osiągnąć jakiś cel człow. musi się podjąć określonych działań); zależność między intelektem a w. jest następująca: potrafimy lepiej poznać przedmiot, który stoi w hierarchii bytowej niższej od nas - a mnie go pożądać, natomiast przedmiot stojący wyżej (lub na równi) - bardziej pożądać niż chcieć go poznać; np. poznajemy zwierzę, ale pożądamy przyjaźni człowieka lub Boga; w. różni się od wolności tym, że w. jest władzą pożądawczą a wolność jest cechą w.; w. jest wolna, ale człow. do końca nie jest wolny (ograniczony w sposób naturalny i konieczny) (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 580-583; Pinckaers Servais Th. Źródła moralności chrześcijańskiej. Poznań 1994, s. 350)

ttm481

wolność

integralny element natury ludzkiej; zdolność i możliwość wyboru wartości i opowiedzenia się za nimi; wyraża się w życiu zgodnym z własnym sumieniem; jest związana z prawdą i dobrem - wyrasta z prawdy i ukierunkowuje się ku dobru; w. nie jest tożsama z brakiem jakichkolwiek norm; nie jest jedynie wartością dla osoby,

ale jej istotną właściwością i nieusuwalnym atrybutem, świadczącym o jej podmiotowości; w. wskazuje na jakościową odmienność osoby od innych stworzeń, które są zdeterminowane prawami przyrody, instynktami itp.; źródłem w. jest transcendentna godność osoby, czyli bycie obrazem Boga; pełnię wolności osoba uzyskuje dzięki wyzwoleniu dokonanemu przez Chrystusa; w świetle prawa naturalnego i sumienia człow. może rozpoznać dobro i zło; jeżeli czyny ludzkie są wolne (świadome i dobrowolne) wówczas są w pełni odpowiedzialne; w. jest największym naturalnym darem każdej osoby ludzkiej; jest zdolnością do działania lub jego zaniechania; jest zdolnością wyboru; wola różni się od w. tym, że jest władza pożądaną, a w. jest cechą woli (Hajduk Ryszard. Rodzina uprzywilejowanym miejscem wychowania do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II. [W:] Jan Paweł II o cierpieniu i rodzinie. Pr. zbior. pod red. W. Nowaka. Olsztyn 2006, s. 83-95; Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 582-584)

ttm482

wolność od grzechu

sprawia, że wolność bytu duchowego jest wolna od grzechu; może ona (jak u Boga) wynikać z konieczności natury albo też być rezultatem wolności tego, kto w istocie rzeczy (z jakiegokolwiek powodu: łaski itd.) nie popełnił grzechu; może być konsekwencją bezgrzeszności udzielonej mocą łaski, może być rezultatem zbawczego zgładzenia grzechów człowieka grzesznego przez łaskę Bożą (usprawiedliwienie); każda wolność od grzechu w samym człowieku jest działaniem i objawieniem zbawczej łaski Bożej w Jezusie Chrystusie jak również przebaczeniem popełnionego grzechu (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 653)

ttm483

wolność religijna

prawo każdego człow. i grup ludzkich do wyznawania i praktykowania religii bez przeszkód ze strony innych grup; po stuleciach prześladowań Kościół uzyskał wolność z chwilą ogłoszenia tzw. edyktu mediolańskiego w roku 313; gdy w okresie średniowiecza chrześcijaństwo było religią panującą w życiu Europy, św. Tomasz z Akwinu utrzymywał, że katolików, którzy oderwali się od Kościoła należy do niego przywracać nawet przy użyciu siły, ponieważ ich odstępstwo stanowi zagrożenie dla układów społ. - nauczał jednak, że takie postępowanie z niechrześcijanami byłoby grzechem przeciw naturalnej sprawiedliwości; stulecia walk rel., prześladowań i dyskryminacji w imię religii panujących, wielokrotnie ukazywały zło takiej nietolerancji; jeżeli zwolennicy poszcz. religii nie naruszają praw innych, ich wolność rel. powinna być uszanowana i strzeżona; Vat. II położył nacisk na prawo do wolności

wykonywania praktyk rel., jakie w szczególny sposób mają mniejszości wyznaniowe (O'Collins Gerald, Farrugia Edward G. Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim. Wyd. 2 zm i uzup. Kraków 2002, s. 392-393)

ttm484

wolność sumienia

strzegąc w.s., która jest jednym z istotnych wyrazów godności ludzkiej, trzeba postulować wielką troskę o prawość sądu sumienia, tzn. by wyrokowało ono zgodnie z prawem Chrystusa; możliwości błędu nie da się całkowicie uniknąć, a istnieje nagląca potrzeba rozstrzygnięcia i działania bez możliwości odwołania się do cudzej rady, a nawet bez możliwości dalszego namysłu; nie godzi się bowiem działać wbrew rozumnie kontrolowanemu głosowi sumienia, ale kiedy istnieje wątpliwość, trzeba ją rozstrzygnąć i iść za tym sądem; ewentualne błędne rozstrzygnięcie jest wówczas niezawinione (Olejnik Stanisław. Teologia moralna. [T.] 3. Wartościowanie moralne: prawo, sumienie, dobro, zło. Warszawa 1988, s. 103)

ttm485

wychowanie

świadomie organizowana działalność społ., oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka; zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, zw. z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia; proces w. uwarunkowany jest wieloma czynnikami; wiąże się on przede wszystkim ze zrozumieniem przez jednostkę określonych norm społ.-moralnych oraz nadaniem tym normom - w zależności od jej uprzednich doświadczeń i gry motywów - znaczenia osobistego; na jakość i głębokość zmiany składa się m.in. jakość norm, klarowność ich przekazu, stopień dokładności odbioru, zgodność lub niezgodność z dotychczasowymi przekonaniami jednostki, siła i trwałość przeżycia osobistego tych norm oraz ich życiowe zastosowanie (Hajduk Ryszard. Rodzina uprzywilejowanym miejscem wychowania do wolności w świetle nauczania Jana Pawła II. [W:] Jan Paweł II o cierpieniu i rodzinie. Pr. zbior. pod red. W. Nowaka. Olsztyn 2006, s. 83-95; Okoń Wincenty. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa 1996, s. 322)

ttm486

wychowanie do wartości moralnych

ogół świadomych oddziaływań wychowawczych i działań własnych wychowanka, których celem jest ukształtowanie dyspozycji psych. warunkujących zachowanie moralne jednostki jako członka zbiorowości ludzkiej; do dyspozycji tych zalicza się

wrażliwość na wartości moralne, związane z nią postawy moralne i motywacje jako czynniki warunkujące zgodność postępowania jednostki z pełnioną przez nią rolą społ. oraz takie cechy charakteru, jak uspołecznienie, uczciwość, sprawiedliwość, spolegliwość, dzielność; ważną rolę w w do w. odgrywają przekonania moralne, oceny oraz ideały; musi ono przede wszystkim zmierzać do unormowania i umocnienia świadomości powołania chrześcijańskiego i oparcia na niej hierarchii wartości; wymaga to intensywności wiary i ujmowania w jej świetle całokształtu życia; w tym procesie konieczne jest otwarcie się na wartości nadprzyrodzone i wieczne, w czym wyraża się chrześcijańska nadzieja; w.m. wymaga jednocześnie kształtowania postaw warunkujących rzeczywiste przyjęcie powołania chrześcijańskiego i jego wypełnienie (Okoń Wincenty. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa 1996, s. 320-321 (hasło: Wychowanie moralne); Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej. [T.] 1. Istota powołania chrześcijańskiego. Zespół red.: B. Inlender, S. Smoleński, S. Podgórski. Wyd. 3. Częstochowa [1983], s. 117)

ttm487

wychowanie moralne

jest to proces wychowania i rozwijania w jednostce cech ułatwiających jej życie w społeczeństwie; wychowanie moralne może mieć odniesienie do zasad i/lub wartości moralnych; w.m. było zawsze istotnym elementem życia społ. (Wychowanie moralne. [W:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online] pl.wikipedia.org/wiki/Wychowanie_moralne [dostęp 11.07]; Orczyk Adam. Wychowanie moralne jako podstawowy wymiar katechezy z perspektywy pedagogiki i katechetyki [online] www.opoka.org.pl/biblioteka/TTA/TAK/011V-01.html [dostęp 11.07])

ttm503

wychowanie religijne

system wychowania oparty na podporządkowaniu działalności edukacyjnej założeniom jakiegoś wyznania; w Polsce takim wyznaniem jest przede wszystkim religia rzymskokatol., z którą utożsamia się większość społeczeństwa; w.r. ma bogate tradycje: w dawnej Polsce bywało dominującym kier. wszelkiej edukacji, stopniowo stawało się elementem składowym wychowania szkolnego; najważniejszą rolę w w.r. spełnia dom rodzinny - tu dziecko zdobywa swoje pierwsze przeżycia religijne; istotną rolę w w.r. spełnia wzór matki, ojca, nauczyciela czy duchownego oraz dobry przykład i klimat rel. w domu, w szkole i w środowisku przedstawicieli danego wyznania (Okoń Wincenty. Nowy słownik pedagogiczny. Warszawa 1996, s. 322)

ttm488

zabójstwo

świadome, zamierzone zachowanie skutkujące śmiercią innej osoby; może być spowodowane silną determinacją wyładowania agresji, korzyściami majątkowymi sprawcy kosztem ofiary, efektem sprzecznych interesów zabójcy i ofiary lub aktem spowodowanym zaburzeniami psych.; ocena moralna z. jest negatywna - jest bowiem moralnie niedopuszczalne dobrowolne pozbawienie życia drugiej osoby (EV (65); Zabójstwo. [W:] Wikipedia. Wolna encyklopedia [online] dostęp [11.2007])

ttm138

zadośćuczynienie

w teologii katol. ozn. umożliwiony przez łaskę wysiłek moralny uczynienia w wierze w Jezusa Chrystusa i w Jego łasce zadość zranionym przez grzech atrybutom dobroci i świętości Boga, dzięki podjęciu czynu będącego uznaniem i potwierdzeniem świętości Boga; określenie z. jako czynu ściśle powodowanego łaską oznacza, że inicjatywa jego podjęcia pochodzi od Boga, który jest sprawcą zarówno jego chcenia, jak i spełnienia (Rahner Karl. Virgrimler Herbert. Mały Słownik Teologiczny. [Wyd. 2]. Warszawa 1996, szp. 660)

ttm489

zapłodnienie "in vitro"

zapłodnienie pozaustrojowe - technika sztucznej reprodukcji obejmująca procedury zastosowania metod technicznych dla uzyskania poczęcia ludzkiego; zastosowanie tych metod podyktowane jest problemem niepłodności; ocena moralna z. "in vitro" jest negatywna; KPSZ stwierdza, że pragnienie dziecka nie konstytuuje żadnego prawa do dziecka; dziecko jest osobą, która ma godność "podmiotu" i jako takie nie może być chciane jako "przedmiot" prawa; istnieje prawo dziecka do bycia poczętym w pełnym szacunku dla jego bycia osobą; Jan Paweł II w EV stwierdził, że "różne techniki sztucznej reprodukcji, które wydają się służyć życiu i często są stosowane z tą intencją, w rzeczywistości stwarzają możliwość nowych zamachów na życie. Są one nie do przyjęcia z punktu widzenia moralnego, ponieważ oddzielają prokreację od prawdziwie ludzkiego kontekstu aktu małżeńskiego, a ponadto stosujący te techniki do dziś notują wysoki procent niepowodzeń: dotyczy to nie tyle samego momentu zapłodnienia, ile następnej fazy rozwoju embrionu, wystawionego na ryzyko rychłej śmierci"; Deklaracja "Prawa nienarodzonego a sztuczne zapłodnienie" przestrzega: "To prawda, że człowiek ma swobodę respektowania lub nie respektowania ładu etycznego, ale ciężar naruszenia tego ładu, poza nim, spada także i na innych, i na przyszłe pokolenia. Stąd wynika konieczność ze względu na szacunek dla godności osoby ludzkiej, dominowania nad naturą lecz i pamiętania, że "nie triumfuje się nad naturą inaczej jak przez posłuszeństwo względem niej" (Bacon), w przeciwnym razie natura, gdy jest nadmiernie manipulowana, buntuje się i

zazdrość

umierając sprawia, że ludzkość umiera" (Bołoz Wojciech. *Życie w ludzkich rękach: podstawowe zagadnienia bioetyczne*. Warszawa 1997; Chyrowicz Barbara. *Bioetyka i ryzyko: argument "równi pochyłej"* w dyskusji wokół osiągnięć współczesnej genetyki. Lublin 2000; Deklaracja "Prawa nienarodzonego a sztuczne zapłodnienie" ogłoszona przez Centrum Bioetyki i Praw Człowieka w Lecce (5); EV (14); Jan Paweł II: *encyklopedia nauczania moralnego*. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 518-521 (hasło: Sztuczne zapłodnienie); Katolo Artur Jerzy. *ABC bioetyki*. Lublin 1997, s. 44-46; KKK (274-2379); Kornas Stefan. *Współczesne eksperymenty medyczne w ocenie etyki katolickiej*. Częstochowa 1986; Kowalski Jan. *Evangelium vitae i etyka katolicka o zapłodnieniu pozaustrojowym*. [W:] A. Młotek, T. Reroń. *Życie - dar nienaruszalny: wokół encykliki "Evangelium vitae"*. Wrocław 1995; KPSZ (21-34); Muszala Andrzej. *Sztuczne zapłodnienie*. [W:] *Encyklopedia bioetyki: personalizm chrześcijański: głos Kościoła*. Red. A. Muszala. Radom 2005, s. 428-435; Olejnik Stanisław. *Etyka lekarska*. Katowice 1995; Ślipko Tadeusz. *Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki*. Warszawa 2004)

ttm490

zazdrość

jeden z grzechów głównych; postawa życiowa powodowana dążeniem do wyłączenia posiadania albo lękiem przed utratą kogoś lub czegoś; może też być wywołana pragnieniem osiągnięcia sukcesów oraz posiadania cech lub przedmiotów będących własnością innych ludzi; w większości przypadków z. bywa efektem dominacji elementów emocjonalnych nad racjonalnymi w ocenie obiektywnej rzeczywistości społ.; może też powodować nieracjonalne zachowania tych, którym postawa ta jest właściwa; z. jako siła motoryczna aktywności ludzi zyskuje negatywną ocenę moralną (A-Z. *Mała encyklopedia PWN*. Warszawa 1995, s. 267)

ttm491

zło

jedna z podstawowych kategorii etyczno-filoz. i rel., używanych także w różnych odcieniach znaczeniowych w języku potocznym, opisująca to, co negatywne (a więc niewłaściwe i niepożądane z punktu widzenia danej hierarchii wartości, pewnych potrzeb lub założonego planu); w sensie czysto filoz. mianem zła określa się niektóre zjawiska niezależne od czynnika wolicjonalnego, będące integralną częścią świata jako takiego (tzw. z. naturalne, np. klęski żywiołowe, przemijalność wszystkiego, choroby i śmierć), a także niedostatek albo brak ważnych cech strukturalnych poszczeg. form bytu (tzw. z. techniczne), wynikający z przypadku (np. defekt genetyczny organizmu) bądź błędu popełnionego przy ich tworzeniu lub użytkowaniu (np. wady konstrukcyjne urządzeń) (*Wielka internetowa encyklopedia multimedialna [online]*, wiem.onet.pl/wiem/033a77.html [dostęp: 2003])

ttm492

zło fizyczne

jest to brak doskonałości, który tkwi w naturze jakiegoś bytu; z.f. jest zakorzenione w nie-byciu Bogiem stworzenia, zatem w samej strukturze bytu stworzonego - stworzenie zaś takiego świata w niczym nie umniejsza Bogu - przeciwnie, świadczy o Jego szczodroblowości i wspaniałomyślności; św. Tomasz stwierdza, że zło spowodowane jest przez Boga "per accidens, ex virtute agentis", tzn. nie wprost, nie wynika z braku doskonałości Boga - ponieważ Bóg jest w pełni doskonałym; przyczyną zła nie jest także zło jako zło, ponieważ jako takie nie istnieje (jest pozbawieniem, brakiem dobra); z.f. wyływa z nieuniknionego nieporządku, tzn. stan niezadowolenia, nieodpowiedniości dla człowieka, stan "zła" jest nieuniknionym, jako czynnik poruszający pragnienia i działania człowieka; inne źródła z.f. wynikają z wielości indywiduów w świecie - tam gdzie jest wielość indywiduów w świecie, które posiadają pewną autonomię, ich harmonia nie może być doskonała i trwała od samego początku (Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 126-129)

ttm493

zło moralne

przeciwstawienie się obowiązującym normom: nakazom i zakazom ustanowionym w celu ochrony pewnego porządku rel., egzystencjalnego czy etyczno-społ. - łączy się ono zwykle związkiem przyczynowo-skutkowym z różnymi formami zła fiz. (świętokradztwo, kłamstwo, kradzież, gwałt, zabójstwo itp.); z.m. jest zatem brakiem szczególnej doskonałości w porządku moralnym, który powinien posiadać akt wolny człowieka; Bóg nie chce z.m., lecz zezwala na dobrowolny zły czyn istot stworzonych - wynika z tego, że Bóg jest absolutnym dobrem oraz najwyższą normą moralności i dlatego nie może chcieć zła moralnego ani dla niego samego, ani w celu osiągnięcia jakiegoś dobra; Bóg może natomiast chcieć zła ubocznie ze względu na dobro, jakie z tego zła wynika; trzeba pamiętać, że zło nie jest chciane przez Boga dla niego samego, ale ze wzgl. ubocznych, dla realizacji planów Opatrzności Bożej (Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna, [online] <http://wiem.onet.pl/wiem/033a77.html> [dostęp: 2003]; Warzeszak Józef. Bóg Jedyny w Trójcy Osób. Warszawa 2006, s. 126)

ttm494

znaki czasu

jedna z typicznych kategorii Vat. II, związana z nowym spojrzeniem na świat doczesny, polegająca na umiejscowieniu go w dynamicznej rzeczywistości historii zbawienia, która jest też historią ludzkości, lub - ujmując to samo od strony metody

żał za grzechy

- na bazie stałej hermeneutyki rzeczywistości (rozumianej także jako odczytywanie kairosu bądź też jako uwzględnianie czynnika sytuacyjnego w działaniu moralnym); cała rzeczywistość zbawienia jawi się jako doświadczenie historyczne (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 600-602)

ttm495

żał za grzechy

najważniejszy wśród aktów penitenta element pokuty, oparty na poznaniu i woli odwrócenia się od grzechu i zwrócenia się do Boga; nie należy go utożsamiać z przeżyciem emocjonalnym, chociaż i ono może towarzyszyć nawracającemu się, nie decyduje jednak w zasadniczy sposób o pragnieniu nawrócenia; żał za grzechy jest aktem rozumu, woli i sfery afektywnej człowieka; rozum poznaje i osądza popełnione zło, a wola rezygnuje z dotychczasowego sposobu życia, boleje nad popełnionymi grzechami i postanawia ich nie ponawiać; z przeżywaniem skruchy łączą się zazwyczaj pewne wzruszenia emocjonalne, nie będące istotnymi elementami żalu za grzechy - jest jednak pożądane, by mu towarzyszyły (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 603-604)

ttm496

życie

cecha określonej grupy bytów, które charakteryzują się zdolnością do odżywiania się, wzrostu i rozmnażania, a w przypadku istot wyższych także zdolnością do aktywności duchowej; ż. nie jest pojęciem jednoznacznym; w nauczaniu Jana Pawła II ż. jest rozpatrywane w jego istotnych wymiarach; punkt wyjścia refleksji stanowi fakt stworzenia ż. przez Boga; nie tylko ż. ludzkiego, ale wszystkich istot żywych, z którymi człowiek żyje w swoistej symbiozie i które tworzą nieodzowne środowisko jego bytowania; wielkie, pełne zagadek misterium istnienia; każda kultura rel. wiąże tajemnicę ż. z jakimś bóstwem jako jego dawcą (Jan Paweł II: encyklopedia nauczania moralnego. Pod red. J. Nagórnego, K. Jeżyny. Radom 2005, s. 605-608 (hasło: Życie - wartość życia); Religia. Encyklopedia PWN. T. 9. Warszawa 2003, s. 506)

ttm497

życie konsekrowane

stała forma poświęcenia się Bogu i Kościołowi, realizowana w inst. życia konsekrowanego, w stanie dziewic, w życiu pustelnicznym (eremicy) i w niektórych stowarzyszeniach życia apostołskiego; do istoty ż.k. należą elementy teologiczne: całkowite oddanie się Bogu w celu uwielbienia go, budowania Kościoła i zbawienia świata, dokładniejsze naśladowanie Chrystusa pod działaniem Ducha Św., śluby lub in. św.

więzy zgodnie z przepisami danego instytutu, zobowiązujące do zachowania rad ewangelicznych, dążenie do doskonałej miłości w służbie Królestwa przez miłość, szczególnie łączność z Kościołem i jego tajemnicą przez miłość (znak eklezjalny), znak zapowiadający w świecie niebieską chwałę (element eschat.) oraz elementy kanoniczne: stałość, zatwierdzenie przez kompetentną władzę (tylko w odniesieniu do inst. życia konsekrowanego), wolny wybór, obowiązek zachowania rad ewangelicznych na mocy złożonych ślubów lub in. świętych więzów, obowiązek przestrzegania prawa własnego; ż.k. może obrać katolik kierujący się właściwą intencją, posiadający przymioty wymagane prawem powsz. i własnym, niezwiązany przeszkodą kan. i odpowiednio przygotowany (kan. 697); do form ż.k. należą: instytuty ż.k., stan dziewic (KPK z 1983, kan. 604) oraz życie pustelnicze (KPK z 1983, kan. 603 § 1-2) (EK t. 9, szp. 677-678 (hasło: Konsekrowane życie); KPK z 1983)

ttm498

życie ludzkie

w sensie filoz. analogiczny sposób realizowania się bytu na poszczeg., coraz to wyższych stopniach rzeczywistości (Rahner Karl, Vorgrimler Herbert. Mały słownik teologiczny. Warszawa 1987, szp. 576)

ttm500

życie wewnętrzne

w ż.w. współpracujemy z łaską Bożą, która nas prowadzi do zjednoczenia z Bogiem; ż.w. ma swoje absolutne prawa, np. musi się zacząć od aktu wiary i dążyć do zjednoczenia z Bogiem, bo inaczej nie byłoby realizowaniem celu zamierzonego przez Boga; ż.w. ma też swoje określone etapy oraz zawiera elementy intelektualne i uczuciowe - tu zaczyna się już pewne zróżnicowanie zależnie od temperamentu człowieka; również wiele zależy od epoki, jej problemów, pewnego określonego stylu życia i obyczajów - dlatego powstają w społeczności chrześc. różne sposoby prowadzenia ż.w. czyli różne duchowości (Santorski Andrzej. Droga życia wewnętrznego. Warszawa 1999, s. 42-43, 92)

ttm501

3. INDEKS DZIEDZINOWY

ANTROPOLOGIA

antropologia
antropologia kulturowa
kobieta
mężczyzna
środowisko przyrodnicze

ANTROPOLOGIA FILOZO- FICZNA

antropocentryzm
antropologia filozoficzna
człowiek
humanizm chrześcijański
osoba ludzka
personalizm
subiektywizm
życie ludzkie

BIBLISTYKA

Biblia
błogosławieństwa
Bóg
Dekalog
etyka biblijna
etyka NT
etyka ST
Ewangelia
kazanie na Górze

kodeks religijno-etyczny
królestwo Boże
moralność ewangeliczna
prawo Boże ST
prawo Chrystusa
rady ewangeliczne
radykalizm ewangeliczny
Stary Testament
Tradycja (teol.)

BIOETYKA

aborcja
aborcja eugeniczna
aborcja psycho-społeczna
aborcja spontaniczna
aborcja sztuczna
aborcja terapeutyczna
AIDS
biblioteka genomowa
bioetyka
bioetyka ekologiczna
bioetyka genetyczna
biotechnika
biotechnologia
ból
choroba
cierpienie
ekologia

etyka lekarska
 eugenika
 eutanazja
 gen
 genetyka
 genetyka molekularna
 genom
 genom ludzki
 genotyp
 godność osoby ludzkiej
 HIV
 hospicjum
 inżynieria genetyczna
 klonowanie
 klonowanie człowieka
 medycyna
 nowotwór
 ochrona przyrody
 opieka paliatywna
 płód ludzki
 samobójstwo
 selekcja eugeniczna
 środowisko naturalne
 świętość życia
 terapia genowa
 zabójstwo
 zapłodnienie "in vitro"
 życie ludzkie

BIOLOGIA

adaptacja (biol.)
 człowiek
 męczyzna
 śmierć
 środowisko naturalne
 życie
 życie ludzkie

DEMOGRAFIA

kontrola urodzeń
 płodność

EKOLOGIA

bioetyka ekologiczna
 ekologia
 genetyka ekologiczna
 ochrona przyrody
 środowisko przyrodnicze

ETNOGRAFIA

tradycja

ETYKA

altruizm
 amoralizm
 aprobata
 aretologia
 bezinteresowność
 czyny etyczne
 czyny ludzkie
 czyny nieetyczne
 decyzja moralna
 deontologia
 deontologia lekarska
 deontologizm
 deontologizm autonomiczny
 determinizm
 determinizm etyczny
 dobro
 dobro moralne
 dobrowolność
 doskonałość
 doskonałość moralna
 dyrektywy moralnego postępowania
 egocentryzm

egoizm	naturalizm etyczny
egotyzm	nauka o aktach ludzkich
ekologizm	nauka o odpowiedzialności mo-
ekwiprobabilizm	ralnej
emotywizm	nieświadomość
etos	niewiedza
etyka	normy moralne
etyka autonomiczna	ocena moralna
etyka chrześcijańska	odpowiedzialność
etyka deontologiczna	ofiarność
etyka ogólna	patriotyzm
etyka ST	perfekcjonizm
etyka sytuacyjna	pluralizm wartości
etyka zawodowa	podmiot moralności
formalizm w etyce	pokora
heroizm	postawy moralne
heteronomia	poznanie moralne
kanon etyczny	prawda
kara	prawo do prawdy
kara śmierci	przyjaźń
kara wychowawcza	przyjemność
kazuistyka	subiektywizm etyczny
kierunki etyczne	sumienie zawikłane
klauzula sumienia	sytuacja moralna
kłamstwo	śmierć
kodeks etyczny	świadomość moralna
kodeks religijno-etyczny	teleologizm
kognitywizm w etyce	uczciwość
konflikt moralny	upomnienie braterskie
konformizm	utilitaryzm
kultura moralna	wada moralna
legalizm	wartości moralne
małżeństwo	wartość osoby ludzkiej
miłość	wierność
moralność	wina moralna
moralność chrześcijańska	wola ludzka
moralność ewangeliczna	wolność
motywacja moralna	wychowanie

wychowanie do wartości moral-
nych

zabójstwo

zło

zło moralne

ETYKA OGÓLNA

akt częściowo świadomy

akt ludzki

akt nakazany

akt nieświadomy

akt rozumny

akt rozumny konieczny

akt rozumny wolny

akt w pełni świadomy

akt zamierzony

akt zamierzony aktualnie

akt zamierzony habitualnie

akt zamierzony wirtualnie

czystość sumienia

estetyka

estetyzm

etyka absolutna

eudajmonizm

eudajmonologia

intuicjonizm

intuicjonizm etyczny

konflikt sumienia

metaetyka

powinność moralna

sumienie

sumienie błędne

sumienie pewne

sumienie skrupulanckie

sumienie trafne

sumienie wątpliwe

synejdezjologia

szczęście

wartość

wolność sumienia

ETYKA SZCZEGÓŁOWA

alkoholizm

cnota

dobro wspólne

dziecko

etyka biznesu

etyka gospodarcza

etyka lekarska

etyka społeczna

etyka szczegółowa

honor

kontrola urodzeń

moralność uczuć

nietolerancja

nieuczciwość

nonkonformizm

postawy etyczne

postawy nieetyczne

prawdomówność

tolerancja

wina zbiorowa

wychowanie moralne

ETYKA ŻYCIA PŁCIOWE- GO

aborcja

akt małżeński

antykoncepcja

czystość

dewiacje seksualne

dziewictwo

erotyzm

etyka życia małżeńskiego

etyka życia płciowego

masturbacja

nieczystość
niepłodność
płciowość ludzka
płodność
pornografia
środki antykoncepcyjne
wierność małżeńska

FILOZOFIA

antropologia chrześcijańska
ateizm
cywilizacja
determinizm fatalistyczny
determinizm metafizyczny
determinizm przyczynowy
dobro najwyższe
egzystencjalizm
emocjonalizm
filozofia
filozofia chrześcijańska
filozofia medycyny
formalizm (filoz.)
hedonizm
hermeneutyka
humanizm
indeterminizm
indywidualizm
irracjonalizm
kantyzm
koło hermeneutyczne
kultura śmierci
laicyzacja
mądrość
naturalizm
neokantyzm
neotomizm
niedoskonałość
nihilizm

nihilizm praktyczny
nihilizm teoretyczny
obiektywizm
obiektywność
obojętność
osobowość
pluralizm
postmodernizm (filoz.)
poznanie
pozytywizm
pragmatyzm
próżnia etyczna
psychologizm
racjonalizm
radość
redukcjonizm
relatywizm
relatywizm moralny
rozum
rozum praktyczny
rozum spekulatywny
sceptycyzm
socjologizm
systemy etyczne
świadomość
tomizm
wiedza
życie

GENETYKA

AIDS
biblioteka genomowa
bioetyka genetyczna
biotechnologia
eugenika
ewolucja
gen
genetyka

genetyka ekologiczna
genetyka molekularna
genom
genom ludzki
genotyp
HIV
immunogenetyka
inżynieria genetyczna
klonowanie
klonowanie człowieka
terapia genowa
zapłodnienie "in vitro"

KATOLICKA NAUKA SPOŁECZNA

adaptacja społeczna
aprobata
autorytet władzy
cywilizacja
cywilizacja miłości
cywilizacja techniczna
dobro materialne
dobro wspólne
dobrobyt
działalność charytatywna
etos
etyka biznesu
etyka gospodarcza
globalizacja
indeterminizm
kapitalizm
katolicka nauka społeczna
kompromis
konsumpcjonizm
korupcja
miłość bliźniego
miłość społeczna
moralność

nieuczciwość
normy prawne
normy społeczne
ofiarność
ojczyzna
państwo
patriotyzm
permisywizm
pluralizm
polityka
pomocniczość
postawy moralne
prawa człowieka
rodzina
socjalizacja
socjologizm
solidarność
społeczeństwo
sprawiedliwość
sprawiedliwość legalna
sprawiedliwość rozdzielcza
sprawiedliwość społeczna
sprawiedliwość wymienna
środowisko społeczne
świadomość
świadomość społeczna
tradycja
uczynki miłosierdzia
władza
władza państwowa
wolność religijna

KULTUROZNAWSTWO

antropologia kulturowa
determinizm kulturowy
kontrkultura
kultura
kultura alternatywna

kultura duchowa
kultura ludowa
kultura masowa
kultura popularna
religia

LITURGIKA

Eucharystia
liturgia eucharystyczna
Msza św.

MEDYCYNA

aborcja
aborcja eugeniczna
aborcja psycho-społeczna
aborcja spontaniczna
aborcja sztuczna
aborcja terapeutyczna
bioetyka
biotechnologia
ból
choroba
cierpienie
etyka lekarska
eugenika
eutanazja
filozofia medycyny
genetyka
hospicjum
immunologia
instynkt
inżynieria genetyczna
klonowanie człowieka
medycyna
nowotwór
opieka paliatywna
płód ludzki
selekcja eugeniczna

śmierć
środki antykoncepcyjne
terapia genowa
zapłodnienie "in vitro"
życie
życie ludzkie

NAUKI O RODZINIE

adopcja
adopcja duchowa
akt małżeński
antykoncepcja
dziecko
dziewictwo
etyka życia płciowego
godność kobiety
godność mężczyzny
godność osoby ludzkiej
kobieta
kontrola urodzeń
macierzyństwo
macierzyństwo duchowe
małżeństwo
nieczystość
niepłodność
nieważność małżeństwa
ojcostwo
ojcostwo duchowe
płodność
powołanie do małżeństwa
prawo do życia
rodzicielstwo
rodzicielstwo duchowe
rodzina
rozwód
sakrament małżeństwa
wychowanie

PEDAGOGIKA

autorytet
autorytet moralny
dyrektywy moralnego postępowania
dziecko
kara
kara wychowawcza
karność
osobowość
posłuszeństwo
rozwój moralny
wychowanie
wychowanie do wartości moralnych
wychowanie moralne
wychowanie religijne

PRAWO

adopcja
czyny nieetyczne
kara
kara śmierci
kazuistyka
macierzyństwo
normy prawne
ojcostwo
pornografia
prawa człowieka
prawo
prawo do życia
prawo karne
prawo natury
prawo rodzinne
rodzicielstwo
sprawiedliwość
tradycja
wina prawna

zabójstwo

PRAWO KANONICZNE

afekt
małżeństwo niesakramentalne
nieważność małżeństwa
prawo kanoniczne
rozwód

PSYCHOLOGIA

afekt
agresja
agresywność
alkoholizm
ból
dojrzałość emocjonalna
egocentryzm
egoizm
egotyzm
ekologizm
emocja
gniew
gwałt
indeterminizm
instynkt
intuicja
miłość
nieświadomość
obiektywność
osobowość
postawy moralne
przyjemność
psychologia
psychologia rozwojowa
psychologizm
radość
szczęście
świadomość

uczucie
zazdrość

RELIGIOZNAWSTWO

katolicyzm
kultura
religia

SEKSUOLOGIA

akt małżeński
antykoncepcja
dewiacje seksualne
dziewictwo
etyka życia płciowego
masturbacja
niepłodność
płciowość ludzka
płodność

SOCJOLOGIA

adaptacja społeczna
alkoholizm
autorytet władzy
cywilizacja
dobro materialne
dobrobyt
działalność charytatywna
etos
hospicjum
indeterminizm
karność
konsumpcjonizm
miłość bliźniego
moralność
nihilizm
normy społeczne
ofiarność
osobowość

patriotyzm
permisywizm
postawy moralne
rodzina
socjalizacja
socjologizm
solidarność
społeczeństwo
szacunek
środowisko naturalne
środowisko społeczne
świadomość
świadomość społeczna
tradycja
uczynki miłosierdzia
władza
wolność religijna

TEOLOGIA

adopcja (teol.)
Agape
ateizm
autorytet
bojaźń Boża
Bóg
determinizm teleologiczny
dobro najwyższe
Ewangelia
ewolucja
filozofia chrześcijańska
grzechy główne
hedonizm
hermeneutyka
indywidualizm
Jezus Chrystus
katolicyzm
koło hermeneutyczne
królestwo Boże

laicyzacja
liturgia eucharystyczna
mądrość
mężczyzna
obojętność
opcja fundamentalna
personalizm
pobożność
powołanie
prawo Boże
prawo Chrystusa
prawo do życia
prawo naturalne
prawo natury
profesja zakonna
przykazania
racjonalizm
rada (teol.)
rodzicielstwo
teologia
tradycja
Tradycja (teol.)
uczucie
wiedza
znaki czasu
życie

TEOLOGIA DOGMATYCZ- NA

adoracja (rel.)
celibat
chciwość
chrzest
cywilizacja miłosierdzia
Duch Św.
Eucharystia
godność kobiety
godność osoby ludzkiej

grzech
grzech ciężki
grzech pierworodny
grzechy główne
hamartiologia
kapłaństwo
konsumpcjonizm
lenistwo
łakomstwo
łaska habitualna
łaska skuteczna
łaska uczynkowa
mądrość Boga
metanoia
miłosierdzie
miłosierdzie Boże
miłosierdzie chrześcijańskie
nawrócenie
Ojcostwo Boga
opatrność Boża
penitent
pneumatologia
pojednanie
pokuta
powołanie kapłańskie
przykazania kościelne
pycha
rachunek sumienia
rozgrzeszenie
rozgrzeszenie sakramentalne
sakrament kapłaństwa
sakrament małżeństwa
sakrament namaszczenia cho-
rych
sakrament pokuty
sakramentologia
sakramenty św.
śmierć

wiara
wolność od grzechu
zadośćuczynienie
zło fizyczne
życie konsekrowane

TEOLOGIA DUCHOWOŚCI

adopcja duchowa
adoracja (rel.)
błogosławieństwa
charyzmaty
czystość
dary Ducha Św.
dojrzałość emocjonalna
doskonałość chrześcijańska
doświadczenie religijne
Duch Św.
duchowość chrześcijańska
emocja
kierownictwo duchowe
łaska Boża
macierzyństwo duchowe
metanoia
modlitwa
ojcostwo duchowe
pokora
pokora chrześcijańska
radość
rady ewangeliczne
rodzicielstwo duchowe
rozgrzeszenie zupełne
ubóstwo
wola Boża
życie konsekrowane
życie wewnętrzne

TEOLOGIA MORALNA

afekt
altruizm
amoralizm
autorytet moralny
bezinteresowność
charyzmaty
choroba
cierpienie
cywilizacja miłości
cywilizacja techniczna
czyny etyczne
czyny ludzkie
czystość
czystość sumienia
dary Ducha Św.
decyzja moralna
Dekalog
determinizm etyczny
dobro
dobro moralne
dobrowolność
dojrzałość emocjonalna
doskonałość chrześcijańska
Duch Św.
działalność charytatywna
egoizm
ekwiprobabilizm
etyka biblijna
etyka chrześcijańska
etyka NT
etyka ST
etyka sytuacyjna
gniew
godność kobiety
godność mężczyzny
godność osoby ludzkiej
grzech

grzech ciężki
historia teologii moralnej
humanizm chrześcijański
kazanie na Górze
kazuistyka
klauzula sumienia
kłamstwo
kodeks religijno-etyczny
kompensacjonizm
konflikt moralny
konflikt sumienia
kultura
laksyzm
małżeństwo niesakramentalne
miłosierdzie
miłosierdzie Boże
miłość bliźniego
miłość małżeńska
modlitwa
moralność
moralność chrześcijańska
moralność ewangeliczna
motywacja moralna
nawrócenie
nieczystość
nieświadomość
normy moralne
ocena moralna
odpowiedzialność
odrodzenie moralne
osoba ludzka
patriotyzm
pluralizm w teologii moralnej
podmiot moralności
porządek moralny
posłuszeństwo
postawy nieetyczne
powinność moralna
powołanie chrześcijańskie
powołanie kapłańskie
poznanie moralne
prawa człowieka
prawda
prawo do prawdy
prawo moralne
probabilizm
probabilizm
przebaczenie
przyjaźń
przykazania kościelne
rady ewangeliczne
radikalizm ewangeliczny
relatywizm moralny
rodzina
rozwód
rozwój moralny
sceptycyzm
sumienie błędne
sumienie pewne
sumienie skrupulanckie
sumienie trafne
sumienie wątpliwe
sumienie zawikłane
systemy moralne w teologii katolickiej
sytuacja moralna
szacunek
śmierć
świadomość moralna
świętość życia
teleologizm
teologia moralna
teologia moralna fundamentalna
teologia moralna szczegółowa
uczciwość

uczynki miłosierdzia
upomnienie braterskie
wartości moralne
wartość osoby ludzkiej
wierność
wina moralna
wina prawna
wola Boża
wola ludzka
wolność
wolność od grzechu
wolność sumienia
wychowanie do wartości moral-
nych
zło
zło fizyczne
zło moralne
życie konsekrowane
życie ludzkie

TEOLOGIA MORALNA SZCZE- GÓŁOWA

aborcja
aborcja psycho-społeczna
aborcja spontaniczna
aborcja sztuczna
aborcja terapeutyczna
akt ludzki
akt małżeński
antykoncepcja
bierzmowanie
błogosławieństwa
celibat
chciwość
chrzest
cnota
cnoty chrześcijańskie
cnoty kardynalne

cnoty teologalne
czyny nieetyczne
dziewictwo
etyka życia małżeńskiego
etyka życia płciowego
Eucharystia
grzech powszedni
grzechy główne
gwałt
kapłaństwo
lenistwo
łakomstwo
łaska Boża
małżeństwo
masturbacja
metanoia
męstwo
miłosierdzie chrześcijańskie
miłość
nadzieja
niepłodność
nowotwór
ojcostwo
penitent
płodność
pojednanie
pokuta
pornografia
postawy etyczne
powołanie do małżeństwa
prawdomówność
pycha
rachunek sumienia
rozgrzeszenie
rozgrzeszenie sakramentalne
rozgrzeszenie zupełne
roztropność
rygoryzm

sakrament kapłaństwa
sakrament małżeństwa
sakrament namaszczenia chorych
sakrament pokuty
sakramentologia
sakramenty inicjacji chrześcijańskiej
sakramenty powołania chrześcijańskiego
sakramenty św.
sakramenty uzdrowienia chrześcijańskiego
samobójstwo
sprawiedliwość

sumienie
ubóstwo
umiarkowanie
wiara
wierność małżeńska
wina zbiorowa
wychowanie moralne
zabójstwo
zadośćuczynienie
zazdrość
żał za grzechy

TEOLOGIA PASTORALNA

charyzmaty